

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

56e JAARGANG - NUMMER 1 JANUARI 1969

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOÛR DE KENNIS VAN AMSTERDAM

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

REDACTRICE

DR. I. H. VAN EEGHEN

ZESENVIJFTIGSTE JAARGANG

1969

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

56e JAARGANG

JANUARI 1969

REMBRANDT EN DE MENSENVILDERS

Na de grote publicatie van prof. W. S. Heckscher, Rembrandt's anatomy of Dr. Nicolaas Tulp, verschenen in 1958, lijkt het overbodig nog eens over dit onderwerp te schrijven. De auteur heeft op bewonderenswaardige wijze het culturele leven van Amsterdam omstreeks de tijd van ontstaan van het schilderij in zijn beschouwende studie verwerkt. Er blijven echter zelfs hier – het is wel haast onvermijdelijk – hiaten. Daarover vindt men meer in besprekingen, o.a. van Kellett in Burlington Magazine van 1959 speciaal op medisch gebied en van Judson in Art Bulletin van 1960 op meer algemeen terrein. Iedereen heeft natuurlijk zijn eigen stokpaardjes en ook een van de mijne miste ik in dit boek. Dat is de schaarste aan materiaal voor de anatomische lessen.

Ik wil naar aanleiding daarvan nader ingaan op een vraag, die Heckscher zelf stelde (pag. 24-26), maar niet beantwoordde: waarom werd de tweede anatomische les, die Tulp hield, afgebeeld, niet de eerste, zoals bij andere dergelijke schilderijen het geval was?

Ik geloof, dat er zeer goede redenen waren, dat de eerste anatomische les van Dr. Nicolaas Tulp, van 1631, niet werd vereeuwigd. De portretten van de meeste belangrijke en kapitaalkrachtige gildebroeders hingen namelijk al aan de muren van de gildekamer in de Waag en wel op de schilderstukken van 1601-1603, 1619 en 1625. Slechts een van de zes bestuursleden, Jacob Jansz de Wit, was daar niet bij. Waarom de tweede les, een jaar later, toen er twee overliden waren, die nog niet waren geschilderd, wel aanleiding gaf tot een opdracht?

Om dat te kunnen verklaren moet ik terug gaan naar het jaar 1556. Toen kreeg het Amsterdamse chirurgijns-gilde op 13 maart op zijn verzoek van Philips V het recht eens per jaar een geëxecuteerde te mogen ontleden en werden officier en wethouders gelast daartoe een menselijke lichaam, 'zulk als het hun believen zal', af te staan. Het jaartal, dat het nog bewaarde privilege draagt, is 1555, maar het Hof gebruikte de paasstijl en in werkelijkheid kreeg Amsterdam dit voorrecht dus pas op 13 maart 1556. Daarmee was men de andere Hollandse steden toch ver voor. Met de toenmalige opvattingen omtrent lichaam en ziel bestonden tegen het ontleden allerwege ernstige bezwaren. Het oude anatomieboek van het Amsterdamse gilde, aangelegd in 1639 ter gelegenheid van de inrichting van de nieuwe ontleedburg, vertelt hoe men vroeger gehoond werd: de naburige steden hadden

de Amsterdammers de naam ‘toegeeygent van menschevilders’. Commelin bevestigt dit verhaal in zijn beschrijving van Amsterdam, verschenen in 1693 op pag. 652 en voegt een ‘knippelveersken’ toe, dat nog op de tongen rijdt:

‘De naam van *Koek-eeters* zijne quijt,
Menschen villen geeft beter profijt.’

Wat eens een doelpunt van spot was, werd tenslotte echter een zeer gezocht object. Ook in andere steden kreeg men behoefte aan ontleding, maar het zou altijd moeilijk blijven de daarvoor benodigde lijken te krijgen. E. H. M. Thijssen geeft daarover in zijn proefschrift in 1881 over Nicolaas Tulp op pag. 25 e.v. belangrijk materiaal. De oude opvattingen heersten nog steeds en familieleden verzetten zich tegen de aantasting van het stofelijk overblijfsel van de overledene. Het bovengenoemde anatomieboek vermeldt onder no. 25 van de inventaris op de gildekamer het ‘scheletum’ van Lange Claes en voegt toe, dat daarover kwestie met de erfgenamen was ontstaan.

In Amsterdam was men verreweg het beste uit met een ruimdenkende magistraat en naar verhouding van de rest van Holland een groot aantal terechtstellingen, waarbij vele van niet Amsterdammers. Daarbij kwam al spoedig de mogelijkheid om ook lijken uit het gasthuis te krijgen. Professor Ruysch kreeg in 1675 de officiële toezegging van burgemeesters, dat hij er vier per jaar zou mogen ontleden. Hoeveel moeilijkheden dat met zich meebracht en hoe geheimzinnig men te werk moest gaan, blijkt uit een ongedateerde brief van Ruysch, die Thijssen afdrukt.

Men begrijpt, hoe moeilijk het ook voor de Leidse Universiteit was om voor zijn beroemde anatomiekamer, die vele malen op prenten is verveeuwigd, het benodigde materiaal te verwerven. Uit de tijd van de oprichting, namelijk van 18 december 1593, dateert een octrooi van de Staten van Holland, dat het hevel bevat voor die van de admiraliteit en alle andere hoofdofficieren om de lijken van de in de wintermaanden terechtgestelden direct na de executie naar Leiden te doen voeren. Niet voor niets echter werd dit octrooi bij resolutie van 19 december 1619 en van 12 december 1681 hernieuwd.

Wat daaraan in 1619 was voorafgegaan, blijkt niet. Zeker is echter, dat er over de soort van misdadigers geschil bestond. Ditmaal werd namelijk nog toegevoegd, dat het lijken van vile en infame personen moest betreffen en ook dat de Universiteit een verzoek moest indienen. In 1681 kennen we de voorgeschiedenis van de hernieuwing wel. Op 17 mei besloten curatoren burgemeesters te verzoeken om bij de Staten renovatie van de resolutie van 1619 te bewerken, ‘nadamael ondervonden werd dat d’Anatomische exercitien door een defect van subjecten eenige tijt herewarts sijn aghtergelaaten ende geinterrompeert, ende dat onaengezien de resolutie van haet Ed.Gr. Mog. in date den 19 decemb. 1619 die van de Gereghte van de steden en dorpen de ter dood gecondemneerde subjecten veeltijts aen dese Universiteyt weygeren’. Op 12 december – het koude en daardoor enig mogelijke

seizoen voor ontleding was al aangebroken – werd inderdaad de resolutie gerenoveerd.

Maar dat alles bleef voor Amsterdam, voor welke stad het waarschijnlijk speciaal bestemd was, een dode letter, zoals in 1697 blijkt. Op 1 februari van dat jaar wendde de beroemde Leidse professor Bidloo zich tot curatoren en burgemeesters met de klacht, dat hij enige dagen eerder bij schout en schepenen van Amsterdam instantie had gedaan op grond van de resolutie van 1681 om aan een knecht van de anatomie de lijken van twee misdadigers, die terecht waren gesteld, te laten volgen. Op 25 januari was dit verzoek afgeslagen ‘onder praetexten, dat men alsnoch niet hadde gearresteert off de lighamen van de voors. misdadigen de aarde soude werden vergund, off wel ten exempel van andere ter publycque plaetse ten toon gehangen, ende dat noch daerenboven hadde verklaart aan ‘t voors. versoeck evenwel niet te kunnen voldoen om redenen dat de stad van Amsterdam selfs al in den jare 1555 door Coninck Philips als Grave van Hollandt met het opregte van een Collegium Anatomicum was gepreviligieert’. Bidloo verzocht nu op deze zaak ‘als sijnde van seer groote consequentie ende een notoire infractie in de privilegie van de Universiteyt’ order te stellen.

Inderdaad was het antwoord wel enigszins een voorwendsel. De twee misdadigers, de soldaat Pieter Janse Held en de varensman Matthijs Jansz Kerkhoven, resp. op 24 januari veroordeeld wegens afzetterij en wegens straatschenderij en kwetsen waren beiden bij de vonnissen bestemd om als een prooi voor de vogels aan de galg te verteren.

De zaak werd weer urgent, toen eind maart opnieuw een doodvonnis werd geveld. Op de 28ste van die maand werden de 23-jarige varensman Ferdinandus Jansz, alias ‘Kleyne Nantis’, van Amsterdam en de 32-jarige kuiper Daniel Reiniers van Erkelens tot de galg veroordeeld, met de bepaling dat beide lijken daarna aan de vogels prijs zouden worden gegeven. Ferdinandus was reeds tweemaal tevoren in Amsterdam veroordeeld en had ditmaal weer overal gestolen, Daniel werd veroordeeld wegens een kleine diefstal in een tuin. Op 30 maart zouden de vonnissen worden geëxecuteerd.

Daar Amsterdam zelf geen beul had, moest deze van elders worden ontboden. Het was ditmaal vermoedelijk de Utrechtse beul, die men daar te leen vroeg. Het verzoek daartoe bracht de zaak meestal pas ter algemene kennis. Voordien wist men natuurlijk, dat bekende boeven waren gearresteerd en dat er de mogelijkheid van een doodvonnis in zat. Reacties van verontruste familieleden daaromtrent zijn bekend. Ditmaal zat echter stellig ook de Leidse Universiteit in angstige onzekerheid. Pas op de 30ste maart – de dag van de executie – was de mare daarvan in Leiden doorgedrongen. Ditmaal bewandelde men een andere weg dan in januari. De curator van Wassenaer Obdam en de pensionaris van Leiden spraken zeer beleefd de Amsterdamse gedeputeerden in den Haag erover aan en verzochten één van de lijken ter ontleding voor professor Bidloo, waar ze nog aan toe voegden dat ze het verzoek niet eerder hadden kunnen doen omdat ze pas zo laat kennis van de executie hadden gekregen. Nog op diezelfde dag schreven gedeputeerden dit naar Amsterdam en van 31 maart dateert het ant-

woord, ook al weer uiterst beleefd: Indien het verzoek eerder gedaan was, zou het wel mogelijk zijn geweest, maar nu waren reeds beide lijken aan de aarde gegund en was een daarvan al ter aarde besteld, het andere geprepareerd om ontleed te worden, zoals o.a. kon blijken uit het in de brief bijgevoegde biljet. Daaraan werd nog stellig met enig leedvermaak het volgende toegevoegd: 'Soo nochtans, dat wij bereid blijven, wanneer in 't toekomende eenige fameuse dieven (soodanige niet en waren, die de naestvoorgaende reys alhier zijn geexecuteert geworden) met de dood in deze stad zouden mogen werden gestraft, nader preuves te geven van onze genegenheid om diergelijk versoek, ten dienste van de voors. Academie te accorderen, ingevallc ons daarvan tijdelijk kennisse werd gegeven.'

De mensenvilders van de 16de eeuw namen nu wel wraak; door grondige geheimhouding van de executie zorgden ze wel, dat Leiden nooit op tijd kon zijn. Op 30 maart 1697 geschiedde de executie, waarvan de rekening nog bewaard is in het missivenboek van de officier. Voor het voltrekken van de doodvonnissen en enkele kleinere zaken kreeg de meester van den schermen zwaarde *f* 96.-. Van 1-5 april ontleedde professor Ruysch het lijk van Nantisje. Deze openbare plechtigheid, die plaats vond in het fraaie nieuwe Theatrum, dat in 169011691 voor bijna *f* 10000.— boven in de Waag was ingericht, bracht *f* 99.3.— op. Nog in december van dat jaar 1697 was de beul daar weer in functie, toen Jan Janse Bloemsaat, die wegens manslag met het zwaard werd terechtgesteld, al direct bij het vonnis ter beschikking van de snijkamer was gesteld.

Of de Leidse Universiteit in de 18de eeuw nog vele tevergeefse pogingen in Amsterdam aanwendde of zich hield aan de misschien wat gemakkelijker te verkrijgen lijken van de kleinere gerechten, blijkt niet. Zeker is echter, dat de naam mensenvilders op de Amsterdammers goed van pas bleef. Dat kan men o.a. lezen in de bekende levensbeschrijving van de chirurgijn Matthijs van der Haage uit het midden der 18de eeuw. Zelf vond ik nog kort geleden een voorbeeld ervan in de correspondentie van de Groninger dokter Jakob van Geuns, die aan het einde van de 18de eeuw via een Amsterdamse relatie uit het gasthuis lijken voor Groningen betrok.

* * *

Ik ben echter ver afgedwaald van mijn onderwerp, de anatomische les, die Rembrandt in 1632 in beeld bracht. Ook toen was er een grote controverse tussen de steden Leiden en Amsterdam. Tot het allerlaatst toe had Leiden ter wille van zijn Universiteit getracht de oprichting van een Athenaeum in Amsterdam al was dit een zeer bescheiden instelling en had het geen recht van examen te beletten, zelfs nog toen alles al geheel voor elkaar was. Op 8 en 9 januari 1632 hadden de hoogleraren Vossius en Barlaeus hun plechtige openbare oraties gehouden.

Er was in diezelfde tijd nog een ander punt, dat moeilijkheden kon opleveren. Sedert begin december 1631 ~ op de 4de werd hij de eerste maal verhoord ~ zat de Leidse kokermaker Aris 't kindt wegens de diefstal van een mantel op het Amsterdamse stadhuis gevangen. Hij was een recidivist,

die al vele straffen achter de rug had. Op 27 januari 1631 werd hij tot de galg veroordeeld met de bepaling, dat zijn lijk aan de aarde zou worden gegund. Op 31 januari werd het vonnis voltrokken. Of Leiden in die tijd weer vergeefse pogingen deed om dit lijk te krijgen? Gezien het feit, dat het een Leidenaar betrof, en de stemming in Amsterdam lijkt het mij niet waarschijnlijk.

Dr. Tulp was als praelector niet aan het Athenaeum verbonden. Pas veel later zouden zijn opvolgers de titel professor krijgen en pas in de 18de eeuw zou die professor ook deel uitmaken van het college van hoogleraren. Toch zag Amsterdam hier een kans om nog binnen de maand van de oprichting van het Athenaeum een nieuwe plechtigheid op academisch niveau te organiseren. Het lijk werd aan het gilde gegund voor de anatomie. Zo vond begin februari van het jaar 1632 in het theater, dat in februari 1624 op zeer bescheiden wijze in de gildekamer op de Waag was ingericht, de tweede anatomische les van Dr. Tulp plaats. Deze moet als het ware de bekroning van de inwijdingsfeesten van het Athenaeum, dat ondanks de jaloerse tegenwerking van Leiden tot stand was gekomen, hebben gevormd.

Het toeval wilde, dat niet alleen het voorwerp een Leidenaar was, maar dat ook een jonge Leidenaar gevraagd zou worden deze anatomische les in beeld te brengen. Men neemt algemeen aan, dat de keuze van Rembrandt aan Dr. Tulp te danken was. De latere geschiedenis maakt dat inderdaad aannemelijk. Men kent de relatie van Tulps schoonzoon Jan Six tot Rembrandt; minder algemeen bekend is dat ook de andere schoonzoon, Dr. A. Tholinx, door Rembrandt werd uitgebeeld. Of Rembrandt omgekeerd door Tulp is vereeuwigd als de 'murwerd', die een winter lang in bed bleef liggen, omdat hij zich verbeeldde murwe beenderen te hebben, is minder zeker, ofschoon toch ook niet onwaarschijnlijk. Dat speelde zich echter allemaal later af en voorlopig moeten wij ons aan 1632 houden.

Het was niet in de eerste plaats de praelector, die over het schilderij, dat voor de gildekamer bestemd was, had te beslissen. De overlieden, die over de plaatsing hadden te oordelen, moesten erin worden gekend. Dat blijkt o.a. uit een mededeling van de 18de eeuwse chirurgijn Johannes Monnikhoff omtrent het schilderstuk van 1625. Hij ontleende zijn wetenschap aan een later verloren gegaan groot-memoriaal van overlieden. Dan moesten er nog een aantal gildebroeders gevonden worden, die zowel in staat als bereid waren om te betalen voor de vereeuwiging van hun beeltenis. Het was namelijk gebruik, dat de geportretteerden, die toen in gildekamers, regentenkamers, schuttersdoelen etc. kwamen te hangen, dat zelf bekostigden. Slechts zelden is daar iets meer over bekend. Uit 1632 weet men echter toevallig, dat Jan Vogelesangh aan Thomas de Keyser *f* 61.— betaalde voor zijn beeltenis op een schuttersstuk. Dergelijke bedragen zullen stellig ook wel voor de Anatomische Les betaald zijn. Voor het chirurgijnsgilde hebben wij echter pas getallen uit de 18de eeuw. Op 7 april 1732 besloten de zes overlieden, die de augiasstal van hun beruchte voorgangers hadden opgeruimd, om zich te laten schilderen door Quinkhard, 'elk ten kosten van zijn eigen beurse, zonder het gild te belasten en om 't schilderije, aan den gilde te schenken'. Uit deze passage kan men opmaken, dat de voorgangers, die

zich door Troost hadden laten vereeuwigen, dat vermoedelijk wel ten koste van het gilde hadden gedaan, maar dat men dit echter zeer afkeurde. Op 15 september, toen het stuk van Quinkhard klaar was, werd genoteerd, dat de schilder circa 600 gulden had ontvangen behalve de verering, die de professor, wiens portret op het schilderij aan de muur achter de overlieden hing, aan de schilder had gegeven. Op 20 september werd meegedeeld, dat Quinkhard professor Tulp van een nieuwe mantel had voorzien. Dat laatste geschiedde uiteraard op kosten van het gilde, maar juist een eeuw eerder had Tulp stellig zelf voor zijn mantel betaald.

Dat de praelector, die nog niet op de gildekamer vertegenwoordigd was, bereid was om daarvoor flink te betalen, is logisch. Moeilijker was het echter stellig, andere gegadigden te vinden. In 1601-1603 waren alle gildebroeders met Dr. Sebastiaan Egbertsz afgebeeld door Aert Pietersz. In 1619 hadden vijf overlieden, waarschijnlijk ter ere van de nieuwe gildekamer in de Waag, zich laten afbeelden, nogmaals met Dr. Sebastiaan Egbertsz, door Thomas de Keyser en in 1625/26 hadden tien gildebroeders, onder wie

enkele overlieden, zich door Nicolaes Elias laten schilderen, tezamen met de nieuwe praelector Dr. Johan Fonteyn.

Ik vertelde reeds, dat er in 1632 slechts twee van de overlieden nog niet geschilderd waren, Jacob Jansz de Wit en Adriaen Cornelisz Slabberaen. Van wie het initiatief is uitgegaan om deze anatomische les te vereeuwigen? Het is niet te zeggen. Een feit is slechts, dat stellig de overlieden zich belast zullen hebben met de taak om andere deelnemers te vinden. Dat was moeilijk, omdat de oudere en daardoor kapitaalkrachtiger gildebroeders al aan de muren hingen. Toch is men erin geslaagd. Voor daar op in te gaan, zal ik echter enige bijzonderheden geven over de toeschouwers op het schilderij.

Jacob Jansz de Wit, die als oudste overman de beste plaats op het schilderij kreeg, aan het hoofd van het lijk, was in 1611 lid van het gilde geworden en in september 1630 overman. Bij deze anatomische les was hij dus voor het tweede jaar in functie. Hij was geboortig van Nykoping in Zweden en woonde toen hij, 28 jaar oud, in 1610 met Sibbeltje Pieters in ondertrouwing, al dertien jaar in Amsterdam. Zowel toen, als bij zijn tweede ondertrouw, in 1629 met Brechgen Gerits, noemde hij zich eenvoudigweg Jacob Janssoon. Later voerde hij blijkbaar de toenaam de Wit, maar om het moeilijker te maken verwisselde hij die naam weer voor Cruys. Als chirurgijn was hij op de Nieuwendijk gevestigd in het Vergulde Cruys, dat hij in huur had, toen hij op 8 januari 1635 blijkens een in afschrift bewaarde rentebrief, eigenaar werd van het buurhuis. Uit het Vergulde Cruys werd eerst zijn zoon, Mr. Pieter Jacobsz, die sedert 1645 gildelid was, in de Oude Kerk begraven op 11 april 1645. Op 8 mei 1654 volgde Jacob Jansz die zoon. Opvolger in het Vergulde Cruys werd niemand minder dan de beroemde chirurgijn Mr. Allardus Cyprianus, die er tot zijn dood in 1683 practiseerde.

De tweede overman, Adriaen Cornelisz, later ook Slabberaen geheten, was een geboren en getogen Amsterdammer. In 1614 was hij als leerjongen ingeschreven en op 1 januari 1625 had hij zijn proef afgelegd. Vlak daarna was hij, 27 jaar oud, voor de pui hij was rooms-katholiek – in ondertrouw gegaan met Neeltie Andries Claesz. Anderhalf jaar later was hij, als weduwnaar, weer in ondertrouw gegaan met Catharina Garshoven. In 1631 was hij voor de eerste maal overman van het gilde. Op 19 maart 1661 werd hij in de Oude Kerk begraven. Hij woonde toen als provenier op het Sint Jorishof. Ook hij kreeg een ereplaats op het schilderij, recht tegenover Dr. Tulp.

Merkwaardiger dan de twee overlieden zijn echter de anderen, die bereid gevonden werden mee te doen aan het schilderij. Ik begin met Hartman Hartmansz, die zich in zijn jonge jaren Hartmannus Hartmanni placht te noemen. In 1608 was hij op 17-jarige leeftijd van zijn geboorteplaats Leiden naar Amsterdam gekomen. In 1615 was hij getrouwd met Catharina Otters Godon en vlak daarna had hij zijn proef afgelegd. In 1623 was hij hertrouwd met Aechyen Volckers en toen woonde hij al in de Nes. In 1632 werd hij eigenaar van een gedeelte van de daar gelegen Cellebroederskerk, in 1634 werd hij voor de eerste maal tot overman gekozen. Zijn testamenten van 18 december 1635 en van 31 december 1641 voor not. Jan Bosch tonen,

dat hij niet slecht gevaren was. Op 28 mei 1659 werd hij in de Nieuwe Kerk begraven van uit zijn huis in de Nes. Met zijn moeder en stiefvader – een zekere Franciscus Stochius – in Leiden bleef hij blijkens zijn ondetrouwacten nauw contact houden. Het is dus niet geheel uitgesloten, dat door hen iets van Rembrandts faam tot hem was doorgedrongen. Men ziet hem op het schilderij met het papier, waarop de namen van de geportretteerden staan geschreven, in de hand.

Juist onder hem, ook op een goede plaats, prijkt Mathijs Evertsz Calkoen. Hij was een tijdgenoot van Hartman. Op 2 oktober 1615 was hij lid van het gilde geworden en op 31 oktober was hij, net als Hartman 24 jaar oud, in ondertrouw gegaan met Sara Ghijsberts. Mathijs was geboren in de Oldemarkt en hij heette toen nog maar gewoon Mathijs Evertsz. Op 26 februari 1622 werd hij eigenaar van een huis op de hoek van de Haarlemmersluis en Haarlemmerstraat, waar de Blauwe Calkoense Haan of Calkoen uithing. Daaraan was hij zijn naam Calkoen gaan ontlene. In 1639 werd hij tenslotte ook nog overman en tot zijn dood toe werd hij telkens weer als zodanig benoemd. Blijkens een aantekening in het archief van het Burgerweeshuis werd hij op 28 juni 1653 in de Noorderkerk begraven. In 1638 was hij hertrouwd met Maria van Heusden en op 10 november 1653 vond voor notaris Jan Molengraeff de scheiding van de nalatenschap tussen de weduwe en haar twee stiefzonen plaats. Merkwaardig is, dat de overledene dan niet Calkoen, maar net als zijn zoon Coddijn wordt genoemd. Ik zocht dit alles uit, omdat volgens de Iconographia Batava van Moes in het midden van de 19e eeuw in Parijs een portret van Mathijs Calkoen, dat Rembrandt ook in 1632 zou hebben geschilderd, bestond. Uit de scheidingsakte blijkt echter niet meer dan dat de portretten op den duur naar de betrokken families zouden gaan.

De jongste zoon, die op 15 november 1645 lid van het gilde was geworden, trouwde, 32 jaar oud, als Gijsbert Mathijs Coddijn in 1654 met Geettruyt Hendrix de Bruyn, maar werd in sept. 1656 weer als Gijsbert Calkoen overman van het gilde. Ik noem hem speciaal, omdat naar men zegt hij in datzelfde jaar als collegemeester werd afgebeeld op de tweede anatomische les, die Rembrandt voor het gilde schilderde. Dr. Deyman en alle andere toeschouwers – ditmaal na een interval van 24 jaar wel de overlieden – zijn bij een brand verloren gegaan en slechts de collegemeester en het lijk bleven bewaard. Op 23 oktober 1664 werd Gijsbert Calkoen in de Westerkerk begraven.

Jacob Dielofse Block, afgebeeld boven Jacob Jansz de Wit, was in 1618 leerjongen geworden en had in 1623 zijn proef afgelegd. Vlak daarna trouwde hij, 22 jaar oud, met Duyfge Egberts. In 1638 werd hij voor de eerste maal overman. Behalve aan de chirurgie wijdde hij zich ook aan de koophandel, zoals uit notariële akten blijkt. Hij was de jongste van het gezelschap van 1632 en zou allen overleven. Op 14 november 1664 werd hij van zijn huis in de Hartenstraat in de Nieuwe Kerk begraven.

Ik eindig met Jacob Jansz Colevelt en Frans van Loenen, die beiden in 1620 hun proef hadden afgelegd. Jacob Jansz Colevelt – de enige die bij de ondertrouw de achternaam al gebruikte – was op 23 mei 1612 leerjongen

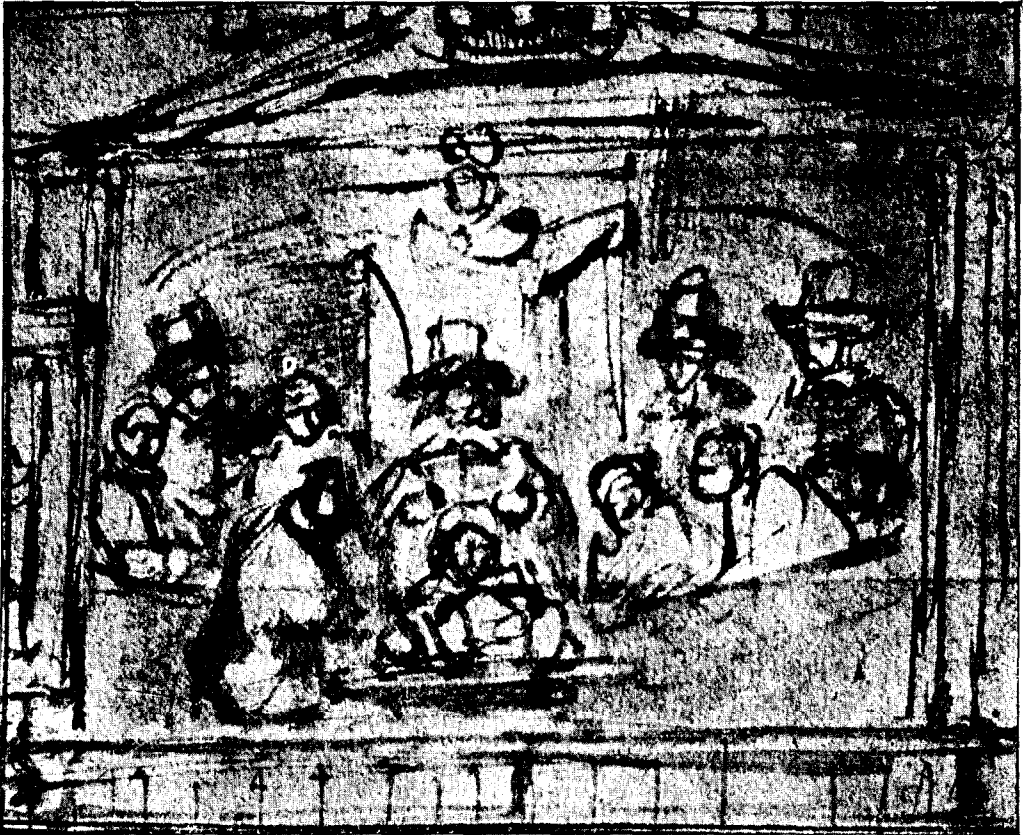
Anatomische les van Dr. Deyman, 1656 (fragment)

Rijksmuseum:

geworden bij zijn oom Mr. Henrick Claesz Colevelt en zal toen 16 of 17 jaar zijn geweest. Hij trouwde in 1620 met Mayke Martens, weduwe van Rutgert Jans en werd in 1635 voor de eerste maal tot overman gekozen. In 1649 stierf hij als proefmeester en op 3 september werd hij uit zijn huis in de Hoogstraat in de Oude Kerk ten grave gedragen.

Frans van Loenen, net als Slabberaen rooms-katholiek, was in 1613, 21 jaar oud, als Frans Jakobsz met een zekere Sara Jans getrouwd. Haar broer was Anthony Jans Testament, overman in 1632. Frans was de enige van de geportretteerden, die het nooit tot overman zou brengen. Hij hertrouwde tweemaal als Frans Jakobsz, in 1634 en 1649, vestigde zich uiteindelijk op het Rokin en werd van daar op 21 februari 1662 als Frans van Loenen - zijn geboorteplaats - in de Oude Kerk begraven. Zijn lijk werd net als dat van zijn geloofsgenoot Slabberaen enige uren beluid.

Voorals de jonge Colevelt heeft een zeer gedrongen plaatsje op het grote schilderij gekregen, achter de rug van de overman Slabberaen. Ook Frans van Loenen valt, voor het biljet, aan de muur wat uit de groep. Professor

Ontwerp voor de anatomische les van Dr. Deyman, 1656

Rijksmuseum

Heckscher is van mening, dat zij later zijn toegevoegd. Judson verwerpt dit in zijn bespreking; hij wijdt hun minder gelukkige plaatsing aan de onervarendheid van de 26-jarige Rembrandt. Ik kan slechts zeggen, dat bij dergelijke opdrachten, waarvoor betalende deelnemers gevonden moesten worden, het later toevoegen niet ongebruikelijk was. Men vergelijk het artikel van W. F. H. Oldewelt 'Regentstukken van het 0.2. Huuszittenhuis' in zijn *Amsterdamsche Archiefvondsten* van 1942.

Dat zijn dan de zeven of vijf mensenvilders, die tezamen met Dr. Tulp die toen overigens ook meestal maar gewoon Dr. Claes Pietersz werd genoemd – in februari 1632 Rembrandt de opdracht gaven hen te schilderen. Mijn hoop om bij het uitzoeken van hun geschiedenis nog iets met betrekking tot dit schilderij te vinden was ijdel. De lezers hebben hierdoor in ieder geval een idee gekregen van hun maatschappelijke positie. Ten overvloede laat ik nog volgen, wat ik over hen in het belastingkohier van de 200ste penning op het onroerend goed van 1631 vond. Dr. Claes Pietersz, die

op de Keizersgracht bij de Westerkerk woonde, werd aangeslagen voor *f* 200.— (fol. 5vo), Mr. Mathijs op de Haarlemmersluis voor *f* 30.— (fol. 52vo), Mr. Hartman barbier in de Nes voor *f* 20.—, Mr. Jacob chyrurgijn in de Hoogstraat (waar Mr. Jacob Colevelt ook stierf) voor *f* 15.— en Mr. Jacob in de Benninghstraat (later de Hartenstraat) voor *f* 10.—. De twee overlieden, Jacob Jansz de Wit, die toen al op de Nieuwendijk woonde, en Adriaen Cornelisz op de Gelderse Kade (vergel. begraafboek Nieuwe Kerk 5 december 1629), en ook Frans van Loenen, toen in de Huidenstraat gevestigd (vergel. begraafboek Oude Kerk 5 december 1633), ontbreken geheel, vermoedelijk omdat zij geen eigen huis hadden.

Uiteraard moeten zij allen zich in 1632 in een zekere welstand verheugd hebben. Want zelfs als de praelector het leeuwendeel betaalde, waren zij toch verplicht nog een flink bedrag te offeren om hun beeltenis op de gildkamer te krijgen. Voor de Nachtwacht ontving Rembrandt 10 jaar later *f* 1600.—. Hij was nu nog veel onbekender en zal met heel wat minder tevreden zijn geweest. Maar een 50 gulden per persoon zal er voor de gildebroeders allicht mee gemoeid zijn geweest. De meesten van hen smaakten nog lang voldoening daarvan. Toen hun namen in het vergeetboek dreigden te raken, werden ze met nummers vastgelegd op het papier, dat Mr. Hartman vasthoudt, waarop oorspronkelijk een anatomische tekening stond. Toen werden niet meer de patronymen gebruikt, maar de toenames, die zij zich allen in de loop van hun blijkbaar succesvolle carrière hadden verworven.

Zeker is uit het voorgaande, dat de veronderstelling van Kellett – op grond van de nog steeds niet afdoend verklaarde mistekenende arm van de misdadiger – dat hier niet de anatomische les van februari 1632, maar een van de private colleges van de praelector is weergegeven, stellig bezijden de waarheid is. Ondertussen heeft prof. G. Wolf-Heidegger in Basel voor zijn boek over de anatomische lessen van 1967 een proef genomen met een sectie van een arm om de fouten aan te kunnen wijzen en kwam professor Querido eveneens in 1967 weer met een nieuwe verklaring voor de mistekening in Oud Holland.

Men moet m.i. het schilderij in tegendeel zien als een triomfstuk van de gildebroeders, trots op hun privilege van 1556, dat ze nog voor een jaar ouder hielden, trots op hun praelector, kortom trots op de mogelijkheden van Amsterdam, die in zovele opzichten uitgingen boven die van de academiestad Leiden. Alleen daardoor zijn overlieden erin geslaagd ondanks de drie schilderijen aan hun muren, toch nog genoeg deelname te krijgen voor dit schilderij van de veel belovende moderne jonge schilder.

Rembrandt, die in 1631 reeds in Amsterdam werkzaam was geweest, vestigde zich naar men aanneemt dank zij deze eerste grote opdracht voor goed in de stad van de mensenvilders. Waren zij de koeketers van voorheen gebleven, dan was dat stellig niet gebeurd.

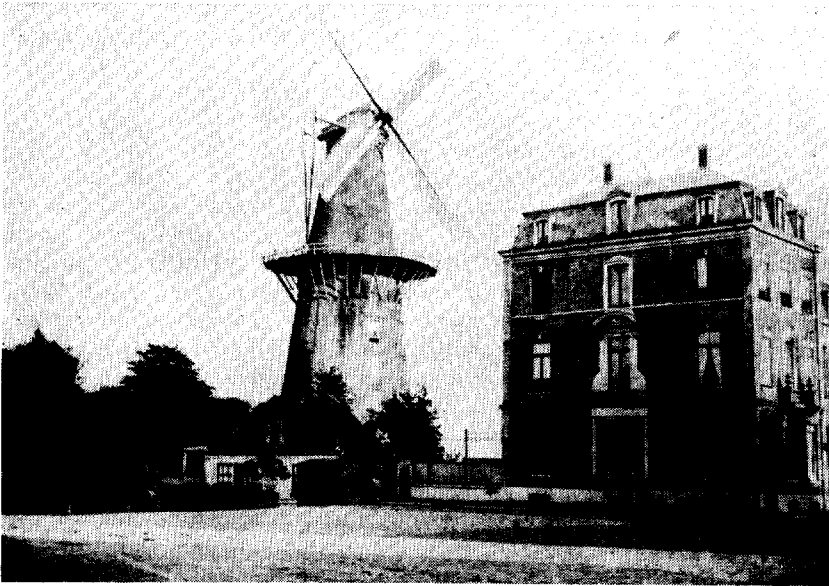
DE AMOTIE VAN DE MOLEN DE LEEUW OP HET BOLWERK WESTERBLOKHUIS

Omstreeks 1860 werd de ingevolge raadsbesluit van 1 oktober 1823 jaarlijks voor de molens op de bolwerken aan de stad verschuldigde som van f 54,— vrijwel niet meer betaald. De stadsadvocaat diende over dit vraagstuk op 15 februari 1862 een uitvoerige memorie in bij Burgemeester en Wethouders¹. Hierin liet hij doorschemeren, dat het niet zo zeer ging om de beslissing van een juridiek vraagstuk als wel om het opsporen van bewijsstukken waardoor deze zaak kon worden opgehelderd. Mr. A. Brugmans had daarom, tot schikking adviserende, getracht de korenmolens cum annexis op erfpacht te brengen. Hij achtte het ingebruikgeven van de bolwerken geen civiel contract, maar een staatsgerechtelijke vergunning, zoals een dijkbestuur kan veroorloven op de dijk tot schutting van vee een hek te plaatsen. Te Amsterdam werd het precario eerst meer bepaald een bate, toen het aan het Aalmoezeniersweeshuis als bron van inkomsten werd toegekend. De vergunning was uit haar aard onbepaald opzegbaar, doch wanneer was toegelaten nagelvaste timmeringen of metselwerken op te richten, werd van die bevoegdheid geen gebruik gemaakt, zelfs niet bij wanbetaling. De stadsadvocaat schrijft daarover: 'Onze oude regenten zouden zich niet veroorloofd hebben om bij verzuim van recognitie te gaan afbreken en de burgerij, vrij wat energiquer dan in onze vrijzinnige constitutioneele dagen, zoude het niet geduld hebben, maar au risque van doodgeschoten of uit de waag gestoken te worden, hare pothuizen, regenbakken en precario getimmeren tegen de Heeren van de Wet verdedigd hebben, zooals ze hare vrijheid van begraven tegen die Heeren met geweld en offering van levens heeft gehandhaafd.² De sanctie op wanbetaling van precario was de weigering van transport voor schepenen zolang niet het achterstallige was aangezuiverd.

Mr. Brugmans vervolgde: 'Voor de woningen die zij op de bolwerken bij hunne molens stelden betaalden zij niets, totdat in 1795 de vrijheid, gelijkheid en broederschap, vergezeld als altijd van bezuiniging en vereenvoudiging, en alzoo met hoogere belastingen kwam opdagen. Toen werden de kleine woningen op de bolwerken ook belast voor het gebruik van stadsgrond.' Met de invoering der Franse wetten en de opheffing der scabinale transporten verloor het precario zijn eigenlijke gebruikelijke condraince. De molenaars bleven over het algemeen echter trouw betalen 'tot er weder eene nieuwe vrijheid en gelijkheid doch zonder de broederschap, echter altijd nog met bezuiniging door vereenvoudiging, kwam verschijnen, niet als revolutie, maar als grondwetherziening. De korenmolenaars wien eene

¹ Arch. secr. afd. Fin. 1862 nr. 359.

² Het aansprekersoproer van 1696. Voor het ooggetuigeverslag van de makelaar Joris Craffurd raadplege men de blz. 133-139 van het artikel van mr. W. F. H. Oldewelt over Hollandse voorlopers van de pachtersoproeren in Jaarboek Amstelodamum

*foto van 1866 van de molen de Leeuw en het eerste huis van het Oosteinde.
Foto Gem. Archiefdienst.*

vroegere driekleurige vrijheid geene ontlasting maar belasting had bezorgd, namen nu de Oranje vrijheid au serieux en lazen in de nieuwe constitutie en in de gemeentewet, dat ze niet behoefden te betalen. Ik mag het UEd. Achtb. ter verontschuldiging van die lieden hier niet verzwijgen, dat ze wel wat ontlasting mogten verwachten, dewijl ze door afschaffing der gilden, door de concurrentie van het stoomgemaal, door de afschaffing van de belasting op het gemaal, dat concurrentie van vreemd meel gedoogde, en door een niet onbelangrijk aequivalent (nl. de directe belasting op het inkomen), hunne neering en inkomsten ten uiterste zagen verachten'. Tot een schikking met de molenaars te komen achtte de stadsadvocaat niet gemakkelijk meer, nu een molenaar, hoewel hij geen rechtsgeleerde had geraadpleegd en eigenlijk geen verdediging voerde, bij gebrek aan bewijs aan veroordeling tot betaling van het precario was ontsnapt. Immers, houdt mr. Brugmans Burgemeester en Wethouders voor: 'Een kopschuw gemaakte Amsterdammer wordt, hoeveel vertrouwen hij voor zijne wettige overheid ook moge bezitten, niet ligt tot dat eenmaal verloren vertrouwen teruggebracht.'

Om uit de impasse te geraken benoemde de gemeenteraad in zijn besloten zitting van 9 mei 1862 een commissie van drie rechtsgeleerden uit zijn midden, ten einde een onderzoek in te stellen naar het rechtskarakter, precario of grondhuur, van de door de eigenaars der bolwerkmolens te betalen bedragen. Leden van de commissie werden mrs. J. A. Molster, J. J. Splitgerber en M. J. Pijnappel. Zij brachten op 22 september 1863 een uitvoerig,

historisch en juridisch welgefundeerd rapport aan de raad uit,³ dat behandeld werd in de besloten vergadering van 14 oktober. Vier vragen had de commissie zich gesteld :

- 1 Heeft de stad haar recht op de grond behouden?
- 2 Heeft de stad het recht om te vorderen praestatie van de recognitie?
- 3 Heeft de stad recht de molens te doen afbreken?
- 4 Is de stad in dat geval vergoeding aan de eigenaars verschuldigd?

Vraag 1 en 3 meende zij bevestigend, vraag 2 en 4 ontkennend te moeten beantwoorden. De eigenaars der molens konden geen recht op de grond pretenderen, omdat zulks in strijd zou zijn met de primitieve uitgifte en gunning en zij niet eigener autoriteit de titel van hun bezit konden veranderen. De stad kon de recognitie niet vorderen bij gebreke van een verbintenis van hen, van wie zij geheven zou worden. Doordat zij de recognitie niet voldaan hadden, konden de eigenaars der molens zich tegen afbraak hunner gebouwen niet verzetten. Er behoorde echter een sommatie vooraf te gaan, niet zozeer als exploit van opzegging of opzegging van huur, maar om de wanbetaling te constateren. De betaling toch was niet zo zeer praestatie van een verbintenis, als wel het middel om de voortzetting van het gebruik te verzekeren. Zolang er verzuim was, was er een nova causa, die aan het recht van onmiddellijke opzegging zijn volle kracht gaf. De duur van het gebruik was dan alleen van de willekeur der stad afhankelijk. Het verzuim liet geen plaats voor een recht op schadevergoeding. De gemeenteraad besloot na kennisneming het rapport met de bijlagen te stellen in handen van de stadsadvocaat, die op 30 december 1863 adviseerde de rechten van de stad te handhaven.

Nadat acties tegen de eigenaren van de molen De Haan op het bolwerk Ouderkerk en de molen De Hoop op het bolwerk Reguliers om verschillende redenen niet door waren gegaan, wilden Burgemeester en Wethouders na sommatie een rechtsvordering instellen, zo tot amotie van de molen De Leeuw als tot betaling der desbetreffende nog achterstallige recognitie. Deze 35 meter hoge windkorenmolen, ook genaamd De Groene molen, was bekend als eigendom van Hendrik Luden, koopman op de Herengracht bij de Vijzelstraat, en een mede-eigenaar. De raad kon zich op 5 oktober met deze procedure verenigen.⁴ De arrondissementsrechtbank stelde in het aangespannen geding bij vonnis van 25 juli 1865 de gemeente in het gelijk. Gedaagde Luden ging in hoger beroep, waartegen de gemeente volgens geheim raadsbesluit van 27 oktober 1865 verweer voerde.⁵ Het Provinciaal Gerechtshof van Zuid-Holland stelde op 3 juni 1867 andermaal de gemeente in het gelijk, waartegen D. Apon, grondeigenaar op het bolwerk Westerblokhuis en door de stadsadvocaat in zijn brief van 27 augustus 1864 aan de wethouder mr. J. R. Corver Hooft de belhamel van de troep onwillige molenaars genoemd⁶ en H. Luden cassatie aantekenden. Op 25 september 1867 besloot de gemeenteraad in geheime zitting ook bij de Hoge Raad

³ Muniment besloten raad 1864 nr. 11.

⁴ Muniment besloten raad 1864 nr. 19.

⁵ Muniment besloten raad 1865 nr. 17.

⁶ Arch. stadsadv. 1864. 474.

verweer te voeren⁷. In derde instantie kreeg de gemeente bij arrest van de Hoge Raad der Nederlanden van 31 januari 1868 eveneens gelijk. Daarmede was het lot van de molen beslist.

Op 20 april 1868 werd in de Brakke Grond geveild tot amotie de Stenen molen De Leeuw met de zich daarin bevindende vaste gereedschappen, de daaronder zijnde woningen en paardenstalling en de daarneven staande twee karrenloodsen. Schuttingen en bomen waren onder de verkoop niet begrepen. Voor f 200.— moest de koper overnemen: twee stel blokken met takels, drie splitkettingen met haken, 4 binten, 3 steenwiggen, waaghout, koevoet, handspaken voor de stenen, balans, schalen, ruim 100 Ned. ponden gewicht, luitouw en inhaalder, 2 afschiettouwen, 14 bilhamers, 3 lampen, 2 bilkussens, pijlbord, kruiwagen, 2 molenkarren en 2 stel tuigen, slijpsteen met toebehoren, dommekracht, steenstrop, vlaggestok met knop en karrendek. Koper werd B. Vliegert Hart, aannemer en sloper te Marendijk bij Leiden, die op 23 april 1868 aan Burgemeester en Wethouders, op grond van de bepaling, dat de amotie zou moeten zijn volbracht op 28 mei 1868 of zoveel later als op des kopers aanvraag door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam zou worden bepaald, verzocht om een langere termijn, nl. tot 1 augustus, voor het slopen van zulk een kapitaal perceel, hetgeen echter op 1 mei werd afgewezen. Op 22 mei betuigde Vliegert Hart zijn leedwezen aan Burgemeester en Wethouders over deze afwijzende beschikking en verklaarde de meest mogelijke spoed met de afbraak te hebben gemaakt, doch wegens de hechte en sterke bouw, zowel als de deugzaamheid der materialen, gevoegd bij het moeilijke en gevaarvolle aan deze amotie verbonden, met de beste wil niet in staat te zijn, dezelve op de bepaalde tijd ten einde te hebben gebracht. Onder overlegging van een copie van de veilingcondities verzocht hij nogmaals verlenging van de termijn tot amotie van de molen De Leeuw. De stadsadvocaat maakte de zaak nu in orde, door Vliegert Hart een verklaring te laten tekenen, dat hij uitstel tot 1 augustus 1868 had ontvangen en dat, bij gebreke van de amotie op die datum voltooid te hebben, de uitspraken van het Provinciaal Gerechtshof van Zuid-Holland en de Hoge Raad der Nederlanden in de zaak van de gemeente Amsterdam tegen D. Apon en H. Luden als tegen hem gedaan beschouwd zouden worden.⁸

Zo kwam in de zomer van 1868 het einde van de hoge stenen korenmolen De Leeuw, die in 1661 op het bolwerk Westerblokhuis als standerdmolen gebouwd was en in 1735 geheel in steen vernieuwd was. Van der Vijver achtte hem een meesterstuk van bouworde te zijn en hij vermeldde een in de molen aangebrachte vierkante blauwe steen met een versje, een leeuw en het jaartal 1735.⁹ De Leeuw was te Amsterdam de enige van zijn soort, want de andere bolwerkmolens hadden alle op de stenen onderbouw een houten met riet gedekt achtkant.

Mr. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

⁷ Muniment besloten raad 1867 nr. 37.

⁸ Arch. secr. afd. P. W. 1868 nrs. 1271 en 1645. Vliegert Hart was ook als molenbouwer werkzaam en gaf zijn naam aan de in 1858 gereedgekomen korenmolen te 's-Gravendeel.

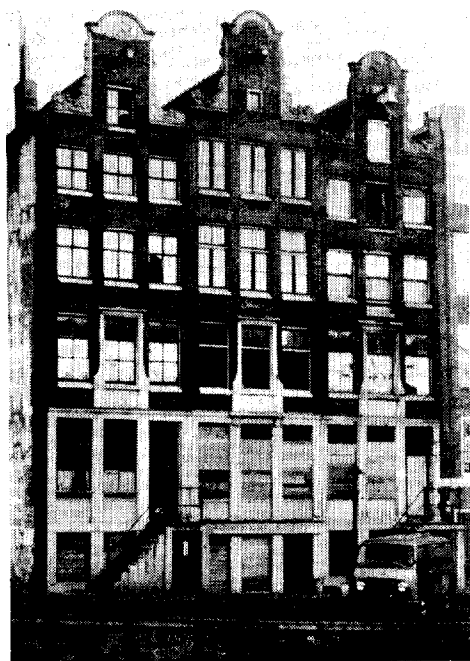
⁹ C. van der Vijver, Wandelingen in en om Amsterdam, Amsterdam 1829, blz. 67.

DE RESTAURATIE VAN NIEUWE KEIZERSGRACHT 15-19

Vlak naast het moderne flatgebouw aan de Weesperstraat, dat hier ter wille van de geleidelijke overgang wat lager afloopt, prijken sedert mei 1965 drie gerestaureerde gevels uit het jaar 1736. Op de foto's kan men zelf zien, wat er is gebeurd. No. 17, dat vroeger opgevijseld was, is o.a. weer tot zijn oorspronkelijke hoogte teruggebracht. Als middelste deed het 't niet eens zo slecht in die gewijzigde vorm. Vroeger was het echter niet het middelpunt, maar behoorde tot een rijtje van vier; no. 13 - thans het lagere gedeelte van het flatgebouw - had zijn oorspronkelijk zelfde gevel al eerder verloren.

Pas op 5 mei 1727 werden de erven in dit blok, waarin ook het Anthonieskerkhof lag, langs de Nieuwe Keizersgracht en Muidergracht uitgegeven. Dat was niet om hygiënische redenen, want de Weesperstraat was hier al in de 17de eeuw bebouwd; misschien hield men nog rekening met een eventuele uitbreiding van het kerkhof. François Straalman werd voor f 7500.— eigenaar van de drie eerste erven naast de huizen van de Weesperstraat, die

Nieuwe Keizersgracht 15-19 vóór en na de restauratie.

Foto's Gem. Bureau Monumentenzorg.

alle drie tot aan het kerkhof doorliepen. Sommigen van de kopers op de veiling van 1727 bouwden direct, maar deze drie erven bleven nog tot 1735 onbebouwd. Uit de overdrachtsakte van het oostelijk buurhuis – het vroegere 11 –, dat met de huizen aan de Weesperstraat al in de 17de eeuw was verrezen, aan Isaac Santekroos op 4 mei 1736 blijkt dat op 8 juni 1735 de eigenaar een accoord had gesloten betreffende een belendende muur aan de oostzijde met de meester-timmerman Cornelis van der Does en de meester-metselaar Boudewijn Beenhacker. Die metselaar en timmerman waren dus toen al aan het bouwen of althans de bouw aan het voorbereiden. Pas op 24 augustus 1736 werden ze officieel eigenaren van de grond, tezamen voor *f* 12500.— en nu verdeeld in vier erven. De erven 1 en 4 werden gemeenschappelijk eigendom, 2 en 3 resp. van Beenhacker en van Van der Does. De huizen waren toen nog niet gereed en ze konden de koopsom van de erven niet betalen, maar verleden een schepenenkennis voor Straalman. Veel eerder dan daarin als uiterste termijn was gesteld losten ze die af, namelijk reeds op 29 oktober 1737; vier dagen daarvoor hadden ze het tegenwoordige no. 19 voor *f* 12000.— aan Sara Brandon, de weduwe van Abraham Machorro, kunnen verkopen.

De andere huizen behielden ze, ieder één voor zich alleen, en het latere 13 tezamen. Na de dood van Van der Does werd Beenhacker op 4 maart 1749² eigenaar van diens helft van no. 13 voor *f* 3200.—. Het tegenwoordige no. 17 werd door de erfgenamen pas op 4 juni 1771 overgedragen, aan Isaac da Costa Athias voor *f* 8650.—. De tegenwoordige huizen 13 en 15 werden na de dood van Beenhacker verkocht op 24 oktober 1788, resp. voor *f* 7700.— aan Aron Sagache en *f* 8210.— aan Baruch Lopes de Leao. Het kerkhof, dat er nog tot eind 1865 zou blijven, was blijkbaar geen bezwaar.

1. H. v. E.

‘DE GALG BESTOLEN’

Dit opvallende zinnetje verwijst in de index van een der keurboeken naar pag. 179, waar men een notificatie van 20 juli 1689 aantreft. Daar wordt bekend gemaakt, dat het dode lichaam van Jacob Brouwer, die op 16 juli 1689 met een mes boven zijn hoofd was opgehangen en daarna getransporteerd naar de Volewijk om door de vogels te worden opgegeten, daar van de galg was verdwenen. Een premie van *f* 1000.— werd uitgelooft voor het aanbrenge van de schuldigen.

Jacob Brouwer, een twintigjarige schilpadkabinetwerker, was op 14 juli veroordeeld wegens messteken – vandaar het mes – maar vooral wegens

chantage op een heel onplezierig gebied. Hij was vermoedelijk identiek met Jacob Brouwer, die 24 juli 1669 in de Lutherse kerk werd gedoopt. Zijn vader, Ove of Oeff Brouwer, die in 1668 als 27-jarige schoenmakersgezel van Holstein was getrouwd met Anna Hagendoorn, woonde bij zijn hertrouw in 1679 in de Ridderstraat.

De confessieboeken van 1689 bevatten niets, dat er op wijst, dat de dieven gevat werden. Wij hebben dus geen nadere verklaringen en de lezers moeten zelf uitmaken, of deze diefstal geschied was namens de nabestaanden of vrienden van de geëxecuteerden, die hem een behoorlijke begrafenis wilden geven, of namens mensenvilders.

1. H. v. E.

BEZOEK AAN DE NEDERLANDSCHE BANK

De belangstelling voor de najaarsexkursie op 23 november jl. was bijzonder groot: 180 aanmeldingen. Dit aantal is dank zij de voortreffelijke organisatie van onze gastheren geen beletsel geweest voor een rustige bezichtiging. De deelnemers gingen in volgorde van binnenkomst door splitsing in zes groepen weldra in het grote gebouw 'verloren'. Onder kundig geleiden zwermden deze groepen uit van de parkeergarages tot in de top van de hoogbouw, waar een heerlijk uitzicht wachtte, helaas ietwat verkort door de grauwe najaarsdag.

Voor velen was de kennismaking met het interieur van dit moderne utiliteitsgebouw een openbaring. Buiten doet het strakke lijnenspel weinig vermoeden hoe sfeervol binnen de werkruimten – in de toekomst plaats biedend aan 1200 personen – zijn, waartoe de onverhulde toepassing van beton en hout veel bijdraagt. De harmonische soberheid wordt slechts gebroken door enkele voorname stukken als een goudweegschaal en een zonneklok. Op de hoofdverdieping mochten de deelnemers onder andere een kijkje nemen in de kamer van de president en de vergaderzaal, waar de portretten van de vroegere presidenten op vindingrijke wijze zijn samengevoegd in één groot lijstwerk.

Na afloop van de rondgang kwamen de deelnemers voor de thee tezamen in de grote cantine. Zowel de directie van de Bank – vertegenwoordigd door ons medelid mr. C. T. de Bijl Nachenius – als de rondleiders hebben Amstelodamum aan zich verplicht met deze ontvangst, waaraan de vele deelnemers nog lang een prettige herinnering zullen bewaren.

S. v. W.

**OVER EEN
TERUGGEVONDEN BEELTENIS
VAN CHRISTINE HOOFT**

Onder de titel 'Een beeltenis van Christine Hooft teruggevonden' schreef nu wijlen dr. M. G. de Boer in het 45ste Jaarboek van het Genootschap in 1953 een artikel over het door zijn zoon en kunsthandelaar uit een Engelse collectie aangekocht schilderij voorstellende een paar, staande voor een kasteel aan zee gelegen, met op de achtergrond stilliggende schepen.

De heer M. G. de Boer herkende terecht op de achtergrond het Muiderslot en wist de beide personen op de voorgrond te identificeren als de jongste dochter van de beroemde drost P. Cz. Hooft en H. Hellemans nl. Christine Hooft tezamen met mr. Coenraed Burgh, Heer van Kortenhoef.

Bij de vele interessante gegevens, die dr. De Boer hier vermeldde zijn er thans nog enige aan toe te voegen.

Het schilderij werd nog in 1953, ten behoeve van het Muiderslot door mij in mijn hoedanigheid van slotvoogd aangekocht, dank zij dit artikel. Het werd voor mij aanleiding om het schilderij nader onder het oog te zien.

Eerst de personen. Dat hier Christine Hooft en mr. Coenraed Burgh werden voorgesteld liet weinig twijfel, evenmin, dat het kasteel op de achtergrond het Muiderslot was, zij het, dat door de schilder een kleine vrijheid in acht was genomen, door de schansen rondom het slot weg te laten en het laatste aan de oever van de Zuiderzee te lokaliseren.

Dr. De Boer bracht in herinnering, dat het huwelijk van Christine en Coenraed op 1 maart 1650 te Amsterdam plaats had en noemde Christine daar bijna twintig jaar. Hier vergist hij zich, Christine is namelijk gedoopt op 20 augustus 1628 en dus ruim 21 $\frac{1}{2}$ jaar op het ogenblik van haar huwelijk. De Boer meende, dat de in zijn ogen nog geen 20-jarige hier niet op een schilderij in de tijd van het huwelijk, dus omstreeks maart 1650, kan zijn voorgesteld, omdat zij vroeg-oude trekken heeft en hij haar minstens 23 jaar oud acht.

Christine is echter niet bijna 20, maar ruim 21 $\frac{1}{2}$. Haar kleding duidt op $\pm$ 1650. Het huwelijk op 1 maart 1650 kan alleszins aanleiding zijn geweest voor een schilderij, gemaakt vóór het Muiderslot, hoewel zij in Amsterdam woonden en geen directe relatie meer met het Slot hadden. Immers, Christine is op het Slot geboren en heeft daar tot haar huwelijk gewoond en moet daar zeer bijzondere herinneringen aan hebben (in die jaren viel de grote tijd van de 'Muiderkring') en haar echtgenoot heeft er eveneens meer betrekking toe dan men aanvankelijk zou denken. Uit P. C. Hooft's correspondentie weten wij, hoe hij mr. Coenraed's vader, dr. Albert Coenraed,

Het echtpaar Coenraad Burgh en Christine Hooft voor het Muiderslot ± 1650, door Jan de Bont ?

met 'neef' betitelt en daar kennelijk nauwere relatie mee onderhoudt, zodat deze op het Muiderslot geen vreemde zal zijn geweest. Bij de dood van P. C. Hooft werd dr. Albert Coenraad Burgh, lid van de vroedschap en schepen geweest zijnde, tweemaal burgemeester en verschillende malen ambassadeur van Amsterdam in den vreemde, door de vroedschap genoemd als opvolger van P. C. Hooft in het drostambt te Muiden. Hij werd door de Bicker-ligue terzijde gesteld ten gunste van de zoon van burgemeester Andries Bicher, namelijk de slappe en dikke Gerard. Intussen bleek dr. Albert C. Burgh op een gezantschap naar Moskovië overleden te zijn.

Slotvoogd Gerard Bicker zou zich in het jaar van zijn benoeming 1650 belachelijk maken door zijn overijlde en bange vlucht voor de troepen van Prins Willem 11, die zwierven op de Gooise heide, op weg naar Amsterdam.

Voor de schepen op de achtergrond van het schilderij geeft dr. De Boer een aanvaardbare verklaring. Over de beide vissers en de hoop vis juist achter de beide hoofdfiguren spreekt hij niet. Zou dat niet kunnen duiden op de betekenis, welke de vis, althans voor de bruid heeft gehad? Haar vader P. C. Hooft was opgegroeid in de buurt der haringpikkerij nabij de Haarlemmerpoort. Diens vader C. P. Hooft exporteerde o.m. haring en had in 1591 van zijn schoonmoeder een 'huys ende erve met een spycker ende een haringpackerye, genoemt de Witte Voet, staende bij de Haarlemmerpoorte op den Nieuwendyck' gekocht. Ongetwijfeld heeft hij een deel van zijn vermogen in de visvangst verdiend. Coenraed Burgh was bovendien commissaris voor de Zeezaken, waarvoor de vis eveneens symbolisch zou kunnen zijn.

Dr. De Boer gaf zijn artikel terecht de titel: 'Een beeltenis van Christine Hooft teruggevonden'. Voor zover mij bekend is dit haar enige beeltenis, die tot ons kwam. De mening echter, dat óók de beeltenis van Coenraed Burgh nu voor ons bewaard is gebleven, moet gecorrigeerd worden. Bij nader onderzoek bleek diens hoofd op het schilderij beschadigd en reeds in vroeger tijd overgeschilderd te zijn. Het mag niet meer als een portret van de voorgestelde worden gezien.

Dr. De Boer noemde het schilderij anoniem. Onze gedachten gaan nu, vooral door de opbouw en compositie en door de schilderwijze, uit naar de te Schoonhoven geboren en in 1653 te Utrecht gestorven schilder Jan de Bont. In de catalogus van schilderijen van het Centraal Museum te Utrecht wordt deze schilder een zeldzame meester genoemd, een bekwaam stillevenschilder. Vooral diens uitbeelding van vissen wordt benadrukt. De Bont woonde dicht bij de Vismarkt in Utrecht en had alle gelegenheid dit onderwerp van nabij te bestuderen. De vissen vormen niet het slechtste deel van het schilderij van het echtpaar Burgh voor het Muiderslot. Om dezelfde reden als dr. De Boer aandacht vroeg voor dit schilderij, doe ik het nu, namelijk, omdat de dochter van een der bekendste Amsterdammers uit de 17de eeuw, die in zijn tijd zo'n belangrijk ambt heeft bekleed, en van wie geen portretten bekend zijn, hier staat afgebeeld.

Aantrekkelijk is daarbij, dat dit aanvankelijk onbenaderbare schilderij openbaar bezit is geworden. Het is voor een ieder te zien in haar geboortehuis het Muiderslot, waar het in de slaapkamer is opgehangen. Het Slot is het gehele jaar geopend, met uitzondering van in de wintermaanden de maandagen en 's middags van 12.30-13.30 uur.

TON KOOT

VAN DE BOEKENTAFEL

BOUWEN EN WONEN, ASPECTEN 40 JAAR
VOLKSHUISVESTING, UITGEGEVEN DOOR
BOUWBEDRIJF H. VAN SAANE N.V., AM-
STERDAM 1968.

Deze publicatie ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van Van Saane's bouwbedrijf richt zich in de eerste plaats tot bedrijfsgenoten en overheid. De ervaringen van de heer H. van Saane op het gebied der volkshuisvesting, met name in Amsterdam, zijn echter ook voor anderen van belang.

Hij wilde het voorbeeld van Wenen, waar grote blokken etage-woningen werden gebouwd rond ruime gemeenschappelijke tuinen met vijvers, gazons en speelweiden, in Amsterdam toepassen en daarbij afstappen van de gebruikelijke zolderberging door de bergplaatsen in het onderhuis te maken. Zo ontstond als eerste van het thans bij etagewoningen gebruikelijke type aan de Tugelaweg tussen Christiaan de Wetstraat en Maritzstraat in 1929 de Krugershof met modelkeukens, betegelde douche-ruimten met warmwatervoorziening, centrale verwarming en aansluiting op de radio-distributie. In de door een galerij omgeven tuin kwamen een kinderspeelplaats en een conciergewoning. Aan Willem de Zwijgerlaan, Geuzenstraat en Geuzenkade bouwde Van Saane in 1933 het zeshonderd woningen omvattende complex Geuzenhof, dat eenzelfde opzet heeft als Krugershof. Ook op het nog steeds braak liggende, af en toe als standplaats voor circustenten gebruikte terrein aan de Jan van Galenstraat tegenover de Markthalen zou een dergelijk complex verrezen zijn, als hoger gezag de gevraagde hypotheekgarantie om een huurverschil van een dubbeltje niet geweigerd had. In 1939 volgde de door architect J. F. Berghoef ontworpen Muzenhof aan Clooststraat-Beethovenstraat-Stadionweg op een terrein dat in het uitbreidingsplan voor een groot garage-complex bestemd was, waarvoor zich echter geen gegadigden gemeld hadden. De tuinarchitecte Mien Ruys ontwierp hierbij een siertuin, waaraan de parterrewoningen een terras kregen en de hogere flats ruime balkons. De Oranjehof bij de Wiegbrug, een flatgebouw voor alleenwonenden met 140 woningen, leeszaal etc.,

ontworpen door J. W. H. C. Pot en J. F. Pot-Keegestra, kwam in 1941 tot stand. Na de oorlog verzorgde Van Saane de bouw van driehonderd sobere woningen, Oosterhof genaamd, langs de noordzijde van de spoorbaan tussen het Muiderpoortstation en het Amstelstation, 1950-1955. Vergelijkbaar, maar minder sober, is het complex Amstelhof uit 1952 ten zuiden van de toenmalige Riviercnlaan, de huidige President Kennedylaan. In 1957 werd, ook in Airey-systeembouw ten noorden van de Cornelis Lelylaan in tuinstad-Slotervaart begonnen met het grote Slotershof-complex, ontwerp van prof. Berghoef, dat in 1960 gereed kwam. Met weglating van alle projecten buiten Amsterdam en van enige minder in het oog vallende in de hoofdstad¹ noemen we tenslotte de Klokkenhof uit 1961 aan het Surinameplein, ontworpen door prof. ir. C. Wegener Sleeswijk en S. J. S. Wichers. De naam is ontleend aan het door Eijshouts in Asten geleverde carillon, één van de negen in Amsterdam. De door K. L. Sijmons Dzn. ontworpen Ned. Herv. Thomaskerk aan de Prinses Irenestraat werd door Van Saane in combinatie met enige woonblokken in 1965 gebouwd.

Aan de hand van het werk van één bouwondernemer krijgt de lezer, mede door het bekijken van de vele illustraties, een duidelijk overzicht van de ontwikkeling der moderne woningbouw, zowel architectonisch als sociaal-economisch en financieel-technisch. Dat de samensteller Elizabeth Fisher er in de inleiding met de Amsterdamse gebiedsuitbreidingen van 1896 en 1921 niet helemaal uitgekomen is, mag haar niet aangerekend worden. De bewerkers van de gemeentelijke statistische Jaarboeken, verschenen in 1905, 1910 en 1913, wisten het ook al niet precies, zoals blijkt uit een vergelijking van de daar gegeven cijfers.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

¹ Belangstellenden kunnen in ons jaarboek van 1939 op blz. 288 en in dat van 1942 op afbeelding 10 behorend bij blz. 168 gebouwen van Van Saane uit een eerdere periode vinden.

R. H. FUCHS, REMBRANDT EN AMSTERDAM. LEMNISCAAT ROTTERDAM 1968. f 18.50. Vooruitlopend op het Rembrandtjaar 1969 verschenen al in de herfst van 1968 de eerste uitgaven over de schilder. Ik ben ervan overtuigd, dat hier slechts een heel klein gedeelte van alles, wat verschijnt, zal kunnen worden aangekondigd. Het bovengenoemde boek is echter - het blijkt al uit de titel - bijzonder op zijn plaats, want de auteur heeft speciaal Rembrandt en Amsterdam als uitgangspunt genomen. Ik meen het beste te doen eerst de hoofdstukken op te sommen, opdat de lezers een idee van de indeling krijgen. Na een kort voorwoord volgen: I 'Historie' - en de modieuze portrettist in Amsterdam, II Claudius Civilis en de decoratie van het nieuwe stadhuis, III Rembrandt en de anatomie, IV Rembrandt en het theater, V Rembrandt, de joden, de bijbel, VI Kunst in Amsterdam en Rembrandts verzameling, VII Natuur, verbeelding en de kritiek op Rembrandt.

Ter completering van hoofdstuk VI is in een aanhangsel de inventaris van 1656, die opgemaakt werd voor de Desolate Boedelskamer, gegeven. Het is een gelukkig idee, want alleen de lang uitverkochte 'Urkundkundn über Rembrandt' van Hofstede de Groot uit 1906 gaven dit lijvige archiefstuk in extenso. Hiermee komt het nu in ieders bereik, bovendien ditmaal veel preciezer weergegeven dan in 1960.

De schrijver, een jong Leids kunsthistoricus, toont zich telkens weer uitzonderlijk goed op de hoogte van de laatste literatuur. Het gaat echter nog verder, want ook komt hij herhaalde malen met mededelingen uit nog niet gepubliceerde artikelen en boeken. Ik noem als voorbeeld een lezing, die prof. H. van de Waal op 17 november 1967 hield omtrent de Gijsbreght-tekeningen, die Rembrandt tussen 1636 en 1638 vervaardigd moet hebben. Al wordt de Gijsbreght dit jaar voor het eerst niet meer opgevoerd in onze stad - of misschien juist nog meer daarom -, het onderwerp is uiterst actueel. Het is verrassend te zien, hoe bisschop Gozewijn optreedt en nog verrassender hem op een andere tekening als een oude gezette heer in gewoon costuum in de kleedkamer gezeten te zien, met zijn bisschopsgewaad en verder attributen, waarin hij juist is opgetreden of zal gaan optreden, aan de muur hangend.

Die platen zijn zeer overzichtelijk, als aparte afdeling, bij elk hoofdstuk afgedrukt

en in marge van de tekst wordt er steeds naar verwezen. Het zijn volstrekt niet alleen tekeningen, etsen of schilderijen van Rembrandt, want de auteur behandelt de verschillende onderwerpen van zeer algemene kant.

Zo zou ik veel meer typisch Amsterdamse voorbeelden kunnen geven, maar de lezers kunnen zich beter persoonlijk daarvan overtuigen.

Het aanhangsel bevat behalve de reeds genoemde inventaris ook nog een opgaaf 'over de literatuur' - zoals ik reeds zei is deze zeer up to date - en een lijst van afbeeldingen.

Voor Amsterdam is deze eerste uitgaaf, die al in september verscheen, stellig een grote aanwinst. Het is te hopen, dat meer zulke boeken zullen volgen.

1. H. V. E.

JHR. DRs. C. C. G. QUARLES VAN UFFORD, AMSTERDAM VOOR 'T EERST GEFOTOGRAFEEED, 80 STADSGEZICHTEN UIT DE JAREN 1855-1870. J. H. DE BUSSY AMSTERDAM. j 8,90.

De nieuwste Amsterdamse paperback van de Bussy werd geschreven en samengesteld door de voormalige beheerder van de topografische atlas van de Gemeentelijke Archiefdienst. Men kan dan ook zeker zijn, dan het 80tal oudste foto's van Amsterdam, die voor verreweg het grootste deel uit die atlas komen, een bijzonder goede keuze vormen. Maar niet alleen dat!

Ik zelf ontmoette er drie oude bekenden, Jacob Olie, Eduard Isaac Asser en Pieter Oosterhuis. Zo'n terugvinden van oude bekenden is altijd weer aardig. Maar juist dit overzicht van de gehele oudste stadsfotografie, te beginnen met de inleiding 'De eerste fotografen' en daarna de plaatjes met telkens een bladzijde tekst, geven een achtergrond aan die foto's, die men bij behandeling van de afzonderlijke personen mist.

Het register op namen van fotografen en uitgevers bevat niet meer dan 14 hoofden. Behalve de drie bovengenoemde fotografen, van wie Oosterhuis de meeste van de geproduceerde foto's op zijn naam heeft, zijn er nog de Duitser A. Braun, F. W. Deutmann, J. F. Hulk, J. Leeuwenkuyf, G. van Sassenberg en twee vermoedelijk Franse monogrammistenvoertegenwoordigd.

Of de foto op pag. 46 werkelijk van

Deutmann is, is niet helemaal zeker, maar wel waarschijnlijk. Deze fotograaf werd namelijk op de tentoonstelling in het Paleis voor Volkslijt van 1855 met brons bekroond voor een van zijn inzendingen van de tuin van Artis. De schrijver heeft in een foto van het nieuwe apenhuis in de tuin van Artis — met een lichtelijk bewogen heer met hoge hoed, maar met een lege kooi zonder apen — een van deze inzendingen menen te herkennen

Het is niet mogelijk hier op al die foto's en op al die stukjes in te gaan. Genoeg is om te zeggen, dat zij samen een uitstekend beeld geven van Amsterdam in het derde kwart van de 19de eeuw.

De lezers zelf zullen nog op de plaatjes tal van aardige details kunnen vinden, waar de schrijver niet nader op in is kunnen gaan,

zoals dat haast altijd met de scherpe oude foto's het geval is. Een vogelvlucht van de stad van 1857 gaat ter verduidelijking vooraf.

Behalve het reeds genoemde register vindt men aan het einde ook nog een veel uitvoeriger topografische register en een opgave van de herkomst van de foto's.

Amsterdam kan zich verheugen over deze interessante nieuwe paperback. Dat ook uitgever en schrijver zich kunnen verheugen, blijkt nu korte tijd voor kerstmis. De uitgaaf verscheen eind november en er zullen veel exemplaren voor sinterklaas zijn verkocht, maar als kerstgeschenk zal het minder goede diensten doen. Het is namelijk bijzonder moeilijk op het ogenblik nog een exemplaar te bemachtigen.

I. H. v. E.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

NIEUWE LEDEN

BENOEMD PER 1 JAN. 1968 TOT DONATEUR

De heren R. A. van Dijk, H. A. Diederiks, Ir. J. J. Kuiters en K. Vos, allen te Amsterdam en R. Tiller te Gilly Vaud in Zwitserland.

TOT LID

De dames: mejuffrouw C. van den Bent en mejuffrouw Drs. M. Lubbers, beiden te Amsterdam. De heren: Prof. Dr. A. H. W. Aten Jr., Ir. J. D. Banting, V. P. M. Christiani, K. van Dam, Prof. Dr. W. van Enst, A. Goudstikker, J. C. Hoogendorp, Drs. A. H. Huussen Jr., G. Kinebanian, T. Krielaart, Ir. J. J. Kuiters, Ch. Linning, J. B. Meyer, J. Schenk, P. van Urk, C. L. Th. Verkerk, A. A. Vervoort, en J. A. de Zwaan, allen te Amsterdam, Drs. J. R. Bruyn te Oegstgeest, Mr. A. Calisch te Bennebroek, C. E. Fritze te Stockholm, J. F. Hattink te 's-Gravenhage, G. J. van der Hoek te Muiderberg, C. van Stam te Nieuw-Vennep, en O. C. van der Veen te Amstelveen.

BENOEMD PER 1 JAN. 1969 TOT LID:

Mevrouw L. Couvée-Jampoller te Amsterdam. De heren: 1. Bierman, Drs. P. D. J. van Itrson en Arch. F. B. Jantzen, allen te Amsterdam.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Herengracht 586, contributie leden minimum f 15,—, donateurs f 20,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

56e JAARGANG - NUMMER 2 - FEBRUARI 1969

DE TOEKOMST VAN DE JORDAAN

Och ze kunnen wel veel vernielen, dat zie ik met verantwoordiging. Ik hoop maar dat ze van die oude Jordaanstraatjes en grachten afblijven.

G. H. Breitner.

Op 16 januari 1969 gaf ir. A. de Gier, hoofd van de afdeling Stadsontwikkeling van de Dienst der Publieke Werken, in het gebouw van het wijkcentrum De Jordaan aan de Marnixstraat 290a op de eerste gesloten bespreking met Jordaners over de sanering van hun wijk een toelichting op de daarvoor van gemeentewege ontwikkelde plannen. Daaraan waren op 27 en 30 augustus 1968 reeds openbare voorlichtingsavonden in Ons Huis aan de Rozenstraat en het wijkgebouw De Palm in de Palmstraat vooraf gegaan. Na de toelichting werden daar de buurtbewoners in de gelegenheid gesteld om opmerkingen over het plan te maken. Het college van burgemeester en wethouders wil immers pas zijn oordeel over het ontwerp van de afdeling Stadsontwikkeling geven, wanneer bekend is hoe het plan door de Jordaanbevolking is ontvangen. Het is echter de vraag, of de spontane reacties van de aanwezigen op de juist aangehoorde voordracht van ir. De Gier een adequate beantwoording vormen op de alom geuite verlangens naar meer inspraak van de bij bepaalde beleidsbeslissingen betrokkenen. De bijeenkomst van 16 januari, waartoe het wijkcentrum een aantal voor de buurt representatieve figuren had uitgenodigd, zal nog door een of meer van dezelfde aard worden gevolgd. Wanneer de in het vooruitzicht gestelde gemeentelijke voorlichtingsbrochure over het grootste saneringsplan in Nederland is verschenen, zullen de Jordaners in kleine gespreks-groepen zich meer concreet over de toekomstige structuur van hun wijk kunnen uitspreken. Voorlopig zal een oordeel over de plannen van de afdeling Stadsontwikkeling gebaseerd moeten zijn op de getoonde kaarten en op de uitgebreide maquette, die op de voorlichtingsavonden in augustus en in de Zuiderkerk op 4 en 11 september te zien was. Op de van 13 december 1968 tot 24 februari 1969 door de afdeling Amsterdam van de Neder-

Noordelijke gevelwand van de Egelantiersgracht tussen Tweede en Derde Egelantiersdwarsstraat. In deze sterk aan verval onderhevige buurt staan de gerestaureerde monumenten Egelantiersgracht 66-68-70, waarvan het laatste op de boek van de Tweede Egelantiersdwarsstraat geheel rechts op de foto te zien is. Men zie voor deze panden de restauratiebriek in dit nummer.

Foto Gem. archiefdienst

landse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis in het Waaggebouw op de Nieuwmarkt georganiseerde tentoonstelling over de Jordaan vormde deze maquette het piéce de milieu. Voor de bespreking van 16 januari werd zij speciaal naar de Marnixstraat overgebracht.

Als positieve kanten aan het plan zien we de restauratie van de gevels langs een aantal grachten en het wederom als water aangeven van de Lindengracht. Van de 8000 woningen zullen er 2000 wegens ernstige bouwvalligheid moeten worden afgebroken. Een groot deel van die panden bevindt zich langs de parallelstraten tussen de grachten. Wij vrezen, dat door de hieruit voortvloeiende vrijwel volledige afbraak van de Nieuwe Leliestraat, de Bloemstraat, de Rozenstraat en de noordelijke gevelwand van de Laurierstraat ruimten ontstaan, die te groot zijn in verhouding tot de overblijvende bebouwing. Zulke grote open plekken tasten het karakter van de buurt aan en maken de uitvoering van het plan uitermate kostbaar. De gewenste ruimte voor tuinen en begroeiide speelgelegenheden zou beter gevonden kunnen worden op nu reeds door afbraak van bebouwing vrijgekomen gronden.

Bepaalde vroeger geprojecteerde doorbraken ten behoeve van het ver-

keer worden achterwege gelaten. Evenwel zijn enkele aantrekkelijke smalle winkelstraten, die blijkens de maquette geen betekenis meer zullen hebben voor het doorgaande verkeer, verbreed gedacht. Het unieke gezicht op de Westertoren langs de route van Tichelstraat naar de Leliedwarsstraat zouden wij daardoor moeten missen. Eenzelfde schilderachtige doorkijk uit de Bloemstraat zou worden opgeofferd door de reeds genoemde vrijwel complete amovering van die straat. Een gelijk lot wordt de Rozengracht toegedacht, waarbij vele fraaie gevels en populaire cafés en winkels verloren zouden gaan. Het wegdek van de nieuwe Rozengracht zou omhoog worden gebracht, opdat het voetgangersverkeer tussen beide delen van de Jordaan onder deze drukke verkeersweg door zou kunnen gaan. De geprojecteerde T-kruising bij de eveneens verhoogde Marnixstraat en de aftakkingen naar 2e Hugo de Grootstraat en De Clercqstraat roepen niet alleen esthetisch maar ook verkeerstechnisch tal van vragen op.

De Jordaanbewoners hebben reeds voor het plan van de afdeling Stadsontwikkeling in de openbaarheid werd gebracht een initiatief genomen met betrekking tot opbouw, herstel, vernieuwing en nieuwe leefbaarheid van hun buurt. Op 10 mei 1968 richtten zij de Stichting Blijvend Jordaan en Omgeving op. Ongetwijfeld speelde bij het tot stand komen van die stichting een op 8 juli 1964 door de gemeenteraad genomen besluit een rol. Dat raadsbesluit behelst voorschriften ex art. 43 van de Woningwet, regelende de aard van de bebouwing en het gebruik van gronden, gelegen in het gedeelte van de stad, ingesloten door Brouwersgracht, Prinsengracht, Leidsegracht en Singelgracht. In afwachting van een goedgekeurd structuurplan wilde het gemeentebestuur nieuwe economische en bouwkundige impulsen in de Jordaan tegengaan, hoewel het niet in de bedoeling lag aldaar een desolate toestand te doen ontstaan. Toch is dat door deze zg. bevringsverordening maar al te zeer gebeurd. Dat kan iedereen zien, die door de Jordaan wandelt en de foto's in het door de Stichting Blijvend Jordaan en Omgeving uitgegeven boekje 'De noodklok luidt over de Jordaan . . . !' getuigen ervan. Doordat alleen gerestaureerd of gesloopt mag worden staan monumenten als Prinsengracht 36 en Egelantiersgracht 66-68-70 in een door storende afbraak totaal ontsierde omgeving. Talrijke panden zijn geheel of tot en met de eerste verdieping gesloopt. De bevringsverordening verliest op 19 januari 1970 haar kracht¹⁾, maar zal dan waarschijnlijk door een nog stringenter voorbereidingsbesluit gevolgd worden, daar ondenkbaar is, dat het structuurplan zo spoedig door alle instanties is goedgekeurd. Een dergelijke procedure vergt acht à tien jaar volgens de Wet op de Ruimtelijke Ordening.

Het ware te wensen, dat in een synthese van de inzichten van Stadsontwikkeling en de verlangens der buurtbewoners een reconstructie van de

---

1 Zij werd op 22 december 1964 door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland goedgekeurd en op 18 januari 1965 afgekondigd. Zij trad in werking met ingang van de dag volgende op die van haar afkondiging en geldt voor vijf jaren.

Jordaan tot stand kwam met voor de stedelingen aantrekkelijke huizen, zowel gerestaureerde monumenten als aan de omgeving aangepaste nieuwe panden. Daarbij valt ook te denken aan een bejaardencentrum, nu vele hofjes en door ouderen bewoonde woningen, zoals die van Concordia aan de Westerstraat, voor studenten of kunstenaars worden ingericht. Door het zg. uitkernen van de blokken zouden de oorspronkelijke tuinen hersteld kunnen worden. Eventueel ook zouden op lage bedrijfsruimten daktuinen kunnen worden aangelegd. Voor de middenstand, winkeliers en kleine bedrijven, zouden de straten en dwarsstraten met hun gezellige winkeltjes behouden moeten blijven. Dat zou de hechte band tussen de Jordaners onderling en met de bewoners der andere stadsdelen ten goede komen. In deze wijk is echt geen behoefte aan een winkelcentrum, zoals rond het westelijk einde van de Westerstraat op de maquette is aangegeven.

Aan de Palmgracht zijn onlangs enkele huizen herbouwd, die precies aangeven hoe wij de gaten in de Jordaan gevuld zouden willen zien. Moge op die weg spoedig voort gegaan kunnen worden, wanneer een daarop gericht structuurplan aanvaard is. Op de terreinen waarvan de bestemming niet in discussie is zou men eigenlijk onmiddellijk met herstel en vernieuwing moeten kunnen beginnen. Omwille van het woonmilieu van hen, die al jarenlang in een verpauperde omgeving verblijven. Omwille ook van het aspect van de buurt. Laat alle vakkennis en belangstelling, alle inbreng aan geld en goed, huizen en grond toch niet uitlopen op een niemand bevredigende mini-Bijlmermeer met hier en daar een gerestaureerd monument als een museumstuk. Nu de bewoners zelf tonen behoud van hun buurt te wensen, moet het toch mogelijk zijn de Jordaan zoals die in wezen is, maar opgeknapt en aangepast, te doen functioneren in het grote geheel van Amsterdam, agglomeratie en stadsgewest.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

DE OORLOGSVERKLARING VAN DE SULTAN VAN MAROKKO EN DE ASSURANTIEPREMIES IN 1775

Op 30 januari 1775 rapporteerde de franse consul te amsterdam, dat de oorlogsverklaring van de sultan van Marokko aan de Staten-Generaal weinig opschudding had gegeven: de assurantiepremies bedroegen 3%, zoals altijd in dit seizoen het geval was, en de admiraliteitscolleges stuurden geen extra oorlogsschepen. Op 30 september 1776 blijkt uit een brief, dat men dan in Amsterdam niet meer zo luchthartig is. (Archives Nationales, Affaires Etrangères B 1 165).

EEN AMSTERDAMSE DOKTER OP URK TIJDENS DE POKKENEPIDEMIE VAN 1844/1845

Op 11 mei 1854 trouwden te Amsterdam de 31-jarige Dr. Cornelis Everhardus Heynsius en de 30-jarige Margaretha Lievina van Voorst, die door haar moeder Sophia Hocufft een afstammeling was van het oude Amsterdamse regentenpatriciaat. Een jaar later gaf dokter Heynsius aan de schilder Valentijn Bing de opdracht voor zijn huis op de Leidse gracht bij de Herengracht een schilderij te maken, dat een gebeurtenis van 10 jaar eerder weergaf: zijn aankomst op dinsdag 31 december 1844 op het eiland Urk. Dat verblijf van tenslotte meer dan drie maanden, was niet louter een genoeg voor de 22-jarige dokter geweest, maar na zoveel jaren waren blijkbaar alleen goede herinneringen overgebleven. Achttien brieven, bewaard bij zijn kleinzoon als 'dossier Urk', werpen er nader licht op.

In 1831 was de jonge predikant Petrus Jacobus ter Plegt op het eiland be-roepen en had daar een weinig kerkse gemeente aangetroffen. Dat lag echter niet zo zeer aan gebrek aan belangstelling bij de eilanders als wel aan de beginselen van de dominee. In 1836, twee jaar na de bekende afscheiding van dominee de Cock richtten een aantal Urkers, die niets van de hervormde dominee moesten hebben, een afgescheiden gemeente op. Niettegenstaande de tegenwerking van de zijde der overheid groeide die gemeente voortdurend en werd aanmerkelijk groter dan de zogezegde gepermitteerde kerk. De burgemeester van Urk, Pieter Nentjes, zou pas in 1849 openlijk tot de afgescheidenen durven overgaan, maar behoorde in feite al van het begin af tot deze gemeente. Toen de eerste predikant in 1843 was gestorven, stuurde de burgemeester zijn neef Jacob Nentjes Wzn op zijn eigen kosten naar het opleidingscentrum van de afgescheidenen bij Meppel. Deze Jacob Nentjes was ten tijde van de pokkenepidemie van 1844/45 waarnemend predikant. Wie meer over dit alles wil weten, raadplege de 'Geschiedenis van het eiland Urk' van C. de Vries, die in 1962 in Kampen verscheen. Oom zowel als neef waren fel tegen inenting gekant en de heelmeester P. Musch, die ongeveer in dezelfde tijd als Ds. ter Plegt zijn intree op het eiland had gedaan, had al jaren lang dit onderdeel van zijn taak verwaarloosd.

Op 29 juli 1844 openbaarde zich bij een kind, dat in Amsterdam had gelogeerd, de zogenaamde kinderziekte of pokken, die zich eerst nieternstig liet aanzien. Men was daardoor onvoorzichtig met het catastrophale gevolg, dat de ziekte in de herfst een enorme omvang kreeg met op 4 november het eerste sterfgeval. Vele kostwinners werden aangetast. De strenge winter deed in december de armoede nog toenemen en tot overmaat van ramp werd Musch toen ook nog zwaar ziek. In wanhoop vaardigde de

De aankomst van Dr. C. E. Heynsius op 31 december 1844 op Urk, schilderij van Valentijn Bing 1855. Eig. Dr. l Heynsius van den Berg te Amsterdam.

Foto G. L. W. Opp.

burgemeester op 21 december een commissie af, die over het ijs de vaste wal bereikte, naar de Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt te Haarlem om daar met de gouverneur van de Provincie overleg te plegen en een tijdelijke geneeskundige hulp te krijgen voor het eiland. In het ressort Haarlem bleek niemand beschikbaar te zijn. Daarom wendde men zich tot professor Tilanus te Amsterdam. Die vond de jonge dokter Heynsius bereid om voor korte tijd te Urk hulp te verlenen.

Alvorens verder te gaan, zal ik enige bijzonderheden over deze Kees Heynsius vertellen. Hij was op 22 november 1832 te Moordrecht geboren als oudste kind van de gemeente-secretaris Cornelis Heynsius en Catharina Aletta Houbolt. Tien jaar later, op 7 december 1832, stierf de vader en de 34-jarige weduwe bleef met vier zoontjes en twee dochtertjes achter. Ze moet niet geheel onbemiddeld zijn geweest, want uit de brieven van haar oudste zoon uit Urk blijkt, dat ze toen nog bezittingen in Moordrecht had en dat hij advies over het verhuren daarvan gaf. Een prettige tijd had het

vaderloze gezin er blijkbaar niet gehad; met onverholven afkeer schrijft de zoon later in zijn brieven over de 'Moordenaars'. Maar 'Letje', zoals die moordenaars zijn moeder brutaal plachten te noemen, trok in 1837 naar Amsterdam, haar geboortestad. Op 24 augustus werd het gezin daar ingeschreven in de herfst van dat jaar werd Kees leerling op de Latijnse school. Na die te hebben afgelopen studeerde hij eerst medicijnen aan de Klinische School te Amsterdam, later te Leiden en promoveerde daar op 17 oktober 1844 tot medisch doctor. Op 26 november werd hij door de Amsterdamse Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toezicht als dokter ingeschreven. Niet voor niets was Letje Heynsius naar Amsterdam gekomen; de derde zoon Henri zou later pharmacie en de jongste zoon Adriaan ook medicijnen studeren.

Een pas afgestudeerd dokter had niet maar zo meteen praktijk en in de brieven wordt naast de werkzaamheden bij het Buitengasthuis, waaraan Kees Heynsius blijkbaar verbonden was, alleen een zekere juffrouw Meylink als patiënt genoemd. Die kon gemakkelijk worden overgedragen. In de haast van het vertrek deed Dr Heynsius dat zelfs dubbel, zowel aan Dr. Schneevogt als aan Dr. Verkouteren. Dr. G. E. Voorhelm Schneevogt was sedert 1840 eerste geneesheer bij het Buitengasthuis en liet juffrouw Meylink grootmoedig aan Dr. Verkouteren over, hoewel hij niet naliet even het volgende naar Urk te berichten: 'Dr. Verkouteren heeft veel gehoest, hij was bang voor tuberculosis ; doch die vrees heeft hem niet weerhouden om de masquerade in Leyden bij te wonen en gedurende 3 dagen aldaar als student te ribotteren.'

Dat alles liet Dr. Heynsius achter zich, toen hij op 28 december met de Urkers naar Kampen vertrok. Daarvoor had hij nog een gesprek met de gouverneur gehad, die hem had toegezegd, dat het gouvernement reis- en verblijfkosten zou betalen.

De reis werd veel duurder dan men had kunnen vermoeden. Pas op 31 december arriveerde het gezelschap op Urk. In zijn eerste brief naar huis, van 10 en 13 januari 1845, beschrijft de jonge dokter de avontuurlijke tocht over Schokland naar Urk: hij in een slee, de Urkers op schaatsen, als Klein-Duimpje strootjes strooiende van wege de mist, die hen tenslotte toch dwingt terug te keren. Maar die beschrijving is gepubliceerd in 'Uit het Peperhuis' van juni 1956 onder de titel 'Een tocht over de Zuiderzee in de winter van 1844 of 1845' en ik zal er dus niet nader op ingaan. Het ogenblik van de aankomst op oudejaarsdag van 1844 om elf uur in de morgen is door Valentijn Bing uitgebeeld. Dat de dokter de schilder goed inlichtte blijkt uit allerlei kleine details: de slee met stroo, de rode zakdoeken op stokken, om al uit de verte de verheugende komst van een dokter aan te kondigen, de mannen- en vrouwencostuums, die precies kloppen met de beschrijving die F. Allan in 1857 gaf, het hervormde kerkje op de achtergrond en nog veel meer.

Het korte avontuurlijke verblijf op Urk, dat de dokter zich had voorgesteld, werd een ballingschap op Patmos – zoals Ds. ter Plegt zijn eiland bij voorkeur noemde – van meer dan drie maanden. De pokkenepidemie was al aan het afnemen, toen Dr. Heynsius aankwam en zijn eerste taak, het

inenten, beperkte zich in de maand januari tot elf gevallen. Er bestond namelijk nog steeds een afwijzende houding daar tegenover. Op dat gebied behaalde de dokter in feite zijn grootste successen. Op 27 januari schreef hij triomfantelijk naar huis, dat hij de twee voornaamste personen op het eiland van het geoorloofde der inenting had overtuigd, en wel de burgemeester en de dominee der afgescheidenen. Op 2 februari komt een nog positiever mededeling: de dominee, die zich altijd openlijk tegen de vaccinatie had verzet, heeft zich gewonnen gegeven. 'Dat is een wonder bij een afgescheidene', voegt de jonge dokter er met gepaste bescheidenheid aan toe. Nog op de avond, dat de dominee voor de argumenten van de dokter is bezweken, heeft hij in de kerkeraad meegedeeld, dat 'vaccinatie' ~ zoals men op het eiland zegt ~ niet alleen geoorloofd en nuttig is, maar zelfs een plicht. Het rest Dr. Heynsius dan slechts de weinige niet aangetaste afgescheidenen in te enten. Daarvoor ontbreekt hem echter de pokstof en zijn smeekbeden bij verschillende Amsterdamse doktoren, via zijn broer Jan, hebben maar weinig resultaat, want er is overal een te kort. Het afnemen van stof bij de patiënten zelf wekt op het eiland verzet. Dr. Schneevogt in Amsterdam, die daar ook te weinig stof krijgt (vorige week één glaasje voor drie individuen) komt met de raad: 'Gij moet de Urkers nog verder van hun vooroordeel helpen en stof afnemen. Gij zegt dat de puist te gespannen is, geeft er een prikje in legt er een glaasje over. En klaar is Kees!

Of Kees Heynsius op die manier klaar kwam, blij kt niet. Wel is zeker dat de pokkenepidemie hem al spoedig geen werk meer gaf. Een andere zaak was, dat zijn medische hulp verder op elk terrein nodig bleef. De zieke heelmeester Musch zou niet meer herstellen en in zijn eerste rapport aan de gouverneur, dat tegelijk met de brief van 13 januari wegging, berichtte Dr. Heynsius, dat de verlamming van de linkerzijde van de patiënt wel wat verbeterde, maar dat hij nooit meer zijn werk zou kunnen hervatten.

De Provinciale Commissie, die al in geen acht jaar Urk had laten bezoeken, werd nu actief en plaatste een advertentie in de Haarlemse Courant van 23 januari, nadat de gouverneur zijn toestemming had gegeven om het tractement van de genees- en heelmeester op Urk van f 400,— tot f 500,— te verhogen. Uit de acht sollicitanten werd de 25-jarige A. M. Geerling van 's Gravendeel gekozen, die te Dordrecht in 1843 als plattelandsheelmeester en in 1844 als vroedmeester was gepromoveerd. De heren A. van Hoboken en Zonen te Rotterdam, in wier dienst hij drie reizen naar Nederlands Indië had gemaakt, hadden hem een gunstig getuigschrift gegeven, maar toch duurde het nog tot maart voordat Gedeputeerden Staten het gemeentebestuur van Urk de opdracht gaven om Geerling met ingang van 1 april te benoemen en Musch dan een tijdelijke toelage te geven.

Al die tijd zat Dr. Heynsius vast op Urk en het avontuurlijke van de onderneming was er langzamerhand voor hem wel af. Het contact met Amsterdam liep meestal over Kampen, want Enkhuizen was in die winter vanafwisselendvorsten dooi in tegenstelling tot anders veelal onbereikbaar. Dat betekende dat er dikwijls post en zendingen van goederen eerst tevergeefs naar Enkhuizen gingen, daar die weg voor Amsterdammers veel

korter was. Na tien weken had de dokter nog slechts één brief van huis ontvangen en een mondeling bericht van een zekere Snoek – blijkbaar een Urker –, die bij zijn moeder in de Vijzelstraat, op het latere no. 100, was langs gegaan.

Het enige, waarin de dokter zich kon verheugen, waren de geruchten, die tot Urk doordrongen over de krantenberichten omtrent de noodtoestand op Urk en de rol die Dr. Heynsius daar speelde. Dat streelde in de eerste plaats zijn ijdelheid. Wat zouden de Moordenaars uit zijn geboorteplaats ervan opkijken: 'Eén ondeugend plezier heb ik er echter thans in, nu ik aan Moordrecht en verschillende daar ondervondene gebeurtenissen denk, dat zij er een ongemakkelijke punt aan kunnen zuigen, dat dit mij overkomt, die zij vóór 12 jaren dachten, hoewel zij het U misschien niet durfden zeggen, dat een kind van de lijnbaan zoude worden. Mogen zij niet eenmaal in de kuil komen te vallen, die zij voor een ander hebben willen be-reiden.' Maar veel zakelijker dacht Dr. Heynsius ook aan de gevolgen, die deze berichten voor zijn verdere loopbaan konden hebben. Uit de enkele brieven, die hem op Urk bereikten, bleek dat deze hoop niet ijdel was. Op 16 februari schreef Dr. Schneevoogt hem, dat Dr. Focke, een van de stadsdoktoren, als zodanig bedankt had, nadat de plaatselijke Commissie bij monde van Dr. van Rossem hem had onderhouden over het verwaarlozen van zijn stadspatiënten. Een stadsdoktorenplaats bracht wel niet meer in dan f 150,— per jaar en dat was maar een bagatel, maar heel wijs oordeelt de jonge dokter: 'Bij nog enkele zulke bagatellen komt er een aardige deun van.' Dr. Heynsius solliciteert dan inderdaad en draagt zijn broer Jan in Amsterdam op om de brief te lakken en bij burgemeester Huidekoper te bezorgen. Dr. Schneevoogt heeft de zaak dan al bij de burgemeester bepleit en gevraagd de benoeming op te schorten tot de sollicitatie van Urk binnen is. Dr. van Rossem laat hij er maar liever buiten, want die zou wel eens ter wille van een eigen protégé alles kunnen gaan verhaasten.

Af en toe komen er ook zendingen uit Amsterdam. Dr. Heynsius heeft niet op zo'n langdurig verblijf gerekend en vraagt al direct een katoenen of andere goede das, daar de zijne erg slijt. Iets later is zijn enige paar laarzen aan reparatie toe en vraagt hij zijn promotieschoenen naar Urk op te zenden. Tenslotte – op 2 maart – vraagt hij voor de tweede maal en nu zeer dringend om schone hemden. Hij heeft de zijne te lang gedragen en zijn nu zo vuil, dat hij ze op Urk niet meer te wassen durft te geven.

Iets minder noodzakelijke, maar wel zeer begeerlijke producten waren sigaren en punch, die zijn familie hem moest zenden voor zover de financiën dat toelieten. De slappe Urkse jenever en de vele koffie bevielen de dokter maar matig. De Urkse pijpen – drie voor een stuiver – waren broos en braken hem te vaak. Ook geld ontving hij met vreugde, want omdat er niets werd verdiend kreeg ook hij vrijwel niets betaald. Op 13 februari vroeg hij ook nog een pop van niet te veel geld voor het kindje van de dominee: 'Hij moet echter fatsoenelijk genoeg zijn om aan een kind van 2 jaar cadeau te geven.'

De dag na zijn aankomst was de domineesvrouw bevallen. Daarbij had natuurlijk Oude Trui, de vroedvrouw, over wie Dr. Heynsius maar matig

te spreken was, geassisteerd. Hijzelf had echter de nazorg gekregen en was daardoor al direct bevriend geraakt met het domineesgezin. Dat was zowel voor de dokter als de dominee, die gelijkgestemde zielen bleken te zijn, een bron van vreugde. Ook in het gezin van Lammert Vis, de schoolmeester, die tevens koster en voorzanger van de hervormde kerk was, verkeerde de jonge dokter, maar er was het bezwaar, dat de ongetrouwde dochter hem aardig vond en al gauw met hem werd geplaagd. Hij moest dus op zijn hoede zijn. Wel vroeg hij haar heel veilig met broer en ouders, de dominee en vrouw en de beurtman op Kampen en Harlingen en vrouw bij zich op een bezoek. Zij was overigens niet het enige Urker meisje, dat hem aardig vond, want al in zijn eerste brief bericht Kees aan zijn moeder, dat de moeder der aanstaande vrouw van de afgescheiden dominee aan hem haar andere dochter heeft aangeboden! Men wilde hem graag op Urk houden, maar als gepromoveerd dokter dacht hij uiteraard niet aan een dergelijke plaats, die toen nog bediend placht te worden door een plattelandsdokter zonder universitaire graad.

De Urkers hebben in doorsnee steeds minder zijn sympathie. Wel zoekt hij hen vaak op en voert lange gesprekken met hen over allerlei zaken. Maar daarmee heeft hij een oogmerk, waar ik het later nog over zal hebben. Tot ontsteltenis van zijn zuster Mie gaat Kees tweemaal per zondag naar de kerk van dominee ter Plegt en ook wel eens naar de kerk van de afgescheidenen, maar hij verzekert haar dat ze zich daarover niet ongerust hoeft te maken.

Met de armoede van de wintermaanden, die hier elk jaar een ondersteuning van het gouvernement nodig maakt, is de dokter in Amsterdam ook bekend. Daar zijn in deze winter 71.000 bedeelden en is behalve aan brandstof en eten ook nog gebrek aan drinkwater. Op Urk zijn het slechts de luttele gegoeden, die als de winter voortduurt, nog aardappelen hebben. Ook hier worden telkens weer uitdelingen van brandstoffen en levensmiddelen gedaan. Bijna allen zijn onderling verwant en met verbazing constateert de dokter, dat zelfs dat niet bijdraagt tot onderlingenaastenliefde.

Het is te begrijpen, dat de omgang met de Urkers, van wie sommigen nog geloven in toveren en spoken, hem het gemis van familie en vrienden niet goed kan maken. De schaarse berichten uit Amsterdam doen Kees nog meer verlangen het eiland te kunnen verlaten. Er is een brief bewaard van de boekverkoper C. G. van der Post in de Kalverstraat, die net een vertaling van een werk van Siebert door Dr. Hepnsius heeft uitgegeven. Dan zijn er brieven van de eerste en tweede geneesheer aan het Buitengasthuis. De eerste was de reeds meermalen genoemde Dr. G. E. Voorhelm Schneevogt, de latere professor. Hij is acht jaar ouder dan Heynsius en geeft hem wijze raden, want hij kent de afstand die er tussen Heynsius' geest en de wijde broeken der Urkenaren ligt. Hij begrijpt, dat de dokter na hen tot vaccinatie te hebben gebracht hen nog verder wil verbeteren, maar oordeelt dat men hun hun geloof niet moet trachten te ontnemen. Hij heeft medelijden met deze arme natuurgelovenden, die nu weer door de opnieuw ingevallen vorst bedreigd worden, maar voegt daaraan toe: 'Ik vind het daarom wezenlijk gelukkig dat die menschen door een streng, orthodox geloof

beziel worden. Ik zou niet weten wat men hun in de plaats daarvan zou kunnen geven, dat magtig genoeg was om ze, wanneer zij hun eiland niet verkiesen te verlaten om liever de heidegronden in Gelderland te gaan ontginnen, de ontberingen te laten verdragen, die onafscheidelijk daaraan verbonden zijn. Kunt gij ze echter tot dat andere plan bewegen, ga dan Uwen gang, dan zou welligt hun eiland geschikt zijn om ingerigt te worden tot ene verblijfplaats voor gedeporteerde zware misdadigers. Daar gij naar mijne schatting niet tot dezen behoort en eigenlijk nog te goed zijt voor dat Siberië, zoo hoop ik dat gij maar spoedig terugkeert.' Op een verzoek om bemiddeling voor de opname van een krankzinnige Urker in het Buitengasthuis antwoordt hij tenslotte nog, dat bij onderzoek is gebleken dat een stedelijke bepaling alleen de opname van armlastige inwoners mogelijk maakt en dat Heynsius zich dus maar tot Gedeputeerden Staten moet wenden voor opname in Haarlem, Alkmaar of Hoorn. Schneevogt was niet de enige, die een oplossing voor Urk zocht. Iets eerder had de gouverneur in zijn halfmaandelijks rapport aan de Koning over de mogelijkheden van de zeedienst voor de Urkenaren geschreven.

Zoals te verwachten stonden de brieven van de tweede geneesheer bij het Buitengasthuis, Dr. E. Baumhauer, op een wat lager plan, maar ze werden ongetwijfeld ook gretig gelezen. Ze vertellen van de moeilijkheden in het Buitengasthuis, waar de directeur Vos blijkbaar weinig gezien was. Vele oudgedienden gingen weg en er waren telkens interne verhuizingen: 'Barend van E is wegens dronkenschap weggezonden: Terlingen is in zijne plaats. Op S nu een paar beroerde knechts. Naatje van T is naar C verplaatst, om onder de oude lui wat levensphilosophie op te doen. Mi van P is naar U, Saar van U naar O, Kleine K van O meid bij Vos. Oude Trui is op stal: de Bull heeft eene andere servante.' Interessanter is nog het bericht over een chemisch onderzoek naar de dood van Meyer, die door zijn vader is vermoord, en de opname van de zoon van de grote Da Costa, die door Dr. Heynsius zeer wordt bewonderd; in toestand van mania furibunda ligt de jongen in de politiekamer. Dat is misschien nog belangrijker nieuws dan de berichten over Heynsius' eigen patiënten in het Gasthuis.

Tenslotte is er nog een brief van de theoloog P. van Limmik, die net als Heynsius lid is van het donderdagavondgezelschap en schrijft over de mislukte pogingen om daar glas te blazen, waarvoor de bovengenoemde de Bull een fikse machine heeft vervaardigd. Bovendien weet hij weer van een andere moord te vertellen, ditmaal van een dienstmeid op een van haar kameraden(!). De schrijver neemt het er zelf blijkbaar goed van; bij een snorrende kachel en een heerlijke sigaar schrijft hij o.a. naar Urk: 'A propos heeft Hajenius nog geen depot daar opgerigt?' Zijn veronderstelling, dat de aardige violistinnetjes Millanollo, die nu in Amsterdam optreden, ook wel naar Urk zullen komen, wanneer de dokter daar zolang blijft, wijst er wel op, dat de dokter lang niet wars was van dergelijke vermaken. Ook wijdt hij nog vele woorden aan de Amsterdamse en Urkse schonen, o.a. aan een meisje op de H . . . . Zij was stellig de belle op de Herengracht, die ook in andere brieven wordt genoemd. Dit alles geeft ons enig idee van de genoeglijke half studentikoze, half geneeskundige samenleving, die de

dokter op Urk zo miste. Hij was daar op het laatst haast ziek van 'het land'. Want de nieuw benoemde dokter kon in die late wintertijd, toen men nooit wist of het zou vriezen of dooien, de reis niet gemakkelijk ondernemen. Pasen viel dat jaar op 23 maart en dat maakte Dr. Heynsius dus van zelf nog op Urk mee. In een ongedateerde brief vertelde hij, hoe men op in maart dicht gevoren ijs van Urk naar Schokland op en neer kon gaan met zwaar beladen sleden en paarden, wat bij mensenheugenis nooit was voorgekomen wegens de hevige stroom, die tussen beide eilanden liep.

Het is 4 april, wanneer tenslotte toch nog onverwacht de tocht over open water met een boot naar Amsterdam mogelijk is. Het vertrek gaat zo snel in het werk, dat de dokter niet eens behoorlijk afscheid kan nemen van Musch en echtgenote. In Amsterdam heeft Dr. Heynsius aanvankelijk niet eens tijd om al de verloren genoemens weer wat in te halen. Van 6 april dateert een uitvoerig rapport aan de gouverneur over de medische toestand op het eiland. Dat rapport is niet bewaard, maar wel een extract ervan in de Amsterdamsche Courant van 30 april, waar slechts de bijgevoegde tabellen zijn weggelaten. Het geeft een bijzonder duidelijke uiteenzetting van de pokkenepidemie die 58 slachtoffers heeft gehad. Men leert er de jonge dokter kennen als een verdienstelijk statisticus en sociograaf. In verband met de houding van de overheid was niet precies vast te stellen, wie tot de afgescheidenen hoorden. Daarom heeft hij daarvoor eerst geloofwaardige bronnen aangeboord, daarna deze elke zondag persoonlijk gecontroleerd en door gesprekken met een aantal twijfelachtige personen nog nader onderzocht. En dan te denken, dat zijn zusters Mie en Cato gevreesd hadden voor een bekering van hun broer! Zijn slotsom van 682 afgescheidenen en 489 hervormden leidde onder meer tot de conclusie, dat bij de eerste de belangrijkste oorzaak van de epidemie school.

Zeer waarschijnlijk was het ook nog aan het optreden van Dr. Heynsius te danken, dat Amsterdam nogmaals opkwam voor Urk. Van 1660 tot 1792 was het eiland een heerlijkheid van Amsterdam geweest en waren er onder meer ook collecten voor Urk gehouden. Op 1 januari 1845 was op verzoek van burgemeester en wethouders een oproep uitgegaan van vier Amsterdammers om ten hunnen huizeliefdegaven voor de noodlijdenden op Urk te deponeren. Dat waren Albert Huidekoper, de jongere broer van de burgemeester, Jhr. Mr. J. W. van Loon, M. C. Ooster en Mr. Jeronimo de Vries Jr. Die oproep was op 2 en 10 januari in de Amsterdamsche Courant opgenomen, gevolgd door afrekeningen op 7, 10 en 14 januari. Op 13 januari was de inzameling gesloten, omdat het binnengekomen bedrag van f 3636,71 voldoende werd geacht. Niet onvermakelijk zijn de opmerkingen bij sommige giften, die ook werden afgedrukt. Een schenker van 2 coup. 3 Amerik. sted. no 2561, 2563 vroeg, 'waarom mag men het middel van vaccine ter voorkoming of leeniging der natuurlijke pokken *niet* en het middel van geld tot weering of verzachting van velerley rampen wel gebruiken?' Een andere gever merkte op, dat een algemene collecte beter zou zijn geweest dan een Amsterdamse. Toen de vetgedrukte f 500,— van Zijne Majesteit Onzen Beminden Koning binnen waren, werd de inzameling gestaakt.

Op raad van de gouverneur, bij wie Heynsius na zijn terugkeer weer een bezoek aflegde, wendde hij zich tot Albert Huidekoper. Het gevolg was een tweede oproep, in de courant van 12 april, ditmaal met het verzoek om bijdragen voor een vijftigtal vissers van Urk, die 8 februari door de plotse-ling weer opstekende vorst al hun viswant, touwen, netten en ankers had- den verloren. In zijn brieven had Heynsius de vermoedelijke schade op wel *f* 5000,— geschat. Er was in de provincie daarvoor een algemene collecte gehouden, waar men de stad Amsterdam wegens de januaricollecte echter buiten had gehouden. Blijkbaar was de opbrengst daarvan zo laag geweest, dat men nu door bemiddeling van de jonge dokter toch achteraf tot een Amsterdamse inzameling overging.

Dr. Heynsius had intussen zijn rekening bij de gouverneur ingediend: '28 dec. reiskosten naar Kampen *f* 12,60, 29 dec. verblijfkosten te Kampen en vervoer naar Urk en terug *f* 5,20, 31 dec. 2 dagen verblijf op Schokland en vervoer naar Urk *f* 9,50, van 31 dec. — 3 april 94 dagen verblijf op Urk *f* 1,— daags *f* 94,—, kleinere onkosten gedurende dien tijd *f* 33,20, 4 april reis naar Amsterdam *f* 12,—. Tezamen *f* 166,50.' Met enig voorbehoud had hij daaraan nog toegevoegd op een apart papier, dat hij aan uitrusting van duffel etc. *f* 43,65, voor drie maanden kamerhuur te Amsterdam *f* 48,— en 3 maanden patent *f* 4,80 had uitgegeven, tezamen dus *f* 96,45. Stellig kreeg hij dit alles vergoed, want later horen we van een 'discrete honnête behandeling' door het gouvernement. Ook zorgde de gouverneur, dat het uittreksel uit zijn rapport op 30 april 1846 in de courant werd afgedrukt. Heel eerlijk had de dokter hem geschreven, dat dit stuk niet alleen gunstig zou werken op verdere vaccinatie, maar ook voor zijn praktijk.

Het rapport gaf op Urk veel ergernis. Dat blijkt uit twee brieven van Ds. ter Plegt, gericht aan Dr. C. E. Heynsius ten huize van de heer Pietersen spiegelmaker op de Nieuwendijk bij de Oude Brugsteeg. De dominee, geplaagd door een vreselijke kiespijn, had de dokter op zijn tocht naar Amsterdam vergezeld, maar was na behandeling vrijwel direct naar Urk teruggekeerd: 'Gewis gij geniet nu dubbel, na eenige weken op Patmos als verbannen geweest te zijn', schreef hij op 20 april. Wel zal Dr. Heynsius, die nu weer 'in de andere wereld' leefde, nog geïnteresseerd zijn geweest in het nieuws, dat dominee ter Plegt over zijn Patmos gaf. De nieuwe heelmeester, die al met de vroedvrouw in onmin leefde, was op de eerste zondag bij de afgescheidenen ter kerke gegaan! Van een intieme omgang zou dus nooit enige sprake kunnen zijn, ofschoon hij pas in 1847 belijdenis deed, en meer dan ooit verlangde de dominee het eiland te verlaten. Ook over hem had Dr. Heynsius met de gouverneur gesproken. Omgekeerd had de dominee de opinie van Dr. Heynsius over de armenbedeling op Urk aan de heel- meester Geerling bekend gemaakt, die er met de burgemeester over had gesproken. Tot een resultaat had dit echter nog niet geleid.

De tweede brief is van de 21ste mei. De dominee van Urk begint met een dankbetuiging voor de. . . . Mystères de Paris, die Dr. Heynsius hem heeft doen toekomen. Dan komt het droevige bericht, dat Musch op 21 april is gestorven en volgt een verslag van de begrafenis. De opvolger van de dok- ter dineert bij Vis, maar wil niet meer dan *f* 30,— in dedriemaandengeven

voor zijn eten, bedschudden en opknappen ten zijnen huize, wel houdt hij van een pretje en van jonge meisjes. Hij hoort tot de uitverkorenen, die van Nentjes – ditmaal stellig de burgemeester – het stuk van Heynsius in de Amsterdamsche Courant heeft mogen lezen. De dominee en Vis hebben het niet in handen kunnen krijgen, want in ijservuur ontstoken heeft men het met vuur verbrand. De dominee verzoekt daarom het op zijn kosten zo spoedig mogelijk te zenden. Een P.S. onder de brief toont, dat hij 'top een andere manier kreeg: 'Zoo even ontfang ik het Amst. Nieuwsblad, behelzende het bewuste stuk, door K. Vis. Gij hebt de zaken fijn uiteengezet. Maar men heeft hier fenijn gezogen waar het niet in lag.' Een ander P.S. vertelt, dat kleine Betje, die 'Kokker' vreselijk mist, haar pop thans 'juffrouw Heynsius van Amsterdam' noemt.

Het gezin ter Plegt en juffrouw Heynsius van Amsterdam bleven nog twee jaar op Urk. Op 18 juli 1847 werd de dominee te Petten beroepen en op 17 oktober 1847 preekte hij op Urk zijn afscheid met als tekst Handelingen XX vers 32. Of hij dit beroep aan Dr. Heynsius te danken had, blijkt niet. Na een interval van een dominee, die slechts 3½ maand bleef, werd Ds. J. P. van Hall beroepen, die vele jaren lang uiterst strijdvaardig dit ambt op Urk bekleedde.

Dr. Heynsius zelf oogste in ieder geval de vruchten van zijn verblijf op Urk. Op 21 mei 1845 werd hij tot stadsdokter benoemd. Hij bleef dat overigens niet lang; de theorie lag hem blijkbaar beter dan de praktijk. In november 1848 waren er al moeilijkheden met de plaatselijke Commissie, omdat hij veel te laat in het lokaal van de koepokinenting placht te komen en op 17 oktober 1849 trad hij tenslotte af als stadsdokter.

Tot zijn dood, in 1886, had hij zitting in vele commissies, was in de politiek en nam tal van initiatieven op sociaal en medisch gebied. In 1889 had een van zijn schoonzonen het idee om allerlei stukken betreffende zijn verblijf op Urk aan de gemeente aan te bieden. Ze werden in dank aanvaard en ik neem aan, dat de stemming toen niet meer zo was, dat ze werden verbrand, maar helaas bleven ze niet bewaard. Gelukkig hield de familie wel het aardige schilderij van Bing en ook de correspondentie. Dat alles is thans het eigendom van een kleinzoon van Dr. C. E. Heynsius, namelijk van Dr. M. R. Heynsius van den Berg.

De heer C. de Vries schrijft in zijn nauwkeurige boek over Urk op pag. 399 : 'Van de pokkenepidemie, die in 1844 het eiland teisterde, wordt in de kerkeraadnotulen der Hervormde Gemeente niet gesproken. De afgescheiden Gemeente was toen, zo als we weten, vacant. Hoeveel slachtoffers er toen bezweken zijn, is niet bekend. De pokdaligen, die het ontkomen waren, hebben de herinnering aan de plaag, nog enige jaren rond gedragen. De Urkers moeten er sinds dien gemakkelijker toe zijn gekomen om hunne kinderen tegen de pokken te laten inenten.' Dat was alles, wat hij hieromtrent kon vertellen en het is des te verheugender, dat de particulier bewaarde stukken het mogelijk maakten deze 19de eeuwse episode Amsterdam-Urk zo uitvoerig te beschrijven.

1. H. v. E.

NADERE GEGEVENS OVER DE GROOTVADER VAN GARBRANT ADRIAENSZ BREDERO

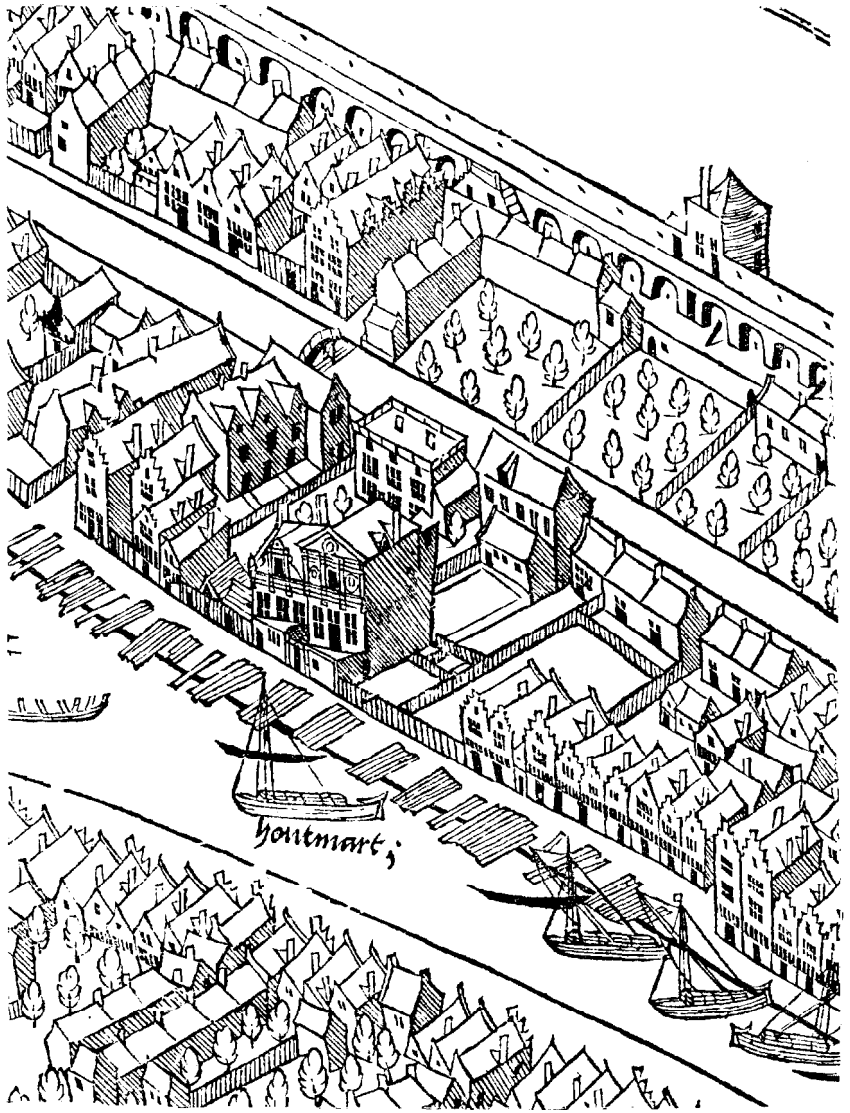
In het Bredero-nummer van dit maandblad (aug.-sept. 1968) schreef mej. Dr. 1. H. van Eeghen een uiterst doorwerkt opstel over Bredero, waarbij zij de naaste familieleden van de dichter stuk voor stuk de revue liet passeren en ook hun pekelzonden niet weglief. Bij de grootvader van vaderszijde (blz. 159) stootte zij echter op drie mogelijkheden om uit te kiezen, maar de oplossing meende zij te kunnen uitstellen tot het jaar 1985 of 2018. Aangezien ik menselijkerwijze deze jaartallen niet zal beleven, meende ik toch liever in 1969 te moeten pogen dit probleem op te lossen.

Onderzocht werd of de op bl. 161 en 162 genoemde Cornelis Adriaensz. de gezochte grootvader kon zijn en wel of er over hem meer gegevens te vinden zijn, die de waarschijnlijkheid verhogen. In het reeds geciteerde inbrengregister van de weeskamer (Inbr. 9, fol. 85vo) staat dat de moeder Stijn Pieters is overleden en dat Cornelis aan zijn twee kinderen Neel 10 jaar en Adriaen 8 jaar voor moederlijk erfdeel bewijst samen $\frac{1}{6}$ part van twee huizen en erven, aan elkander op de Ooster Nieuwezijdsachterburgwal, achter de Houtmarkt, waarvan lendenen zijn: Thijs Cornelisz., metselaar zuid en Pieter Florysz. noord.

Leggen wij nu hiernaast het kohier van de 10e penning van 1569, dan vindt men op fol. 114vo van zuid naar noord de volgende aangeslagenen: Claes Willemsz. huurt van Claes Jan Baertsz. voor 10 ƒ , Thijs Cornelisz. metselaar eigenaar tot 8 ƒ , Anna Martens wed. bij affirmatie huurt van Cornelis Aertsz. (lees Adriaensz.) voor 23 ƒ , Alijdt Dircx eigenares tot 15 ƒ , Mary Jans bij affirmatie huurt van voors. een kamer voor 3 st. 's weeks, komt jaarl. 8 ƒ , Geryt Out eigenaar tot 12 ƒ , een oude ledige loods Bestelt Rijcken eigenares tot 6 ƒ , Thijs Elbertsz. bij affirmatie zijn huisvrouw huurt een huis en kamer van Thijs Iepelmaicker voor 28 ƒ , Cornelis Garbrantsz. (misschien de nog jeugdige broer van Bredero's moeder) bij affirmatie huurt van Pouwels Elbertsz. voor 21 ƒ , Pouwels Elbertsz. eigenaar tot 8 ƒ . Daarmee hebben wij de Wijde Steeg bereikt.

Uit deze inschrijving volgt, dat Cornelis Adriaensz. het huis in 1569 niet meer bewoonde. Na de dood van zijn vrouw, die op 8 oktober 1568 in de Nieuwe Kerk was begraven, 'komende van de Achterburwal achter de Houtmarkt in een poortje', zal hij met zijn twee jonge kinderen elders bij familie zijn ingetrokken.

Dat het huis, genoemd in het kohier, hetzelfde huis is als het bewezene volgt uit hetzelfde 9de inbrengregister. Op fol. 23 bewijst Alijdt Dircksd., weduwe van Pieter Florysz., binnenlandsvaarder haar kinderen o.a. een zoon Floris oud 21 jaar in mei 1568. Deze zoon is reeds op 29 juli 1572 (Inbr. 9, fol. 282) weduwnaar. Hij is dan ook binnenlandsvaarder, zijn vrouw Neel Jacobs is overleden en er is een klein kind van onder het jaar. Zijn moeder wordt genoemd Aell Dircx, waarmede de identiteit met het kohier bewezen is.

Fragment van de kaart van Cornelis Anthonisz van 1544 met rechts tussen Voor- en Achterburgwal de huizen van Cornelis Adriaensz met het poortje op de Achterburgwal.

Foto Gem. Archiefdienst.

Ook de andere buurman is terug te vinden. Volgens kwijtschelding 4, fol. llvo van 31 december 1563 verkoopt Cornelis Henricxz., scheepstimmerman aan Thijs Cornelisz., metselaar een huis en erf op de N.Z. Achterburgwal achter de Houtmarkt, waarvan lendenen zijn Cornelis Adriaensz.

noord en Claes Jansz. op Rockinne zuid, met de spijker en zijn erf daar achteraan gelegen, strekkende van de Achtergracht tot het erf van Cornelis Adriaensz. voors. met conditie dat als Cornelis langer wil timmeren als hij nu staat, dat er dan 3 ½ duim erfs zullen blijven liggen voor de oysendrop van Thijs voornoemd. Deze bepaling over 3 ½ duim oysendrop vinden wij terug in een verkoopacte van het huis op de Houtmarkt thans no. 276 (genaamd de Saegh, later het Raathuis van Osnabrug, daarna het Vergulde Wijnvat en nu nog Berlin) van 26 november 1554 als afschrift in Kw. 40 (27) fol. 240, waar staat dat wanneer het Gherijt Ghijsbertsz. zal gelieven te timmeren, 'zoo sal hij alsdan sijn fundament mogen doen leggen dicht an 't fundament van Jacob Willemsz. voors. latende in 't opgaen van sijn muyre tusschen beyde ledich leggen vierdalf (= 3 ½) duymen tot hooren beyder proffijt'. Nu komt in de rentebrieven 10, fol. 474 de volgende acte van 27 april 1592 voor: Dirck Claesz., cuper bekend schuldig te zijn aan Adriaen Cornelisz., schoenmaker 50 Kar. gulden jaarl. losrente op en over de kusting van een huis en erf en een woning daar achteraan op de N.Z. Oosterachterburgwal, Floris Pietersz. binnenlandsvaarder noord en Jan Willemsz., timmerman zuid. In margine staat dat de acte is geroyeerd op 10 januari 1608.

De verkoper is niemand anders dan de vader van de dichter, die in 1592 dus het huis van zijn vader verkoopt. De zuidelijke buurman is nieuw. Hij moet het huis van Thijs Cornelisz. gekocht of geërfd hebben. Helaas heb ik geen transport kunnen vinden. Wel vond ik in de oude klapper op de rentebrieven in het 15e (oud nr) deel op fol. 107 en 388 dat Jan Willemsz., huistimmerman rentebrieven heeft verleden, maar het deel 15 oud bestaat niet meer en ik kan de acten dus niet produceren. Het zoekgeraakte deel moet gelopen hebben van 20 februari 1588 tot 14 april 1590. Het transport zal dus plaats gevonden hebben in de tweede helft van 1588 of in 1589.

Resumerende geef ik nu een lijst van huiseigenaren van het gehele blok huizen te beginnen met het laatste huis van de Wijde Steeg: Teunis Pietersz., (dan volgt het hoekhuis en de N.Z. Achterburgwal of Spuistraat van noord naar zuid:) Pouwels Elbertsz., Hendrick Thijsz., lepelmaker, ledige loods van Gijsbert Hendriks (achter Houtmarkt 268), Hendrik van Grol (achter Houtmarkt 270), Hillegont Claes, geh. met Willem Jacobsz. Cantert, Floris Pietersz. achter Appelman (Houtmarkt 274), Cornelis Adriaensz. (achter Houtmarkt 276), Thijs Cornelisz. koopt 1563 van Cornelis Hendricx., verkoopt omstr. 1589 aan Jan Willemsz. (achter Houtmarkt 278), Claes Jansz. op Rockin (achter Houtmarkt 280), Jan Henricx. van Oudewater, timmerman (achter Houtmarkt 282), Willem Bardes (ook achter Houtmarkt 282).

Ik meen hiermede wel aangetoond te hebben, dat Cornelis Adriaensz. of Aertsz. de grootvader van Garbrant Adriaensz. Bredero is geweest en dat de kuiper van de N. Z. Achterburgwal identiek is met de latere haringpakker om de hoek in de Wijde Steeg.

DE RESTAURATIE VAN EGELANTIERSGRACHT 66-70

De drie huizen op de Egelantiersgracht op de oosterhoek van de Tweede Egelantiersdwaarsstraat, die in 1963/64 gerestaureerd werden, dateren uit 1734 of van vlak daarna. De erven daar waren al vroeg in de 17de eeuw bebouwd, maar in 1734 kocht de timmerman Samuel Maurits van Diepen, die niet ver van daar op de Prinsengracht woonde, voor *f* 4975,— het hoekhuis met achterhuis in het straatje, dat toen nog Korte Tuinstraat heette, en voor *f* 3000,— het huis ernaast aan de gracht. Daarvan betaalde hij echter maar *f* 200,— contant; *f* 2800,— bleef op rente staan. Op 23 maart en 6 juli 1734 werden de panden officieel overgedragen, echter niet alleen aan hem, maar ook aan zijn zwager Christiaan Regenaar, een winkelier, en aan zijn moeder, Elisabeth Jacobs, weduwe van Jacob Maurits van Diepen. Reeds op 17 mei 1736 droegen zij de huizen 66 en 68 over aan Cornelis van Leven, die daarvoor *f* 8600,— betaalde en bovendien de nog niet afgeloste rentebrief van *f* 2800,— ten zijnen laste nam. Het hoekhuis met achterhuis bleef tot 1764 in de familie van Diepen. Op 4 april van dat jaar werd het voor *f* 4500,— overgedragen aan Frans Loseken. Net als in 1734 wordt vermeld, dat het door een distellateur werd bewoond. De straat heette in 1764 nog steeds Korte Tuinstraat, terwijl de brug Hilleetjesbrug wordt genoemd.

I.H.v.E.

Egelantiersgracht 66-70 vóór en na de restauratie

Foto's Gem. Bureau Monumentenzorg

NEGENENZESTIGSTE JAARVERSLAG VAN HET GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

lopende over het jaar 1968
(uit te brengen op de algemene ledenvergadering van
26 februari 1969)

In 1968 kwamen drie oververhitte hangijzers uit het vuur van de strijd om het oude Amsterdam: nota's over de binnenstad, het stadsspoor en het parkeren. Ongeacht de strekking van deze missiven mogen wij ons verheugen over het feit dat dit verslagjaar ons eindelijk nader bracht tot de oplossing van deze nauw met elkander verbonden vraagstukken.

De lang verbeide tweede nota over de Amsterdamse binnenstad verscheen als voorontwerp. Burgemeester en wethouders spreken in de inleiding de hoop uit 'dat met name al die organisaties, welke een eigen deskundige inbreng hebben ten aanzien van de in de nota beschreven problemen, van de thans geboden gelegenheid om een oordeel over het in de toekomst te voeren beleid uit te spreken, een ruim gebruik zullen maken'. Reeds in het vorige jaarverslag, konden wij melding maken van het onderling overleg tussen de 'hearingpartners', waaraan ook ons genootschap deelneemt. Bovengenoemd voorontwerp is gedurende het verslagjaar door deze groeperingen diepgaand bestudeerd, hetgeen resulteerde in een uitvoerig commentaar dat het gemeentebestuur begin 1969 zal worden aangeboden.

Het plan voor de aanleg van een stadsspoor werd door de gemeenteraad in principe aanvaard. Amstelodamum heeft zich van meet af aan op het standpunt gesteld dat het weren van dit ondergrondse openbare vervoer uit de binnenstad niet verstandig zou zijn. Zoals in ons vorig jaarverslag reeds vermeld, blijkt de technische uitvoering echter meer gevaar voor de oude stad op te leveren dan aanvankelijk werd beweerd.

Ook de parkeernota van burgemeester en wethouders is inmiddels door de gemeenteraad aangenomen als richtlijn voor het te volgen parkeerbeleid. Zoals bekend zijn wij tegenstanders van de voorgestelde parkeergarages in de oude stad, waar men onzes inziens niet verder kan gaan dan het principiële reserveren van de parkeerruimte voor kortparkeerders en eventueel voor semi-langparkeerders en bewoners. De meest gewenste plaats voor de noodzakelijke parkeergarages is de buitenzijde van de Singelgracht. Deze vraagstukken komen echter nog in behandeling bij de 18 december door de burgemeester geïnstalleerde Amsterdamse Raad voor het Verkeer, waarin ons genootschap wordt vertegenwoordigd door drs. C. Wegener Sleswijk.

Het saneringsplan voor de Jordaan - waarnaar wij eveneens reeds in

vele jaarverslagen met spanning uitzagen – werd dit jaar in de openbaarheid gebracht tijdens bijeenkomsten voor vertegenwoordigers van de buurtbevolking. Dit initiatief van het gemeentebestuur om in afwijking van de gebruikelijke procedure de mening van de buurtbevolking te peilen alvorens het plan formeel ter goedkeuring aan de gemeenteraad voor te leggen, juichen wij van harte toe. Het is echter de vraag of de spontane reacties van buurtbewoners op een zojuist gehoorde voordracht werkelijk raadsvoorstellen aan de alom gewenste 'inspraak'. De in uitzicht gestelde voorlichtingsbrochure, die een meer zorgvuldige beoordeling mogelijk moet maken, is nog niet verschenen. Bij gebrek aan een officiële schriftelijke toelichting onthouden wij ons voorlopig van commentaar op dit plan.

Het doet pijn te moeten constateren dat de ontluistering van de vroegere Jodenbuurt nog steeds voortgaat. De 30 oktober geopende II-tunnel kreeg als entree de wezenloze nieuwe Weesperstraat en veroorzaakte dit verslagjaar een nieuwe wonde: een onderdoorgang voor het verkeer is de ondergang geworden van het Jonas Daniël Meijerplein, dat naar de zijde van de Mozes en Aäronkerk overgaat in een vormloze ruimte. De sloopwerkzaamheden voor het wederopbouwplan Nieuwmarkt en omgeving werden gedeeltelijk gestaakt op telegrafisch verzoek aan de gemeenteraad d.d. 19 februari van een aantal hearingpartners, waaronder ons genootschap. Het huis van De Pinto werd hiermede althans voorlopig gered. Het verouderde wederopbouwplan is thans in studie bij een door de Raad voor de Stedebouw ingestelde commissie. Voorts signaleren wij de demping van de Markengracht, die niet op een raadsbesluit berust. Wij nemen althans aan dat het hier niet gaat om de uitvoering van het desbetreffende raadsbesluit d.d. 27 oktober 1899. Het verdient stellig aanbeveling waakzaam te zijn inzake het lot van de Uilenburgergracht. Tenslotte mogen wij voor deze buurt hopen dat het komende jaar de beslissing zal brengen omtrent de bouw van het nieuwe stadhuis.

Het bestemmingsplan voor de Bethaniënbuurt werd reeds uitvoerig toegelicht in ons maandblad van april. Uw bestuur drong bij de gemeenteraad in een schrijven d.d. 30 mei aan op goedkeuring van dit plan, hetgeen geschiedde in de raadsvergadering van 12 juni. Naar onze mening is dit plan voortgekomen uit positieve gedachten omtrent de regeneratie van de binnenstad. Bovendien zal het als voorproef voor het veel omvangrijker saneringsplan voor de Jordaan kunnen dienen.

Onder auspiciën van het Bureau Monumentenzorg van de Dienst der Publieke Werken werden gedurende het verslagjaar restauratiewerkzaamheden voltooid aan de volgende indrukwekkende reeks panden: Achtergracht 20, Amstel 28, 101, 178 en 240, Binnenkant 28, 44 en 48, Bloemgracht 64, 83, 85 en 93, Brouwersgracht 31, 49, 56, 63, 89 en 105, Dirk van Hasseltssteeg 7, Dorpsweg 78 (Ransdorp), Durgerdammerdijk 81 en 130, Egelantiersgracht 124, Geldersekade 16 en 78, Groenburgwal 38 en 40, Haarlemmerstraat 102, Halvemaansteeg 10, Herengracht 111, 171, 243, 310, 462, 464, 493-495, 505, 588 en 592, Herenstraat 20, Karthuizersstraat 22, Keizersgracht 6, 29, 66, 311, 423-425, 426 en 443, Kerkstraat 385 en 449-451, Kloveniersburgwal 143, Kolk (Oudezijds) 9, Kolksteeg 4, Korsjes-

poortsteeg 1 en 3, Leidsegracht 12 en 39, Leliegracht 38, Looiersdwarstraat (Nieuwe) 3, Looiersgracht 10, Molsteeg 9, Nieuwendammerdijk 317, Nieuwendijk 53, Nieuwstraat (Nieuwe) 16, Noordermarkt 18 en 34, Oudebrugsteeg 8, Palmgracht 20-26, en 28-38, Prinsengracht 1, 14, 27, 36, 70, 77, 124, 226, 582, 584, 586, 588, 744, 809, 883, 885, 887, 889, 891, 893, 895, 897 en 975, Prinsengracht (Nieuwe) 3-5 en 29, Realengracht 4 en 5, Reguliersbreestraat 35, Rokin 117, Roomolenstraat 11, Singel 93, 412 en 419, Voetboogstraat 22, Voorburgwal (Nieuwezijds) 138 en 264, Voorburgwal (Nieuwezijds) 138 en 264, Voorburgwal (Oudezijds) 44, 71, 73, 126-128, en 249, Vijzelgracht 19, Waal (Oude) 26, Warmoesstraat 5 en 104, Westerstraat 73, Weteringstraat 30, Wolvenstraat 17 en Zwanenburgwal 98.

In verband met bovenstaande opgave mogen wij wederom met voldoening gewagen van het onversaagd werken door de Vereniging 'Hendrick de Keyser', de Maatschappij tot Stadsherstel N.V., de Stichting 'Diogenes' en vele particulieren. In de raad van toezicht van de Stichting Stadskern, die voor het herstel van de oude stad een belangrijke stimulans kan worden, bleef ons genootschap vertegenwoordigd door mr. E. J. van Dijk. Als eerste initiatief werd dit verslagjaar de Vereniging 'Levend Monument' opgericht, die zich ten doel stelt het bevorderen van de belangen van vrienden en eigenaren van historisch of esthetisch belangrijke panden. Deze vereniging kan stellig van groot nut zijn als vraagbaak en leidsman voor alle bewoners en aspirant-bewoners van oude huizen.

De omvangrijke restauratie aan Oude en Nieuwe Kerk gingen ongestoord voort. In de stichting voor eerstgenoemd kerkgebouw is Amstelodamum vertegenwoordigd door zijn voorzitter, die eveneens zitting nam in de 27 mei opgerichte Stichting tot behoud van de Petruskerk en omgeving oud Sloterdijk. Onder presidium van onze vroegere secretaris mr. dr. J. H. A. Ringeling ontwikkelt deze stichting een prijzenswaardige activiteit. Het behoeft geen betoog dat de stichting, die wij steunden met een bescheiden financiële bijdrage, nimmer de vraagprijs van 750.000 -gebaseerd op 'schone' industriegrond! -zal kunnen opbrengen. De Hervormde Gemeente heeft inmiddels een sloopvergunning aangevraagd. Wij hopen dat men er niettemin in zal slagen de op de monumentenlijst staande Petruskerk te behouden voor vandalisme uit louter winstbejag. Tenslotte wijzen wij op een ongewone restauratie, die voor het stadsbeeld echter van groot belang is: herstel van de houten masten en raas van het opleidingsschip 'Pollux'. Ook voor dit doel stelden wij een bescheiden financiële bijdrage beschikbaar aan het Matrozen-Instituut.

Beschouwingen als de bovenstaande dreigen vaak te verstikken in kritiek. Wij stellen er daarom prijs op tot besluit van het algemene gedeelte van dit verslag nogmaals uiting te geven aan onze grote waardering voor de bijzonder energieke wijze waarop het gemeentebestuur in 1968 het complexe binnenstadsprobleem heeft aangevat. Welke uitgangspunten ons genootschap essentieel acht voor het ter zake te voeren beleid, werd reeds uiteengezet in ons maandblad van februari.

* * *

Traditiegetrouw verscheen tegen het einde van het verslagjaar het zestigste jaarboek met bijdragen van mejuffrouw B. Bijtelaar, mejuffrouw dr. I. H. van Eeghen, prof. mr. H. de la Fontaine Verwey, mr. H. F. Wijnman, mr. dr. J. H. A. Ringeling en mr. J. H. van den Hoek Ostende. De kroniek werd wederom verzorgd door de heer J. F. M. den Boer.

Het maandblad mocht zich blijven verheugen in de medewerking van de helaas nog steeds kleine schare trouwe scribenten. Het Bredero-nummer trok ook buiten de kring van Amstelodamum grote belangstelling. Ir. J. G. Kam verplichtte ons andermaal door het samenstellen van de registers.

Op deze plaats past ons een woord van grote erkentelijkheid jegens de redactrice mejuffrouw dr. I. H. van Eeghen, die dit verslagjaar onder droeve familieomstandigheden haar zware taak onafgebroken met voorbeeldige toewijding bleef vervullen.

Het manuscript voor het boekwerk met reproducties van de uit de laatste oorlog daterende tekeningen van De Poorters (studerenden aan de Academie van Bouwkunst) kwam gereed, zodat het komende jaar kan worden begonnen met de produktie van deze grote publikatie over alle huizen aan de Herengracht.

Als voorjaarsexcursie brachten ruim vijftig leden en vaak jeugdige introducés op 8 juni een bezoek aan het Gemeentevervoerbedrijf, dat begon met bezichtiging van de centrale werkplaats aan de Tollensstraat en eindigde in de garage West.

De najaarsexcursie op 23 november naar het nieuwe gebouw van De Nederlandsche Bank trok niet minder dan 180 belangstellenden, die in zes groepen werden rondgeleid.

Voor beide excursies gaat onze dank uit naar de gastheren, die zich tevens lieten kennen als goede gidsen.

Gedurende het verslagjaar vertegenwoordigde Uw bestuur het genootschap bij de volgende manifestaties.

De buitengewone algemene ledenvergadering ter herdenking van het vijftigjarige bestaan van de Vereniging 'Hendrick de Keyser' op 20 januari in het Koninklijk Instituut voor de Tropen werd bijgewoond door de heren Van den Hoek Ostende, Van der Laan, Wegener Sleswijk, Weller en de secretaris.

De opgeheven Stichting Rijnmond-Noordzeekanaal schonk uit haar resterend saldo aan het Amsterdams Historisch Museum een schilderij van de IJmuider havenmond door Chr. Dommershuizen, dat 29 januari door mr. G. van Hall als voorzitter van de ontbonden stichting in de Waag werd aangeboden aan de heer Polak, wethouder voor de Kunstzaken. Bij deze overdracht was de secretaris aanwezig.

Voorzitter, tweede voorzitter en secretaris boden burgemeester dr. I. Samkalden 13 februari ten stadhuize het beschermheerschap van ons genootschap aan.

De voorzitter vertegenwoordigde het genootschap 26 april bij de opening van het 'Centrum voor het Oude Boek' in het huis Nieuwezijds Voorburgwal 264.

Op verzoek van de Kring Amsterdam van de Bond van Nederlandsche

Architecten organiseerde de Dienst der Publieke Werken 15 juni in de Zuiderkerk een voorlichtingsdag over het voorontwerp van de tweede nota over de Amsterdamse binnenstad, welke samenkomst werd bijgewoond door de heer Wegener Sleeswijk en de secretaris.

Aan de Bredero-herdenking op 26 september, waarbij onder meer het monument op de Nieuwmarkt is onthuld, werd deelgenomen door mejuffrouw Van Eeghen, de voorzitter en de tweede voorzitter.

Mejuffrouw Van Eeghen en de secretaris waren 13 december in de Waag aanwezig bij de opening van de tentoonstelling over de Jordaan, georganiseerd door de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis.

Het verslagjaar bracht ons het verlies van 29 leden door de dood. Met name herdenken wij hier in de eerste plaats het erelid mr. Chr. P. van Eeghen, die bijna zestig jaar lid van het genootschap is geweest. Zijn vele verdiensten voor Amsterdam en Amstelodamum zijn reeds door de voorzitter gereleveerd in ons maandblad van augustus-september. Een gewaardeerd medewerker aan het maandblad ontviel ons helaas voortijdig in mr. drs. P. van Eeghen tengevolge van een verkeersongeval. De heer A. M. van de Waal, lid van het genootschap sedert 1920, herinneren wij ons als inrichter van de jubileumtentoonstelling in 1950 en lid van de commissie voor de ledenwerving. Architect J. H. Grolle was sinds 1952 als vertegenwoordiger van Amstelodamum een verdienstelijk lid van de Reparatie Commissie van de Vereniging voor Heemkennis 'Ons Amsterdam'.

Het ledental liep in het verslagjaar terug van 1602 tot 1590: tegenover een verlies van 82 leden stond een aanwas van 70. Hoewel deze teruggang van minder dan één procent stellig niet onrustbarend genoemd kan worden, is het verloop sedert het record-jaar 1960 met 1850 leden beslist wèl ongunstig. Nu de kosten van grootscheepse schriftelijke wervingsacties te hoog worden, doen wij ten dezen meer dan ooit een dringend beroep op de medewerking van onze leden.

Met dankbaarheid vermelden wij op deze plaats de legaten van mevrouw J. E. Westendorp-Osieck en mr. Chr. P. van Eeghen en een gift van ons lid J. W. Noorduyt.

De samenstelling van het bestuur onderging gedurende het verslagjaar geen wijziging. Aan de beurt van aftreden zijn thans prof. mr. H. de la Fontaine Verwey, mr. J. H. van den Hoek Ostende en de heer Andr. van der Laan, die zich allen herkiesbaar stellen.

Amsterdam, 13 januari 1969

PROF. MR. H. DE LA FONTAINE VERWEY, *voorzitter*
L. C. SCHADE VAN WESTRUM, *secretaris*

VAN DE BOEKENTAFEL

JAN MENS: BEWOGEN BEELDEN. KOSMOS, AMSTERDAM-ANTWERPEN.

Onder bovenstaande titel zijn drie oude bekenden van deze op 31 oktober 1967 op zeventigjarige leeftijd gestorven auteur in een omnibus verenigd. De uitgever heeft ze als tijdsbeelden in chronologische volgorde geplaatst.

'Koen' (eerste druk 1941) speelt rond 1910 in het Amsterdam dat Jan Mens als dertienjarige ambachtsscholier heeft doorkruist.

'Er wacht een haven' (eerste druk 1950) doet het eiland Kattenburg herleven tijdens de roerige dagen van dezecliedenstaking in 19 11. Vooral nu dit eiland in zijn vroegerge gedaante tot het verleden behoort,

is deze momentopname een weemoedige herinnering aan een ruig stuk Amsterdams volksleven.

'Mensen zonder geld' (eerste druk 1939) geeft het trieste relaas van de werkloosheidsellende in de jaren dertig. Met deze roman werd de auteur in 1938 'ontdekt' door het winnen van de Kosmos-prijsvraag voor eerstelingen. Evenals 'Koen' bevat het verhaal veel autobiografische gegevens.

Voor de grote schare lezers van deze volksverteller bij uitstek biedt deze omnibus een welkome gelegenheid om een eventueel vroeger verzuim in te halen.

S.v.W.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

ALGEMENE LEDENVERGADERING

De algemene ledenvergadering zal woensdagavond 26 februari 1969 worden gehouden in Amstelhof (ingang Amstel bij de Nieuwe Herengracht). De samenkomst begint te acht uur met een korte inleiding van de heer K. Vos, adjunct-directeur van Amstelhof. In de pauze zal de zeventiende-eeuwse keuken worden bezichtigd. In verband met de voorbereiding verzoeken wij de leden, die deze vergadering wensen bij te wonen, zich vóór 20 februari a.s. *uitsluitend schriftelijk* op te geven - onder vermelding van het al dan niet medenemen van een introducée - bij de heer L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124, Amsterdam-Z.

Agenda : 1. Opening; 2. Notulen van de vergadering op 23 februari 1968 ; (zie maandblad april 1968 pagina 88); 3. Jaarverslag over 1968; 4. Rekening en verantwoording over 1968; 5. Verslag der commissie tot het nazien van de rekening en verantwoording over 1968; 6. Verkiezing van drie bestuursleden wegens periodieke aftreding van prof. mr. H. de la Fontaine Verwey, mr. J. H. van den Hoek Ostende en Andr. van der Laan, die zich allen herkiesbaar stellen; 7. Mededelingen van het bestuur; 8. Rondvraag; 9. Sluiting.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum Johannes Verhulstraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Herengracht 586, contributie leden minimum f 15., donateurs f 20,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

56e JAARGANG - NUMMER 3 - MAART 1969

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

56e JAARGANG

MAART 1969

MR. WOUTER DELEEN IN AMSTERDAM, HAARLEM EN LONDEN

Wat hier volgt is een Amsterdamse uitloper van mijn onderzoek inzake de geschiedenis van het Erasmiaans Gymnasium in de periode rond 1525/30, toen de Rotterdamse stadsschool onder leiding stond van rector Joannes Berius, hoogstwaarschijnlijk de Mr. Joan Berens Arentssoen, over wie ir. J. G. Kam schreef in het Jaarboek Amstelodamum van 1962.

Door Chr. S. Dessing werd in het Maandblad Amstelodamum (1929, 87 v.) attent gemaakt op een betaling aan Mr. Wouter Deleen wegens 'wedden van dat hy sdaechs twee lessen doet ten aenhoren van eenen yegelijk in hebreusch ende griecx.' Mr. H. F. Wijnman volgde met een bijdrage in het Jb. 1930 over 'Wouter Deelen, de eerste professor in het Hebreeuwsch te Amsterdam.' In zijn recensie van de dissertatie van A. J. Kölker, Alardus Aemstelredamus en Cornelis Crocus, in Jb. 1964, 21 vv., preciseerde mr. Wijnman dat men liever Deleen dan Deelen moet schrijven; en handhaafde hij de identiteit van Mr. Wouter en de Londense predikant Gualtherus Deloenus, op het voetspoor van pater Allard en tegen dr. Kölker. Bij deze vindt men op p. 198 vv. Mr. Wouter besproken in zijn contact met Crocus.

Het lijkt daarom wel aangewezen een bijdrage over Deleen aan Amstelodamum aan te bieden. Er valt n.l. ten aanzien van dit materiaal een en ander aan te vullen.

1. Daar is allereerst het incident, waarover Mr. Crocus en Mr. Nievenius in 1535 voor schepenen van Amsterdam een verklaring afleggen. Voor datering en tekst verwijs ik naar Kölker 199-201. Ongetwijfeld niet omdat hij geen Grieks zou hebben gekend – Crocus was 'utriusque linguae professor', doceerde dus Latijn en Grieks, K. 176 –, maar om zijn leerlingen te vrijwaren van ketterse beïnvloeding ging Crocus met hen mee naar de Griekse lessen die Mr. Wouter naar aanleiding van de Griekse tekst van het evangelie naar Johannes op zaterdagen gaf op de Rhetoryckerscamere van de Waag. Van dit evangelie bestond een aparte uitgave voor wat de Latijnse tekst betreft; de Griekse tekst werd eerst Dec. 1534 te Leuven apart uitgegeven (NK 338 en 2422): Mr. Wouter zal dus wel 't Grieks hebben moeten dicteren. Crocus was al op zijn *qui vive* sinds hij Mr. Wouter zijn Hebreeuwse lessen had horen openen met een oratie waaruit hem was gebleken dat Wouter 'favoriseerde de opinie van Luther houdende quod in omni opere bono peccat iustus' (dat de rechtvaardige in ieder goed

werk zondigt). Zijn wantrouwen werd bewaarheid. Bij de bespreking van Joh. 6, over het brood des levens, zo verklaarde Crocus, had mr. Wouter 'zulcx daerinne gehaelt dat hij, deposant, zorgende dat de jongheren daerby gescandaliseert werden, (hem) in zynen woorden (was) gevallen ende hem daeroff (had) doen ophouden'. Achteraf was hij met Mr. Wouter in debat gegaan. Het was z.i. duidelijk, dat Joh. 6 'drierley broot' onderscheidt: 'een dat Moyses hadde gegeven, tander dat de hemelsche Vader gaf ende tderde . . . tbroot dat ick (Jezus nl.) geven zall, dat is myn vleysch, dwelck ick geven zal voer tleven des werelts.' Waarop Wouter had gerepliceerd, 'dat de Hebreuschen gebruyken het futurum voor tpreterito oft perfectum'. (K 200)

De kwestie betrof dus Joh. 6 vs. 51 v 'Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum; et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.' Blijkbaar wilde Mr. Wouter dabo interpreteren als dedi 'het brood dat ik gegeven heb is mijn vlees. Hij las daarin een verwijzing naar het brood dat de hemelse Vader gaf in de woestijn, het manna. Daarin proefde Mr. Crocus de ketterij der sacramentariërs, die de leer van Christus' vleeswording loochenden en de eucharistie symbolisch wilden opvatten. (zo K. 240 v.)

De verklaring, die Mr. Nievenius, presbyter, aflegde, 'by zynen priesterlyken woorden zynen hand op zyn borst leggende', bevestigt een en ander. Crocus was boos bij hem gekomen en had verteld, dat Mr. Wouter de woorden 'tBroot dat ick u geven sal, dat is mijn lichaem' zó had uitgelegd, 'dat daer genomen worde het futurum pro preterito, als dattet den ouden vaderen gegeven was int hemelsch brood.'

Mr. Nievenius had ook nog eigen bezwaren. Hij had Mr. Wouter 'oick wel breeder hoeren exponeren op den voortscreven ewangelie dan hem bij de placaten K. Mts. geoorloft werde, mits hy nyet alleen en exponeerde nade letter, maer daer bij brocht vele vreemde exposicien ende bijzondere van een poeet geheeten Nonnus.' Verder had hij het evangelie 'nyet voordien jongen secundum ferias et denicales' geexponeerd, 'maer ganselick ende all gelijck dat bij Sint Jan bescreven is.'

Ten aanzien van zijn punt van geschil met Mr. Crocus zou Wouter zich m.i. met succes hebben kunnen beroepen op de tekst van het door Nievenius bedoelde plakkaat. In 1527 had n.l. de Landvoogdes bepaald, dat men zich op de scholen had te beperken tot 'grammaticalia, logicalia et rhetoricam', en dat men op Zondagen en heiligendagen het evangelie en de epistel van die dag zou mogen exponeren 'grammaticaliter et non mystice', d.i. : naar de letter en niet naar de theologische, diepere, allegorische betekenis. Welnu, wat mr. Wouter deed, was ongetwijfeld 'mystice' verklaren. Maar het argument, dat hij voor die verklaring gebruikte, ontleende hij aan het Hebreeuwse taalgebruik, dat z.i. het Grieks had beïnvloed. Zo exponeerde hij toch 'nade letter', zij het dan de, aan Crocus onbekende! Hebreeuwse. En voldeed hij aan de bepaling dat slechts 'grammaticaliter' mocht worden verklaard. De vraag of Mr. Wouter gelijk had, leg ik graag aan theologen en Hebraïci voor – wat ik tot nu toe vernam is niet erg be-moedigend voor hem. Tussen haakjes: het plakkaat helpt ons ook aan een

juister lezing van 'secundum ferias et dominicales'; men leze: sec. f. et dominicales (sc. dies), ev. dominicas dies, d.i. volgens het rooster en de pericopen van de heiligen – en Zondagen.

Met de poeet Nonnus wordt bedoeld Nonnus van Panopolis, die na 428 een epische Paraphrasis gaf op het evangelie naar Johannes. Tussen 1527 en 1644 zijn er totaal 26 uitgaven van verschenen. Mr. Wouter zal die van 1527 hebben bezeten, met voorin de aanbevelingsbrief van Melanchthon .

2. Dat de Londense predikant Gualtherus Deloenus (cf. A. A. van Schelven in NNBW I, 703 v.) dezelfde is als de Amsterdamse leraar Wouter Deleen, kan – ten overvloede wellicht blijken uit de noot, die Deloenus in zijn *Novum Testamentum Latinum*, Joannes Mayler, Londini 1540, geeft op Joh. 6 vers 32. 'Non Moses e coelo panem melle scatenem edendum dedit, sed pater meus qui etiamnum vobis praestantiorum panem et sapientem et verum de coelo dat. Haec Nonnus'. Men zie Nonnus, Z 133/5: 'Moosès ou paros hummin erèmaièi para petrèi/aitheros arton opaze melirrhuton eilapinazein, /alla patèr emos èen, hos eiseti pherteron humin/ ouranothern sophon allon etètumon arton opassei'. Mozes was het niet, die u vroeger bij de rots in de woestijn het van honing druipende brood gaf om te eten, maar mijn Vader was het, die u thans nog een voortreffelijker brood uit de hemel zal geven, het wijze en ware. (Deloenus las aan het slot van 135 dus apasei, praesens, in overeenstemming met de bijbeltekst didoosi; opazei heeft ook de ed. Iuvenis, Parijs 1556, die wellicht mede door Erasmus (LB VI 366) en Deloenus is beïnvloed; cf. ed. A. Scheindler, Lipsiae 1881).

Vers 51 heeft (natuurlijk) dabo, en mist (helaas) een uitleg. Die op vs. 57 'Zoals ik leef door de Vader (dia ton patera), zal ook hij die mij eet leven door mij (di'eme)' citeert Erasmus' *Annotationes* op Johannes, LB VI 367 DE. Deloenus haalt met instemming aan dat Johannes hier 'videtur abusus praepositione dia.. cui addidit accusandi casum pro paterno. Id quod & meus D. Sertorius (vir eruditione pariter ac pietate pollens) observavit: aliud (inquit) est propter aliquem vivere, & aliud per aliquem vivere. Hoc enim caussam efficientem signihcat & illud finalem, Erasmus en Deloenus vertalen beide *propter patrem*; cf. W. Baur, *Wörterbuch zum N.T.* 4 (1952) 328 s.v. dia: dia c. acc. statt c. gen. (o.a.) Joh. 6, 57.

We kunnen dit laten rusten. Voor mijn doel is het belangrijk dat Deloenus zich hier mede beroept op zijn vriend Sartorius, 'een man even geleerd als vroom'.

Wie zich door Nonnus niet van de identiteit van Mr. Wouter en Gualtherus Deloenus laat overtuigen, moet toch wel capituleren voor Sartorius. Hij toch is zonder twijfel de Amsterdamse rector, die in 1525 wegens ketterij een tijdlang in de Gevangenpoort in Den Haag was gedetineerd. Later, als particulier leraar in Amsterdam teruggekomen, waar Crocus hem op zijn post was opgevolgd, is hij daaruit in 1535 verbannen. Samen met Mr. Wouter. De 'twee Grieksche ende Latynsche suspecte schoelmeesters', die 'binnen Amsterdam veel quaets geleert ende gesemineert hadden' (K. 195, 202) hebben voordien contact gehad (zie beneden) en dat ook na 1535 onderhouden.

3. Naar ik veronderstel, vinden we Mr. Wouter vóór zijn Amsterdamse periode in Haarlem. Daar treedt n.l. in 1523/6 als docent op een Mr. Wouter Henricz., die in de Haarlemse schoolgeschiedenis bekend is (B. W. Hoffmann, Bekn. Gesch. v. h. Gymnasium te Haarlem, ald. 1889, 5). Van hem is bekend, dat hij in het openbaer gelesen ende lessen gedaen heeft in de Grieksche ende Hebreuwsche talen voor de scholieren ende alle geleerden, die ze begeerden te hooren.' Hieronder zet ik de belangrijkste posten betreffende deze leraar, zoals ze mij op mijn verzoek door het Gem. Archief van Haarlem vriendelijk zijn toegezonden, bijeen. De overeenkomsten met wat we van mr. Wouter Deleen weten zijn wel zeer opvallend. De voornaam is gelijk. Ook de vakken die ze doceren komen overeen = het zeldzame Grieks, het nóg schaarser gekende Hebreuws. Beiden zijn van stadswege aangesteld om algemeen toegankelijke lessen te geven: practisch zal het Amsterdamse 'ten aenhoren van enen yegelick' gelijk hebben gestaan met het Haarlemse 'voor de scholieren ende alle geleerden', denk aan Mr. Crocus en zijn pupillen. Waarbij dan nog komt, dat beiden om hun religieuze overtuiging moeite hebben ondervonden. In Haarlem heeft Sartorius voor en na vertoefd (K. 194). Wanneer Kölker vermeldt (202) dat Mr. Wouter na zijn verbanning uit Amsterdam naar Haarlem gaat, durf ik wel zeggen, dat hij erheen teruggaat.

Is mijn hypothese juist, dan zou de vader van Mr. Wouter de voornaam Hendrik hebben gehad. Mogelijk draagt deze kennis bij tot verdere vondsten. De veronderstelling van mr. Wijnman (Jb. 1930), dat Mr. Wouter Deleen waarschijnlijk de eerste leraar in het Hebreuws in Noord-Nederland is geweest, kan blijven staan = alleen viel zijn eerste optreden als zodanig, voorzover we weten, niet in Amsterdam, maar in Haarlem.

Het wachten is nu op archiefvondsten elders dan in Amsterdam en Haarlem (misschien trouwens ook daar!), die ons in staat zullen stellen een en ander te toetsen en ev. uit te breiden.

Rotterdam, 13 dec. 1968

N. VAN DER BLOM

Thesauriersrckeningcn Haarlem 1523/4 (I 276, f. 25)

... mr. Wouter Henricz(oon)s ter causc van zijn pensioen en(de) wedden, dat hij binnen descr stede mitterwoene is en(de) int openbaer lessen gedaen hecft in griecsxen en(de) hebreusche talen voir dc scolieren ende alle geleerde, die se begeerden te ho(r)en, een geheel jair lanck geducende, eyndende opten lesten dach van anno XVXXIV, bet(aelt) bij twee sijn quittantiën mit ordonan(tie) van de burgen(ecsteren), die men hier ov(er)levert de somme van XXIV pond.

In *margin*e staat: 'Loquitur. Omdat ccnigc van de(n) vroscip sustin(ere)n, datt(er) ghee(n) prof(ijt) en es des(en) meester te houden en(de) dat hij suspect soude we(sen) va(n) eenige erreure(n). Dit wert voir descrcyse geled(en), niettemin men sal verneme(n), of des(en) mr. suspect es va(n) eenigc erreure(n) ende in dien gevalle deselve(n) terstont oerlof geven ende tege(n)s hem procederen, als 't behoert, daerof (?) de schout last geg(even) es. end(e), indien hij nu suspect bevonden en es. zoe sal men tzelfde noch in delibe(rat)ie van de Heren Vroetscapp(en) stellen, of men deselve langer houden sal dan nu ende de gebuyre(?) van dien sal men achtervolgen.

Thesauriersrekeningcn Haarlem 1524/5 (1277, f. 27v) idem met verandering van 1524 in 1525.

In margine staat: Loquitur: In presentie van Mijn Heere die President van Holland, Fredrick van Renesse, heere van Male, en(de) Mr. Vincent Cornelisz., Eerste Rekenmeester in Hollant, als commissaryssen bij de meeste stemmen van Vroetscap ende Rijkdoem gesloten mr. Wouter gelieve (?) te licentieren ende sijn wedde op te seggen, welverstaende dat men passeert al tgeen dat hem tot desen dach te betalen is, Ac(tum) opten 15e Martii 1527 na den style van H(ar)lem (= 1527).

De thesauriersrekeningen Haarlem 1525/6 en 1527/8 (1 278-280) geven dezelfde post zonder aantekening in *margine*.

De Rijksarchivaris Mr. J. Fox deelt mij mee, dat van een proces tegen Mr. Wouter in 1527 niets bekend is.

NOGMAALS DE POKKENEPIDEMIE OP URK

De gemeente-secretaris van Urk zond mij nog fotocopieën van enige stukken, die nader licht werpen op het optreden van gouvernement en burgemeester van Urk vóór en tijdens de pokkenepidemie van 1844/45.

Al in maart 1844 werd de geneesheer Musch ernstig ziek en tijdelijk kwam een waarnemer van het vasteland, genaamd van Buren, naar Urk. Deze rapporteerde onder meer dat niet ingeënte kinderen op school werden toegelaten.

Wanneer de epidemie met al zijn felheid op het eiland heerst, beveelt de Provinciale Commissie op 26 november nog eens dringend om aan alle aangetaste huizen het bordje KINDERZIEKTE aan te brengen. In het begin van december dringt de gouverneur in een begeleidend schrijven bij een zending koepokstof aan, dat de burgemeester zijn invloed aan zal wenden de vooroordelen tegen de inenting te overwinnen.

Dit laatste zou niet door de burgemeester gebeuren, maar zoals we reeds zagen door Dr. Heynsius. Dat het gouvernement zijn optreden waardeerde, blijkt onder meer uit de royale beloning die hij in mei – in april was er geen geld meer in de gouvernementskas – zou ontvangen. Dr. C. L. Meijer van Schokland was minder gelukkig. In december 1844 had hij tweemaal met levensgevaar de tocht naar Urk gemaakt om patiënten bij te staan, maar betaling ontving hij niet. Op zijn rekwest aan de gouverneur om te intermediëren, kreeg hij op 18 september 1845 ten antwoord, dat hij zich maar betaling langs de weg van het recht moest verschaffen.

Het merkwaardigste voor ons zijn de brieven over de ondersteuning. Op 3 januari 1845 schrijft de gouverneur, dat de beperktheid van de provinciale fondsen een extra ondersteuning onmogelijk maakt, maar dat hij zich tot de burgemeester van Amsterdam heeft gewend daarvoor. Wij kennen het resultaat. Een verzoek van 12 februari van Urk om hulp voor de reders, die door de vorst alles hebben verloren, werd zonder meer van de hand gewezen: de provinciale begroting had geen post voor dergelijke ondersteuning, zodat de reders zich maar zelf moesten redden. Wij weten echter, dat het al weer Amsterdam was dat uiteindelijk de zaak in orde bracht.

1. H. v. E.

HET POPPENHUIS VAN PETRONELLA DUNOIS

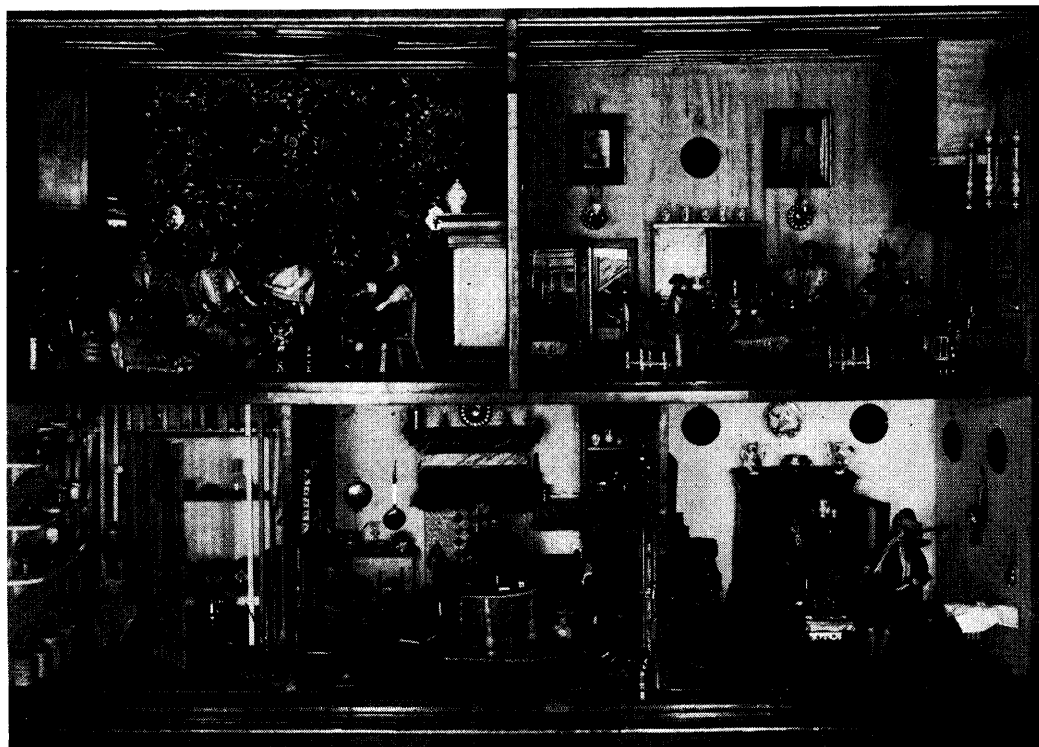
Familieoverleveringen zijn vaak onbetrouwbaar. Dit bleek mij nog weer eens in de afgelopen herfst uit een artikel van mejuffrouw Drs. C. W. Fock in het Bulletin van het Rijksmuseum 1968 (pag. 130-133), dat de hierboven genoemde titel droeg.

Het beroemde poppenhuis uit de familie van Tienhoven het oudste exemplaar van de poppenhuizen in het Rijksmuseum heette in die familie afkomstig te zijn van de voorouders de Ruyter. Met zo'n familieoverlevering moet men voorzichtig zijn. Wijlen Mr. P. G. van Tienhoven wist dat en vroeg mij daarom dit eens na te gaan, maar het kwam daarvan pas na zijn dood.

Merkwaardigerwijze bleek inderdaad de directe voormoeder Margaretha de Ruyter op het einde van de 17de eeuw zo 'n notebomen poppenhuis bezeten te hebben en de vererving van de verschillende inboedels door de loop der eeuwen klopte ook heel goed. Ofschoon er geen feitelijk bewijs in de vorm van een inventaris of testament, waarin het poppenhuis werd genoemd, te vinden was tussen 1689 en 1829, nam ik toch als hoogst waarschijnlijk aan, dat ditmaal de familieoverlevering juist was, en publiceerde in 1953 in dit maandblad 'Het poppenhuis van Margaretha de Ruyter, huisvrouw van Ds. Bernardus Somer' (pag. 137-141).

Toen vond ik het jammer, dat Mr. P. G. van Tienhoven dat niet meer meemaakte, maar achteraf is het eigenlijk maar goed. Want nu, 15 jaar later, verdwijnt dit aureool - het poppenhuis van de dochter van onze grote zeeheld! met de publicatie van mejuffrouw Fock. Zij vond namelijk in het Leidse Gemeente-Archief een notitie over de huwelijksinbreng in 1677 van Petronella Dunois, waarop 'een poppekas met zijn toebehoren' voorkomt. Petronella Dunois trouwde toen met Mr. Pieter van Groenendijck, die tot de Leidse patriciërsfamilies hoorde. Zij hadden geen nazaten, maar zijn nicht Sara Poelaert, getrouwd met Pieter de la Court van der Voort, erfde het poppenhuis en zij behoorde wel tot de voorouders van de familie van Tienhoven. Heel precies kon mejuffrouw Fock de overerving reconstrueren, ditmaal wel met verschillende bewijsstukken. In 1748 kwam het poppenhuis aan Sara de la Court, een Amsterdamse, en sedertdien bleef het in Amsterdam. Er is geen twijfel mogelijk: dit is het gezochte poppenhuis. De 'P.D. 1676' op een speldenkussen, het sluitstuk van het betoog, levert het absolute bewijs. Het poppenhuis van Margaretha de Ruyter bleef dus helaas niet bewaard.

Met deze rectificatie zou ik kunnen volstaan, ware het niet dat in de publicatie van mejuffrouw Fock één zaak mij zeer had getroffen: het poppenhuis komt uit een kring van Leids-Amsterdams patriciaat, waar ook

poppenhuis van 'Petronelle Dunois (twee hoogste verdiepingen)

Foto Rijksmuseum.

het poppenhuis in het Utrechts museum zijn oorsprong vond! Over de betrokken families vindt men heel veel gegevens in de helaas gescheiden familie-archieven Backer op het Amsterdams Archief en de la Court op het Leidse Archief. Daarover wil ik hier nog iets meer vertellen.

Mejuffrouw Fock deelde op het eind van haar artikel mee, dat Petronella Dunois, wier ouders Hagenaren waren geweest, vóór haar huwelijk in Amsterdam woonde, zodat dit poppenhuis net als alle andere dus ook van Amsterdamse herkomst moest zijn.

Ik vroeg mij natuurlijk af, wat een Haags meisje, die met een Leidenaar trouwde, in Amsterdam deed. Zie hier het resultaat van mijn nasporingen. Op 15 april 1648 was Catharina Splinter, dochter van de Haagse oud-burgemeester Pieter Jansz Splinter en van Catharina van Onderwater, getrouwd met Pierre Dunois, controleur en penningmeester van het hof van de Prins van Oranje. In het archief de la Court zijn enige stukken bewaard, waaruit onder meer blijkt dat de Franse bruidegom f40.000,— mee ten

huwelijk bracht. Bij het passeren van de huwelijkse voorwaarden op 26 maart was ook Rippert van Groenendijck, die getrouwd was met Glaudina van Onderwater, een tante van de bruid, aanwezig.

Uit het huwelijk Dunois-Splinter werden twee dochtertjes geboren en in de Grote Kerk gedoopt, het oudste, Maria genaamd, op 24 januari 1649, het tweede, dat Petronella werd genoemd, op 7 september 1650. De vader was toen al gestorven, zoals blijkt uit een bewaarde brief van een tante Janne Dunois, die in het Franse Chatillon woonde. Dat moet al in mei 1650 gebeurd zijn. Ook de moeder echter zou haar beide dochters niet volwassen zien worden. Blijkens de notariële akten stierf zij tussen 1655 en 1660. De voogden over de twee jonge meisjes waren allen Hagens en verwanten van de familie Splinter, maar gezien de bovengenoemde Leidse relaties is het toch niet verwonderlijk, dat de ouderloze Maria Dunois in 1670, toen zij ging trouwen, in Leiden woonde. Op 4 februari van dat jaar trad zij in het huwelijk met een jonge weduwnaar, de Leidse predikant Petrus van der Hagen. Kort daarna werd de zeer welsprekende predikant te Amsterdam beroepen en in het voorjaar verhuisde het gezin, man, vrouw en twee kinderen uit zijn eerste huwelijk, daarheen en nam zijn intrek in een huis op het Singel bij de Korsjesbrug. Op 9 december 1670 werd een zoon in de Nieuwe Kerk gedoopt en daarbij was o.a. zijn twintigjarige tante Petronella Dunois peet. Het volgend jaar bracht echter droefenis : eerst stierf de kleine Pieter, daarna op 3 juli zijn dertigjarige vader.

Of de twee voorkinderen bij hun stiefmoeder bleven wonen blijkt uit de familiepapieren niet, wel dat hun voogden nog jaren lang hooglopende geschillen met haar hadden over financiële aangelegenheden. In ieder geval woonde de weduwe van der Hagen niet alleen, maar met haar zuster Petronella of Pietje samen. In het kohier van 1674 vindt men Maria met een aanslag van 230 en Petronella met een aanslag van 220 gulden, vermoedelijk nog in hetzelfde huurhuis, waar Ds. van der Hagen was gestorven. Daarna moeten de zusters zijn verhuisd, want wanneer Petronella op 12 november 1677 in ondertrouw gaat met haar moeders volle neef Pieter van Groenendijck, die overigens twee jaar jonger is dan zijzelf, woont zij op de Keizersgracht. Daar, in een onbekend huurhuis, is dus vermoedelijk het poppenhuis ontstaan.

Alles wat aan de bruiloft annex was, geschiedde in Amsterdam. De huwelijkse voorwaarden werden verleden voor notaris Gerrit Steeman op 11 november, één dag voor de ondertrouw. Op 27 november betaalde de bruidegom persoonlijk de verschuldigde *f* 12,12,— aan denotarisklerk. Op 28 november werden en in Amsterdam en in Leiden attestaties om te trouwen afgegeven, maar nergens blijkt waar het huwelijk werd voltrokken.

Pieter van Groenendijck was ontvanger van de geestelijke goederen te Leiden, een ambt, dat zijn vader hem – vermoedelijk ter gelegenheid van zijn huwelijk – had afgestaan en het jonge paar vestigde zich dus aldaar. Haar zuster Maria moet al spoedig zijn gevolgd, want toen zij begin 1679 hertrouwde met een arts, Dr. Hendrik Althuysius, woonde zij ook weer te Leiden.

Petronella Dunois stierf in april 1695, Pieter van Groenendijck in 1731,

maar op die Leidse tijd is mejuffrouw Fock al ingegaan en ons interesseren eigenlijk alleen de Amsterdamse jaren van Petronella Dunois, die vermoedelijk van 1670 of 1671 tot 1677 liepen. Wat vond het jonge meisje daar voor omgang behalve de verwanten van haar zwager, dominee van der Hagen, die tot een Amsterdamse familie behoorde?

Er waren toen in Amsterdam verschillende familieleden van haar neef Johan van Groenendijck, een oudere broer van de reeds genoemde Pieter, gevestigd. Johan was namelijk in 1659 getrouwd met Hester de la Court. Haar oom, de bekende staathoudkundige Pieter de la Court, woonde in de Spinhuissteeg te Amsterdam. Veel dichterbij het domineesgezin van der Hagen woonde, ook op het Singel, een nicht van Pieter, genaamd Petronella de la Court, die getrouwd was met Adam Oortmans, de brouwer in de Zwaan. Stukken in het familie-archief Backer tonen, dat de verstandhouding tussen deze families hartelijk was. In het gezin Oortmans waren verschillende dochters, o.a. Maria, die maar twee jaar jonger was dan Petronella Dunois, en Petronella, die vier jaar jonger was. Het is ondenkbaar, dat Petronella Dunois dit gezin niet gekend zou hebben. Zij kon daar stellig haar hart ophalen. De heer des huizes, Adam Oortmans, was blijkbaar in het toneel geïnteresseerd. Hij leende althans voor de opvoering van het veelbesproken blijspel van Asselijn 'Jan Klaasz of Gewaande Dienstmaagt' in 1682 korenzakjes van zijn brouwerij. Petronella de la Court, de huisvrouw in de Zwaan, was een hartstochtelijk verzamelaarster en in 1674 moet zij al bezig zijn geweest met het inrichten van het poppenhuis, dat men thans in het Utrechts museum kan bewonderen. De dochter Petronella Oortmans, die vlak vóór Petronella Dunois in het huwelijk trad, met de verver Abraham du Pré, volgde in de voetsporen van de moeder en verzamelde al even intens, zoals ik in het maandblad van 1960 (pag. 159-167 en 196-198) vertelde.

Hier – stel ik mij voor – zal de jonge rijke Petronella Dunois de inspiratie hebben opgedaan, die leidde tot het ontstaan van een tweede poppenhuis.

En – misschien is het overbodig na het voorgaande om het nog te zeggen – uiteraard zullen de weduwe van Ds. van der Hagen en de echtgenote van Ds. Somer geen onbekenden voor elkaar zijn geweest. De beide andere poppenhuseigenaressen zullen allicht ook het poppenhuis van Margaretha de Ruyter wel eens bezichtigd hebben, maar ons is dat voorrecht niet beschoren, zoals mejuffrouw Fock overtuigend kon aantonen.

I. H. v. E.

HENDRIK DE HEUS

EEN AMSTERDAMSE ONDERNEMER

IN HET BEGIN

VAN DE NEGENTIENDE EEUW

Bij onderzoek naar de toestand van de nijverheid in het begin van de negentiende eeuw ben ik gestoten op de persoon van Hendrik de Heus, die om velerlei redenen een interessante figuur genoemd mag worden. Interessant in de eerste plaats omdat het bedrijf dat hij stichtte of voortzette nog bestaat; in de tweede plaats omdat in een in 1913 verschenen gedenkboekje van de firma wordt opgemerkt dat over het tijdstip en de omstandigheden van ontstaan van het bedrijf geen zekerheid bestaat en zo 'n opmerking de historicus tot verder onderzoek prikkelt; in de derde plaats omdat deze Hendrik de Heus een voor die tijd groot bedrijf leidde, dat blijkbaar zoveel expansiemogelijkheden in zich borg dat het gedurende de negentiende eeuw zich enorm kon uitbreiden, eerst in Amsterdam, dan in Utrecht en tenslotte in Apeldoorn; in de vierde plaats omdat Hendrik de Heus een rol speelde in het slaan van munten en gedenkpenningen, waarvan er een achttal in het Koninklijk Penningenkabinet te vinden zijn; in de vijfde, weliswaar laatste, maar toch ook interessante, plaats, vanwege het feit dat hij getrouwd was met Polly Cunninghamme.

Het archief van de N.V. Koperpletterij en Metaalhandel voorheen H. de Heus & zoon bevond zich, zoals de directeur, de heer B. P. Pieren, mij berichtte, in de meidagen van 1940 in Rotterdam en is toen verbrand. Wat echter leverde nu onderzoek in de literatuur en het gemeentearchief in Amsterdam op?

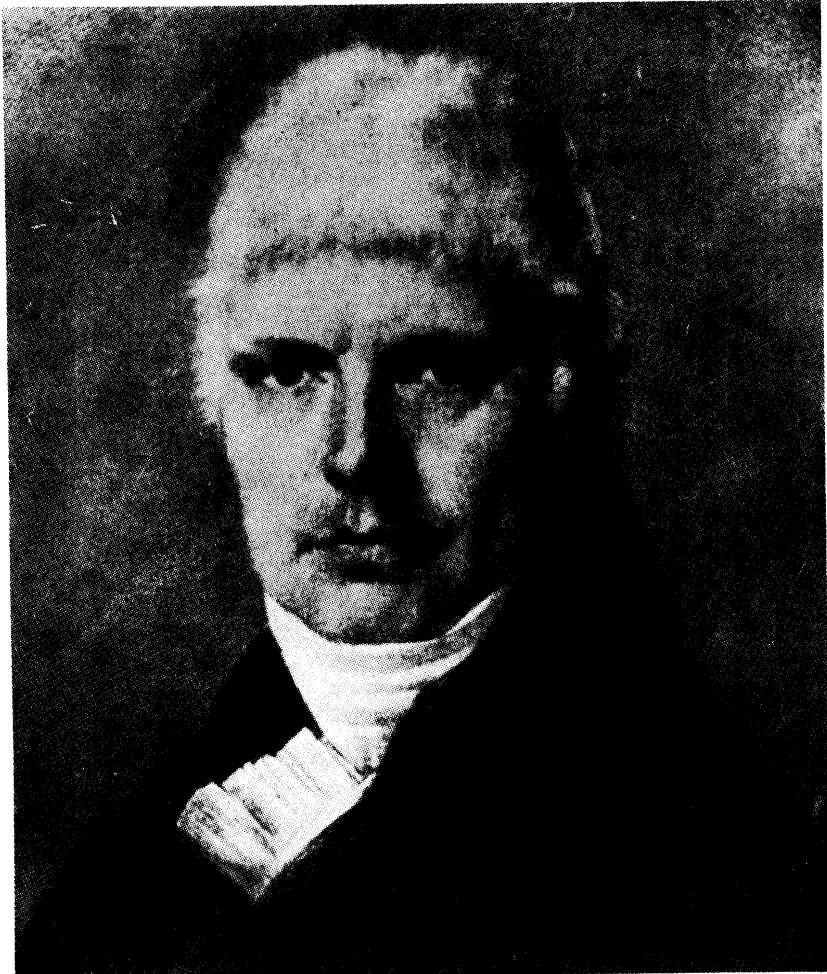
We treffen een de Heus aan in een adresboekje van Amsterdamse kooplieden en fabrikanten van 1796 : A. Heringa de Heus op 't Droogbak tussen de Wieringer en Visserstraat in 'Yzerwerk en Scheepsgoed'. In de *Amsterdamsche Courant* van 13 november 1800 adverteerde A. H. de Heus en Co. dat hij sedert vier jaar metalen knopen maakte¹. We kunnen aannemen dat de compagnon Hendrik de Heus was. Deze, afkomstig uit Middelburg, woonde in 1803 op de Brouwersgracht en toen hij op 2 mei 1803 met Carolina Louisa de la Pottrie uit Den Haag in ondertrouw ging had hij een militaire knopenmakerij op de Korte Prinsengracht%. De bedrijfsruimte werd blijkbaar spoedig te klein want op 8 september 1803 kocht Hendrik voor *f* 8000,— een woonhuis en twee pakhuizen aan de Schans bij de Leidsepoort³.

---

¹ L. v. Nierop, Gegevens over de nijverheid van Amsterdam, in: *Jaarboek Amstelodamum* XXX p. 282 no. 1.

² G.A.A. DTB 650 p. 393.

³ G.A.A. Kwijtscheldingen nr. 177/88v, Vgl. ook L. v. Nierop, *De Honderd Hoogst Aangeslagenen te Amsterdam in 1813*, in *Ec. Hist. Jb.* XI 1925 p. 46, 47.

Hendrik de Heus, copie naar portret van Hodges

Op 21 februari 1804 adverteerde Hendrik de Heus dat hij voor goud- en zilvermeden en andere ambachtslieden alle metalen plette. Op 25 augustus van hetzelfde jaar maakte de ondernemer per advertentie bekend dat hij, 'fabriqueur in militaire en andere knopen, goud-, zilver- en plated werken,' zijn fabriek voortzette in de vroegere geneverstokerij 'de IJver' op de Schans bij de Leidsepoort. Hij maakte daar ook diverse soorten gegoten rood en geel koper, als wagenbossen en diverse molenwerken⁴. Hendrik de Heus heeft de tijd vanaf de aankoop van de nieuwe fabriek op 8 september

---

⁴ L. v. Nicrop, Jb. Amstelodamum, XXX p. 281, 282.

Polly de Heus-Cunningham, anonym miniatuur

1803 tot het tijdstip van de advertentie van 25 augustus 1804 mogelijk benut om het bedrijf daar in te richten. Het ging de Heus voor de wind want op 22 mei 1806 vroeg hij drie à vier zilversmidknechts, 'grootwerkers, die goed met de veil kunnen werken en riffelen', tegen een goed dagloon⁵. Kort daarop heeft hij als eerste voor Amsterdam in zijn fabriek een stoommachine laten plaatsen⁶. Een buitenlands bezoeker, Nemnich, weet in 1809 over de Heus te vertellen dat deze sinds enige tijd koperen platen op de Engelse wijze uitwalste; de walzen waren afkomstig

---

⁵ L. v. Nicrop, als boven p. 282 no. 1.

⁶ Joh. C. Breen, *Uit Amsterdams Verleden*, Studiën, A'dam 1934 p. 384.

van Poncelet te Luik. Ook had hij uit Engeland, Soho, een stoommachine laten komen, waarvan de aanschaf en aanleg f75.000,— kostten. Hij maakte ook koperbeslag voor schepen maar door de oorlog was daar geen afzet voor. Op dat moment maakte hij vooral militaire knopen, waarvoor de houten modellen afkomstig waren uit Westfalen – de boeren maakten die daar in wintertijd en ze werden, volgens de zegsman van Nemnich, voor 10 stuiver per honderdduizend verkocht –. Verder maakte de Heus allerlei vergulde en verzilverde artikelen : sporen, sabelbeslag, militaire versierse-len’.

Intussen was de vrouw van Hendrik de Heus overleden en was de wedu- naar in contact gekomen met Marie Polly Cunninghame, die waarschijnlijk in 1781 te Bordeaux geboren was en sinds 1801 als prima ballerina bij het Amsterdamse ballet danste. Hendrik ging op 4 december 1807 met haar in ondertrouw⁸. Over de vrouw van de dan al welgestelde fabrikant wordt opgemerkt:

*Hendrik de Heus,
anonym jeugdportret.
Mr. H. T. Obreen,
Hogebeintum*

⁷ Ph. A. Nemnich, *Original-Beiträge zur eigentlichen Kenntniz von Holland*, Tübingen 1809 p. 262 e.v.

(J. H. Jacobsen Jensen, *Reizigers te Amsterdam, A'dam 1919 nr. 235*).

⁸ G.A.A. DTB 656 p. 201.

In de hele Nederlandse danshistorie is er geen danseres die zo onverdeeld door het publiek en de critici bewonderd werd als Polly de Heus-Cunninghamme en vooral door haar schitterende prestaties bereikte het Amsterdamse ballet van 1801 tot 1823 zijn grootste bloei. In 1802 is haar jaarsalaris *f* 2.000,—; dit werd echter na 1806 verhoogd tot *f* 4.000,—; een bedrag dat ook de beroemde actrice Ziesenis-Wattier kreeg. Als Polly lange tijd in Parijs verblijft is men in Amsterdam bang dat ze niet meer terug zal komen, maar 'haar echtverbintenis met den heer de Heus, aanzienlijk fabrikant hier ter stede, is eenen genoegzamen waarborg voor haar verblijf onder ons'. In 1808 zal zij tijdelijk wel niet opgetreden zijn want op 31 december werd Willem Hendrikus de Heus geboren, een zoon die op 11 januari 1809 in de Nieuwe Kerk gedoopt werd⁹ en die later de fabriek in Utrecht van zijn vader zou overnemen en in 1843 de vestiging in Apeldoorn tot stand zou brengen.

Bezien we nu hoe Hendrik de Heus zijn zaken verder aanpakte: in de Amsterdamsche Courant van 23 november 1809 lezen we dat de beide ondernemingen – we moeten hier dan denken aan de militaire knopenmakerij en de koperpletterij – thans aan verschillende personen toebehoorden; en op 13 maart werd in dezelfde krant door de geïnteresseerden in de geotroyeerde koperpletterij aan de Schans bekend gemaakt dat opdrachten voor geplet koper aan hun directeur Hendrik de Heus op te geven waren, die deze dan aan hen zou mededelen.¹⁰ Deze geïnteresseerden zullen de heren W. Willink jr. en A. J. Severijn¹¹ geweest zijn die in de nijverheidsenquête van 1812¹² als directeur genoemd worden terwijl Hendrik de Heus daar als fabriqueur vermeld wordt. Genoemde enquête en die van 1811 leren ons dat er bij de koperpletterij 45 man werkzaam waren, een voor die tijd zeer groot aantal. Dit aantal liep in 1813 terug tot 12, die per dag *f* 2,— verdienden – het dubbele van het normale dagloon in die tijd. De bewindvoerders, W. Willink jr. en A. J. Severijn, gaven dan ook in de nijverheidstabellen over 1813 het volgende als commentaar: 'De werkzaamheden van deze Fabriek zijn werkelijk minder geweest in 1813 dan in 1812 omdat het eenigste debiet van eenig aanbelang zijnde bij de marine, en deze wijzigingen hebbende en dus ook niet veel is gewerkt geworden. Daarbij komt nog dat de agterstallige schulden door de Marine over 1812 en 1813 verschuldigd en eene som van ca. *f* 60.000,— zegge zestig duizend gulden bedragende, niet inkomende daardoor ene aanmerkelijke schade aan dien fabriek word toegebracht. Zodat het te hoopen is dat het Gouvernement die schuld spoedig zal willen afdoen'¹³.

Van de vermogenspositie van Hendrik de Heus in 1813 kan alleen opge-

---

⁹ E. Rebling, Een Eeuw danskunst in Nederland, A'dam 1950 p. 129-136.

¹⁰ G.A.A. DTB 62 fol. 127.

¹¹ L. v. Nierop, als boven.

¹² Beiden treffen we in 1816 in de A'damse Kamer van Koophandel aan. (J. C. Westermann, Gedenkboek Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam, A'dam 1936 I p. 130).

¹³ G.A.A. Nieuw Sted. Best. 336.

¹⁴ G.A.A. A.Z. 1814 825.

merkt worden dat hij niet tot de honderd hoogst aangeslagenen behoorde¹⁵.

Geheel duidelijk worden de zaken nu niet: in 1816 is er een kopersmelt en pletterij van Hendrik de Heus met 3 arbeiders; in de enquête over dat jaar¹⁶ werd er geklaagd over de bovengenoemde schuld van de marine en over het feit dat deze bovendien nog koper uit Engeland betrok; ook lezen we daar over een militaire knopenmakerij waar 20 werklieden arbeidden en f 3,— à f 15,— per week verdienden en waar de toestand als veelbelovend werd geschetst. Vervolgens blijkt uit een advertentie in de Amsterdamsche Courant van 24 april 1817 dat de Heus allerhand gereedschap en de stoommachine uit de gewezen koperpletterij aan de Schans bij opbod zal laten verkopen¹⁷. Dit deel van de fabriek werd dus geliquideerd, maar zoals zal blijken elders voortgezet terwijl de knopenmakerij bloeide: in 1819 werkten daar 40 man die per dag f 1,— à f 5,— verdienden en de toestand wordt goed genoemd; bovendien blijkt daar ook weer een stoommachine in gebruik te zijn.¹⁸ Na de liquidatie van de fabriek aan de Schans werd het woonhuis van de Heus in 1818 door brand geteisterd; in dat jaar gaf zijn vrouw een extra beneficie balletvoorstelling in de Amsterdamse schouwburg voor de schade aan haar huis door die brand veroorzaakt¹⁹. Dat het sluiten van de fabriek aan de Schans en de brand de ontwikkeling en expansie van het bedrijf geschaad hebben kan niet gezegd worden: in 1821 meldde de fabrikant dat hij ook molenwerk voor de Oost- en West-Indische suikermolens goot²⁰. En in 1822 maakte hij reclame voor zijn zuiver geplet bladkoper dat zonder enige aangroeiing van zeeinsecten en uittering was gebleven en te zien was aan schepen, die op dat moment op het IJ lagen²¹.

Dat de produkten die de fabriek van de Heus verlieten van kwaliteit waren blijkt uit zijn inzending naar de nationale nijverheidstentoonstelling in Haarlem in 1825. In het rapport dat na afloop gedrukt en aan de koning overhandigd werd lezen we: 'Onder verschillende voorwerpen, door den Heer de Heus, te Amsterdam, ten toon gesteld, heeft de commissie twee met zilver beplette rood koperen bladen, als ook eenen met zilver beplette parabolischen weerstraler, tot kustvuren, in het tweeledig opzigt van uitvoerigen arbeid en nut, opgemerkt. De commissie stelt eene zilveren medaille, ter uitreiking aan den Heer de Heus, voor²².

Het laatste aspect van de activiteiten van Hendrik de Heus – dat ook de

---

¹⁵ L. v. Nierop, **De Honderd Hoogst Aangeslagenen te Amsterdam in 1813 in: Ec. Hist. Jb. XI 1925 p. 1-78.**

¹⁶ I. J. Brugmans, **Statistieken van de Nederlandse nijverheid uit de eerste helft der 19e eeuw, Den Haag 1956, I p. 178-181.**

¹⁷ L. v. Nierop, **Gegevens over de nijverheid van Amsterdam in: Jaarboek Amstelodamum XXXI p. 171.**

¹⁸ **G.A.A. A.Z. 1820 b 1329.**

¹⁹ **E. Rebling, als boven p. 135.**

²⁰ **L. v. Nierop, als boven p. 199 no. 3.**

²¹ **L. v. Nierop, als boven p. 199.**

²² **Rapport der Hoofdcmissie ter beoordeling der voorwerpen van nationale nijverheid, tentoongesteld te Haarlem, in de maanden july en augustus 1825, Den Haag 1825 p. 132, 133.**

aanleiding tot het overbrengen van het bedrijf in 1832 naar Utrecht is geweest – vormt het muntbedrijf en het maken van stempels voor gedenkpenningen. De eerste penning – niet aanwezig in het Penningkabinet – is een koperen adrespensing van 1803; deze heeft op de voorzijde een afbeelding van de fabriek, met het omschrift: de IJver. H. de Heus bij de Leytsche Poort van Amsterdam 1803; keerzijde: het opschrift Fabrikteur van Militaire en andere soorten van Knoopen, Schineesch Geel en Rood gegoten Koper en Zilverwerken en leverancier van alle benoedigde goederen voor de Marine en Militaire Magten. Wel in het Penningkabinet te vinden zijn: een bronzen penning van 1804 vanwege het oprichten der Vereenigde Comptoiere van 's lands en stads import te Amsterdam²³, een zilveren erepenning van het Genootschap V.W. te Amsterdam²⁴, een zilver gegoten erepenning voor het gratis vaccineeren, van 1809²⁵, een zilveren erepenning voor de vrijwilligers van Dordrecht, van 1813²⁶, een zilveren erepenning voor de vrijwilligers van 's-Gravenhage, van 1813²⁷, een erepenning in zilver en koper voor de uitgetrokken schutters tot het beleg van Naarden, van 1814²⁸, een zilveren draagpenning als hulde van de Hoofdcommissie te Amsterdam wegens de veldtocht van 1815, van 1815,²⁹ en tenslotte een zilveren draagpenning voor de vrijwillige wapening te Rotterdam, ook van 1815.³⁰

Wat betreft de muntslag was Hendrik de Heus de tussenpersoon voor het leveren van koperen munten aan de Aziatische Raad. Deze liet de zorg voor de levering van de duiten aan onze fabrikant over, terwijl die zelfs voorschriften gaf omtrent de beeldenaar en het snijden van de stempels, terwijl hij de muntslag zelf opdroeg aan de minsteisende muntmeesters – in een geval aan de Harderwijkse muntmeester Lohse –, Dit gaf natuurlijk aanleiding tot het leveren van slecht werk³¹. Pas na de definitieve vestiging van de eenheidsstaat met het Koninkrijk Holland kreeg de voor de hand liggende

²³ Beschrijving van Nederlandsche Historiepenningen ten vervolge op het werk van Mr. Gerard van Loon, X, A'dam 1869 p. 520 nr. 889.

²⁴ M. de Nahuijs, Histoire numismatique de la Hollande sous le règne de Louis Napoleon, A'dam 1858 plan. II nr. 10.

²⁵ M. de Nahuijs, als boven, plan. XII no. 80.

²⁶ J. Dirks, Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende Penningen geslagen tusschen November 1813 en November 1863. Met een toevoegsel door Th. M. Roest. (3) Haarlem 1889-94 1 no. 5.

²⁷ J. Dirks, als boven, 1 no. 4.

²⁸ J. Dirks, als boven, 1 no. 25.

²⁹ J. Dirks, als boven, 1 no. 52.

³⁰ J. Dirks, als boven, 1 no. 51a.

N.B. de in de noten 23-29 genoemde penningen zijn ook te vinden in de Catalogus der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebbende Gedenkpenningen 11 (1703-1813) van het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen, Den Haag 1906, onder resp. de nrs. 3816, 3845, 3846, 3883, 3935, 3936, 3937, 3938.

³¹ L. W. A. Besier, Geschiedkundige Aantekeningen betreffende den Muntslag voor Nederlandsch Indië.

Vgl. C. Scholten, De munten van de Nederlandsche Gebiedsdeelen Overzee 1601-1948 Amsterdam 1951 p. 68-70.

de opheffing van de provinciale munten zijn beslag. Per 1 januari 1807 werden de munthuizen te Dordrecht, Hoorn, Harderwijk en Kampen bij K.B. gesloten en de munt te Utrecht, de enige die in de laatste tijd een blijvende bedrijvigheid gekend had, als enige koninklijke munt gehandhaafd³².

Naar het schijnt is nu een vriendschapsrelatie tussen Hendrik de Heus en de toenmalige muntmeester aan 's Rijks Munt te Utrecht, Suermondt, de aanleiding tot het overplaatsen van het bedrijf naar Utrecht geweest. De leverantie van muntmateriaal bracht namelijk met zich mee dat het schroot (de repen koper nadat daaruit de muntplaatjes geslagen zijn) weer door de smelterij moest worden teruggenomen, zodat op het transport bezuinigd kon worden als de ligging van de laatste een gunstige was. Ook kwam het voor dat het aan repen snijden van de platen door koperpletterijen werd verricht. Zo is het aannemelijk dat de Heus door de gemeenschappelijke belangen die hij had met de muntmeester³³ en door een aanbod van een gunstig gelegen terrein in Utrecht – aan het Vreeburg bij de Catharijnebrug – besloot om Amsterdam te verlaten³⁴. Hiermede verdween een interessante figuur uit het Amsterdamse leven.

Het is moeilijk door gebrek aan nader kwantitatief materiaal – zoals b.v. een bedrijfsboekhouding – het succes van de Heus in een tijd van economische stagnatie, tot 1813, en in een periode van economische heroriëntatie daarna te verklaren. Eén ding komt natuurlijk wel naar voren en dat is dat de opdrachten, die de Heus kreeg, van de kant van de overheid kwamen: naast de verzorging van de muntslag, militaire knopen, sabelbeslag en militaire versierselen, die in een tijd van Europees wapengekletter op een grote markt konden rekenen. Dat deze opdrachten, waarvan de betaling dan wel zoals we boven zagen eens op zich liet wachten, het bedrijf een aanvangskapitaal, waarmee het na 1813 zich op meer vreedzame produkten kon toeleppen, heeft verschaft, is wel aan te nemen. Maar toch moet deze Hendrik de Heus een aantal kwaliteiten als ondernemer gehad hebben, die niet beantwoorden aan de gangbare opvatting. Omtrent het ondernemersgedrag in het begin van de negentiende eeuw uit men zich in algemeenheden als : lusteloosheid, conservatisme, het zich neerleggen bij vergane grootheid en glorie.

Dat dit geschiedbeeld enige nuancering verdient is naar ik hoop door deze bijdrage aangetoond.

H. A. DIEDERIKS

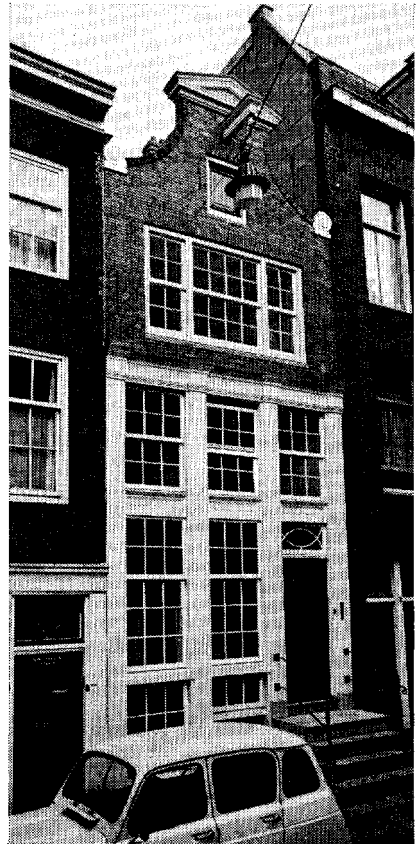
³² H. E. van Gelder, *De Nederlandse Munten*, Utrecht 1966 p. 165.

³³ De muntmeester was tot de wet van 28 mei 1901, Staatsblad no. 130 fabrikant voor eigen risico.

³⁴ *Gedenkboekje van 1813 van N.V. Koperpletterij en Metaalhandel voorheen H. de Heus en Zoon* p. 7-9.

DE RESTAURATIE VAN WETERINGSTRAAT 4

Dit huisje in de Weteringstraat werd in 1672 samen met no. 6 en 8 gebouwd door de heimeester Ditmer Jansz, die twee jaar eerder bij de uitgifte voor f 500.— twee erven had gekocht. Op 16 april 1676 deed hij twee huizen van de hand en behield alleen het middelste. Het was een echt heimeestersbuurtje, want het tegenwoordige no. 8 werd voor f 1600.— het eigendom van de heimeester Tymen Ploech en no. 4 voor een zelfde bedrag van de heimeester Jan Groot. De laatste stierf in juni 1680 en reeds in september verkochten zijn erfgenamen het huis aan de schoenlapper Marten Claesz voor f 1400.— Twee jaar later werd voor hetzelfde bedrag de heimeester Theunis Hofrogge eigenaar. Na diens dood werd het op 3 juni 1688 voor

*Weteringstraat 4 voor en na de restauratie
(aug. 1967)
Foto's Gem. Bureau Monumentenzorg*

f 1700.— overgedragen aan de boekbinder Cornelis van Es, die het op 15 mei 1708 met een winst van f 100.— aan Steven van der Hoogt, hellebaardier in het college ter Admiraliteit, van de hand deed.

Na die reeks van vijf overdrachten in nog geen veertig jaar volgde een periode van rust; gedurende de gehele verdere 18de eeuw vond ik geen verkoop meer. Toen Gesina Schoumans, weduwe Chr. Grommé, de eigenares, op 12 oktober 1775 stierf, was het huis voor f 245.— per jaar verhuurd aan de chirurgijn Frans Heythekker. Blijkbaar stond hij tot de kinderloze weduwe in enige relatie; na enige jaren werd het huis op zijn naam overgeschreven. In september 1798 overleed hij hier en zijn erfgenamen behielden het huis. Zij moeten het zijn tegenwoordige gevel hebben gegeven, een aardige hoge houten pui en klokvormige top.

Op de foto's kan men zien, hoe deze onlangs nu weer in ere is hersteld.

I. H. v. E.

HET OPLEIDINGSSCHIP „POLLUX”

De houten masten en raas van het in het Oosterdok liggende, als driemastbark getuigde matrozenopleidingsschip 'Pollux' verkeren in een zodanig slechte staat, dat vernieuwing dringend noodzakelijk is. De totale kosten van deze vernieuwing, waardoor het uiterlijk van het schip geheel in de oorspronkelijke toestand zal worden teruggebracht, zullen f 135.000,— bedragen. Het bestuur van het Matrozen-Instituut van de Koninklijke Nederlandsche Zeil- en Roeivereniging, dat de 'Pollux' bezit, is niet in staat deze restauratie te bekostigen. Daarom heeft het bestuur, dat hoopt een rijkssubsidie te verkrijgen, een beroep gedaan op diverse instanties, met het verheugende gevolg dat thans, inclusief de verhoopte subsidie, de helft van het benodigde bedrag bijeengebracht is. Thans wordt een beroep gedaan op allen die de 'Pollux' een goed hart toedragen, waartoe zeker de leden van het Genootschap Amstelodamum gerekend mogen worden, om het bestuur van het Matrozen-Instituut in staat te stellen de plannen te verwezenlijken. Bijdragen kunnen worden overgemaakt op postgiro 28 56 98 van het Matrozen-Instituut, Prins Hendrikkade 108-114, Amsterdam-Centrum, met vermelding 'Mastenfonds'. Wanneer in de nabije toekomst het Oosterdok met omgeving een maritiem centrum wordt, aal een vernieuwde 'Pollux' daarin bijzonder goed tot zijn recht komen!

VAN DE BOEKENTAFEL

DR. W. F. HEINEMEIJER, DR. M. H. M. VAN HULTEN EN PROF. DR. H. D. DE VRIES REILINGH; 'HET CENTRUM VAN AMSTERDAM'. UITGEVERIJ POLAK & VAN GENNEP, AMSTERDAM. f 14,50.

In het jaar 1968 werd de literatuur betreffende de Amsterdamse binnenstad verrijkt met een groot aantal geschriften. Bij de Stadsdrukkerij verscheen naast de Parkeernota en een publicatie over het bestemmingsplan Bethaniënbuurt, getiteld 'Nieuw leven voor een oude buurt', in april van dat jaar het lang-verwachte 'Voorontwerp van de Tweede Nota over de Amsterdamse Binnenstad'. Vooral deze laatste publicatie heeft conform de bedoelingen van het stadsbestuur een groot aantal schriftelijke reacties uitgelokt, die deels in de vorm van brochures zijn verschenen.

Het boek 'Het Centrum van Amsterdam — een sociografische studie' van dr. W. F. Heinemeijer, dr. M. H. M. van Hulten en prof. dr. H. D. de Vries Reilingh, dat in december 1968 bij de uitgeverij Polak & Van Gennep verscheen, is stellig bedoeld als bijdrage aan de meningsvorming over de gewenste toekomstige ontwikkeling van de Amsterdamse binnenstad. Toch verschilt het boek in velerlei opzicht van de andere geschriften, die als reactie op het officiële 'Voorontwerp van de Tweede Nota over de Amsterdamse Binnenstad' het licht zagen. 'Het Centrum van Amsterdam' behelst in feite geen kritiek op de officiële gemeentelijke publicatie, maar geeft een zeer welkome aanvulling daarop.

Het Gemeentelijke Voorontwerp is zelfs door de critici geprezen om de rijkdom aan waardevolle statistische gegevens, die erin werden verwerkt. In andere opzichten werd de inhoud van het Voorontwerp door velen onvolledig geacht. Met name op het gebied van het sociografische onderzoek werd door de Gemeente Amsterdam in de binnenstad nog zeer weinig activiteit ontplooid. Het boek 'Het Centrum van Amsterdam' voorziet daarom in een door velen gevoelde behoefte en kan stellig een bijdrage leveren tot een meer gefundeerde meningsvorming, wanneer in de loop van 1969 de Gemeenteraad zijn standpunt zal moeten bepalen ten aanzien van de toekomst van de oude binnenstad.

'Het Centrum van Amsterdam' bevat een viertal afzonderlijke studies. Dr. W. F.

Heinemeijer behandelt 'De Amsterdamse binnenstad als centrum van attractie', dr. M. H. M. van Hulten de onderwerpen 'Minder én meer bevolking in de binnenstad' en 'Het hart van de stad', en prof. dr. H. D. de Vries Reilingh 'Het monumenten-karakter van onze binnenstad'.

Het grondmateriaal voor de vier genoemde studies, werd niet door de auteurs zelf verzameld, maar ontleend aan een twintigtal doctoraal-scripties, die door enige tientallen studenten in de Sociografische Werkgemeenschap van de Universiteit van Amsterdam sinds 1962 werden geproduceerd.

Dr. Heinemeijer besteedt in zijn studie vooral aandacht aan de oriëntatie van de Amsterdammers op hun binnenstad als attractiecentrum voor het doorbrengen van hun vrije tijd. Bij het onderzoek werd de bevolking naar de mate van betrokkenheid op de binnenstad ingedeeld in vier typen: de sterk positief op de stad georiënteerde 'bekenners' (20%), de weinig in de binnenstad vertoevende 'sympathisanten' (41%), de on-geïnteresseerde 'gebruikers' (15%) en de negatief ten opzichte van de binnenstad ingestelde 'ontkenners' (24%). De mate van oriëntatie op de stad blijkt af te nemen naarmate de maatschappelijke positie en het opleidingsniveau lager is. De afstand van de woning tot het stadscentrum blijkt voor de betrokkenheid op de stad geen rol te spelen. Naarmate men verder van het centrum woont, blijkt men de gevoelsmatige grens van dat centrum verder naar buiten te leggen, m.a.w. naar zich toe te trekken. Als het feitelijke stadshart werd door de respondenten van de enquête het gebied omschreven rond de winkelstraten Nieuwendijk, Kalverstraat, met zijn uitlopers via de Reguliersbreestraat naar het Rembrandtsplein en via Heiligeweg, Leidsestraat naar het Leidseplein. Dit is het gebied, waar men onverplicht een groot aantal verschillende dingen kan doen: winkelen, bioscopen en theaters bezoeken, op terrasjes zitten, enz. De verschillende delen van het genoemde stadshartgebied oefenen hun aantrekkingskracht uit op verschillende maatschappelijke lagen van de bevolking. De 'historische sfeer' van de oude binnenstad werd slechts door een minderheid als motief voor de aantrekkelijkheid van het stadscentrum

genoemd (blz. 39-40). Dr. Heinemeijer spreekt zichzelf dan ook tegen als hij in zijn slotbeschouwing op blz. 52 een vastberaden restauratiebeleid onmisbaar noemt voor een hoogwaardig stadscentrum.

Voor dit laatste standpunt worden sterkere argumenten gevonden in de bijdrage van prof. dr. H. D. de Vries Reilingh, waaruit blijkt, dat de monument-waarde van de binnenstad zowel door een meerderheid van de bewoners als van de bedrijfsleiders positief wordt beoordeeld. Deze positieve waardering blijkt toe te nemen, naarmate men als bewoner of gebruiker meer bij de monumenten betrokken is. In zijn hoofdstuk over 'Het beleid inzake de monumentenzorg' constateert prof. de Vries Reilingh een gebrek aan coördinatie tussen de hierbij betrokken instanties..

In zijn bijdrage 'Minder en méér bevolking in de binnenstad' geeft dr. Van Hulst een nauwkeurige analyse van de demografische gegevens met betrekking tot de binnenstad. Uit een en ander blijkt onder meer, dat het onjuist is om te spreken over de 'ontvolking' van de binnenstad. De vermindering van het aantal inwoners is, evenals in alle oudere stadsdelen, vooral toe te schrijven aan de vermindering van de gemiddelde woningbezetting: 42.7% van de woningen in de binnenstad bevatten slechts één of twee vertrekken tegen 16.8% voor geheel Amsterdam. De binnenstad blijkt dan ook vooral ongehuwden en jong-gehuwden aan te trekken, die naar elders verhuizen zodra gezinsuitbreiding om meer woonruimte vraagt. De bejaardenconcentratie wordt mede verklaard door de aanwezigheid van talrijke hofjes en bejaardentehuizen.

In zijn studie over 'Het hart van de stad' komt dr. van Hulst tot de conclusie, dat er in de binnenstad een duidelijke 'stads-kern' kan worden aangewezen, waarbinnen zich dan weer een 'harde kern' bevindt tussen Spui en Rembrandtsplein. De 'overige binnenstad' mist de typische city-kenmerken en is nog in overwegende mate woongebied. Het stadskern-karakter manifesteert zich niet over de gehele oppervlakte van bepaalde buurten of wijken, maar veeleer langs enkele straten of pleinen. Zelfs in de 'harde kern' vertonen de zijstraten veelal de kenmerken van de 'overige binnenstad'. De binnenstad blijkt allerminst te zijn 'verstard'. Dit blijkt zowel uit de geleidelijke verandering van de bevolkingssamenstelling als gevolg van de

vrij snelle migratie-processen, als uit de snelle omzet van onroerende goederen en de grote nieuwbouw-, herbouw- en restauratieactiviteit. Als het huidige tempo wordt gehandhaafd, zal het gehele **gebouwen**-bestand van de binnenstad binnen 50 jaar zijn vernieuwd.

'Het Centrum van Amsterdam' is met zijn vele cijfer-tabellen en door de soms gebruikte vak-terminologie geen **ontspannings**-lektuur, maar wel een zeer lezenswaardig boek.

C. W. S.

DEANNA TE WINKEL-VAN HALL, WILHELMINA DRUCKER - DE EERSTE VRIJE VROUW. UITGAVE VAN DE STICHTING INTERNATIONAAL ARCHIEF VOOR DE VROUWENBEWEGING - I.A.V., AMSTERDAM (UITGEVERIJ TOR) 1968, f 3,50.

Op verzoek van het I.A.V. stelde mevrouw D. te Winkel-van Hall een overzicht samen van het leven en werken van de Amsterdamse feministe Wilhelmina Elisabeth Druckker, de tweede onwettige dochter van de in Amsterdam geboren en getogen Constantia Christina Lensing. Terecht zegt de schrijfster, dat de vader, Louis Druckker, afkomstig was uit Pruisen. In 1869 trouwt deze met de Duitse 'Therese' Temme. De huwelijksakte geeft als zijn geboorteplaats Hachenburg, zoals bij de inschrijving bleek uit de toen overlegde geboorteakte. Bij de volkstelling van 1850 moet hij echter abusievelijk Frankfurt am Main hebben opgegeven (p. 10, noot 4). Wel kan hij daar zijn opgegroeid want zijn huwelijksakte vermeldt eveneens, dat zijn moeder er woonachtig is.

Uit archieven en uit de herinnering van particulieren wist de schrijfster zoveel materiaal te vergaren, dat de aanvankelijk gedachte brochure in omvang moest worden verdubbeld. Het resultaat werd een documentaire, waarbij in korte hoofdstukken, die echter uitvoerig van noten zijn voorzien, aandacht wordt besteed aan jeugdjaren, ervaringen met de arbeidersbeweging en aan de belangrijkste zaken, waarvoor Mina Druckker, zoals zij werd genoemd, zich heeft ingezet. Ik noem de door haar opgerichte Vrije Vrouwenbeweging, haar blad 'Evolutie', haar acties voor het kiesrecht van de vrouw en voor de positie van de gehuwde vrouw. Een handschriftenanalyse door mevrouw E. van Hall-Nijhoff en een beknopt historisch overzicht besluiten deze levensschets.

Verder is het werk voorzien van een uitgebreide literatuuropgave en een lijst van niet afzonderlijk in de tekst genoemde bronnen. Jammer, dat er geen portretje van de beschrevene kon worden opgenomen, waarbij ik de omslagfoto van het gedenkteken aan de Churchillaan, waarop haar profiel in reliëf voorkomt, buiten beschouwing laat.

In kort bestek biedt dit boekje veel wetenswaardigs over vrouwenbeweging en emancipatie en over de reeds bij haar leven zo omstreden vertegenwoordigster daarvan, Wilhelmina Drucker.

I? M. GILHUYs

BR. ANG. HOLTkamp, ONDERWIJS IN AMSTERDAM AAN DE KATHOLIEKE JEUGD VOORAL IN DE EERSTE HELFT DER 19E EEUW, PARTICULIERE UITGAVE VAN DE AUTEUR, AMSTERDAM 1968.

Deze in het kader van de studie Pedagogiek M.O.-B. bij het Psychologisch-Pedagogisch Instituut van de Katholieke Leer- gangen te Tilburg vervaardigde scriptie geeft veel meer dan de titel zou doen denken. In deel I schetst de heer Holtkamp een overzicht van het onderwijs in Amsterdam van het ontstaan van de stad af tot aan de Alteratie in 1578, dat gebaseerd is op hetgeen daarover in de stadskeuren wordt medegedeeld. Deel II behandelt de moeilijkheden, die de Rooms-Katholieken tijdens de Republiek ondervonden bij het voor hun kinderen verkrijgen van met hun godsdienstige beginselen overeenstemmend onderwijs. Na deze inleidende gedeelten, die ongeveer een vijfde van het tekstgedeelte innemen, volgt deel III met de beschrijving van het onderwijs aan de R.K. jeugd in de 19e eeuw tot 1858, het jaar waarin de organieke wet op het onderwijs van 1857 de vrijheid van onderwijs een rechtsgeldige basis gaf. Hierbij komt het gehele Amsterdamse onderwijs ter sprake, alsmede het R.K. onderwijs buiten Amsterdam voorzover dat met dat in de hoofdstad in verband stond. Ook de belangrijkste wettelijke regelingen van deze materie heeft de schrijver in zijn studie betrokken. Zo komen aan de orde het onderwijs volgens de constitutie van 1798, de schoolwetten van 1801, 1803 en 1806 en de overgang van stedelijke reglementering van het onderwijs naar wettelijke regeling door de staat. Voorts de sociale omstandig-

heden, o.a. de kinderarbeid; de opleiding van de onderwijzers en hun organisaties: het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap en het Katholiek Onderwijzers Gezelschap. Het openbaar onderwijs te Amsterdam, dat gegeven werd op de Stads-Armenscholen, de Stads-Tusschenscholen en de Stads-Burgerschool, krijgt een ruime behandeling, waarna de schrijver uitvoerig ingaat op de strijd, die leidde tot de erkenning van de vrijheid van onderwijs, die in de Grondwet van 1848 als beginsel werd vastgelegd. In 1806 waren er reeds toegelaten bijzondere scholen, bijv. van de diaconieën, de weeshuizen en de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Tussen andere bijzondere scholen, Joodse en Protestant-Christelijke, werd in 1835 door de pastoors van Amsterdam een katholieke armenschool opgericht, waarvoor in 1838 toestemming van de overheid werd verkregen. Alvorens de auteur nader ingaat op de geschiedenis van deze eerste R.C. Armenschool te Amsterdam, vertelt hij iets over andere plaatsen boven de Moerdijk, waar reeds dergelijke scholen werden opgericht of daartoe pogingen werden gedaan: Alkmaar, Amersfoort, Deventer, Rotterdam, Utrecht, Haarlem en Leeuwarden. Na de eerste school aan de Nieuwmarkt volgden de R.C. Armenscholen nr. 2 op de Elandsgracht, nr. 3 op de Anjeliërsgracht, nr. 4 in de Nieuwe Looiersstraat, nr. 5 in de Teerketelsteeg en nr. 6 in de Elandsstraat. Daarnaast waren er R.K. scholen in het Maagdenhuis en het Jongensweeshuis en voor meisjes van de gegoede stand Sint Pius IX in de Kerkstraat en Sint Rosa op de Nieuwceijds Achterburgwal. In 1850 stichtte de Sint Vincentiusvereniging haar eerste school op de Bloemgracht. De school in het Sint Nicolaasgesticht in de Kalverstraat verkreeg in 1857 autorisatie van B. en W. Ook over R.K. schoolhouders en schoolhouders en over het onderwijs door religieuzen te Amsterdam behelst de hier besproken studie vele gegevens. Volgens het verslag van de Plaatselijke Schoolcommissie over 1858 werd van de door de wet van 13 augustus 1857 gegeven vrijheid tot oprichting van bijzondere scholen ruim gebruik gemaakt. Het is geen geringe verdienste van de heer Holtkamp, dat hij over de periode, die daaraan vooraf ging, zoveel gegevens uit archieven en literatuur heeft bijeengebracht en overzichtelijk gerangschikt en samengevat. De literatuurlijst

omvat 140 boeken en 18 periodieken; het aantal geraadpleegde archiefbewaarplaatsen in Amsterdam, 's-Gravenhage, Haarlem en Culemborg bedraagt twaalf, in de meeste waarvan meer dan één archief of collectie bestudeerd werd.

Belangstellenden kunnen bij de Gemeentelijke Archiefdienst van het werk van de heer Holtkamp kennis nemen.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

DRS. J. J. GIELE, DE PEN IN AANSLAG, REVOLUTIONNAIREN ROND 1848. FIBULAVAN DISHOECK 1968. f 7,25.

Een aardig boekje, dat terecht de Fibulaprijs 1968 kreeg, al valt te betwijfelen of Drs. Giele na de dissertatie van Dr. Robijns, Radicalen in Nederland, en het geleerde artikel van Mr. H. F. Wijnman in het Jaarboek van Amstelodamum van 1937 in de grote lijn en in het hoofddetail nog wel zoveel belangrijk nieuws kon vinden. Te waarden valt inmiddels, dat de heer Giele in de archieven van de Gouverneur van Noord-Holland en de Amsterdamse politie-archieven vele onbekende zaken bijeen wist te garen.

De schrijver heeft, dat is duidelijk, wel wat sympathie voor revolutionair-socialistische bewegingen. Toch maakt hij, oprecht als een goed historicus betaamt, zij het zonder zulks uitdrukkelijk te zeggen, wel duidelijk dat de Amsterdamse woeelingen van 1848 eigenlijk weinig om het lijf hadden, en in ieder geval in niets op een revolutie of op een poging daartoe leken.

De aanloop, die de duitse kleermakers namen, strandde in feite volledig op de apathie van het Amsterdamse proletariaat en de grieven, die de kleine burgerij koesterde, vonden hun natuurlijke outlet in de Thorbeckiaanse staatshervorming. Dat de belastingen zwaar drukten, dat aan het financiële beheer van Koning Willem I en de latere baron van Hall ernstige bezwaren kleefden is duidelijk. Ook dat de burgerjongen weinig perspectief in de samenleving had en zijn bestaan als regel bezwaarlijk was. Het leven van Potgieter maakt dat wel duidelijk. Volledigheids-halve en om het historisch beeld wat juist te maken behoort daartegenover wel te worden vermeld, dat de Dortse Jantzons en de Rotterdamse van Hobokens, uit diezelfde laag afkomstig, in de nog moeilijker Napoleontische tijd in één generatie tot de top van de Nederlandse samenleving zijn doorgedrongen en in Amsterdam de

Borskis en de Labouchères met een iets, maar met veel betere start hetzelfde bereikt hebben. Voor de dertiger en veertiger jaren noem ik in Twenthe de van Heeks c.s. Veel hing toen toch ook van aangeboden talenten, ijver en ondernemingslust af, en het leven van Potgieter toont wederom: commerciële passiviteit en het blijven lopen in de afgetreden paden was niet alleen een eigenschap van de haute bourgeoisie.

Een bezwaar, dat ik tegen de heer Giele heb, is dat hij anders dan Dr. Robijns, al zwijgt hij op dat punt niet, toch te weinig doet uitkomen, dat wij bij enkele der pamphletisten met menselijke minusvarianten te maken hebben. Chantageplegers, die advertenties plaatsen om schandaalverhalen in handen te krijgen, worden er toch niet beter van, dat ze af en toe van echt sociaal gevoel heten te doen blijken. Dat demonstreren van sociaal gevoel kan immers evenzeer een eigen speculatie zijn, die in wezen slechts een eigen commercieel voordeel beoogt. M.i. volledig terecht doet de geschiedenis van het socialisme in Nederland het zwijgen tot deze duistere figuren, niet onbegaafde mislukkelingen living by their wits. Ik vind hun levenshouding wel te begrijpen, maar vermag in hen zelfs geen bescheiden apostelen van de vrijmaking der arbeidersklasse te zien.

De toekomst van die klasse lag in organisatie onder doelbewuste fatsoenlijke leiding. Die bood de kleermakersgroep wel, maar de heren van de pen allerminst. Het samentreffen was, dacht ik, een toevallige uit een economische dwangsituatie der betrokken schrijvers geboren coincidentie. Er zijn verschillende feitelijke verbanden, maar nauwelijks een logische ontwikkelingssamenhang en het is daarop, dat de heer Giele te weinig de aandacht vestigt, intengendeel probeert het gehele geval wat interessanter te maken door hier en daar niet bewijsbare causaliteiten te veronderstellen.

De hoofdverdienste van het geschrift ligt in de overzichtelijke samenstelling en de duidelijkheid van compositie.

Tenslotte een punt van detailkritiek, dat niet zozeer de auteur raakt, op pag. 4 valt te lezen: 'Op het omslag: Detail van het uiteenjagen van de Damdemonstratie door de politie op 24 maart 1848. Anonieme lithografie, ingekleurd door Chris de Goede'. Dit is slordig; de menigte wordt stellig niet voornamelijk door de politie uiteengejaagd, maar door de dragonders.

Laat ik eindigen met te zeggen, dat het

rechtvaardiger geweest zou zijn, historisch-normatief gezien, de grote takt en het echte sociale gevoel, de afkeer van geweld van burgemeester 'Huidekoper' wat sterker te onderstrepen, zoals indertijd Mr. Wijnman dat deed. De heer Huidekoper immers handelde boven de normen van zijn eigen maatschappelijke kring uit, wat van de heer Jan de Vries C.S. niet gezegd kan worden.

Drs. Giele heeft zeker het talent, wanneer hij zich daartoe de moeite gunt en bij

het klimmen der jaren iets minder in clichés gaat denken, belangrijke bijdragen tot de sociaal-economische geschiedschrijving van de 19e eeuw te leveren. Overigens lijkt mij het rapport van de jury, waarbij aan de heer Giele de prijs werd toegekend, juist. Voor mij nochtans vond ik het tegenover de auteur het beleefdst hem niet als aankomend, maar als volwaardig historicus te behandelen. Daar heeft hij recht op.

MR. H. VAN RIEL

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

ERASMUS HERDENKING

Het Historisch Genootschap Roterodamum organiseert op zaterdag 26 april een congres, dat gewijd is aan Erasmus en waarvan de hoogtepunten de lezingen zullen vormen van prof. Dr. S. Dresden, 'Geloof me: mensen worden niet geboren..' en van prof. Dr. C. Augustijn, 'Het jaar 1516 in Erasmus' leven: een jaar van verwachting'. Deze zullen worden gehouden in het Museum Boymans-van Beuningen. De directie biedt tijdens de lunch-pauze sandwiches en koffie aan. In de middag zal men de Erasmusverzameling van de Gemeente-Bibliotheek bezichtigen en tenslotte volgt nog een ontvangst door het Gemeentebestuur van Rotterdam in het Historisch Museum. Kosten zijn aan dit congres niet verbonden. Belangstellende leden van Amstelodamum kunnen zich tot en met 21 maart met nauwkeurige opgave van naam en adres melden bij mevrouw E. G. C. Olivier-Jagt, Wilgenlei 25, Rotterdam-12.

CONTRIBUTIE 1969

De leden en donateurs worden eraan herinnerd dat het verenigingsjaar aanvangt op 1 januari en worden derhalve verzocht, ter vereenvoudiging van onze administratie en ter besparing van incassokosten, zo spoedig mogelijk, hun jaarlijkse bijdrage over te maken op de rekening van de penningmeester van het genootschap, postgiro 52391 of gemeentegiro A 65. De contributie bedraagt voor leden f 15,—, waarvoor zij het recht hebben op een ingenaaid jaarboek. De minimum bijdrage voor donateurs bedraagt f 20,—, waarvoor zij recht hebben op een ingebonden jaarboek.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum Johannes Verhulstraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Herengracht 586, contributie leden minimum f 15,—, donateurs f 20,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

56e JAARGANG - NUMMER 4 - APRIL 1969

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

56e JAARGANG

APRIL 1969

ELSJE CHRISTIAENS EN DE KUNSTHISTORICI

De magistrale uitgaaf van Rembrandts tekeningen van Otto Benesch wordt in dit Rembrandtjaar stellig meer dan ooit geraadpleegd. Men vindt daar als typisch Amsterdams onder no. 1105 en 1106 tekeningen van een terechtgestelde vrouw, die Benesch na vergelijking met andere tekeningen op stijlkritische gronden op omstreeks 1654-1656 dateert. Hij was een buitenlander en de Amsterdamse archieven waren ver weg. Het verbaasde mij echter nu kort geleden in een van de nieuwe boeken over Rembrandt dit door een Amsterdammer zonder meer vertaald te zien als 'vrouw aan de galg' en weer gedateerd op omstreeks 1654-1656. Eén telefoon naar of bezoek aan het Gemeente-Archief zou toch voldoende zijn geweest om de identiteit van de terechtgestelde en daarmee het juiste jaar en de juiste plaats van handeling te onthullen.

Ik persoonlijk was bijzonder getroffen, dat de vrouw nog steeds niet bekend was. Vijftien jaren geleden immers zocht ik op verzoek van de directie van het Rijksmuseum uit, wie de afgebeelden waren op een tekening van de Volewijk aan de overzijde van het IJ door Anthonie van Borssom. Die tekening was toen kort te voren in Londen gekocht.

Het kostte niet veel moeite om uit het rechterlijk archief vast te stellen, dat deze van kort na 1 mei 1664 moest dateren. De lugubere Volewijk, het Amsterdamse galgenveld, is voorgesteld met de overblijfselen van een terechtgestelde van 3 juli 1660 aan een mik met ijzeren spade zonder steel, van twee van 9 juli 1661 en 22 december 1663 aan de grote stenen galg, van een van 5 april 1664 op het rad met een pistool boven zich en tenslotte van een vrouwspersoon, die op 1 mei 1664 ter dood was veroordeeld, aan een paal.

De lectuur van de 17de eeuwse confessie- en justitieboeken en het bestuderen van de 17de eeuwse tekening hadden grote indruk op mij gemaakt. Uit het eind van de 18de eeuw kennen we verschillende afbeeldingen van de Volewijk, o.a. van Vinkeles en van Lamberts. Daar ziet men de koek- en zooptentjes aan de voet van de stenen galg en de schaatsenrijders, die zich

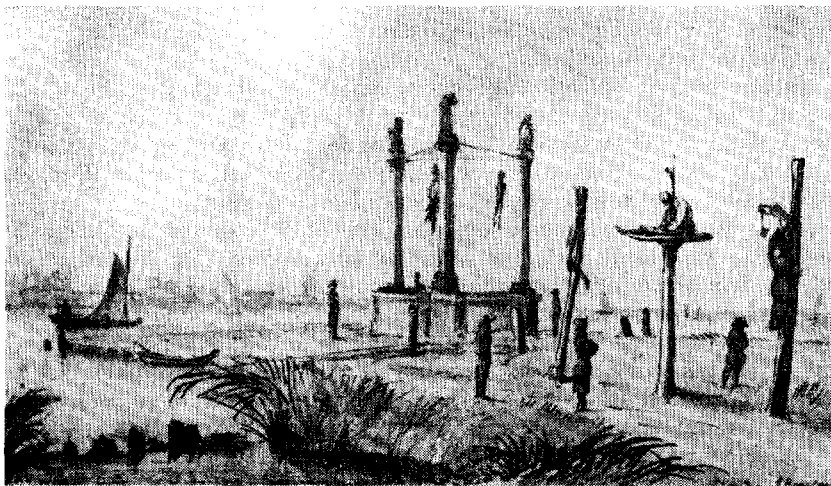
verkwikken, terwijl de lugubere resten achter hen hangen. Die resten zijn echter veel onpersoonlijker en op grond daarvan zou men niet tot een datering kunnen komen, zoals bij de 17de eeuwse tekening het geval was.

Het nieuwe boek over Rembrandt had het nuttige effect, dat ik beseftte dat vijftien jaar na mijn onderzoek het resultaat daarvan nog geen algemener bekendheid had verworven dan de publicatie in het jaarverslag van het Rijksmuseum. Het leek mij zaak er nu een kort artikel aan te wijden.

Om absoluut zeker te zijn nam ik 25 jaar van het justitieboek door. Dat is niet zo tijdrovend als men zou denken. Men ziet al aan het nette schrift, dat men met gevallen te doen heeft, waarvan de vonnissen in het openbaar werden geëxecuteerd door de scherpchter, die van elders werd ontboden. De kleinere minder net ingeschreven zaken kan men zonder meer overslaan. In die kwart eeuw, van 1639 tot 1664, vond ik op 25 februari 1640 en op 26 januari 1641 tweemaal de veroordeling van een vrouw, die haar pasgeboren kind om het leven had gebracht. De eerste werd in het openbaar door de praelector Tulp ontleed, zoals uit de boeken van het chirurgijngilde blijkt, de tweede misschien ook wel, maar zeker is dat niet, want er zijn in de gildeboeken hiaten. In ieder geval werd beiden de aarde gegund, d.w.z. dat ze begraven werden.

In 1643 sloeg Trijn Hendrix uit Oldenburg haar meesteres met een stuk brandhout dood. Zij werd op 6 augustus veroordeeld en op 8 augustus werd het vonnis op het schavot voor het stadhuis ten uitvoer gebracht. Daarna werd haar lijk in een zogenaamde 'mick' een gaffelvormige paal, aan de Volewijk, met het hout daaraan hangend, tentoongesteld.

Bijna 21 jaren waren voorbijgegaan, waarin geen vrouw was terechtgesteld. Het was april 1664 en op de vijfde dag van die maand was de scherp-

*Anthony van Borssom, De Volewijk met het Galgenveld, kort na 1 mei 1664
Tekening Rijks Prentenkabinet Amsterdam*

rechter weer overgekomen voor de terechtstelling van Jan Nieukerck uit Denemarken. Hij was soldaat geweest, maar had later in Amsterdam gewerkt aan de stadsfortificaties. In opdracht van een ander had hij voor een vergoeding van twee ducatonen iemand met een pistool doodgeschoten. Zijn landgenote Elsje Christiaens zal het gruwelijke schouwspel van de radbraking niet hebben bijgewoond. Zij kwam pas ruim een week later met haar kistje in Amsterdam aan. Daar hoopte zij een huur - dienst zou men later zeggen - te vinden. Daar ze blijkbaar van onbesproken levenswandel was geweest, vindt men in de verslagen van haar confessies geen bijzonderheden over haar vroegere levensloop, behalve dan dat zij 18 jaar was en geboren in het onbekende plaatsje 'Sprouwen' in Jutland.

Half april van het jaar 1664 in Amsterdam gekomen, nam ze haar intrek bij een slaapvrouw in de buurt van de haven. Na een verblijf van veertien dagen, op 27 april in de avond, eiste de slaapvrouw een daalder slaapgeld, wat Elsje niet had. De volgende morgen om half acht - ze waren met zijn beiden in huis, want de heer des huizes had juist bij de komst van Elsje zijn vrouw in de steek gelaten - begon de slaapvrouw weer over de daalder en dreigde Elsjes goed in beslag te nemen. Er kwam een woordenwisseling en tenslotte ging de slaapvrouw Elsje met een bezemstok te lijf, waarop die getransporteerd 'in haeflicheyt omdat sij haer met de stock geslagen had' een bijl greep, die op een stoel lag, en daarmee op haar beurt de slaapvrouw te lijf ging. Het gevecht speelde zich vlak voor de kelderdeur af en daardoor tuimelde de getroffen vrouw naar beneden. Hoeveel slagen ze had gegeven, wist Elsje zich later niet meer te herinneren. Wel kon zij vertellen, dat ze na afloop de kist van een andere slaper met een hamer had opengeslagen en daaruit linnengoed had genomen, dat ze op haar bed had laten liggen, en dat ze uit een open kist een lakense mantel had gepakt en die had weggesloten in haar eigen kistje.

De burens, die op het geschreeuw waren afgekomen, waren intussen om de deur komen samenscholen. Elsje opende en verklaarde desgevraagd haar bebloede handen met een bloedneus, maar maakte zich daarop snel uit de voeten. Na enige ogenblikken vonden de burens de dode vrouw in de kelder en zetten daarop Elsje na, die 'door verbaestheyt, soo sij secht' in het Damrak sprong, maar direct daarna gevat werd.

Dat alles blijkt uit de verhoren. Beschuldigingen, dat zij ook geld en een zilveren oorijzer van de slaapvrouw had weggenomen, weerlegde zij. Daar ze niet werden gevonden, is het wel zeker dat één van de burens, indien er tenminste een schuldige was, dat moet hebben gedaan. Waar dit alles zich afspeelde blijkt niet. De schouwregisters van op niet natuurlijke wijze gestorvenen beginnen pas twee jaar later en een poging om de slaapvrouw in de begraafregisters terug te vinden mislukte. Een zekere Marritje Gerrits op het Water, die op 2 mei 1664 in de Oude Kerk werd begraven, koos ik als het meest in aanmerking komend uit. Maar een aantekening van de boekhouder van het Burgerweeshuis leerde mij achteraf, dat zij de bejaarde dienstmaagd van de koopman Willem van Erpecum in 't Groene Hart was.

Men vindt de zaak van Elsje Christiaens niet beschreven door Bontemantel, die wel een uitvoerig verslag geeft van een geval van vier jaar later.

Rembrandt, het lijke van Elsje Christiaens aan de paal op de Volewijk, begin mei 1664
Tekening Metropolitan Museum New York

Op 19 april 1668 werden twee vrouwen, die brand hadden gesticht om in de verwarring daarna te kunnen stelen, ter dood veroordeeld en twee dagen later werd het vonnis voltrokken. De oudstewerd beschikbaar gesteld voor de anatomie, maar beiden werd het tentoonstellen op de Volewijk bespaard. Over Elsje Christiaens werd op 1 mei 1664 een veel strenger vonnis uitgesproken; na de opsomming van haar wandaden lezen we in het justitieboek :

“t welck alles sijnde een saacke van seer quade consequentie ende in een stad van rechten niet tolerabel, maar andre ter exempel op 't hoogstestrafbaar, soo ist dat mijne heeren van den gerechte altooren gehoort d'eisch ende conclusie van mijn hr. de schout ende d'confessie van de voors. gevangene haar gecondemneert hebbengelijck sij haer condemneren bij desen op 't schavot aan een paal geworcht te werden, datter de doot nae volcht, ende met deselve bijl daar sij de vrouw mede ter doot heeft gebracht eenige slagen door den scherprechter aan haar hoofd geslagen, haar lichaam gebracht aan de Volewijk ende gestelt aan een pael met een bijl boven haar hoofd om van de locht ende 't gevogelte verteert te worden, met confiscatie van goederen'.

Er waren ditmaal - zo kort na de executie van 5 april - maar drie andere gevangenen, die in het openbaar moesten worden gestraft. Een bedelaar was veroordeeld tot geseling en zes jaar verbanning. Een man en een vrouw, die al verschillende malen met het gerecht in aanraking waren gekomen, zouden geselsd worden, respectievelijk twee jaar tuchthuis en twee jaar spinhuis krijgen en daarna vier jaar verbannen worden. De vrouw, een 22 jarige Groningse, trachtte als gebruikelijk aan de geseling te ontkomen door te verklaren dat ze zwanger was. Dit moest worden onderzocht. De tot nog toe onbesproken Elsje was niet zo gevat.

Op welke dag het vonnis werd voltrokken, is niet aangetekend. Misschien gebeurde dit nog op 1 mei zelf, hoogstens één of twee dagen later. Zeker is, dat de terechtstelling van een vrouw, iets wat 21 jaar lang niet plaats had gevonden, en daarna nog de tentoonstelling op de Volewijk erg de aandacht trokken. Wat later moet Van Borssom het 1 J zijn overgevaren en het Galgenveld in beeld hebben gebracht. Men ziet het lijk van het meisje in een rode baaie rok en in een grauwwak al wat uitgezakt aan de paal en aan de linker kant de bijl, die daar duidelijk tegen de lucht uitkomt.

En nu de Rembrandttekeningen van Benesch: De kunstenaar moet op de dag zelf, waarschijnlijk onmiddellijk na de terechtstelling, het brede water in een bootje zijn overgestoken en daar direct na de bevestiging van het lijk zijn twee tekeningen, een van voren en een van schuin opzij gemaakt hebben. Het is of hij ook hier zijn tijd vooruit is: geen afgrijzen, maar mededogen spreekt uit zijn afbeelding van de wat onnozele sanguinische 18 jarige Elsje. Men kan haast van een portret spreken, al moet het meisje al enige uren dood zijn geweest. Ik reproduceer hier de tekening recht van voren, die blijkbaar het meest de aandacht heeft getrokken. Er bestaan althans twee copieën van. De enige afwijking van Van Borssoms tekening vindt men in de plaatsing van de bijl. Ik neem echter aan, dat men hier de juiste bevestiging vindt.

De tekening is vrijwel op de dag te dateren, maar voor alle zekerheid spreek ik van de eerste week van mei 1664. De grote kenner van de Rembrandttekeningen was dus met zijn stijlkritische datering acht à tien jaar fout. Het stemt mij wat huiverig voor dergelijke methoden. Ik spreek daarom de hoop uit, dat Elsje Cristiaens, die eens diende als exempel om anderen van misdaden terug te houden, nu nogmaals als exempel zal dienen en wel voor de kunsthistorici om voorzichtig te zijn met de datering op stijlkritische gronden!

1. H. v. E.

DE NOTITIEBOEKJES VAN DE ADMINISTRATEUR VAN HET WEESHUIS ALS BRON VAN INFORMATIE

De lange smalle boekjes in het archief van het Burgerweeshuis (A.B.W. 170-186), die over de jaren 1644 tot 1670 lopen, geven niet alleen bijzonderheden, die direct op het weeshuis betrekking hebben maar ook allerlei andere merkwaardigheden, die de administrateur ter ore kwamen. Men leest er bijvoorbeeld, dat de landmeter Cornelis Danckerts de Rij niet in Amsterdam stierf, maar even buiten Delft op weg naar zijn zoon in den Briel, op 7 april 1662. Op 14 april werd hij in de Nieuwezijdse Kapel begraven. Vooral de doden, die daar ter aarde werden besteld, zijn van belang, omdat het begraafregister van die kerk niet verder teruggaat dan tot 1657. Aan deze registertjes danken wij ook onze kennis dat Claes Jansz Visscher op vrijdag 21 juni 1652 in de Nieuwezijdse Kapel werd begraven. Wat het weeshuis betreft, vinden we er verschillende malen opdrachten aan de architect van het huis, Philips Vingboons, vermeld.

Een medeling die geheel buiten het weeshuis omging is de notitie: "Anno 1654 den 27 may op woensdag 's morgens bij elf uren is de vrede tussen d'heeren staten deser landen: ende die van Engelant van 't nieuwe stadthuis alhier afgekondigt, daerop van den stadtsmusicanten eerst gespeelt ende daerna van de stadts trompetters wierde geblasen: 't canon gelost: de klokken geluyt: namiddag 10 vertoningen door Jan Vos gemaect op de marct heerl. vertoont ende's avonts vreugde vieren angesteken, Pro memorie."

1. H. v. E.

DE ZAKEN VAN DANIEL NIJS

In ons zestigste jaarboek heeft men de boeiende geschiedenis kunnen lezen van het cosmopolitische geslacht Nijs, geschreven door Dr van Eeghen aan de hand van de onlangs weer tevoorschijn gekomen geïllustreerde familie-kroniek en gegevens geput uit het Gemeente-Archief.' Het merkwaardigste lid van dit geslacht is stellig Daniel Nijs. In 1572 uit Zuid-Nederlandse ouders geboren in Wezel, een van de centra van de protestantse emigratie, trok hij al jong naar Italië en huwde op een van zijn reizen naar het Noorden te Amsterdam in 1610 Cécile Muysson uit Antwerpen. Het grootste deel van zijn leven bracht hij door in Venetië. Daar voerde hij een grote staat en kocht het eiland Cavallino, waarop hij een 'palazzo' liet bouwen. Met welke zaken Daniel zich bezighield, blijkt uit de kroniek niet. Gelukkig zijn er andere bronnen, die ons althans over een deel van zijn activiteiten kunnen inlichten.

Daniel Nijs behoorde tot het type van de internationaal georiënteerde Nederlandse kooplieden, zoals men er in de Gouden eeuw vele vindt. In het buitenland gevestigd treden zij op als koopman, reder en bankier, zorgen voor de uitrusting van schepen en de uitmonstering van legers, lenen geld aan vorsten en avonturiers, bedrijven nu en dan in dienst van vreemde mogendheden of op hun eigen houtje diplomatie en raken ook wel eens in vreemde aangelegenheden verstrikt. Komen zij tot grote welstand, dan gaan zij soms kunstschaten verzamelen, die zij bij gelegenheid niet zonder profijt van de hand doen. In Venetië woonden destijds meer Nederlandse kooplieden van dit slag, zoals de bekende Lucas van Uffelen. Deze zoon van een naar Amsterdam geëmigreerde Antwerpenaar kreeg in 1630 echter moeilijkheden met de Venetiaanse fiscus en keerde toen naar Amsterdam terug, waar hij in 1637 overleed. Twee jaar later werd zijn beroemde schilderijen-verzameling geveild.²

Over de activiteiten van Daniel Nijs als koopman is weinig bekend. Slechts een enkele maal wordt er een tipje van de sluier opgelicht, zoals bv in de brieven die Constantijn Huygens hem schrijft in 1637, waarin sprake is van nieuwe vindingen op maritiem gebied, die Daniel Nijs blijkbaar wil pousseren.³ Beter zijn wij voorgelicht over zijn bedrijvigheid als kunstverzamelaar en kunsthandelaar.

In het eerste kwart van de 17de eeuw werden de ogen van de grote Europese verzamelaars geopend voor de schoonheid van de kunst van de late Italiaanse renaissance. Tot hen behoorden de Engelse koning Karel 1 en zijn

---

¹ I. H. van Eeghen, *Het geslacht Nijs (Nederlandse cosmopolieten in de 17e eeuw)*, in: *Jaarboek Amstelodamum* LX (1968), p. 74-102.

² Frits Lugt, *Italiaansche kunstwerken in Nederlandsche verzamelingen van vroeger tijden*, in: *Oud-Holland* LIII (1936), p. 113, 114.

³ *Brieven van 7 juni en 24 aug. 1637 (Briefwisseling, uitg. Worp, II, no. 1560, p. 239 en no. 1654, p. 280,281).*

omgeving, kardinaal Richelieu en enige grote Amsterdamse kooplieden, zoals de gebroeders Reynst. Beroemde schilders als Rubens en zijn leerling van Dijck, beiden vereerders van Titiaan en zelf collectionneurs, moedigden de verzamellust van de liefhebbers aan. Regelmatig werden er grote aantallen Italiaanse schilderijen en andere kunstvoorwerpen naar het Noorden gezonden. Figuren als Daniel Nijs speelden daarbij de rol van bemiddelaar.*

Het eerste bericht over zijn bemoeiingen met de kunsthandel dateert uit 1615. De bekende Engelse diplomaat Sir Dudley Carleton, groot bewonderaar en verzamelaar van het werk der Venetiaanse meesters, vertegenwoordigde toen zijn land in Venetië. In het genoemde jaar werd hij het met Daniel Nijs eens over de aankoop van een verzameling beelden en schilderijen (deze laatste, twaalf in getal, ter waarde van £ 200), ten behoeve van de graaf van Somerset, gunsteling van Jacobus I. Voordat de overeenkomst was uitgevoerd, viel Somerset echter in ongenade en werd gevangengenomen. Carleton, die op het punt stond van Venetië overgeplaatst te worden naar Den Haag, raakte nu in een moeilijk parket en keek om naar andere gegadigden. Hij stelde zich in verbinding met de man, die de grootste verzamelaar van zijn tijd zou worden: Thomas Howard, graaf van Arundel. Na langdurige en ingewikkelde onderhandelingen werd deze tenslotte bereid gevonden zowel de schilderijen als de beeldhouwwerken te kopen. In het volgende jaar, 1616, zond Daniel Nijs een nieuwe verzameling schilderijen aan Carleton op zicht die tenslotte verdeeld werd onder twee liefhebbers, Arundel en Pembroke.⁵

De Venetiaanse koopman trad echter niet alleen op als tussenpersoon, maar bezat ook zelf een uitgelezen kunstcollectie. Dit blijkt uit de berichten van reizigers, die Venetië in deze tijd bezochten. Een van hen was Constantijn Huygens, die in 1620 François van Aerssen op een diplomatieke missie als secretaris vergezelde. In zijn reisjournaal tekende Huygens op 1 juli 1620 het volgende aan: 'Après disner Monsieur l'Ambassadeur fut mené veoir l'admirable cabinet du Seigneur Daniel Nijs, marchand flamand à Venise, qui pas dessus une infinité de peintures et statuës antiques dans le pourpris d'une petite armoire en forme de table d'ebene, nous monstra tant de rares tableaux, de medailles, de coquilles et semblables curiositez, qu'il faudroit trois jours à bien examiner le tout, non qu'à en faire la description. Ce cabinet s'estime à 16000 ducatz. Parmi les grandes statuës dans la maison se void la vraye antique de Jules Cesar, qu'ils nous asseurent estre sortie du temple d'Ephese.'⁶

Sindsdien bleef Huygens met Daniel Nijs betrekkingen onderhouden. Hij beval een van de zoons van Nijs aan voor de leiding van de posterijen op

---

⁴ Lugt, l.c., p. 113, n.23.

⁵ Mary S. Hervey, *The life, correspondence and collections of Thomas Howard, earl of Arundel*, Cambridge, 1921, p. 100 vlg.

⁶ Constantijn Huygens, *Journaal van zijne reis naar Venetië in 1620*, medeg. d. J. A. Worp, in: *Bijdr. en meded. Hist. Genootschap XV* (1894), p. 130, 131. Over het bezoek van Van Dyck aan Daniel Nijs zie M. Vaes, *Le séjour de Van Dyck en Italie (1621-1627)*, in: *Bull. de l'Institut hist. belge de Rome IV* (1924), p. 206.

Venetië. Van zijn kant leverde de Venetiaanse koopman hem stoffen voor de versiering van zijn 'galerij'.

In 1624 vinden we Daniel Nijs betrokken bij een van de grootste transacties op kunstgebied in deze periode. Hij was het die in 1624 de onderhandelingen opende over de verkoop van de beroemde schilderijenverzameling van de Gonzaga's, hertogen van Mantua, aan de Engelse kroon. In 1627 kwam de koop voor £ 10.500 tot stand en werd Karel 1 eigenaar van deze kostelijke collectie.⁸ Zou Daniel met de baten die zijn bemiddeling hem opleverde zijn eiland gekocht hebben?

Een jaar eerder, in 1626, had een andere belangrijke aankoop van kunstschatten voor Engelse rekening plaats gevonden. De Amsterdamse graaveur Michel le Blon wist de schilder Rubens te overreden zijn verzameling schilderijen en beelden voor £ 10.000 te verkopen aan de prachtlievende hertog van Buckingham, die reeds eerder grote aankopen bij Daniel Nijs gedaan had. Nu was een gedeelte van Rubens' beeldencollectie oorspronkelijk door Nijs verkocht aan Sir Dudley Carleton, die deze naderhand met de Antwerpse schilder geruild had tegen schilderijen.⁹

De moord op Buckingham in 1628 moet een slag geweest zijn voor Daniel Nijs. Vier jaar later kreeg hij het verlies te betreuren van Sir Dudley Carleton, in het laatst van zijn leven verheven tot Lord Dorchester. Gelukkig was Arundel er nog! Diens enthousiasme voor de Italiaanse kunst bleef onverminderd en zijn verzamelwoede bezorgde hem de eretitel "the father of vertue in England". In deze jaren was hij vooral bezig Italiaanse tekeningen te verzamelen, zoals blijkt uit de correspondentie met rev. William Petty, die voor hem Italië bereisde. Maar waar deze aartsverzamelaar bovenal zijn zinnen op gezet had, was het vermaarde 'kabinet' van Daniel Nijs, dat reeds in 1620 de bewondering van Constantijn Huygens gewekt had en sindsdien stellig nog uitgebreid was. Er waren echter kapers op de kust: Karel I zelf toonde er belangstelling voor, maar trok zich tenslotte terug; een Parijse kunsthandelaar had zich een recht van voorkeur verzekerd. Tenslotte zegevierde Arundel! In 1638 werd hij voor £ 10.000 eigenaar van het kabinet, waarvan jammer genoeg geen inventaris bewaard is.¹⁰

Ziehier enige verspreide gegevens over de niet geringe activiteiten van Daniel Nijs als kunsthandelaar. Stellig hebben deze ertoe bijgedragen dat hij 'is in zijn leve geclomme door geluck tot eene grafflijcke top', zoals de familiechroniek vermeldt. Waardoor hij 'weder door tegenspoet geduldich gedaelt (is) tot sijne sterfdach toe', weten we niet. Te vermoeden valt echter dat het verdwijnen van zijn Engelse cliënten er niet vreemd aan geweest is

-

⁷ Brief van 9 aug. 1633 aan Frederik Hendrik (*Briefwisseling* 1, no. 813, p. 420). Over de leverantie van Italiaanse stoffen zie de brieven aangehaald in noot 3. Wie de schone Madame Nijs is, vermeld in de brief van 27 dec. 1645 (*Briefwisseling* IV, no. 3960, p. 151), weet ik niet.

⁸ Lugt, I.C., p. 211,213; Francis C. Springell, *Connoisseur and diplomat*, London 1963, p.252.

⁹ M. A. Gibb, *Buckingham*, London 1939, p. 43; Hugh Ross Williamson, *George Villiers, first duke of Buckingham*, London, 1940, p. 122. Over Michel le Blon zal een studie verschijnen in het volgend jaarboek van 'Amstelodamum'.

¹⁰ Hervey, I.C., p. 409, 410.

Veel was er in Engeland veranderd, toen in april 1647 de dood de oude koopman in Londen overviel. Na Somerset, Buckingham en Dorchester was ook Arundel van het toneel verdwenen. In vrijwillige ballingschap was deze in 1646 in Italië overleden. En de koning? Na zes jaren van burgeroorlog was Karel twee maanden vóór Daniel's overlijden door de Schotten uitgeleverd aan de commissarissen van het Parlement, dat hem tenslotte in 1649 ter dood zou veroordelen. De tijd van de grote verzamelaars was in Engeland voorlopig voorbij!

Dankzij de studie van Dr van Eeghen over de familiechroniek zijn nu de data van geboorte en overlijden van Daniel Nijs vast komen te staan. Deze zijn o.a. van belang in verband met het portret van een onbekende door van Dijk in de National Gallery. Dr Ludwig Burchard heeft indertijd geopperd dat dit portret Daniel Nijs zou voorstellen.¹¹ Er zijn echter meer onderstellingen geuit over de identiteit van de voorgestelde persoon, een energieke blonde man in de bloei van zijn leven. Helaas is het tekeningetje in de familiechroniek te summier om deze kwestie te beslissen.

H. D. L. F. V.

---

¹¹ Gustav Glück, *Van Dyck* (Klassiker der Kunst), Stuttgart 1931, p. 533.

JACQUES EN ANTONY NIJS ALS KOPERS OP VEILINGEN

Op bescheidener schaal dan hun neef Daniel Nijs, over wier activiteiten op kunstgebied men elders in dit nummer kan lezen, vinden wij ook zijn uit het laatste jaarboek bekende neven Jacques en Antony als geïnteresseerden op dit gebied genoemd, en wel in de registers van verkopen in het weeskamerarchief. Jacques koopt op een veiling van 13 juli 1623 voor *f* 42,— een zilveren vergulde druifcop en op een veiling van 15 januari 1628 'een stukke (schilderij) van een gewassen steen' voor *f* 7,10,—.

Antony Nijs kocht op diezelfde dag veel meer, namelijk een Mariabeeld voor *f* 4,—, een Mariabeeld 'outaersgewijs' voor *f* 50,—, een laatste oordeel voor *f* 25,10,—, en nog een groot landschap op doek voor *f* 7,15,—. Op 18 februari 1626 had hij op de veiling van de gestorven schoolmeester Anthony Smijters boeken van Paulus Jovius en Johannes Taulerus tezamen voor *f* 9,13,— gekocht. Interessanter zijn echter de vermeldingen in de veilingregisters van 1626. Op 25 september van dat jaar kocht hij allerlei bollen op de veiling van de nalatenschap van Pieter Pietersz Tuynman, vermoedelijk zullen ze wel voor de tuin van Otterbeurgh, dat hij toen bewoonde, bedoeld zijn geweest.

Op 17 oktober 1626 zien we Antony als verkoper. Op zijn verzoek werden een groot aantal stukken porcelein verkocht, tezamen voor *f* 8711,8,—.

I. H. v. E.

EEN MOORD OP OUDEJAAR 1670

Het is nu al meer dan zestien jaar geleden, dat ik in de Navorscher (jaargang 92/93) een artikel publiceerde over het doopboek van pastoor Joannes Akerboom Doedensz. Hij werkte in de tegenwoordige Spuistraat, in het tweede huis ten noorden van de Korsjespoortsteeg, dat later werd afgebroken. Een andere oude Rooms-Katholieke kerk, die wel bleef bestaan, het Stadhuis van Hoorn van de Dominicanen, werd tothiertoe vergroot. Pastoor Akerboom tekende tijdens zijn Amsterdamse periode, van 1668 tot 1677, niet alleen dopen op, maar ook huwelijken en sterfgevallen. Die laatste lijst is van bijzonder belang, omdat de pastoor zowel van vaders als van moeders zijde stamde uit aanzienlijke en oude Amsterdamse geslachten en hij daardoor veel belangrijke personen in zijn memorielijst noteerde. Bij mijn onderzoekingen heb ik die lijst dan ook vaak geraadpleegd en steeds werd daarbij mijn aandacht weer getrokken door een inschrijving op 30 december 1670: 'Anna Cornet vermoort'. Een dergelijke vermelding zou in de registers van het rechterlijk archief doodgewoon zijn, maar in een memorielijst van een pastoor is dat wat anders gesteld. Bij het doorlezen van de memorielijst vroeg ik mij dan ook telkens af, wie Anna Cornet geweest kon zijn en op welke gruwelijke wijze zij aan haar einde was gekomen.

Welnu, sedert kort zijn de Amsterdamse doop-, en trouw- en begraafboeken geheel geïndiceerd en daardoor is de levensloop van de meeste Amsterdammers gemakkelijk te reconstrueren. Dat was ook het geval met Anna Cornet, die een Amsterdamse bleek te zijn.

Op 15 mei 1649 ging Johan Ramsay, een 24 jarige boekhouder, geboortig van Dantzig, die op de Zeedijk woonde, voor de kerk in ondertrouw met Anna Isabella Cornet, die 26 jaar oud was, geboortig van Brussel en op de Lauriergracht woonde. Zowel bruidegom als bruid waren blijkens de fraaie handtekening, die zij zetten, mensen van ontwikkeling. Reeds op 9 november 1653 werd Johan Ramsay begraven, in de Oudezijds Kapel. Het echtpaar woonde toen op het Hekelveld. Op 2 april 1654 wilde de weduwe opnieuw in ondertrouw gaan, ditmaal met de herbergier Hans Ulderigh, die 26 jaar oud was en geboren in Arbou in Zweden. Zij woonden toen allebei bij de Oude Haarlemmersluis, maar de geboden werden hun niet toegestaan, omdat de bruid nog maar vijf maanden min een week weduwe was. Lang hoefde zij echter niet te wachten, want reeds op 25 april ging de ondertrouw door. Als beroep van de bruidegom werd ditmaal drooggasterijhouder opgegeven. Dat wilde zeggen, dat hij maaltijden en daarbij ook drank verstrekke, maar nooit alleen drank. Deze bruidegom was stellig van mindere afkomst dan zijn voorganger: hij kon niet schrijven. Of het huwelijk werd voltrokken, kan ik niet zeggen. In de huwelijksvoltrekkingsregisters van de stad Amsterdam vindt men het paar niet, maar het is natuurlijk mogelijk, dat ze buiten de stad in de echt werden verbonden.

Op 1 januari 1671 kwamen drie doctoren, waaronder de professor Ruysch, en vier chirurgijns naar het gasthuis om twee lijken te schouwen, het ene van een onbekende man, het andere van 'Anna Charnet'. Ik zal de lezers de bijzonderheden van hun rapport besparen en zal hier slechts de *notificatie*,

die op 1 januari door schout, burgemeesters en schepenen werd opgesteld en gepubliceerd, laten volgen:

'Alsoo Mijne Heeren van den E. Gerechte met hartelijke droefheyd vernomen hebben, hoe op gisteren *nagt*, tusschen twaelffen een uren, hier ter stede, ten huysse van Anna *Ramsay*, dewelke slapers hield, woonachtig op 't Hekelveldt, *begaen* sijn twee afgrijselijke moorden aen de persoon van Anna Ramsay *voorsz. ende nog een onbekent manspersoon*, die eenigen tijt als slaper t'haren huijse hadde gelogeert; werdende de selve slaper des volgenden daegs door de bueren die de deur sagen aenstaen, boven op de kamer op een bed leggende, door een snede en een steek in de keel *vermoort* gevonden, ende de vrouw van den huysse beneden in een toegeslooten schapray deerlijk mishandelt met een snede in de keel en de harssepan ingeslagen: sijnde wijders bevonden dat de moordnaers de kassen en kisten binnenshuys hadden opengeslagen, ende alderhande linnen en wollen dat haer niet aenstond over de vloer geworpen, ende 't geene van haer gadinge was, naer alle apparentie medegenomen. Ende gemerkt gemelte mijne Heeren, niet jegenstaende alle mogelijke devoiren op 't Ondersoek van soo een enorm feyt bij mijn heere de schout aengewent, geennaderinformatie en hebben kunnen bekomen, als dat daer ten huysse jongst gelogeert sijn geweest twee slapers, den een van middelmatige lengte, wat druystigh van persoon en bol van aengesicht, met bruyen haer, kort acn sijn hoofd omgekrult, hebbende een licht gecouleurte lakense rok aen, ende den anderen kort van persoon, deluw of bruyen van vel, swart van haer, en gekleet met een donker gestreept rockje; sijnde de *voorsz* persoonen, soosals de slaepvrouw in haer leven hadde gesecht, uyt den Haeg vandaen, welke persoonen als nu werden vermist: Ende alsoo niet buyten bedenken is, dat de selve aen dese verfoeyelijke moorden wel mochten hantdadighsijngeweest, ende de Justitie daeraen ten hoogsten gelegen is, dat soo enormen en detestabelen feyt naer verdiensten anderen ten exempel werdegestraft, opdat daerdoor de gerustheid van de goede ingesetnen van dese stad soo veel doenlijk is werde bevordert. Soo is 't dat mijne welgemelte heeren van den E. Gerechte goetgevonden hebben bij desen allen ende eenen jegelijke te verwittigen en te notificeren, dat diegeene, die de persoonen, ofte een van hun, dewelke 't *voorsz* moordadig feyt ende diefstal hebben geperpetreert, aen de Justitie, 't sijn hier ofte elders, weect aen te brengen, sulx dat de selve daerdoor in hechtenisse come te geraken ende van haer misdaet werden overtuycht, uyt handen van de Heeren Thresorieren dcsr stede tot een premie sal ontfangen een somme van tweehondert silvere ducatonen op ijder persoon, ende des aenbrengers naem werden gesecreteert.'

Zo een notificatie werd gedrukt en overal verspreid om er zoveel mogelijk bekendheid aan te geven. Van dit geval is geen gedrukt exemplaar bewaard, zodat men de tekst moet zoeken in het officiële Keurboek (P fol. 13). Ook toen waren er vaak onopgeloste moorden. Als getuigenis daarvan is er nog een document in het archief van de stadsdrukkerij. Bij een overdracht van oude voorraden van gedrukte keuren en notificaties in het midden der 18de eeuw waren er niet minder dan 21 pakjes betreffende moorden, en wel van 16 augustus 1677 tot 26 oktober 1746. In de collectie van gedrukte exemplaren van keuren etc. vinden we vrijwel steeds ook de 18de eeuwse notificaties omtrent die moorden.

Om weer tot Anna Cornet terug te keren, ik vrees dat de oproep van nieuwjaarsdag 1671 geen succes heeft gehad. Ik vond althans geen spoor van een terechtstelling van eventuele schulden. Anna Cornet werd op 3 januari 1671 in de Nieuwe Kerk ter aarde besteld, stellig onder grote belangstelling. Zoals gebruikelijk voor Rooms-Katholieke doden werd daarbij de klok geluid, tegen betaling van 1 gulden en 8 stuivers. Ondanks haar ondertrouwinschrijvingen in de gereformeerde kerk was Anna Cornet Rooms-Katholiek gebleven en blijkbaar een parochiaan van pastoor Akerboom geweest. Het Hekelveld lag niet ver van de kerk op de Nieuwezijds Achterburgwal. Daaraan dankte zij een plaats - zij het blijkens het rechterlijk archief één dag te vroeg - op zijn memorielijst. I. H. v. E.

DE HOOGKAMERSGANG

Enige oriëntatie omtrent de ligging van bovengenoemde gang zal niet overbodig zijn. Men vindt haar op de Oudezijds Achterburgwal-oostzijde, even benoorden de Stooftsteegbrug. Het voorste gedeelte is overbouwd door perceel no. 117 en ziet er daarom uit als een tunneltje; de rest ligt inpandig en geheel open. De entree wordt gevormd door een in natuursteen uitgevoerd zeventiende-eeuws poortje. Evenwijdig lopend met de Koestraat en de Barndesteeg dringt de gang diep door in het door deze straten begrensde blok; zij stuit pas tegen de achterzijde van een der panden aan de Kloveniersburgwal. Een excursie naar de Hoogkamersgang (vroeger ook Hoogkamerssteeg) kan ik niet aanbevelen. De tegenwoordige toestand aldaar: leeg, verlaten, grauw, onfris, schijnbaar vergeten, levert niets verheffends. Belangwekkend evenwel is haar historie. Om een voorproefje te geven: haar ontstaan heeft zij niet te danken aan smaldeling van erven door grondeigenaren, die ook de huren van schamele woninkjes niet versmaadden. De Hoogkamersgang kan zich beroemen op een eerbiedwaardig verleden. Een bewoond slop werd zij pas in de achttiende eeuw; dit betekende het begin van haar verval. Waartoe zij thans dient, nu de huisjes ontruimd zijn en de achterste helft door een hek is afgesloten, kan ik niet zeggen.

Voor zover mij bekend heeft geen enkele geschiedvorser ooit een onderzoek ingesteld naar de vroegere functie van de gang. Toch zal de monumentaal bedoelde omlijsting van het poortje, wijzend op betere dagen in vervlogen tijden, de nieuwsgierigheid van iedere oplettende voorbijganger prikkelen. Enige belangstelling is er getoond voor de herkomst van de naam. Mr. N. de Roever meende, dat in het begin van de zeventiende eeuw hier Hendrik Hooghkamer woonde. Op dit denkbeeld werd de archivaris gebracht door het feit, dat Hendriks bruid, Maria de Vogelaer (zij trouwden in 1624), geadresseerd was in de Barndesteeg¹. Reeds eerder had Ter Gouw een speculatie gewaagd. Waarschijnlijk, schreef hij, woonde in 1619 op de hoek van de gang en de burgwal de schepen Pieter Jacobsz. Hooghkamer.² Wij zullen zien, dat deze Jacob, de vader van Hendrik, inderdaad de naamgever moet zijn geweest. Van Ir. R. Meischke had men kunnen verwachten, dat hij de boven gestelde kwesties, naamsoorsprong en vroegere functie van de gang, tot een oplossing had gebracht. In het 53e Jaarboek van ons Genootschap (1961) publiceerde hij een uitvoerige studie over 'Enige merkwaardige gebouwen in de Koestraat'. De vraagstukken, die ons thans bezighouden, bleven echter buiten beschouwing. De leemte wordt nu aangevuld. Intussen zijn de ontdekkingen van de heer Meischke wel van dien aard, dat het onmogelijk is, ze hier onbenut te laten.

---

¹ Mr. N. de Roever, *Uit onze oude Amstelstad*, 2e dr., 1902, blz. 163.

² J. ter Gouw, *Amstelodamiana*, 3e dr., 1874, blz. 106.

Entree van de Hoogkamersgang. Boven de geparkeerde auto is het poortje gedeeltelijk zichtbaar. Opname vanaf de Stooftsteegbrug

Topografische Atlas Gem. Archiefdienst Amsterdam.

Zowel de Koestraat als de Barndesteeg en de Hoogkamersgang strekken zich uit over de vroegere terreinen van het Bethaniënklooster. In de eerste jaren van de zestiende eeuw bereikte dit kort vóór 1462 gestichte en in 1585 opgeheven convent zijn grootste expansie.³ De zuidelijke grens lag toen ter hoogte van de ca. 1506 gerooide Bethaniënstraat. Sedert 1551 echter bepaalde een reeds bestaande steeg, die verbreed werd en de naam Koestraat ontving, de zuidelijke begrenzing. Wie zich omstreeks het midden van de zestiende eeuw opstelde op de Stoofsteegbrug met het gezicht naar het oosten, zag ter rechterzijde het begin van de Koestraat en ter linkerzijde, op de plaats van de huidige Hoogkamersgang, de toegangspoort van het klooster.⁴ In wezen is het aspect tot heden toe onveranderd gebleven. Recht tegenover zich, op de ruimte tussen de poort en de straat, zag hij echter niet de tegenwoordige percelen 117, 117a, 119 en 119 a, maar het paterhuis, een groot gebouw, dat aan de grachtzijde een breedte besloeg (omgerekend in onze maat) van 23 meter. Dit stemt overeen met de afstand, die ook nu nog bestaat tussen de gang en de straat. Aan de identiteit van de kloosterpoort en de latere gang, althans wat betreft de localisatie, kan niet getwijfeld worden. Naast de paterwoning in de Koestraat verhief zich de kloosterkerk. Voor de leken-gelovigen, die de diensten in de kapel wilden bijwonen, diende de straat en ook haar voorgangster, de steeg, als een toegangsweg. Jammer genoeg heeft Cornelis Anthonisz. op zijn vogelvluchtkaart van Amsterdam (1544) de situatie van het kloostercomplex onjuist voorgesteld. De Barndesteeg bracht hij veel te dicht bij de Stoofsteegbrug, waardoor de kerk en het paterhuis te veel naar het zuiden opschoven. Verlegt men de gehele afbeelding van het convent een centimeter of drie noordwaarts, dan wordt de werkelijkheid meer benaderd.

Reeds vóór de Reformatie beleefden de bewoonsters van het Bethaniënklooster moeilijke tijden. Teneinde haar inkomsten te vergroten, begonnen zij in 1553 een gedeelte van het paterhuis te verhuren. Ten oosten van de kapel, dus Koestraat-noordzijde, lieten zij vervolgens vier voor particuliere bewoning bestemde huizen bouwen (1562). Hiermee waren de activiteiten, om het hoofd boven water te houden, niet ten einde. De andere maatregelen moeten hier evenwel, als niet ter zake doende, onbesproken blijven.

* *
*

Gelijk bekend gingen de te Amsterdam bestaande kloosters tengevolge van de staatkundige en godsdienstige omwenteling, die zich hier in 1578 voltrok, te gronde. Laten wij zien, hoe het nieuwe stadsbewind handelde met het geconfisqueerde Bethaniënklooster. Gedeelten ervan werden verkocht, maar de eigendommen, die het convent aan de noordzijde van de Koestraat had bezeten, hield de regering in bezit. Het schip van de kerk verklaarde

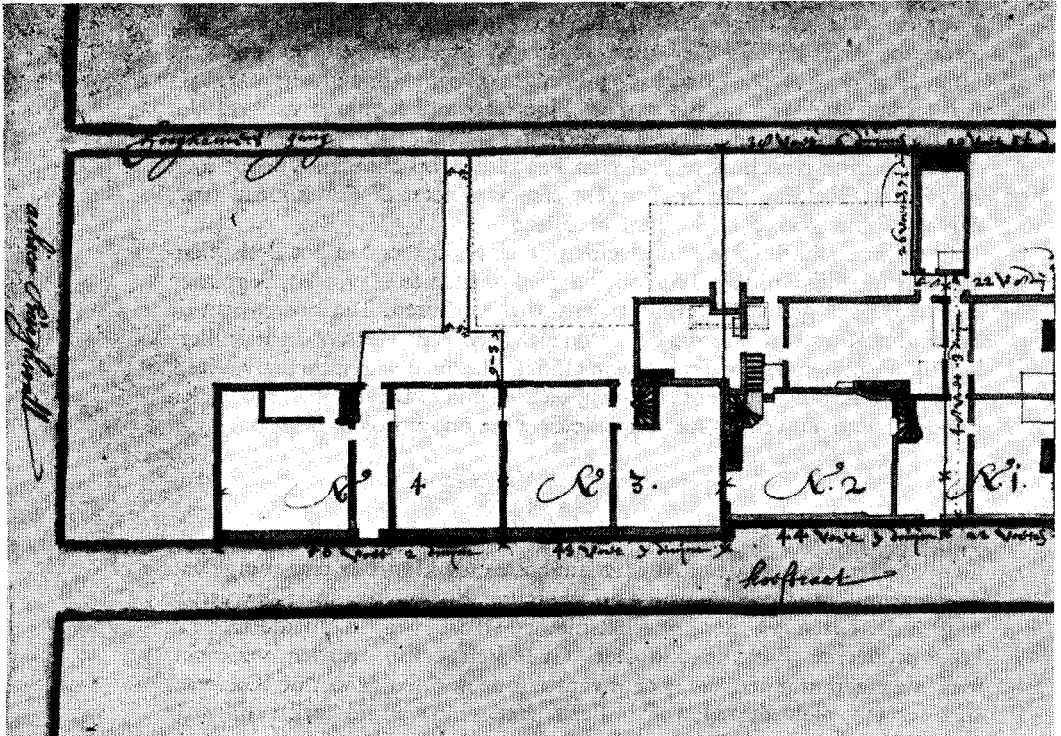
---

³ Dr. I. H. van Eeghen, *Vrouwenkloosters en Begijnhof in Amsterdam* (1941), blz.231.

⁴ De Roever, t.a.p.

zij geschikt, om er de oudezijds Latijnse school in onder te brengen. In 1594 namen de lessen hier een aanvang. Het koor, vergroot met ruimten er naast en er achter, liet zij inrichten tot een woning voor de rector. De vier huizen van 1562 behielden hun oorspronkelijke bestemming. Drie er van werden verhuurd. thans door de stad: twee aan 'meesters' van de school. het huis naast de rector kreeg de componist en organist, Jan Pietersz. Sweelinck, zonder betaling van huur, ter bewoning. Het paterhuis, in 1592 te gelde gemaakt, maar in 1596 teruggekocht, was eveneens verhuurd, het noordelijke gedeelte aan de corrector. Nemen wij Pieter Bast's kaart van Amsterdam (1597) ter hand. Wij bespeuren, dat de daken van twee naast elkaar gelegen percelen op de Achterburgwal ter plaatse van de oude kloosterpoort niet aaneensluitend getekend zijn. Geconcludeerd mag hieruit worden, dat de poort, misschien ontluisterd en vervallen tot een eenvoudige doorgang, nog steeds aanwezig was. Maar dan niet zoals heden overtimmerd en opgenomen in een huis. Aanvaardbaar is een overdekking in de vorm van een gemetseld gewelf. Overigens geeft de kaart van Bast, tengevolge van het door de maker ingenomen waarnemingspunt, waardoor de details van de

Opmeting uit 1678 van de Latijnse school (nrs. 3 en 4) en de rectorswoning (nrs. 1 en 2) in de Koestraat ten behoeve van de verkoop van deze percelen door de stad.

Duidelijk is de verbindingsweg tussen de Hoogkamersgang en de achterzijde van de school voorgesteld

Foto. Gem. Archief L

Koestraat en omgeving niet tot hun recht komen, weinig steun voor verder onderzoek.

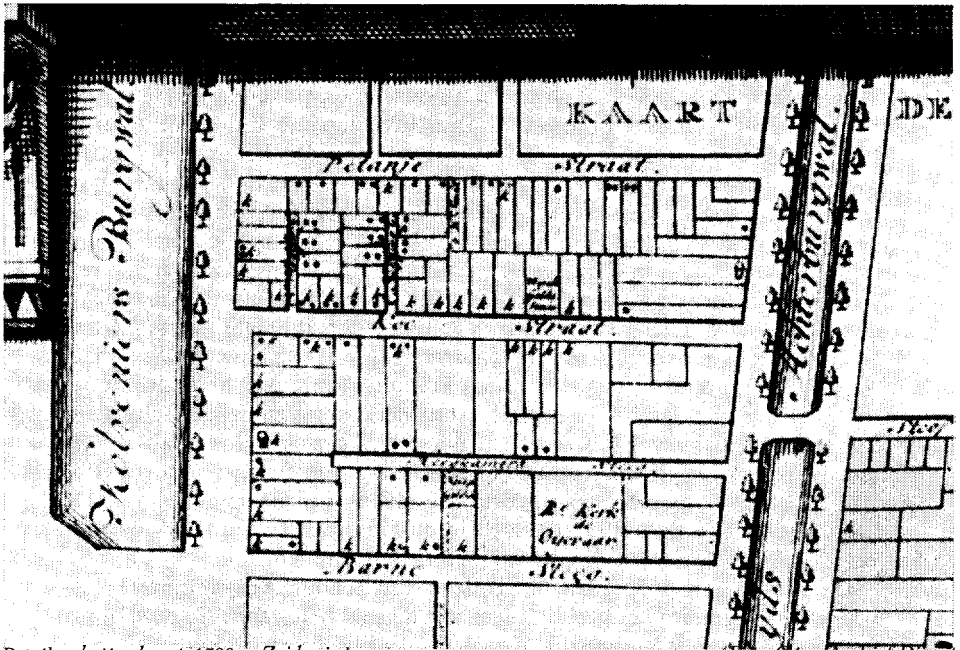
Geheel anders de kaart van Balthasar Florisz. (1625). Duidelijk is de kloosterhof in zijn toenmalige gedaante met de omringende gebouwen in de Barndesteeg en de Koestraat, op de Kloveniersburgwal en de Achterburgwal, voorgesteld. Ik zal niet alles, wat zich aan het oog voordoet, trachten te inventariseren. Voldoende is het vast te stellen, dat ook nu nog een opening gaapte tussen de twee boven aangeduide daken en dat zich benoorden de school, de ambtswoning van de rector en de vier huizen, stellig in het verlengde van de poort, een inpandig, aan weerszijden met een schutting of lage muur afgeschermd straatje uitstreckte. Het kan niet anders : de om zijn nauwkeurigheid bekend staande cartograaf bracht met dit laatste het onoverdekte gedeelte van de tegenwoordige Hoogkamersgang, waarschijnlijk een gespaard gebleven pad, dat in de kloostertijd al de hof doorsneed, in beeld. Wat verder opvalt is een deur in de zuidelijke schutting, toegang verlenend tot een recht op de school gerichte dwarsgang. Vermoedelijk moesten de aankomende Latinisten zich aan de regel houden, voor hun dagelijks komen en gaan gebruik te maken van de achterwegen. De hoofdingang van de school, die zich in de Koestraat bevond, zal gereserveerd zijn geweest voor de docenten en de autoriteiten.

De 18e januari 1630 nam het college van schout, burgemeesteren en schepenen (Gerecht) het besluit, zeven aan de stad behorende, in deze buurt staande, percelen te verkopen⁵. Wat de aanleiding daartoe was, wordt niet vermeld. De verkoping werd vervolgens aangekondigd door burgemeesteren en thesaurieren in even zoveel publicaties, inhoudende een omschrijving van de ligging der huizen en voorts allerlei bijzonderheden en condities. Voor ons doel is het nodig, van vier der zeven publicaties kennis te nemen. Het beeld van de gang en haar omgeving zal aan volledigheid winnen. Ook de functie, die men de gang na de opheffing van het klooster had toebedeeld, komt ons nu helder voor ogen te staan. Huis no. 1, het meest oostelijke van de vier aan de noordzijde van de Koestraat, werd, zo blijkt, bewoond door de knopenmaker Louys Jansz. Aan de achterzijde van dit pand lag een bleekveld, waarvan de nieuwe eigenaar gebruik zou mogen maken. Het strekte tot aan een gemene gang, welke het huis tot een vrije uitgang diende. Koper werd, voor de som van 2230 gld., Louys Jansz. zelf. In huis no. 2, gelegen naast en bewesten no. 1, woonde mr. Esias Davidsz. Meurant, een der praeceptoren van de Latijnse school. Ook hier werd het gebruik van een bleekveld toegezegd benevens de vrije loop over het gangpad. Koper was Meurant voor de som van 2660 gld. Voor huis no. 3, naast en bewesten no. 2, bewoond door mr. Jan van Ravensteijn, een ambtgenoot van Meurant golden dezelfde faciliteiten als voor de twee eerstgenoemde percelen. Het werd gekocht door een zekere op de Oudezijds Voorburgwal in 'de witte voet' gedomicilieerde Nicolaes Verlaen, die 2913 gld. moest betalen.⁶

---

⁵ Thes. ord. 155, fol. 220vo e.v.

⁶ Volgens het kohier van de 200e penning over 1631 woonde 'Claes voor Laen' in de Koestraat; stellig in het door hem gekochte huis.

Detail schutterskaart 1789. Zuiden is hoven

Foto Gem. Archief Dienst

Bij de serie van de te koop aangeboden panden behoorde niet het vierde stadshuis, naast en bewesten het derde, bewoond door de weduwe en Sweelinck. Al wordt het nergens vermeld, zeker zal ook de weduwe en eveneens haar buurman, de rector', de beschikking hebben gehad over een bleekveld en over het inpandig lopende pad, dat op de kaart van 1625 gesignaleerd werd. Wie weet, hoe zeer onze voorouders gesteld waren op een aparte toegang tot en uitgang van hun woning, die tal van gemakken en voordelen bood (men denke aan het bezorgen van de wintervoorraad turf en hout, aan het blussingswerk bij brand, aan het leggen van een riool, enz.), zal begrijpen, dat de bewoners van de Koestraat-noordzijde hogelijk ingenomen waren met het hun door de stad verleende recht, de kloosterpoort en het in haar verlengde gemaakte of reeds aanwezige straatje als een eigen weg te mogen benutten. Bij een grondige sanering van de buurt zou men de oude veilige en comfortabele toestand weer tot leven kunnen brengen. Hoe de poort er in de nieuwe fase van haar bestaan uitzag, ligt bij het ontbreken van afbeeldingen geheel in het duister. Gaarne zouden wij bij voorbeeld willen weten, of zij gesloten kon worden, dan wel dag en nacht open stond.

Van de resterende mede door het Gerecht ter vervreemding aangewezen huizen komt nog één in aanmerking te worden besproken. Het was de noordelijke helft van het paterhuis. In 1628 had de stad de zuidelijke helft,

⁷ Cornelis Sladus (Rekeningen van thesaurieren over 1630, fol. 41).

die blijkbaar op instorten stond, laten afbreken en herbouwen. De definitieve splitsing zal toen een feit zijn geworden. Omdat de desbetreffende door burgemeesteren en thesaurieren afgekondigde bekendmaking enige vragen doet rijzen, geef ik het grootste gedeelte van de inhoud woordelijk weer. Te koop werd dan aangeboden een huis en erf op de Oudezijds Achterburgwal-oostzijde, staande en gelegen 'naest de gangh vant oudesijts grootschool belent de Heere Schepen Jacob Pietersz. Hooghcamer met een gemeene muyr neffens de achtercamer van desen huuse ter lengte van omtrent 19 voeten aande zuydzijde ende de gemeene gangh aende noordzijde (doch is dese gangh voor overtimmert ter lengte van omtrent 24 voeten) met een gemeene muyr tusschen desen huuse en 't huys aende notaris Meerhout ende Isaack Vereyck tesamen toebehoorende ende zal de coper de voorsz. gangh niet verder betimmeren mogen als deselve tegenwoordigh betimmert is ende oock niet lager als thien voeten uyt het hooghste vande straet, streckende 't voorsz. huys ende erve voor van de straet tot achter aen 't pat ofte dwersgangh van 't voorn. grootschool; sal noch 't secreet van 't selve grootschool, in desen erve springende, weghgehomen werden alsmede de deure van desen huuse, uytcomende inde voorsz. dwersgangh aende sijde vanden Heere Schepen Hooghcamer voort'. – Voor de som van 5300 gld. werd Jacob Pietersz. Hooghkamer eigenaar.

Indirect zijn wij te weten gekomen, dat Hooghkamer beide de percelen, die uit het paterhuis gevormd waren, thans in bezit had⁸: De overdracht van het zuidelijke pand heb ik niet geregistreerd gevonden. Waarschijnlijk is er een hiaat in de reeks der kwijtscheldingen. Onbekend en ook moeilijk na te gaan is, of Hooghkamer in één der twee huizen ging wonen. Hoe dan ook, mijns inziens bestaat er voldoende grond, om de genoemde stadsregent als de peetvader van het poortje en de gang te boek te stellen. Jan ter Gouw had niet slecht geraden. Het boven uitgesproken vermoeden, dat de Latijnse schoolknapen bij hun dagelijks komen en gaan van de gang en de dwarsgang gebruik moesten maken is, dunkt mij, nu bewaarheid. Een puur toeval zal het zijn, dat de naam Schoolgang in niemands hoofd opkwam, of zich niet heeft kunnen handhaven. Het lijkt aannemelijk, de openstelling van de gang uitsluitend aan de vestiging van de school toe te schrijven. Het gerief, dat de bewoners genoten, komt mij voor een bijkomstigheid te zijn geweest. Dubieus is de noordelijke begrenzing van Hooghkamer's pas gekochte huis. Er wordt gezegd, dat het de gang belendde, maar ook dat het met het huis van Meerhout en Vereyck een gemeenschappelijke muur bezat. Wanneer het pand vóór 1630 vergroot was met de ruimte, die in 1625 nog boven de poort bestond, zijn de beide uitspraken echter met elkaar te rijmen. Die vergroting moet dan op stadskosten hebben plaats gehad, misschien in 1628

---

⁸ Uit de tegenwoordige nummering blijkt, dat hier na 1875 een verandering heeft plaats gevonden. Het noordelijke pand moet geamoveerd zijn; op de vrtij gekomen grond verzezen twee afzonderlijke percelen (nrs. 117 en 117a). Het zuidelijke pand bleef als bouwlichaam weliswaar een geheel, maar werd in twee woningen verdeeld (nrs. 119 en 119a).

tegelijk met de herbouw van het ten zuiden gelegen buurhuis. Indien de gissing juist is, kan de verfraaiing van de poort met het nog aanwezige encadrement eveneens in 1628 ter hand zijn genomen'. Tenslotte: uit de omstandigheid, dat een bij de school behorend 'secreet' werd verwijderd en een deuropening werd dichtgemaakt, mag afgeleid worden, dat het pand voortaan niet meer aan de conrector¹⁰ zou worden verhuurd.

* *
*

Wat weten wij van de man, wiens naam op de Achterburgwal vereeuwigd bleef? Slaan wij Elias op. Als voornaam zijdelakenkoper geraakte Jacob Pietersz. Hooghkamer (1578-1641) tot grote welstand. Hieraan en aan zijn rechtzinnige geloofsovertuiging zal hij zijn aanstelling tot raad in de Vroedschap (door prins Maurits in 1618!) en zijn spoedig daarop gevolgde verkiezing tot schepen (1619) te danken hebben gehad. Ook andere ambten kreeg hij te bekleden. In 1631 werd zijn onroerend vermogen geschat op 150.000 gld. Wat in regentenkringen slechts bij hoge uitzondering voorkwam, trof onze Jacob Pietersz. : hij faillieerde (1638). Uit alle ambten ontslagen, moest hij zich tevreden stellen met het officie van concierge van de Voetboogdoelen. De val was diep, maar had dieper kunnen zijn. Zo lucratief bleek de post, dat hij deze door een ander kon laten waarnemen. Hij behoefde dus niet naar Vianen uit te wijken. Zijn plaatsvervanger, Christoffel Poock, verplichtte zich hem jaarlijks 600 gld. uit te keren¹¹.

Het spreekt vanzelf, dat Hooghkamer zijn huizen op de Achterburgwal kwijtraakte. De 13e januari 1639 werden zij executoriaal verkocht¹². De bedragen, die de kopers er voor betaalden, kan men, de tijd in aanmerking genomen, fantastisch noemen. Het zuidelijke huis bracht 16.300 gld., het noordelijke 10.280 gld. op. De twee op de verkoping betrekking hebbende acten geven allerlei bijzonderheden over de percelen, ook over hun interieur. Ten aanzien van het poortje bevat de acte betreffende het noordelijke huis, dat 'de twee rochen'heette, maar waar 'de zwarte hen' uithing, geen nieuws.

Rest mij nog te zeggen, dat Hooghkamer en zijn vrouw, Ida Hendricksdr. Cort, de ramp niet lang overleefden. Zij stierf in december 1639, hij anderhalf jaar later.

J. Z. KANNEGIETER

---

⁹ Volgens Mr. de Roever werd de Hoogkamersgang pas in 1632 (gedeeltelijk) overboud (Uit onze oude Amstelstad, blz. 163). Dit is, zoals bleek, apert onjuist. De verfraaiing van de ingang zou dan ook omstreeks die tijd tot stand moeten zijn gekomen. Q_D kosten van Hooghkamer?

¹⁰ Lambertus Barlaeus (Rekeningen t.a.p.).

¹¹ Christoffel Poock ziet men afgebeeld op het schilderij van Bartholomeus van der Helst, 'De vier overliden van de Voetboogdoelen' (1656), in het Rijksmuseum te Amsterdam.

¹² Rcchterl. archief 2167, fol. 147vo en fcl, 178.

JAARVERGADERING

Woensdagavond 26 februari jl. waren dertig leden en veertien introducees naar Amstelhof gekomen voor de jaarlijkse algemene ledenvergadering van ons genootschap.

In de feestelijk ingerichte kerkzaal heette de voorzitter, prof. mr. H. de la Fontaine Verwey, het gezelschap welkom. Het verheugde spreker dat deze traditionele bijeenkomst ditmaal in zulk een stijlvolle omgeving kon worden gehouden, waarvoor hij dank bracht aan de heer K. Vos, adjunct-directeur van Amstelhof.

Alvorens met de agenda te beginnen gaf de voorzitter de heer Vos gelegenheid iets te vertellen over het bewogen verleden en het niet minder dynamische heden van Amstelhof, dat thans als verpleeghuis plaats biedt aan niet minder dan 300 chronisch zieke bejaarden. Eerst de laatste tijd is het dank zij de Bijstandswet mogelijk geworden het sfeervolle oude gebouw aan te passen aan de eisen des tijds. Dat Amstelhof thans in feite een groot bedrijf is, bleek uit enkele door de heer Vos genoemde getallen. Zo bereidt men in de keuken per dag 900 warme maaltijden, waarvan 300 voor de patiënten, 100 voor het personeel en 500 voor uitzending (waaronder voor de brandweer). Van deze 900 maaltijden moeten niet minder dan 700 worden bereid volgens dieet-voorschriften. Vervolgens schetste de heer Vos de geheel nieuwe aanpak van de moderne bejaardenzorg, die zich niet meer tevreden stelt met uitsluitend materiële voorzieningen. Een dankbaar applaus was de beloning voor zijn onderhoudende causerie.

De voorzitter begon de eigenlijke vergadering met de notulen van de vergadering op 23 februari 1968, die waren gepubliceerd in het maandblad van april 1968. Naar aanleiding van deze notulen deelde de heer Wegener Sleswijk mede dat de fontein van het monument voor Sarphati alleen om praktische redenen buiten gebruik is gesteld. De notulen werden vervolgens ongewijzigd goedgekeurd.

Naar aanleiding van het jaarverslag over 1968 uitte de heer Ringeling nogmaals zijn bezorgdheid over het teruglopen van het ledental. Hij stelde voor evenals vroeger een ledenwervingscommissie op te richten, opdat Amstelodamum het jubileumjaar 1975 met minstens 2000 leden zou kunnen herdenken. De voorzitter zegde toe dit voorstel in het bestuur te zullen bespreken en onderstreepte nogmaals het grote belang van de persoonlijk ke activiteit der leden op dit gebied.

De penningmeester deed verslag over het afgelopen boekjaar, waarbij hij tevens enkele cijfers gaf van de balans en van de rekening van baten en lasten. Uit het door de voorzitter opgelezen rapport van de kascommissie - bestaande uit de heren H. C. Soff en E. J. Zeegers - bleken de financiële stukken over 1968 akkoord te zijn bevonden. Het voorstel van de voorzitter om de penningmeester op grond van dit verslag te dechargeren, werd door de vergadering bij acclamatie aangenomen. Spreker dankte de penningmeester voor zijn zorgvuldig beheer en de kascommissie voor het verrichte werk. In deze commissie was het de beurt voor de heer Soff, wiens plaats zal worden ingenomen door de heer P. C. Kardol.

De drie aftredende bestuursleden de heren De la Fontaine Verwey, Van den Hoek Ostende en Van der Laan werden op voorstel van de heer Nielsen bij acclamatie herkozen.

Als eerste punt van de bestuursmededelingen memoreerde de voorzitter dat 18 februari jl. aan Burgemeester en Wethouders werd aangeboden het door veertien 'hearing-partners' – waaronder Amstelodamum opgestelde commentaar op het voorontwerp van de tweede nota over de Amsterdamse binnenstad.

Als tweede punt deelde spreker mede dat de productie van het nieuwe Grachtenboek, waarvoor mr. H. F. Wijnman alle huizen aan de Herengracht beschreef, nog minstens een jaar zal vorderen. Vervolgens kon hij de verheugende mededeling doen dat dezelfde auteur thans bezig is met de voorbereiding van de vierde druk van de Historische Gids.

De voorjaarsexcursie zal het nieuwe spoorwegpostkantoor aan de Oosterdokskafe tot doel hebben.

Tenslotte deelde de voorzitter mede dat het door de heer H. M. Wezelaar te vervaardigen beeld van Rembrandt zijn voltooiing nadert. Waarschijnlijk zal dit beeld, dat formeel door Amstelodamum aan het gemeentebestuur wordt aangeboden, in september ter gelegenheid van de Rembrandt-herdenking worden onthuld aan de Amstel nabij de Riekermolens.

Als begin van de rondvraag vroeg de heer Zeegers de aandacht voor de kwetsbaarheid van de oude stad bij brand, zoals 30 september jl. op het Rembrandtsplein wederom was gebleken. Spreker vroeg zich af in hoeverre hier in samenwerking met Monumentenzorg betere maatregelen zijn te nemen. De voorzitter zegde toe deze aangelegenheid te zullen bespreken met de heer Weller, die wegens ziekte was verhinderd de vergadering bij te wonen.

De heer Knijptijzer meende dat het ledental van Amstelodamum onder andere zou kunnen worden opgevoerd door meer bekendheid te geven aan de veelzijdige werkzaamheden van het genootschap. De deelneming aan de 'hearing-groep' en de aard van de excursies bewijzen dat de activiteiten verder reiken dan die van een 'oudheidkundige' vereniging. Als middel tot het aantrekken van jongeren zag spreker het organiseren van bijeenkomsten over actuele onderwerpen zoals de plannen voor de Jordaan en de Bethaniënbuurt. De voorzitter antwoordde gaarne te zullen overwegen in hoeverre dergelijke activiteiten, die het genootschap in het verleden reeds incidenteel heeft uitgevoerd, zijn uit te breiden nu reeds een groot aantal soortgelijke samenkomsten door de vele instellingen op dit gebied worden belegd.

Naar aanleiding van de geruchten over afbraak van de Koepelkerk vroeg mejuffrouw Bijtelaar meer aandacht voor de latere bouwkunst. De voorzitter deelde mede dat de belangstelling voor deze architectuur groeiende is, zoals ook blijkt uit het feit dat het vroegere hoofdgebouw van De Nederlandsche Bank aan de Oude Turfmark tot monument is verklaard. Voorts wees de secretaris in dit verband op de verleden jaar door de Bond Heemschut ingestelde Commissie Cultuurleven 1815-1940.

De heer Van den Berg brak een lans voor de oude gedachte om het Koninklijk Paleis – desnoods ten dele – in ere te herstellen als representatief stadhuis.

Ten antwoord op een vraag van de heer Nielsen deelde de heer Wegener Sleswijk mede dat men zal trachten de Haarlemmerpoort te behouden door verplaatsing. De uitvoering van deze zeer kostbare operatie zal echter afhankelijk zijn van de aangevraagde Rijksbijdrage in de kosten.

Niets meer aan de orde zijnde, sloot de voorzitter de vergadering onder dankzegging voor de betoonde belangstelling.

Na afloop van de vergadering maakten de aanwezigen dankbaar gebruik van de gelegenheid om onder kundig geleide een kijkje te nemen in het oude gebouw, waarvan vooral de zeventiende-eeuwse keuken en de bestuurskamer grote indruk maakten. Ook de geëxposeerde prenten en archivalia genoten veel belangstelling.

Na een verfrissende dronk volgde een wandeling over de uitgestrekte binnenplaats, waar de feestelijk aandoende verlichting niet was ontstoken ter ere van Amstelodamum, maar iedere avond brandt ter bescherming van het zusterhuis tegen ongewenste late bezoekers!

Tot besluit van het bezoek aan Amstelhof dankten alle aanwezigen spontaan de heer Vos voor diens gastvrij onthaal in een gebouw, dat juist door zijn voorname eenvoud zulk een grote bekoring bezit.

S. V. W.

VAN DE BOEKENTAFEL

DRS. P. H. J. VAN DER LAAN, INVENTARIS VAN HET ARCHIEF VAN DE MEMORIEMEESTERS VAN DE OUDE- OF ST. NICOLAASKERK TE AMSTERDAM. STADSDRUKKERIJ 1968. f 4,-, VERKRIJGBAAR BIJ DE GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST, AMSTELDIJK 67.

De heer van der Laan maakte een inventaris van wat zonder twijfel een der belangrijke middeleeuwse archieven van Amsterdam mag worden genoemd. Hoewel de stukken aan verschillende instellingen toebehoren en ten dele ook nog op het Begijnhof opgeborgen zijn is het materiaal door het werk van de auteur voor de wetenschappelijk belangstellende thans makkelijk toegankelijk geworden.

Die wetenschappelijk belangstellende moet dan echter wel, om de functie van de memoriemeesters geheel te begrijpen, hun plaats te kennen in de institutionele organisatie van de rooms-katholieke kerk en de motieven te begrijpen die de gelovigen bewegen om eigendommen aan memoriemeesters af te staan iets meer weten dan de heer van der Laan in zijn inleiding geeft.

Die inleiding is voortreffelijk en in de zin van de Handleiding ook volledig. Zij mocht niet langer zijn dan zij is. Maar dit brengt omgekeerd met zich mede, dat de gene die met dergelijke archiefbescheiden werken wil, zich de daartoe nodige kennis bijvoorbeeld ook ten aanzien van de vraag in hoeverre men zich kan oriënteren over de ligging van bepaalde kadastrale objecten in de middeleeuwse stad, wat munteenheden in hun eigen tijd aan koopkracht voorstelden, zelf de nodige kennis moet vergaren.

Voor enigermate ervaren genealogen zijn de gepubliceerde regesten zeker voldoende om hen flink op weg te helpen.

Wat bij eerste doorlezing dier regesten al opvalt zijn twee feiten. Namelijk dat in een bepaalde periode bepaalde namen onder de schepenen en ook wel onder de schenkers domineren en vervolgens hoe snel belangrijke families in de late middeleeuwen als regel weer van het toneel verdwijnen. Dit uitstervingsverschijnsel is voor het eerst ten aanzien van Londen nauwkeurig onderzocht en het zou de moeite waard zijn eens na te gaan of zoiets

voor Amsterdam ook op touw kan worden gezet. Zelfs als wij archieven bezaten als in Genua zou van Amsterdam in de 14de en 15de eeuw nauwelijks een interessante Elias te schrijven zijn. Ook in Amsterdam gold het zo gewonnen zo geronnen, of wel kinderziekten en het klooster maakten na een of twee generaties weer een einde aan het geslacht.

Tenslotte een paar dingen die mij opvielen. Het vrij aanzienlijke grondbezit in de 15de eeuw van Amsterdammers buiten Amsterdam-Osdorp en Nieuwer Amstel. De grote rol, die de families Zael en Noirt in de stad moeten hebben gespeeld. Hun namen komen voor in een veelvoud van die van de families Bicker, van den Anxster, Helmer en Boelens. Een element van toeval kan hier natuurlijk in zitten, omdat lang niet alle schepenen in de akten voorkomen en na circa 1400 de Nieuwe Kerk een rol begint te spelen.

Vervolgens dat er wel van een zekere concentratie rondom de Warmoesstraat en de Dam kan worden gesproken, maar de eigendommen verder door vrijwel de gehele oude stad verspreid liggen en het oudste stuk bijvoorbeeld op de omgeving van de Nieuwendijk betrekking heeft. Tenslotte dat in 1369 in Amsterdam al een notaris voorkomt; de heer Oldewelt schreef hier indertijd over. En onbelang-

rijk kan de stad dus toen al niet meer zijn geweest.

Economisch-historisch gezien zou het wel aardig wezen eens een overzicht te maken van de gebruikte muntsoorten en te analyseren, wat de aanvaardbare tegenwaarde van een memorie in goud- of zilvergewicht geacht werd te zijn.

Ook valt wel iets op te merken over verschillende rechtsvormen gebezigd om de belangen van memoriemeesters veilig te stellen: eeuwige renten, erfpachten en eigendommen. Ik meen een tijdlang een zekere voorkeur voor een soort goudclausule te onderkennen (stipulatie in gouden munt).

Van 1349 af oorkonden schepenen. Alleen voor de zeer aanzienlijke niet-Amsterdammer Herbaren van Foreest wordt een uitzondering gemaakt; daar oorkonden schout, schepenen en raad. De voornamen zijn bijna altijd bijzonder eenvoudig, afgekort en noord-hollands.

Behalve de publicaties, die in de inleiding worden geciteerd, kan van belang zijn voor de instellingen der Kerk het boek van Nole en de Dictionaire van Cabrol en voor de topografie het artikel van Ir. J. G. Kam in het jaarboek van 1961 te raadplegen.

Een buitengewoon belangwekkende inventaris door een vakman mediaevist op klassieke wijze bewerkt.

MR. H. VAN RIEL

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

VOORJAARSEXCURSIE

De leden worden vrijdagavond 30 mei 1969 in de gelegenheid gesteld tot bezichtiging van het nieuwe postkantoor aan de Oosterdokkade (bij grote deelneming op vrijdagavond 6 juni 1969). Belangstellenden gelieven zich vóór 15 april a.s. *uitsluitend schriftelijk* op te geven - onder vermelding van het al dan niet medenemen van een introducée-bij de heer L. C. Schadevan Westrum, Johannes Verhulststraat 124, Amsterdam-Z. Willen leden, die niet op 6 juni zouden kunnen komen, dit vermelden? Nadere mededelingen in het volgende naamdblad.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Herengracht 586, contributie leden minimum f 15,-, donateurs f 20,- (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

56e JAARGANG - NUMMER 5 - MEI 1969

HET NIEUWE DISTRICTSPOSTKANTOOR AMSTERDAM

van het Postdistrict Amsterdam ontvingen wij het volgende artikel ter inleiding van de in ons vorig maandblad aangekondigde voorjaarsexcursie (nadere gegevens voor de deelnemers onder de bestuursmededelingen in dit nummer).

Het Postdistrict Amsterdam omvat een gebied dat 1.288.000¹ inwoners telt, voor wie 127 postinrichtingen van verschillende grootte ter beschikking staan. In totaal werken in het district Amsterdam 4400 personeelsleden. Van dit aantal verrichten er 3300 in de stad Amsterdam hun arbeid.

Het district Amsterdam, een der 12 districten waarin Nederland voor de postdienst is verdeeld, omvat qua oppervlakte een relatief klein gebied. Wat betreft verkeer en personeelsomvang is het echter het grootste district. De belangrijkheid van de stad Amsterdam als handels-, scheepvaart- en industrie centrum, met haar bijna 870.000 inwoners, zijnde 8% van de bevolking van Nederland, blijkt uit de procentuele verhouding tot het landelijke postverkeer, te weten :

verzonden briefpost	± 22%	544 miljoen stuks per jaar
ontvangen briefpost	± 13%	324 miljoen stuks per jaar
verzonden pakketpost	± 20%	2,3 miljoen stuks per jaar
ontvangen pakketpost	± 12%	1,2 miljoen stuks per jaar
geldelijke omzet	± 9%	2,8 miljard gulden per jaar
verkoop postwaarden	± 20%	68,1 miljoen gulden per jaar

Op de drukste dag van de week worden ca. 11.900 zakken met post verzonden en 7.800 ontvangen, wat neerkomt op 440 ton te behandelen post. Het gemiddelde verkeer omvat wat de bestelling betreft ca. 870.000 stukken per dag, terwijl de omvang van de te verzenden correspondentie varieert van 1 tot 1,7 miljoen stukken per dag. De verkeerspieken rond Kerstmis en Nieuwjaar tonen getallen, die twee à drie maal zo groot zijn.

¹ Alle hier genoemde aantallen hebben betrekking op het jaar 1967.

Vóór de ingebruikneming van het nieuwe districtspostkantoor vond de verwerking van de brief- en de pakketpost in hoofdzaak plaats in twee gebouwen, nl.:

- a het Hoofdpostkantoor in het centrum van de stad,
- b het Expeditiekantoor bij het Centraal Station,

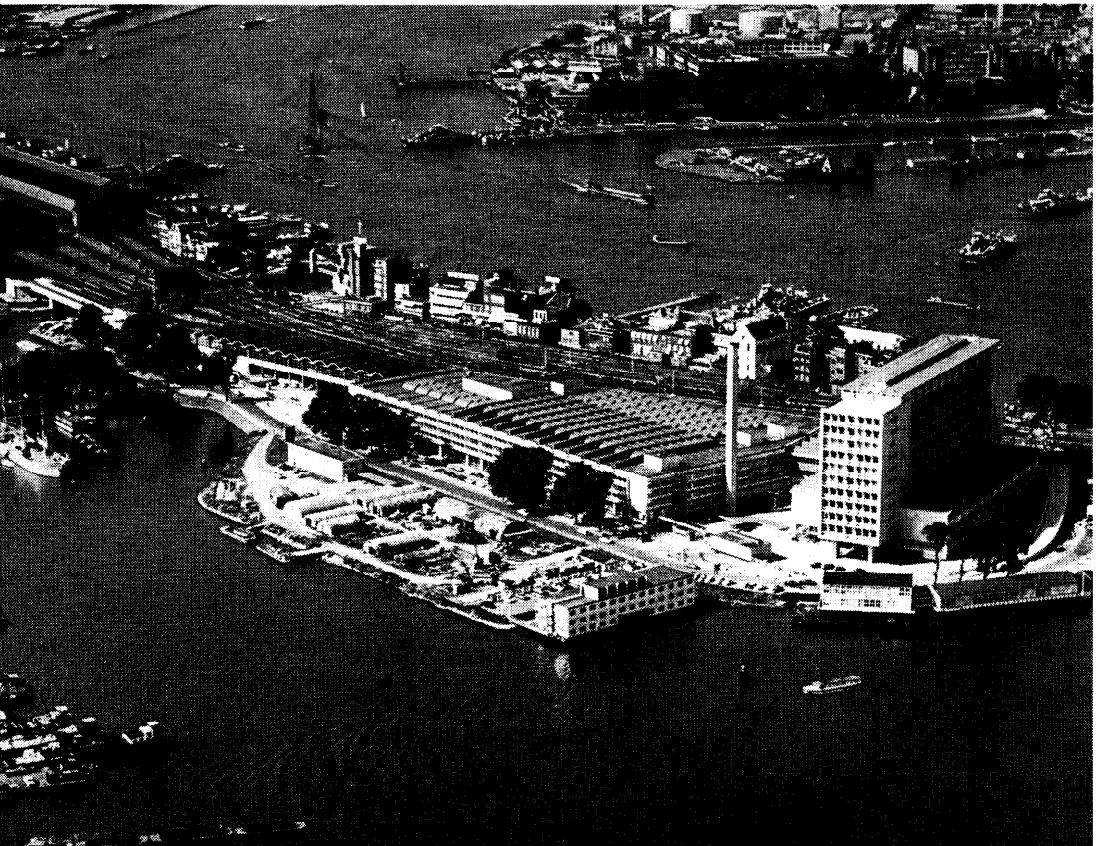
Genoemde gebouwen zijn respectievelijk in 1899° en 1924 in gebruik genomen. Hierbij was de capaciteit afgestemd op de omvang van het verkeer in de twintiger jaren.

In de loop der jaren en vooral in verband met de sterk toegenomen ver-

Het nieuwe districtspostkantoor.

Rechts het 50 m hoge pakketpost- en administratiegebouw, midden het lage briefpostgebouw en links het Centraal Station

Aerophoto Schiphol

keersomvang na de tweede wereldoorlog, voorzag deze accommodatie steeds minder in de bestaande behoeften. De werkruimten werden te klein, wat voor de dienstuitvoering grote moeilijkheden opleverde. In afwachting van de realisering van verbouwings- en nieuwbouwplannen moesten diverse dienstonderdelen in de loop der jaren in een tiental verschillende gebouwen worden ondergebracht, verspreid over de hele stad. Zo werd b.v. voor de bestelling van de poststukken voor het centrum van Amsterdam zelfs noodgedwongen gebruik gemaakt van drie localiteiten. Deze dislocaties leverden voor de dienstuitvoering extra bezwaren op. Bovendien bood de toenmalige, veel te krappe, huisvesting geen voldoende mogelijkheden om de ingeslagen weg naar de volledige mechanisatie van de verwerking van de poststukken verder af te leggen. Om bovengenoemde redenen werd de behoefte aan een moderne huisvesting, waarbij kon worden overgegaan tot centralisering van belangrijke dienstonderdelen, steeds groter.

POSTALE BEDRIJFSEISEN

Alvorens met het ontwerpen van een nieuw gebouw kon worden begonnen, moesten de postale bedrijfseisen, ook voor de toekomst, worden opgesteld. Volstaan zij met van het grote aantal voorwaarden er enkele te noemen:

Het gebouwencomplex moest in de onmiddellijke nabijheid van het Centraal Station liggen in verband met het intensieve gebruik van de treinen voor het postvervoer en mede om de geplande eigen opstelsporen met perrons voor de eigen posttreinen te kunnen creëren;

in het centrum van de stad liggen om een redelijke bereikbaarheid te hebben voor het personeel en het publiek;

niet in een der drukke stadscentra zijn gelegen waar praktisch geen parkeerterruimte voorhanden is en waar het verkeer niet is gebaat bij nog meer aan- en afrijdende auto's.

Een plaats die aan deze eisen voldeed werd gevonden op een voormalig rangeerterrein van de Nederlandse Spoorwegen langs de Oosterdokskade. Dit op een eiland gelegen trapeziumvormige terrein heeft een oppervlakte van 28.000 m².

Een volgende eis was, dat de ruimten in het complex zodanig moesten worden gepland, dat het laden en lossen van auto's binnenshuis op straatniveau en het laden en lossen van post afkomstig van of bestemd voor het vervoer per trein eveneens binnenshuis, doch op perronhoogte zou kunnen geschieden.

Bij het complex moest ruimte worden gereserveerd voor het parkeren van auto's.

Tenslotte moesten de architecten rekening houden met de van te voren gestelde eisen ten aanzien van de volledige mechanisering van het interne transport.

INDELING GEBOUWENCOMPLEX

Uit het totale postale eisenprogramma en de door de Gemeente Amsterdam gestelde voorwaarden is uiteindelijk een complex van 2 gebouwen ontstaan, namelijk een laag en langgerekt briefpostgebouw en een hoog pakketpost- en administratiegebouw.

Voor en langs het briefpostgebouw ligt een 400 meter lang overkapt postperron met opstelsporen. Dit perron is d.m.v. een brug verbonden met de perrons van het Centraal Station van de Nederlandse Spoorwegen.

Onderstaand treft u enkele nadere gegevens aan.

BRIEFPOSTGEBOUW

a Begane grond: verwerking briefpost bestelling	Parkeerterrein voor publiek Bijpostkantoor	ca. 60 auto's
	Postbussen zaal voor de verwerking van locale post	} vloeroppervlakte ca. 4.500 m ² .
b Perronhoogte: (Niveau perrons Nederlandse Spoorwegen) verwerking briefpost expeditie	Zaal zonder kolommen 40 meter breed	

c Los- en laadplaatsen auto's begane grond in het gebouw,

d Los- en laadplaatsen treinpost uiteraard op perronniveau eveneens in het gebouw.

PAKKETPOST- EN ADMINISTRATIEGEBOUW

a Begane grond: verwerking pakketpost bestelling	Parkeerterrein voor publiek	ca. 40 auto's
	Aanneemkantoor Zaal voor de verwerking van locale postpakketten	} vloeropp. ca. 2.000 m ² .
	Laden van auto's voor de bestelling van pakketten binnen het gebouw	
b Perronhoogte : verwerking pakketpost expeditie	Zaal	vloeropp. ca. 3.000 m ² .
c 6e t/m 11e verdieping	Inklaring Administratie Directie Kantine en sportzaal	} vloeropp. ca. 9.000 m ² .

Om u een indruk te geven van de enorme afmetingen van het geheel volgen hier enige sprekende cijfers :

	<i>Briefpost- gebouw</i>	<i>Pakketpost- gebouw</i>	
bouwwolume	240.000 m ³	150.000 m ³	390.000 m ³
nuttig vloeropp.	32.500 m ²	30.000 m ²	62.500 m ²
gewapend beton	35.000 m ³	23.000 m ³	58.000 m ³
betonstaal	5.000.000 kg	2.800.000 kg	7.800.000 kg
betonpalen	2.800 st.	1.200 st.	4.000 st.
afgevoerde grond	100.000 m ³	45.000 m ³	145.000 m ³

DE ARCHITECTEN

Het gebouwencomplex is ontworpen door het architectenbureau prof. P. Elling, waarvan de heer B. Merkelbach – de later tot stadsbouwmeester benoemde architect – toen nog deel uitmaakte.

Helaas kwam prof. Elling, de bezielende leider van het project, in november 1962 te overlijden. Zijn werk werd voortgezet door Ir. A. van Gelderen en Ir. K. Visser. Eerstgenoemde was reeds in een vroeg stadium betrokken bij het ontwerpen van de gebouwen en het detailleren van de plannen. Daardoor was de continuïteit van de werkzaamheden verzekerd en kon het program van eisen, opgesteld door de Centrale Directie der PTT en de directie van het Postdistrict Amsterdam, ook in architectonisch opzicht volledig worden gerealiseerd.

EEN WONING IN EEN BOOG VAN DE STADSMUUR

Bekend is dat de woningnood aan het einde van de 16de eeuw zo groot was, dat men zelfs in de bogen van de oude stadsmuur, die door een stadsuitbreiding in onbruik was geraakt, woningen maakte. Dat daar nog niet eens de allerarmsten woonden, blijkt uit een inbrenge op de weeskamer van 1 okt. 1598. Pieter Zegersz bracht daar een beurs met ruim 147 gulden, die zijn vrouw Barber Jacobs, van Stijn Oostens van Brussel had gekregen. Vlak daarna was Stijn overleden, 'in een boghe van deser stede mueren bij 't Waterpoirtgen'. Zij had op haar ziekbed van Barber ruim 22 gulden geleend en die werden eerst uit de neurs genomen. Maar de afslager bracht nog ruim 78 gulden voor verkochte inboel. Zo kon toch nog een aardig bedrag voor de 15-jarige Hansken, de zoon van de overledenen en de kleermaker Claes Oostens, vastgelegd worden.

Pogingen om nog een kijkje op de inboedel te krijgen mislukten. In het register van verkopenen vond ik niets. Vier verkopenen, die op 23 juni 1598 in het huis van de uitdraagster Barber Jacobs in de Jansstraat plaats vonden, hadden andere eindbedragen.

1. H. v. E.

UITDRAAGSTERS 'T ZIJ MAN OF VROUW

Het woord uitdrager of uitdragerij is aan het verdwijnen. In de Amsterdamse jaarlijkse zaken- en beroepenlijst volgt op UITBENEN het woord UITGEVE RIJ. Vraagt men jongere mensen naar de betekenis van het woord, dan blijken die de uitdrager vaak vagelijk met begrafenissen te associëren. Uitdragerijen, waar men veel rommel **maar** ook wel eens iets goeds kon vinden, bestaan niet meer of althans niet meer onder die naam. Wanneer men nu nog iets in die geest vindt, heet het steevast: Antiek.

Eens was het woord uitdrager vrijwel onbekend, omdat het beroep zo'n overwegend vrouwelijke bezetting had dat van uitdraagster werd gesproken. Ter verduidelijking voegde men dan soms toe, zoals bijvoorbeeld in een Amsterdamse keur van 1511: hetzij manne of vrouwe. Het is voor zover ik weet in ons land in tegenstelling bijvoorbeeld tot Engeland het enige beroep, waar de vrouwelijke uitgang lange tijd ook voor de mannelijke beoefenaars werd gebruikt.

In de bekende uitgaven van Breen, Van Dillen en Noordkerk is her en der verspreid nogal wat te vinden over keuren, die direct of indirect betrekking hebben op de uitdragerij. Ik zal beginnen met een overzicht van het daar gepubliceerde.

In 1481 werden de uitdraagsters de eerste maal genoemd en niet in gunstige tin, namelijk in verband met het opkopen van gestolen goed! Een van hun belangrijkste handelsartikelen was houtwerk en al spoedig verkochten ze dat niet alleen tweede hands, maar lieten de kistenmakers ook nieuw houtwerk maken. Dat werd op den duur wel toegestaan, maar tegen invoer van nieuw houtwerk van buiten de stad door de uitdraagsters bleef de oppositie fel. Keuren van 1500, 1511, 1553, 1582, 1597 en 1614 handelen over dit onderwerp.

Een tweede bij de uitdraagsters geliefd artikel bestond in oude kleren. Keuren van 1530, 1599, 1623 en 1691 houden zich daarmee bezig. Ditmaal was het niet het timmermansgilde, maar het kleermakersgilde dat er telkens weer een stokje voor trachtte te steken.

Vooral dit laatste artikel zal de oorzaak zijn geweest, dat de uitdragerijen vaak haarden **van** besmetting vormden. In 1501 werd zonder nadere motivering, maar waarschijnlijk wel mede daarom bepaald, dat allen 'die omme-gaen ende hantierende zijn mitter neringhe genoemd uuytdragen' moesten wonen op de Colck, waar toen de Veemarkt was, en aan de oostzijde van de Burgwal van af Bruninc die brouwer tot St. Jacobsbrug toe. Twee jaar later werd Hille Coppens beboet met 3 pond, daar zij kussens en ander goed niet in haar uitdragerij op de Kolk, maar in haar woonhuis had tentoongesteld. In 1508 werden Neel Enghelen en Katrine van Reyen, ook al uitdraagsters, wegens hetzelfde feit beboet. In 1547 bleek de keur zo slecht te worden nageleefd, dat hij op de 17de december - vooral wegens het gevaar in pesttijd - opnieuw werd afgekondigd. Behalve de Kolk tussen Jacobs-

brug en Dirk van Hasseltsbrug werd nu ook nog de Dirk van Hasseltssteeg aan beide zijden voor de uitdraagsters aangewezen.

We horen er dan niet meer over, maar zeker is wel dat de uitdraagsters niet heel lang tezamen bleven hokken. In het kohier van 1585 vindt men daar slechts enkele personen, die de uitdragerij beoefenden.

Op 24 maart 1552 werd de uitdraagster Anna Dircxdr. wegens bedrog bij de koop en betaling van een laken veroordeeld om rondom de stad te worden geleid met een stuk tafellaken om het lijf en werd haar verboden om daarna nog ooit uit te dragen.

Dat uitdragen gaf veel aanleiding tot overtreding van de bestaande keuren. Om ongeregeldheden te voorkomen was op 19 november 1513 bepaald, dat uitdraagsters op de verkopen van erhuizen goede borgen moesten stellen en daarbuiten alleen contant mochten kopen. Het is duidelijk, dat de uitdraagsters vaak niet aan hun financiële verplichtingen konden of wilden voldoen.

Verkopen mochten alleen door de bode van de weeskamer en door de concierge van het stadhuis geschieden, zoals in 1544 nog eens uitdrukkelijk werd vastgesteld. De uitdraagsters plachten dit desondanks ook zelf te doen. Op 28 juni 1576 werd hun dit nadrukkelijk verboden. Bovendien werd toen bepaald, dat ze alleen de goederen, die ze op openbare verkopen hadden gekocht, zonder meer mochten doorverkopen, andere goederen moesten ze eerst drie dagen voor hun huis tentoongesteld hebben.

Op die openbare verkopen, waarvan ze blijkens de instructies van de bovengenoemde afslagers officieel aanzegging of 'wete' kregen, gedroegen zij zich niet altijd even onberispelijk. Op 17 december 1596 werd tegen het wangedrag van uitdragers (eindelijk dus ook eens de mannelijke vorm van het woord!) en uitdraagsters op verkopen van de erhuizen en van de lombard een keur afgekondigd. Vóór elke verkoping zou die keur moeten worden voorgelezen. Hoelang dat gebeurd is, blijkt niet. Ons geeft die keur echter nog een idee van het eigenmachtig optreden van de uitdraagsters. Zij maakten 'naar eygen fantasie, faveur of wangunst' — blijkbaar dus niet altijd even eerlijk uit, wie gemijnd had en dus de koop kreeg. Dit alles ging gepaard met roepen, razen, schelden en nog veel meer onaangenaamheden.

De boete van 6 gulden op het veilen buiten de officiële afslagers om was zo laag, dat zoals dat vaak gaat, de uitdraagsters die rustig voldeden en toch nog goede zaken maakten. In een rekwest, dat in het weeskamerarchief is bewaard, wezen de boden van de weeskamer daarop en ook op uitlatingen van uitdraagsters, dat ze zelfs met een boete van *f* 50,— of nog meer wel zouden kunnen uitkomen. Als gevolg van dat rekwest werd de boete op 1 september 1640 verhoogd tot *f* 25,— voor de eerste en *f* 50,— voor de tweede maal.

Men begrijpt, dat de niet-officiële veilingen met deze keur niet van de baan waren. De uitdraagsters gingen rustig door met hun eigen veilingen, zowel heimelijk als openbaar. Daar maakten ze afspraken met elkaar om zo laag mogelijk te kunnen inkopen en dan veilden ze het gekochte weer onder elkaar. Op 24 december 1654 werd voor alle uitdraagsters, tafelmisjes en

anderen, die de heimelijke veilingen in sterfhuizen bijwoonden, een boete van *f* 50,— voor de eerste maal gesteld, en suspensie van de nering of een andere correctie voor de tweede maal.

Op 29 januari 1688 werd de boete op het houden van verkopeningen door uitdragers of uitdraagsters verhoogd tot *f* 100,—. Bovendien werd vastgesteld dat van zulke verkopeningen toch ook het gewone recht van 5% voldaan zou moeten worden. Voor uitdragers en uitdraagsters, die op die veilingen kochten, werd nu een boete van *f* 25,— ingesteld en bovendien een verbod van drie maanden om verkopeningen in erfhuizen bij te wonen. Blijkbaar werden ook de bezwaren van de uitdraagsters erkend; bepaald werd althans dat afslagers en gezworen klerken beboet zouden worden, wanneer ze niet op de op het biljet vastgestelde tijd voor de verkopeningen aanwezig waren.

Twee jaar eerder, op 29 oktober 1686, was een keur afgekondigd tegen veilingen door uitdraagsters speciaal op het gebied van manufacturen en was daarbij ook een einde gemaakt aan hun praktijken om daar te gaan zitten venten met waren, die daar niet waren gekocht. Die keur moest in 1730 hernieuwd worden.

Het gedrag van de uitdraagsters op de verkopeningen was blijkbaar alles behalve keurig. Al op 29 april 1654 was een keur afgekondigd tegen de insolentie van de uitdraagsters op de verkopeningen tegen de concierge, de bode van de weeskamer of de schatsters en ook tegen elkaar. Tegen elke vorm van insolentie — er werd niet alleen gescholden, maar ook geslagen — werd een streng verbod uitgevaardigd. De afslagers zou altijd geloof worden geschonken, indien er een kwestie was over tegelijk mijnen. Tenslotte werd de uitdraagsters verboden goederen, die hen niet bevielen, op tafel te smijten. Bij overtreding werden ze de eerste maal met 2 schellingen, de tweede maal met vier schellingen en de derde maal met een verbod om veertien dagen lang verkopeningen te bezoeken gestraft. Bij de bovengenoemde keur van 1688 werd dit schelden en smijten weer verboden. Daar blijkt, dat de uitdraagsters dat deden, wanneer ze zich bekocht voelden aan iets. Bepaald werd, dat, indien dit goed bij een tweede mijning minder opbracht, het verschil door de betrokken uitdraagster betaald zou moeten worden.

Men hoort hier van de schatsters. Deze worden in de keuren de eerste maal in 1617 genoemd, maar moeten al eerder hun werkzaamheden hebben uitgeoefend. Hun aantal bedroeg namelijk volgens hun eigen zeggen vóór de vergroting van de stad — de uitleg dus van 1610 — 2, daarna 4. Deze vier, geheten Barber Jacobs, Martijntgen Jans, Reym Thyssen en Aeltgen Claes, dienden een rekwest in, waarin ze klaagden over de heimelijke verkopeningen door uitdraagsters. Behalve het recht van schatten in de erfhuizen hadden zij ook het recht bij de publieke verkopeningen de goederen te schatten en op te leggen. Opslag en afslag moest volgens de instructies van de verschillende afslagers uitgaan van de door de schatsters vastgestelde prijzen. Zij werden uiteraard daarvoor betaald, in de 18de eeuw met 1% en misschien in de 17de eeuw ook al met dit percentage. Door de clandestiene

verkopingen ontging hen een deel van hun inkomsten. Op 23 september 1617 werd weer verordend, dat alleen de boden — het waren er intussen twee geworden — van de weeskamer en de concierge verkopingen mochten houden en dat de vier schatsters daarbij ingeschakeld moesten worden.

Blijkens het Groot Memoriaal werkten echter ook de afslagers niet altijd mee en hielden de schatsters weg. Op 25 januari 1647 werd nogmaals vastgesteld, dat zowel concierge als boden van de weeskamer de schatsters niet mochten passeren. Dat waren toen Barber Stevens, huisvrouw van Pieter Jacobsz, Martijntge Gerrits, huisvrouw van Cornelis Adriaensz Craen, Grietge Danckerts, weduwe van Jacob Balthussz en Giertge Thomas, weduwe van Roeloff Dirxsz. De laatste stierf kort daarop en werd op 19 juni opgevolgd door Grietje Arents, huisvrouw van Wouter Hanssen. De concierge Haringh bleef zich verzetten voor zover het de verkopingen van de desolate boedelskamer betrof. Maar op een nieuwe klacht van de schatsters stelden burgemeesters, na afslager en klerk van de Kamer gehoord te hebben, de schatsters in het gelijk: ook bij de executieverkopingen van de Desolate Boedelskamer moesten de schatsters als oplegsters en taxeersters geadmitteerd worden.

Dat deze schatsters vermoedelijk voortkwamen uit de uitdraagsters hoop ik later nog te kunnen aantonen.

Het is een saai opsomming geworden, zoals altijd, wanneer men alleen op keuren en ordonnanties afgaat. 'Byateris, een uytdraeghster en koppeelaarster' uit Bredero's Spaansche Brabander van 1617 kan ons ook niet helpen, daar in haar verhalen speciaal de nadruk op het tweede beroep valt. Slechts toont zij, dat de uitdraagsters niet bepaald tot de allerbeschaafde stand behoorden. Een mededeling, die hier waarschijnlijk overbodig is; de lezers zullen dat uit de verordeningen al begrepen hebben.

Een enkele uitdraagster vindt men vermeld in het protocol van notaris Pylorius. Ik noem als voorbeeld een testament en verklaring van 15 juli 1602 en 15 maart 1607 van de uitdraagster Mary Jans, weduwe van Dirck Jansz Stuyrman, die aan haar zoon Pieter ter gelegenheid van zijn huwelijk met Neeltgen Boeckhouts in 1607 niet alleen een van haar huizen in de St. Jansstraat toezegde, maar ookf 600,— aan geld of koopwaar, één jaar lang met zijn vrouw de kost bij haar in huis en de helft van de winkel, waar ze met mei ging wonen. Op 16 november 1605 werd de scheiding van de nalatenschap van een andere uitdraagster, Jannetgen Jans, alias Spelt, voor deze zelfde notaris opgemaakt.

Veel merkwaardiger gegevens over de uitdraagsters vindt men echter in de registers van verkopingen in het weeskamerarchief, die, zij het met grote hiaten, van de jaren 1597 tot 1638 bewaardzijn. Het is vrij gemakkelijk daar vele uitdraagsters en ook uitdragers tussen de andere koopsters en kopers uit te halen. Ze werden namelijk dikwijls met bijnamen aangeduid, bijvoorbeeld hun woonplaats, zoals in het begin Mary Colcksteech en Erm Colcksteech — die de van ouds voorgeschreven buurt dus trouw waren gebleven —, Lysbet Thonispoort en Neel Ruslant. We zien, hoe de stad zich uitbreidt, want later worden het Zuyderkerck, Breestraat, Haarlemmerdijk,

Berenstraat en nog veel meer. Dan zijn er verder bijnamen zonder voor-naam, zoals 't Clapwif, Graeff en Graeffin en later Groene Ridder, Schaerwacht, Lazarus en Fluweele Baert. Ook vindt men doodgewone namen zo vaak, dat ze wel van uitdragers en uitdraagsters afkomstig moeten zijn. Ik denk dan bijvoorbeeld aan Dieloff Jacobsz, wiens zoon Jacob Dieloffsz Block als een van de chirurgijns op Rembrandts anatomische les van Dr. Tulp is afgebeeld.

Iets meer kan ik over een van die uitdraagsters, Barber Jacobs, vertellen. Als moeder van de schilder Pieter Lastman en de graveur Claes Lastman is zij een niet geheel onbekende. Haar man, Pieter Zegersz, was in 1577 bode van de weeskamer geworden, maar omdat hij het rooms-katholieke geloof trouw bleef na de alteratie in 1578 afgezet. Zijn vrouw beoefende toen vermoedelijk nog niet de nering van het uitdragen; voor de concierge en zijn vrouw was dat althans verboden en voor de bode van de weeskamer zal dat ook wel het geval zijn geweest. Na Pieters ontslag als zodanig was dit echter geen bezwaar meer en Barber Jacobs werd een van de grote uitdraagsters. Ik vermoed, dat dit ± 1590 zijn beslag kreeg. Op 14 maart 1591 ziet men haar in een akte voor not. van Huyswaert samen met een andere vrouw als 'gezworen uyttraechster' taxeren. Zij kan dan nog niet zo erg bekend zijn, want op 26 september 1591 legt ze voornot. Jacob Ghijsberts een verklaring af over te verkopen goed en dan tekent de notaris op: 'daerna sprack een vrouwe ghenamt (zo men zeyde) Barbar Jacobsdr.'. Sedertdien vinden we haar telkens in akten betreffende taxaties als gezworen uitdraagster genoemd. Op 16 maart 1605 voor notaris Lieven Heylinc is dat zelfs gezworen oude-klerenverkoopster, om in juli 1606 over te gaan in gezworen taxeerster. Ik vermeldde al, dat zij in 1617 als eerste van de vier gezworen schatsters wordt genoemd.

Natuurlijk vinden we haar steeds op de bovengenoemde verkopeningen, maar niet alleen als koopster. Ook worden op haar verzoek af en toe kleine verkopeningen gehouden. Op 4 februari 1603 gebeurt dat in Sint Olof bij de Sint Jansbrug en de klerk tekent in het register op, dat Barber zelf het contante geld – er werd geen crediet gegeven – zal innen en dat daarom geen salaris voor de verkoping berekend wordt. Op 15 augustus 1620 worden op haar verzoek kleren geveild.

Op 7 december 1624 werd zij in de Oude Kerk begraven en op 19 april 1625 werd haar nalatenschap geveild in haar huis in de Breestraat over de Zuiderkerk. Ze wordt dan genoemd 'eertijds gezworen uitdraechster deser stede'. Dat wilde vermoedelijk niet zeggen, dat alle uitdraagsters 'gezworen' waren, maar dat zij een van de vier gezworen uitdraagsters of schatsters was geweest.

De andere uitdraagsters hadden ook wel een soort van status. We zagen al, dat hun aanzegging werd gedaan van de verkopeningen. Op 14 februari 1626 noteert de klerk omtrent een koopster, Metgen Coninx, 'nieuwe uptdraechster'. Ik neem aan, dat men als uitdraagster geadmitteerd moest worden. Vandaar ook de mogelijkheid, die ik boven noemde, tot suspensie. Op de verkopeningen speelden de uitdraagsters een bijzondere rol. Voorin de latere registers vindt men streepjes en elk streepje vertegenwoordigt een

stuiver boete van een uitdraagster. De naam van de uitdraagster, die de eerste boete kreeg, werd aangetekend, misschien omdat zij voor de verdere inning zorg moest dragen. Wat dat voor boeten waren, blijkt niet. Onverklaarbaar voor mij is ook, dat de boeten tot tweemaal toe in Ouderkerk werden afgerekend. Zo vindt men voorin het register van 1620-1623 aangetekend, dat de afslager Gerrit Jacobsz op 1 juli 1621 82 st. te Ouderkerk ging betalen. Hetzelfde had de tweede afslager, Jan Dircksz van Beuningen, op 14 juli 1618 ook al te Ouderkerk met 21 stuivers gedaan blijkens zijn register van 1618-1620.

Dat de stemming op de verkopeningen grappen in de hand werkte, blijkt achter in dat register. Daar zijn met fraaie letters de initialen van de afslager JD geschreven, waarboven later is gezet: 'Daer is een monster in de werelt, het is.' J.D. De uitdraagsters hadden stellig geen toegang tot het register, maar velen van hen zullen dit graag hebben beaamd.

De bijnamen, die ik noemde, zijn moeilijk thuis te brengen. Pogingen daartoe zouden waarschijnlijk ook niet de moeite lonen gezien b.v. de resultaten die ik bereikte met de Graeff en de Graeffin, hoewel dat toch belangrijke uitdraagsters waren.

Op 13 april 1621 wordt als koper van een perspectief voor *f* 8.10.— vermeld 'Andries Pietersz des gravinnen man' en 19 maart 1637 'Mr. Jan Orgel de zwager van de Graeffin'. Die zwager of schoonzoon, Mr. Jan Dircksz Orghel, was in het gildeboek van de chirurgijns terug te vinden en daardoor ook zijn ondertrouw op 13 november 1627 met Maynsgen Andries, die geassisteerd werd door haar ouders Andries Pietersz en Heynrickgen Gerrits, wonende op de Oudezijds Achterburgwal. Daarmee had ik de befaamde Graeffin te pakken en indirect ook haar vader, de Graeff.

Dat bleek de kleermaker Gerrit Hendrycz van Zutphen te zijn, die in 1586 naar Amsterdam kwam en in 1589 als weduwnaar van Meins Offerhuys met Janneke Thijsen trouwde. Op 10 februari 1615 werd de tweede vrouw in de Oude Kerk begraven, komende van de Luysmerckt naast de Sint Jorisstraat en op 28 april 1615 bewees de vader, die dan oudkleerkoper wordt genoemd, de drie kinderen uit zijn tweede huwelijk 2400,— op zijn huis en erf op het hoekje van de Walenkerksteeg. De Graeff, die misschien naar het graafschap Zutphen heeft geheten, was dus handelaar in oude kleren.

Zijn dochter Heinrickgen, die als Graeffin nog groter bekendheid verwierf dan haar vader, trouwde, 20 jaar oud, in 1598 met dehuistimmerman Cornelis Jansz, na zijn dood in 1603 met de varensman Reyer Reyersz en tenslotte in 1607 met de huistimmerman Andries Pietersz. Zetten de brudegoms keurig hun handtekening, de bruid kwam steeds met een merk, wat haar echter niet belette goede zaken te doen. Op 16 juni 1629 werd Heinrickgen en op 1 november 1633 werd Andries van uit de Spinhuissteeg in de Oude Kerk begraven. Het luiden van de klok toont dat zij rooms-katholiek waren. Maar nergens vindt men enig spoor van haar beroep van uitdraagster. Toch was de faam van de Graeffin zò groot, dat toen haar schoonzoon acht jaar na haar dood op een verkoping iets kocht, werd aangetekend dat hij haar 'zwager' was. De Graeffin had zich dan ook aller-

minst tot oude kleren beperkt. De meest uiteenlopende zaken kocht ze en dikwijls voor flinke prijzen. Ik noem een landschap van Momper voor *f*34,— uit de nalatenschap van Paulus Bisschop op 6 april 1620 en een kunstboek voor hetzelfde bedrag op 29 januari 1626 uit de nalatenschap van Govert Boelis.

Andere, ook belangrijke uitdraagsters, bleven helaas een gesloten boek voor mij. Ik denk bijvoorbeeld aan de Groene Ridder, die eveneens veel kunst kocht. Het faillissement van deze uitdraagster — of het een vrouw of man was durf ik niet te zeggen — bracht in 1625 de afslager in financiële moeilijkheid, omdat de Groene Ridder veel crediet had gekregen. Daaraan dankt deze Groene Ridder, dat zijn naam in het Groot Memoriaal werd opgetekend, toen een accordo werd gemaakt over de afrekening.

Bij die onverklaarbare namen denk ik ook aan Lazarus, die veel schilderijen kocht, o.a. uit de nalatenschap van Barber Jacobs een landschap van Govert Jansz voor *f*10.10.—. Kan deze uitdrager identiek zijn geweest met Abraham Hendricx, de vader in 't Lazarushuis, die omstreeks 1625 veel op de verkopeningen kocht? Of was het maar doodgewoon Lazarus Wateringh, getrouwd met **Swaentje** Gerrits, wier resterende goederen op 8 november 1628 bij 't Gebed sonder Eynde werden geveild met een totaal van *f*1686.7.8 als opbrengst.

Dan is er Mary Garbrants op de Achterburgwal, die o.a. op 26 oktober 1601 voor 7 gulden 'een ijser instrument dat selfs wendt' koopt. Een

De Noordermarkt met de meubelverkoop voor de geringe man door uitdragers. Gravure van H. Schoute voor de Fouquier atlas, ± 1770

Foto Gem. Archiefdienst

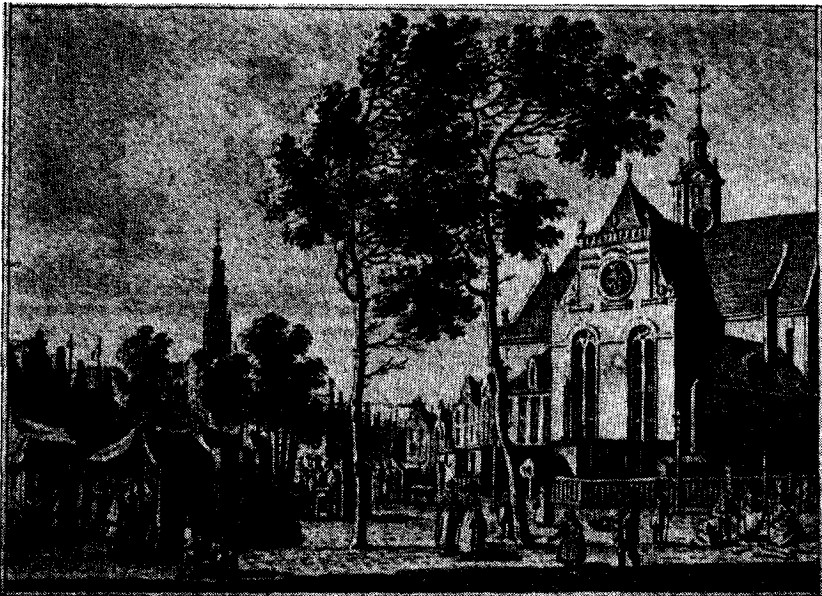
ogenblik meende ik in haar de moeder van de dichter Bredero – die zelf ook wel verkopeningen bezocht – terug te vinden, maar deze Mary leefde veel langer en was blijkbaar de dochter van de ook in de registers genoemde uitdrager Garbrant Visch, die in het kohier van 1585 op de hoek van de Kolcksteeg en Nieuwendijk wordt vermeld.

Ik zou graag voortgaan, maar gebrek aan ruimte verbiedt het en daarom besluit ik met een uitdraagster, wier naam zeer in tegenspraak tot haar beroep was: Mary Ootmoedich! Genoeg zij, dat ik kon constateren dat de uitdraagsters alles en alles kochten, soms voor grote bedragen, die ze volgens de voorschriften na zes weken moesten betalen. Dat dit niet altijd gebeurde, zagen we bij de Groene Ridder.

Tenslotte wil ik nog iets vertellen over de latere uitdragerij. Wanneer in 1691 de kleermakers weten te verkrijgen, dat uitdragerijen pas gedreven mogen worden, wanneer men eenmaal 12,— aan het gilde heeft gegeven, komen uitdragers en uitdraagsters in verzet, overigens zonder succes. Merkwaardig voor ons is, dat ze daarbij opsommen, waarin ze handel drijven en wel: oude en nieuwe kleren, cassen, kisten, tin, ijzer, goud- en zilverwerk en dergelijke.

In het kohier van 1742 vindt men vele uitdragers – van uitdraagsters wordt niet meer gesproken – in de buurt van de Nieuwmarkt. Dat waren, zoals ik in mijn boekje over de Gilden kon vaststellen, allen oude klerenkopers.

Maar ook de andere vroeger zo gezochte nering, namelijk in houtwerk,

De Noordermarkt met de uitstallingen van meubels van de uitdragers. Tekening van J. Bolthuis, 1783

Foto Gem. Archiefdienst

bestond op één punt geconcentreerd voort. In 1776 komen de uitdragers van de Noordermarkt, die kasten, tafels, banken, kleerstokken en dergelijke rommelarij voor hun huis plachtten uit te stallen met de klacht, dat ze door de keur van 30 januari 1747 beperkt zijn tot uitstallingen van 5 voet hoog bij 5 voet lang, wat vooral met het oog op kabinetten, Meer-, porcelein-, linnen- en andere kasten en verder alle grove en ruwe meubelen '(daar selden ymand buyten hun supplianten gading in heeft of weg meede weet)' grote moeilijkheden geeft, zodat ze verzoeken een lengte van 7 en hoogte van 8 voet toe te staan. Als aanbeveling leggen ze er de nadruk er op, dat dit de markt is, waar de geringe gemeente zijn meubels komt kopen. Van 31 januari 1766 dateert een keur, die de breedte op 13, diepte op 6 en hoogte ook op 6 voet vaststelt. Hogere stukken mocht men op de markt tentoonstellen en op maandags mocht men bepaalde kramen tot 8 voet optrekken.

Ditmaal zijn de namen van de ondertekenaars bewaard, 16 mannen en 8 vrouwen. De rollen zijn nu dus omgekeerd, want het zijn niet meer uitdraagsters, man of vrouw, maar uitdragers, vrouw of man.

I. H. v. E.

EEN PROTESTANTSE KERK MET EEN KATHOLIEKE NAAM

In het register der rentebrieven 11, 147vo vond ik een merkwaardige akte. Op 17 september 1594 compareren voor schepenen Willem Jansz. Boogaert en Huych Hendricxsz. kaescooper, 'kerckmeesters van de kercke alhier genaempt de Hostie' en verklaren schuldig te zijn aan het Armen-Weeshuis in Amsterdam 37 gld. 10 stuivers jaarlijkse losrente houdende op voornoemde kerk. Volgens een marginale aantekening is de rente geroyeerd op 27 nov. 1596.

Men is 16 jaar na de alteratie, toen de katholieke kerken in Amsterdam verboden werden. 'De Hostie' kon dus alleen slaan op de Nieuwezijds Kapel, die echter altijd 'de Heilige Stede' wordt genoemd. Register 363, fol. 98 van het Burgerweeshuisarchief bevestigt dit. Daar leest men dat de Heilige Stede deze rente schuldig is, verleden door Willem Jansz. Bogaert en Huych Hendricxsz. kaescoper. Dan wordt de betaling over 1595, de aflossing op 15 sept. 1596 en de afgifte van de brief aan kerkmeesters vermeld.

Het zou interessant zijn om te weten of de naam 'de Hostie' ook reeds voor de alteratie werd gebruikt.

AMSTERDAMSE BINNENSCHIEPVAARTPOLITIEK IN DE 16E EEUW

Reeds enkele jaren verleent het Gemeente Archief te Amsterdam gastvrijheid aan een werkgroep, die zich o.l.v. Prof. Mr. J. Th. de Smidt bezighoudt met het analyseren en beschrijven van archiefstukken afkomstig uit het archief van de Grote Raad van Mechelen, berustend in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. De Grote Raad was door de Bourgondische vosten ingesteld als hoogste rechtscollege en bewees in het kader van hun centralisatiepolitiek soms goede diensten.

Menigmaal komen er in de bewaard gebleven dossiers rechtszaken voor, die betrekking hebben op Amsterdamse burgers of de Amsterdamse magistraat. Zo geeft dossier 537 van de Beroepen van Holland 1 tal van bijzonderheden aangaande een geschil tussen Haarlemse en Amsterdamse binnenschippers. Niet alleen verschaffen de op dit geschil betrekking hebbende processtukken een kijk op de toenmalige procesgang, maar ook op de economisch-sociale omstandigheden en de problemen voortvloeiend uit de omstrede stedelijke autonomie.

Wanneer we nu de partijen in dossier 537 bekijken dan zien we dat de zaak in eerste instantie zich afspeelde tussen een Haarlemse en Amsterdamse schipper, maar dat zich bij de schippers hun gilden en weldra de stedelijke overheden voegden. Te Amsterdam bestond er al in 1453 een binnenlandvaardersgilde.⁵ Of liever gezegd waren er twee: één voor elke zijde van de stad; daar er echter steeds ruzie en naijver was tussen deze twee werden deze corporaties in 1473 samengevoegd.³ In 1571 telde dit gilde 200 leden.⁴

Gedurende de gehele 16e eeuw hadden de Amsterdamse binnenlandvaarders twisten gehad met vakgenoten in de andere koopsteden over laden en lossen.¹ De Amsterdammers meenden in hun eigen stad het recht van 'voorlading en aflegging' te mogen uitoefenen: d.w.z. bij gelijk schip en gelijke vrachtprijs moest eerst een Amsterdamse schipper in de gelegenheid worden gesteld een vracht te laden; was dit niet gebeurd dan moest

---

De beschrijving van dit dossier zal opgenomen worden in deel VI van de serie: Inventaris en Beschrijving van de Processtukken (dossiers) behorende tot de Beroepen uit Holland, berustende in het Archief van de Grote Raad van Mechelen, algemeen Rijksarchief Brussel Deel I-III door J. C. Andries, Deel IV en V door A. H. Huussen jr., Deel VI door A. J. M. Kerckhoffs-de Hey Amsterdam 1964-1969; Films van de bewerkte dossiers zijn aanwezig op het Amsterdamse Gemeentearchief. 1. H. van Eeghen Inventarissen der Archieven van de Gilden en van het Brouwerscollege A'dam 1951 p. 41.

³ J. ter Gouw Geschiedenis van Amsterdam 7de Amsterdam 1879.1891 dl. 111 p. 276.
J. ter Gouw dl. V p. 405.
J. ter Gouw dl. IV p. 368.

'aflegging' plaats vinden, hetgeen inhield dat de vreemde schipper de reeds geladen waren ten behoeve van een Amsterdamse collega afstond ingevolge het recht van 'voorlading'. Dat de Amsterdammers dit meenden was één ding, dat dit door de andere steden ook werd geaccepteerd een tweede. Men werkte ook met het wederkerigheidsprincipe, d.w.z. vreemde kooplieden hadden in de eigen stad dezelfde rechten als de eigen kooplieden in de vreemde stad; dit werd op 9 juni 1553 ook door de Amsterdamse magistraat bij ordonnantie bepaald: 'Vreemde coopluuden souden binnen Amstelredamme niet vrijer, noch exempter zijn te moegen laeden dan de poirters van Amstelredamme zijn ter plaetse daer de selve coopluuden thuyt behooren.'

Keren we nu terug naar de rechtszaak, zoals die blijkt uit het dossier nr. 537. In april 1557 had Cornelis Herwayer, wonende te Amsterdam, optredend als agent voor een koopman uit Gent, 26 last haver voor zijn patroon gekocht. Hij bevrachtte daarmee het schip van IJsbrant Allaertsz. uit Haarlem met de bedoeling dat deze haver naar Gent vervoerd zou worden. Toen echter een Amsterdamse schipper, Aernt Leenaertsz. Hardebil, hiervan hoorde sommeerde hij de Haarlemse schipper ingevolge het recht van 'voorlading' de geladen haver 'af te leggen.' Nadat er een gezworen stadsbode aan te pas was gekomen geschiedde dit ook, en Aernt Leenaertsz. Hardebil voer met de haver naar Gent. Maar toen hij op zijn tocht Haarlem passeerde werd zijn schip daar op verzoek van de Haarlemse schippers in beslag genomen. De deken van het Haarlemse schippersgilde, Ouwel Pietersz., was toevallig in Amsterdam en als tegenmaatregel werd deze nu gearresteerd en geroepen 'opte buyten rolle': hij zou de inbeslagname van het schip 'costeloos ende scadeloos' ongedaan moeten maken. Inmiddels was ook de pensionaris van Haarlem, Mr. Lambrecht, naar Amsterdam gekomen; men beraadslaagde nu in het 'torentghen' (van het stadhuis) met de Amsterdamse burgemeesters. Deze laatsten kregen min of meer hun zin, want na afloop van de bespreking reisden de Haarlemmers naar hun stad terug en werd het beslag op het schip opgeheven. Dit voer hierop naar Gent, laadde op de terugtocht kalk, maar werd toen het Haarlem passeerde opnieuw in beslag genomen. Amsterdam reageerde met de arrestatie van de Haarlemse schippers die op dat moment daar aanwezig waren. Hierop reisden Gerrit Steffensz. en Joost van Hillegom, burgemeesters van Haarlem, samen met de pensionaris naar Amsterdam en men kwam tot een accoord met de Amsterdamse magistraat. Na 'goeden chier' gemaakt te hebben met hun Amsterdamse collega's reisden de Haarlemmers weer naar huis. Hier waren de dekens van het schippersgilde het blijkbaar niet eens met het accoord want wél werd het schip vrijgegeven, maar op 3 augustus 1557 verkreeg Haarlem op haar verzoek van het Hof van Holland brieven van complainte en werd Amsterdam voor commissarissen van het Hof gedaagd. Haarlem meende namelijk het recht te hebben vrijelijk te mogen laden en lossen te Amsterdam en voelde zich door het optreden van Aernt Leenaertsz. Hardebil in dat recht gestoord. Een der commissarissen, Mr. Damas van Drogendijk, liet beide partijen hun stukken indienen en de wederzijdse antwoorden op die stukken; op 5 februari 1558 wees het Hof van Holland

echter de eis van Haarlem af. Deze stad ging van deze beslissing in beroep bij de Grote Raad van Mechelen.

Amsterdam deed intussen Haarlem verschillende voorstellen: zo op 28 mei 1558 waarbij Amsterdam verklaarde tevreden te zijn als Haarlem in Amsterdam het recht van 'voorlading en aflegging' kreeg alleen bij vrachten voor Haarlem bestemd en Amsterdam voor het overige dat recht mocht uitoefenen.

Het proces voor de Grote Raad vond echter voortgang en om met bewijsmateriaal te komen werd de secretaris van Amsterdam, Mr. Pieter Vloits, er in het najaar 1558 op uitgestuurd om navraag te doen in de andere zeesteden van Holland en Zeeland hoe daar de zaken geregeld waren. Eind oktober was hij daarvoor in Rotterdam en Dordrecht en begin november in Middelburg, Vlissingen en Zierikzee. De verklaringen, afgegeven door de burgemeesters en schepenen van deze steden, kwamen ongeveer alle neer op: eigen schippers hadden voorrang bij het laden boven vreemde schippers behoudens de schippers uit die steden, waarmede een verdrag dienaangaande gesloten was. Hangende het proces deed de Grote Raad een voorlopige uitspraak en bepaalde op 13 mei 1559 dat tot de definitieve beslissing Amsterdam niët het recht van 'voorlading' mocht uitoefenen. Ondertussen had Haarlem ook een voorstel gedaan de zaak 'mit vruntscap off te leggen' en Amsterdam inzake stukgoederen het recht van 'voorlading' toe te kennen. Op 24 januari 1561 antwoordde Amsterdam bij resolutie van de vroedschap hierop met een tegenvoorstel, geformuleerd na overleg met de overliden van het binnenlandvaardersgilde, : 'als dat deser stede poorters alhier zouden hebben 't voerlaeden van alle stickgoeden, van Oosten comende, zoeverre zyluden denzelven goeden vueren willen voer tzelve loen, daervoer een Haerlems scipper die vueren wille; item, dat de Haerlemmer scippers nyet en zouden moegen laeden an de waege ofte Vigendam deser stede; item, dat die van Haerlem binnen deser stede jurisdictie ende 't Yeoornt nyet en zouden lichten, ende dat gheen Haerlemmers vracht alhier zouden aennemen van eenigen Ghentenaars; des zoude deser stede scippers tot Haerlem gegunt werdden te moegen aldaer aennemen alle vrachten, sonder eenich recht van voerladinge by die van Haerlem gepretendeert te werdden, etc.'. Als Haarlem met deze voorstellen accoord zou gaan zou het proces als beëindigd beschouwd worden.¹

Haarlem ging blijkbaar niet accoord, want het proces werd voortgezet. Amsterdam stuurde opnieuw een bode uit om van de zeesteden verklaringen los te krijgen aangaande het recht van voorlading. In juli 1561 werden er min of meer gelijkkluidende verklaringen afgegeven door de magistraat van Gorinchem, Dordrecht, Reimerswaal, Vlissingen, Middelburg, Vere, Zierikzee, Den Briel, Schiedam en Rotterdam, die alle verklaarden dat in hun havens de eigen schippers het recht van voorlading boven vreemde schippers hadden.

---

¹ J. G. van Dillen Bronnen tot de Geschiedenis van het Bedrijfsleven en het Gilde-
wezen van Amsterdam. Den Haag 1929, dl. I, p 276.

Daarnaast beriep Amsterdam zich op een overeenkomst, die het met Gent had gesloten, waarbij was afgesproken dat in Gent Gentse schippers en in Amsterdam Amsterdamse schippers met goederen voor één van beide steden bestemd zouden bevracht worden. Aangezien het in dit geschil haver betrof, gekocht voor en bestemd voor een Gentenaar, meende Amsterdam dat deze afspraak hier van kracht was. De bevrachter van de haver, de Amsterdamse agent van de Gentse koopman, zou dan ook de schade ontstaan door het overladen van de haver aan de Haarlemse schipper moeten vergoeden.

Ook voerde Amsterdam een sententie van de Grote Raad van 13 september 1504 aan waarin dit hoogste rechtscollege uitspraak had gedaan inzake een geschil tussen de regering en schippersgilde van Bergen-op-Zoom en de schippersgilden van Brugge, Middelburg en Arnemuiden en de regering van Middelburg over het recht van voorlading, waarbij die van Bergen het recht van vrije lading eisten. De Grote Raad had toen bepaald dat aan die van Middelburg het recht toekwam van voorlading 'van allen goeden ende coopmanscepen, arriverende in der vryhey, limiten ende district van onse voirsr. stede van Middelborch op dEngelsche reet ende tVlacke, daer quaestie af es, omme de voirsr. goeden ende coopmanscepen te voeren in hueren scepen in Vlaenderen, in Brabant, Zeelant, Holland ende elders, tenwille ende goeder geliefte van den coopluiden ende proprietairen, zonder dat die van Bergen zulke recht hebben dan in absencie ende by gebreke van den voirsr. verweerers, tenzy van hueren propren goeden oft van den goeden van den inwoenenden ende poorters van Bergen voirsr., omme die te voeren in de voirsr. stede van Bergen ende nyet alders.¹ Hier was dus aan Bergen-op-Zoom, dat het recht van vrij laden en lossen had opgeëist, dit recht door de Grote Raad ontzegd en Middelburg het recht van 'voorlading' toegewezen.

Haarlem van haar kant beriep zich op een ordonnantie van 2 april 1506 van Philips de Schone²; hierbij was bepaald dat vanwege het belang van de korenhandel en het feit dat de Nederlanden zo afhankelijk voor hun eigen onderhoud waren van de invoer van granen, de schippers en kooplieden overal in Holland en Zeeland vrijelijk graan mochten laden en lossen. Op 17 juli 1506 had Amsterdam tezamen met Dordrecht en Haarlem deze ordonnantie van kracht verklaard, waarbij alle vroegere plakaten, die de in- en uitvoer van graan beperkten, vervallen werden verklaard; op 18 april 1508 werd dit besluit nogmaals samen met Dordt, Haarlem, Leiden en Delft bevestigd.

De argumenten van Haarlem wogen blijkbaar het zwaarst: op 8 juli 1570 bepaalde de Grote Raad³ dat de Haarlemse schippers in 'deuchdelycke

---

¹ W. S. Unger *Bronnen tot de Geschiedenis van Middelburg in den Landsheerlijken tijd*. Den Haag 1931, dl. III p. 215, 216.

² H. Noordkerk *Handvesten van Amsterdam*. dl. I p. 69.

³ De sententie is afgedrukt in *Handvesten en Privilegien der stad Haarlem*. Haarlem 1751 p. 310-315.

possessie vel quasie van dat de schippers binnen de voors. stede van Amstelredam mogen laden, aennemen ende heurluyder schepen, daermede zy hen aldaer vinden, bevrachten met alrehande coopmanschap ende waren ende d'selve alomme te vervoeren.¹ Deze sententie werd genoemd in een notariële aanzegging uit 1596 namens de stedelijke regering van Haarlem aan die van Amsterdam inzake een twist tussen de schippers der beide steden betreffende het laadrecht. Deze hier aangehaalde uitspraak van de Grote Raad is des te merkwaardiger daar we in het 'Hanenboek' een ordonnantie van 5 december 1571 van de koning aantreffen waarbij aan de schippers van Amsterdam het recht van voorlading werd toegekend; uitgezonderd waren die vreemde schippers die met een halve lading of meer te Amsterdam aankwamen en daar wilden laden en naar hun thuishaven terugkeerden.²

Amsterdam had dus bij de vorst aangeklopt en ondanks het vonnis van de Grote Raad haar zin gekregen en dat nog wel op 5 december. Toch is er nog tot in het eind van de 16de eeuw geruzied over het recht van laden; boven noemden we de notariële aanzegging uit 1596, waarin gesproken wordt over een beslag op een Haarlemse 'crabschuyte', gedaan om de schipper ervan te beletten een aantal vrachtjes te vervoeren.³

Daarna zijn de binnenvaartzaken in Holland wat beter geregeld in de 'beurten', die iedere stad en iedere schipper een bepaald aandeel in het vrachtvervoer gaven en waardoor arrestaties en beslagleggingen overbodig gemaakt werden.

Zo kwamen uit dit dossier tal van bijzonderheden naar voren over de economische politiek van de Amsterdamse stadsregering, die haar schippers natuurlijk probeerde te beschermen tegen concurrentie, maar ook over de moeilijkheden van de centrale overheid die tussen de steden moest bemiddelen. Van belang is het misschien nog er op te wijzen dat de uitspraken van de Grote Raad, het orgaan van de Bourgondische vorsten, soms tegen die van het Hof van Holland, waar de 'Hollandse heren' een overwegende invloed hadden, ingingen, waarbij de steden meer bij de eerste bescherming vonden.

Uit het bovenstaande blijkt het belang van de uitgave van de jurisprudentie van de Grote Raad van Mechelen aangezien daardoor een 'eerste klas' bron beter beschikbaar komt voor historisch- sociaal- en economisch-historisch en rechtshistorisch onderzoek.

H. A. DIEDERIKS

---

¹ J. G. van Dillen als n. 5 dl. 1 p. 529.

² G. A. A. Haan, Willekeuren der Stadt Aemstelredamme fol. 223r.

³ J. G. van Dillen als n. 5 p. 530; ook in het Haarlemse Gemeentearchief zijn stukken aangaande de twisten aanwezig. Vgl. A. J. Enschedé, Inventaris van het Archief der stad Haarlem. Haarlem 1866 le afd. p. 269, 270.

DE RESTAURATIE VAN EEN VAN DE LASTPOSTEN VAN HET LEPROZENHUIS

In 1670 kregen drie instellingen, die over middelen beschikten, het Burgerweeshuis, de Gasthuizen en het Leprozenhuis, van de stedelijke overheid bevel ieder een 70tal woningen in het zogenaamde Noortsche Bosch, de buurten ten zuiden van de Prinsengracht en ten wederzijden van de Vijzelstraat, te bouwen. De bedoeling was, dat men hiermee een eind zou maken aan het gebrek aan woonruimten met tenminste één grote kamer, waar weversgetouwen etc. konden worden opgesteld. Mejuffrouw Dr. Leonie van Nierop wijdde in het jaarboek van 1937 aan deze huizen een uitvoerige studie. Ze werden door niemand minder dan Philips Vingboons ontworpen.

Voorals de regenten van het Leprozenhuis, de minst kapitaalcrachtige van de drie instellingen, gingen zwaar gebukt onder deze 'lastposten' en waren verheugd, toen ze deze tenslotte konden verkopen. Als allerlaatste werden op 26 november 1759 zestien huizen en nog een loods in publieke veiling gebracht, waarbij dit hoekhuis ook hoorde. Nog vóór de veiling echter werd het uit de hand verkocht aan een zekere Jan Hagen voor *f* 3800,—. Het huis was tot 1 mei 1760 voor *f* 172,— per jaar aan een kaarsenmaker verhuurd. De huizen hadden toen alle nog hun Leprozennummer boven de deur, het hoekhuis 'L no 13'. Op de foto's ziet men, dat de buurhuizen aan weerszijden ook hun oorspronkelijke gevel bewaard hebben. Het is daarom aardig te vertellen, wat zij in de veiling van 1759 opbrachten. Het buurhuis in de Nieuwe Looiersdwarstraat, dat toen het no. 12 droeg, deed *f* 2000,—, het buurhuis in de Noorderstraat, dat toen het no. 14 droeg, *f* 2400,—.

Op 18 maart 1760 volgde de officiële overdracht voor schepenen aan de nieuwe eigenaren. Het zoeken daarnaar werd niet vergemakkelijkt door het feit, dat de Noorderstraat toen Noorderdwarstraat en de Looiersdwarstraat toen Noorderstraat heette. Maar ondanks die verandering van straatnamen en ondanks het verdwijnen van de oude Leprozennummers boven de deuren, vormt dit hoekje van drie lastposten thans weer een aardig 17de eeuws geheel.

De restauratie van het huis door Diogenes in 1965 was het allereerste begin in deze buurt en werd gevolgd door andere. Kort geleden kwam een groot project hier tegenover gereed, waarin een hotel is ondergebracht. Ook vreemdelingen zullen nu profiteren van de 17de eeuwse lastposten.

1. H. v. E.

Nieuwe Looiersdwarstraat 1 vóór en na de restauratie. Foto's Gem. Bureau Monumentenzorg

BRUTALITEIT

VAN EEN HARINGKOPER IN 1702

OP DE BURGERMEESTERSKAMER

Ruwart Croese, haringkoper, woonende in de Haringpackerij, daer het Veen uithangt, hebbende (zonder voorgaende communicatie en permissie van de heeren commissarissen van de buitenlandsvaerders, of van derzelver gildeknecht harentwegen) geladen een partije haring, gedestineert na Hamburg, in een vremd vaartuig en vremde schipper, contrarie de ordonnantie en keure daerop zijnde, en daerover ontboden wezende in de camer van de heeren burgermeesteren en regeerders deezer stad, die hem voorhielden, zulx te strijden met de voors. ordonnantie en keure en aen te loopen tegen het interest en welzijn van deezer stede burgeren, van de welke t'hans twee in ladinge lagen, om op zondag aenstaende den 3e deezer met convoy na Hamburg te vertrecken; heeft dezelve Ruwart Croese kunnen goetvinden, daerop aen haer Ed. Gr. Achtb. te zeggen: 'Ik zal ze dan (te weeten de voors. partije haring) weder uit dat schip doen ligten, en zenden ze aenstonds nae Enchuizen, waernaer toe wij in 't toecomende genootzaakt zullen zijn alle de haring te verzenden.' Welk antwoord haer Ed. Gr. Achtb. vermeinende af te gaen van de reverentie, die hij Ruwart Croese, als inwoonder van deeze stad, aen haer schuldig is, zij geordonneert hebben, dat alhier per memorie zoude werden aengeteeckent. Actum den 1e december 1702 praesentibus de heeren Mr. Gerbrand Pancras en Dr. Dirk Bas, burgermeesteren.—

Ter ordonnantie van haer Ed. Gr. Achtb. voornoemt Joz. Huydecoper' (Groot memoriaal VIII 233 vo).

Wie deze Ruwaert, die zijn naam wel eer aandeed, was? Op 23 augustus 1697 werden op akte van Enkhuizen ingetekend Ruwaert Kroesen, die daar geboren was en woonde, en Jannetje Bout, weduwe van Jan van Veen, die in de Haringpackerij te Amsterdam woonde. De bruidegom vestigde zich na zijn huwelijk ook te Amsterdam.

Op 8 oktober 1697 werd Ruwaert Kroesen, wijnkoper, als behuwd poorter ingeschreven. Dat was mogelijk, omdat Jannetjes vader, de schipper Hendrick Lucasz, poorter was geweest. Een kind van het echtpaar Kroesen werd op 17 augustus 1701 in de Oude kerk begraven. Twee jaar daarna stierf Ruwaert zelf, maar zijn lijk werd op 29 juni 1702 naar Enkhuizen vervoerd. Over dit transport naar Enkhuizen zullen burgemeesteren niet hebben getreurd; ze waren een lastige burger kwijt. De weduwe hertrouwde in 1705 met de makelaar Cornelis de Voogel.

1. H. v. E.

VAN DE BOEKENTAFEL

W I M MEILINK, DOOPCEEL VAN JAN
CLAESZEN, KRONIEK VAN HET TRADITIO-
NELE POPPENSPEL IN NEDERLAND, J. H.
DE BUSSY, AMSTERDAM 1969, f 19,50.

De titel van dit werk, dat tevens verscheen als aflevering van het volkskundig tijdschrift Nederlands Volksleven, is ontleend aan Jan Kesler, die onder dezelfde naam herkomst en afstamming van onze poppenkasthield illustreerde met korte spelen uit het internationale repertoire. Evenals Kesler met zijn poppentheater De lachende spinnekop is ook Meilink actief met handpoppen en draadmarionetten bezig geweest in een poppenspel, dat hij met zijn vrouw vertoonde in het tegenwoordige Instituut voor Nijverheid en Techniek. Bovendien verzamelde hij antieke poppen, boeken, prenten, speeltaksten en affiches betreffende het poppenspel. Daarnaast vergaarde hij in archieven, bibliotheken en musea en bij particulieren wat hij maar vinden kon over zijn hobby. Die omvangrijke oogst heeft hij in het boek dat nu verschenen is op een overzichtelijke wijze in woord en afbeelding bijeen gebracht.

Amsterdam, waar de eerste exemplaren van het boek op 22 maart tijdens een vergadering van het Volkskundig Genootschap in het Toneelmuseum werden uitgeleend, speelt in de Jan Klaassengeschiedenis een grote rol, al blijven spelers in Utrecht, Rotterdam, Den Haag en Antwerpen niet zonder bespreking. Op de Amsterdamse kermis zagen J. van Hoven en A. Fokke Simonsz. het poppenspel en Jan Klaassen zou in de Jordaan gewoond hebben en trompetter geweest zijn in dienst van de prins. Van welke? Daar beginnen de moeilijkheden al en de Jan Claassen, waarvan in de protocollen van de kerkeraad van de Herv. Kerk sprake is, was trekwerker, d.w.z. werkman in een weverij, die kettingdraden opwaarts trok om weefsels met patronen te vervaardigen. En dan is er ook nog de afleiding van Thomas Asselijns in 1682 verschenen blijspel Jan Klaaz of gewaande dienstmaagd, een stuk dat zoveel tumult verwekte, dat burgemeesteren opvoeringen verboden. Meilink constateert, dat de ware gang van zaken aangaande de naamgeving van Jan Klaassen ook thans nog niet met zekerheid valt vast te stellen. Zijn karakter van arme bliksem,

die het moet opnemen tegen de eeuwige schuldeiser (huisbaas) en tegen de wet (diender, rechter en beul), die een slecht huwelijk heeft en wordt geconfronteerd met dood en duivel, is internationaal. Wij zien hem al met Katrijn op een miniatuur uit de 14e eeuw en zijn verwanten heten Maccus, Polichinelle, Kasperl en Punch. Zijn makers zijn Maccheroni in Italië, Jean Potage in Frankrijk, Hanswurst in Duitsland, Jack Pudding in Engeland en in eigen land Hans Pekelharing, allen genoemd naar het lievelingseten van de mindere man.

Bijzonder Amsterdams is wat Jan ter Gouw, Jacob van Lennep en Justus van Maurik over de ronzebons of poppenkast vertelden en met Jan Feith over Janus Cabalt, die in 1935 stierf, komen we in een tijd, die velen zich nog herinneren. Sinds 1952 staat Dirk Kersbergen, kleinzoon van Cabalt, met zijn poppenkast op de Dam, maar het is het oude spel niet meer. Shownummertjes bij de bandrecorder kwamen er voor in de plaats met een luidspreker om in het verkeerslawaai hoorbaar te zijn. Het oude poppenspel leverde geen bestaan meer op. Merkwaardig is dat Van Lennep (1802-1868), Ter Gouw (1814-1894) en Van Maurik (1846-1904) de poppenkast van hun dagen successievelijk ook al veel ten kwade veranderd vonden bij die van vroeger vergeleken. Wij zullen dus maar afwachten en kunnen ons in ieder geval verheugen in dit boek, dat een aantal speeltaksten voor de poppenkast bevat en illustraties, uiteenlopend van centsprenten tot een schilderij van Pijke Koch.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

M. REVIS, LAMPEN LANGS DE WEG, NOG-
MAALS TWAALF VERHALEN MET TEKE-
NINGEN VAN VABER HEERESMA, VAN
DITMAR, AMSTERDAM 1967, f 8,90.

Dit boekje is het derde deel van de serie 'Stadia van Amsterdam', waarvan in 1965 Knopen in het koord en in 1966 Stenen uit het mozaïek verschenen, besproken in de maandbladen van maart 1966 en januari 1967. Ook nu weer heeft de auteur een gevarieerd beeld van Amsterdam opgevoerd. Het eerste verhaal speelt in 1772,

het laatste in 1907-1908. De heerschappij van Napoleon, Felix Meritis, de trekschuit van Utrecht en de spoorweg naar Haarlem, de opkomst van industrie en arbeidersbeweging en de tonclwereld van Heijermans vormen o.a. de decors waartegen zich de door Revis beschreven Amsterdamse levens afspelen. Soms krijgt de stad de overhand en zijn de mensen niet meer dan illustraties bij haar ontwikkeling. Een enkele maal roepen ze associaties op, zoals in De Fabriek de schoolmeester van Nicuwendam, die doet denken aan de door mr. dr. J. H. A. Ringeling in ons Jaarboek van 1961 geschetste meester Gerrit van Zeggelaar uit Ransdorp.

In het verhaal De Gevelsteen heeft de schrijver de Amsterdamsche burgwallen enigszins door elkaar gehaald, wanneer hij het heeft over de hock waar Oudzijds- en Nicuwezijds Voorburgwal bij elkaar ko-

men en hij de Korte Korsjespoortsteeg met de Dominicanenkerk 't Stadhuis van Hoorn situeert vlak bij de Oudzijds Voorburgwal. In het overigens voortreffelijke verhaal De vergissing stoort het dat een pas afgestudeerd nog niet gepromoveerd historicus benoemd wordt tot leraar geschiedenis aan het Atheneum, van welke instelling een alinea verder de omzetting in een universiteit gememoreerd wordt. Hebben hier de benamingen uit de mammoetwet de autcur parten gespeeld? De tekeningen van Heccresma sluiten goed aan bij de tekst, maar het Rasphuispoortje op blz. 124 is kennelijk niet op de juiste afbeelding gebaseerd.

Wij zien met belangstelling uit naar het vierde deel, dat onder de titel Bomen op de gracht de 'Stadia van Amsterdam' zal besluiten.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

VOORJAARSEXCURSIE

Het aantal belangstellenden voor het in ons vorige maandblad aangekondigde bezoek aan het nieuwe districtspostkantoor maakt het noodzakelijk de deelnemers te spreiden over de vrijdagavonden 30 mei en 6 juni a.s. De deelnemers, wier achternaam begint met een der letters A tot en met J, worden met hun introducties verwacht op 30 mei, de overige op 6 juni (deelnemers met opgegeven voorkeursdatum zijn voor de gewenste avond ingeschreven). Men wordt verzocht zich om 19.00 uur te vervoegen bij de portier aan de oostzijde van het gebouwencomplex (Oosterdokskafe 5). Auto's kunnen worden geplaatst op het parkeerterrein van het gebouw. De excursie zal ongeveer te 21.30 zijn beëindigd. Voor dit bezoek worden geen deelnemerskaarten toegezonden.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum : secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Herengracht 586, contributie leden minimum f 15,—, donateurs f 20,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactie maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590. Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

56e JAARGANG - NUMMER 6 - JUNI-JULI 1969

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

56e JAARGANG

JUNI-JULI 1969

DE TAPIJTMAKERIJ VAN DE FAMILIE BAERT

Bij onze excursie naar de Walenkerk in mei 1963 konden wij o.a. 18de eeuwse kussens bewonderen. De gewone kussens met alleen WKA erop waren door dames uit de kerkelijke gemeente gerepareerd, maar de vijf burgemeesterskussens, met het jaartal 1714 en het wapen van Amsterdam erin geweven, waren in Haarlem gerestaureerd. Dat waren dan ook bijzondere exemplaren.

Uit de archieven van de Walenkerk blijkt, wie die geleverd hadden. In 1714 werd veel aandacht aan die kussens besteed. Op 28 juni ontving Wijnand Alstorpiusf 75,15,— 'voor geleverd groen laken tot het maken van nieuwe kussens en enige oude vernieuwen'. Op 19 juli werd aan Johanna Alida du Rieuf 32,— betaald 'voort borduren van 16 wapens en 't sette van de letters op de kussens' en op 2 augustus aan Alexander Baert f 50,— 'voor 5 tapijtte wapen bladen tot kussens'.

Zo'n tapijten wapenkussen ziet men op de prent, die B. Picart van het avondmaal in de Walenkerk maakte. Picart was zelf waals en het is niet te verwonderen dat hij voor zijn illustraties in het bekende werk van Moubach ook zijn eigen kerk uitkoos. In 1963 beeldde ik op pag. 223 van het maandblad het doophuis af, dat hij daar in 1728 tekende. Hier reproduceer ik het avondmaal van 1732, dat blijkbaar op het koor van de kerk plaats vond. Men ziet op de achtergrond de kussens van Baert, een voorzijde en een achterzijde.

De fabriek van de familie Baert heeft van 1699 tot 1759 in Amsterdam bestaan. In het standaardwerk van Dr.G. T. van IJsselsteyn, 'Geschiedenis der tapijtweverijen in de Noordelijke Nederlanden' van 1963 vindt men tal van merkwaardige bijzonderheden over dit bedrijf.

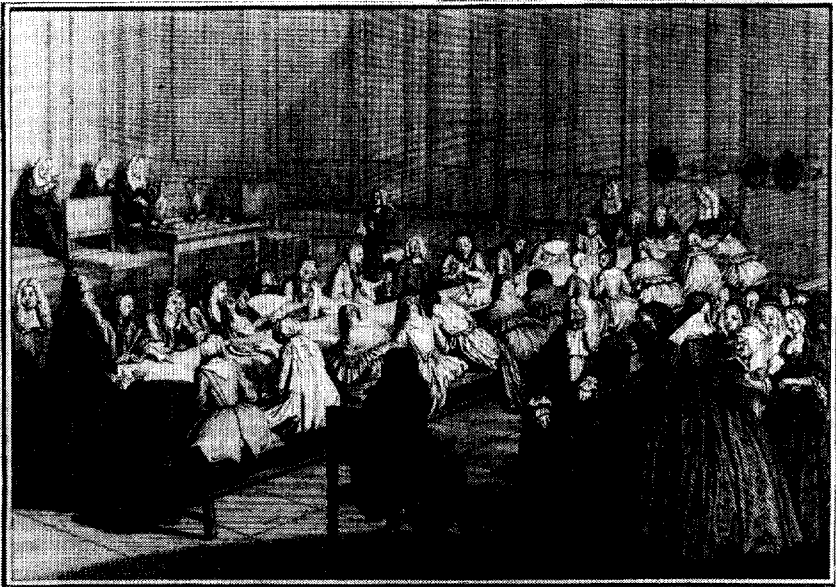
Alexander Baert, geboortig van Oudenaarden, kwam met vrouw en vier kinderen, Johanna Clara, Maria Catharina, Anna Catharina en Johannes Alexander via Gent en Brussel naar Amsterdam en werd hier in 1696 als tapijsier poorter. De stad Amsterdam, die al bijna twintig jaar lang geen tapijtmakerij binnen zijn wallen had gehad, was zeer begerig hem hier te houden. Men bood hem op 4 december 1698 voor zijn vijf kinderen het gratis burgerrecht aan, verder vrijdom van stadsexcijsen, vrijdom van tocht en wacht, ook voor het werkvolk. Tenslotte besloot men dat een

magazijn en woning bij de Utrechtse poort voor hem zouden worden gemaakt.

Op 1 mei 1699 ging de huur in en precies zestig jaar werd die voortgezet. Hoewel Alexander Baert ook op de voordelige aanbiedingen van de stad Gouda was ingegaan en daar een veel grotere tapijtmakerij op had gezet, bleef hij in Amsterdam wonen. Daar werden zeven kinderen geboren, de reeds genoemde Jacobus in 1698, Elisabeth in 1700, Abraham in 1701, Isaak, die jong stierf, in 1703, Ester in 1704, Clara, die ook al jong stierf, in 1706 en een tweede Clara in 1707. Alle kinderen werden hervormd gedoopt en misschien was dus ook het geloof een reden van vertrek voor het echtpaar Baert geweest.

Alexander Baert was een belangrijk man. Dr. van IJsselsteyn deelt mede, dat hij overal vandaan bestellingen kreeg en waarschijnlijk zelfs ook met nieuwe patronen werkte. Voor Amsterdam is bijzonder merkwaardig, dat hij zijn tapijten in de benedenboord tekende als A. Baert, gevolgd door het Amsterdamse wapen! Hij stierf, enige maanden na zijn dochter Elisabeth, en werd op 7 april 1719 in de Oude Kerk begraven in het graf van de familie van zijn schoonzoon van Genderen in het hoge koor no. 13.

Zijn weduwe, Clara de Hont, overleefde hem ruim 32 jaar en zette de

L. Picart sculpit. et del. 1726.

La COMMUNION des REFORMES.

Het avondmaal in de *Walenkerk*, grauwe van B. Picart naar eigen tekening. Met op de achtergrond de kussens van Alexander Baert.

Foto Gem. Archiefdienst

tapijtmakerij voort als weduwe Alexander Baert en Zoonen, met haar zonen Johannes Alexander, Jacobus en Abraham. Vier van haar kinderen trouwden. In 1716 was Maria Catharina met Gerrit Diepering in het huwelijk getreden, in 1717 Anna Catharina met Pieter van Genderen uit Enkhuizen. In 1723 trouwde Jacobus met Petronella Engels en ging toen elders wonen, maar bleef wel in de compagnie van het tapijtmaken. In 1732 trad Hester in het huwelijk met de makelaar Andreas van der Voort.

Clara de Hont zag vele van haar kinderen voor zich sterven. In 1721 was het haar getrouwde dochter Maria Catharina, die nog bij haar woonde, in 1725 de oudste dochter Johanna Clara, in 1733 haar getrouwde zoon Jacobus, in 1747 en 1748 haar twee ongetrouwde zonen Johannes Alexander en Abraham. Desondanks bleef zij de tapijtmakerij drijven als weduwe Alexander Baert en Zoonen, maar voortaan was het haar jongste en enig ongetrouwde dochter, Clara, die haar daarin bijstond.

Op 23 oktober 1750 maakte de weduwe haar testament voor notaris Mathijs Maten de Jonge. Er waren toen nog drie dochters en een kleindochter Clara Baert, het enige kind van de gestorven Jacobus, die zouden erven. Het testament geeft enkele bijzonderheden over de tapijtmakerij. Op 1 juli 1750 had ze aan haar dochter Clara alle 'vloertapijten, carpetten en byte-gemaakte tapijten' overgedaan en ook de buitenlandse negotie en commissies, zodat zij nu zelf geen andere tapijten of behangsels als uit de eigen fabriek bezat. Deze laatste zouden net als de zijde, garens, raayetten, patronen, getouwen etc. in vier delen worden gedeeld. Direct na de begrafenis zouden alle onverkochte tapijten of behangsels van eigen fabriek, in commissie naar buiten- of binnenlandse plaatsen verzonden, moeten worden teruggevraagd. Het aandeel van de overleden Jacobus in de compagnie had in tapijten bestaan, waarvan een gedeelte nog onverkocht was. Daarmee moest rekening worden gehouden wat betreft de erfportie van de kleindochter.

Op 28 mei 1751 stierf de weduwe Alexander Baert. Clara Baert, die 43 jaar oud was, zette de fabriek niet lang voort. Ze vestigde zich in Enkhuizen, waar haar zuster van Genderen als weduwe woonde, en in 1753 trouwde ze daar met de weduwnaar Pieter Som. Op 6 mei 1752 had ze voor notaris Maten verklaard ter geruststelling van de executeurs van de nalatenschap van haar moeder, dat ze niets meenam naar Enkhuizen dan wat haar zelf toekwam, o.a. een kabinet met inhoud, die haar broer Johannes Alexander haar op zijn sterfbed had toebedeeld. Op dezelfde dag stond ze haar zuster Hester, weduwe van Andreas van der Voort, die de tapijtmakerij ging betrekken en voortzetten, toe dat ze de naam weduwe Alexander Baert en Zoonen mocht voeren, hoewel zijzelf onder die naam ook nog zaken had af te wikkelen.

De weduwe van der Voort zou slechts enige maanden in de tapijtmakerij, waar ze was geboren en getogen, zetelen. Op 7 oktober 1752 benoemde ze voor notaris E. Haverkamp voogden over haar twee kinderen en op 14 oktober bepaalde zij, dat die voogden vrijheid zouden hebben te doen, wat ze het best oordeelden, daar een grote publieke verkoop van de tapijten, die ze zou nalaten, te schadelijk zou zijn. Op 31 oktober 1752

werd Hester Baert, weduwe van Andreas van der Voort, als laatste van haar familie uit de Brabantse Tapijtmakerij bij de Utrechtse poort ten grave gedragen in de Oude Kerk.

Wat er verder gebeurde met de tapijtmakerij? Op 23 december 1752 werd deze weer voor drie jaar verhuurd aan 'de voogden over de kinderen van Alexander Baert' tegen de oude recognitie van *f* 150,— per jaar. Die kinderen waren echter de kleinkinderen van der Voort. De 18-jarige Louis en de 16-jarige Clara van der Voort bleven er blijkbaar wonen, want vandaar uit trouwde Louis in 1757 met Angeneta Bregitta Gesner, een nichtje van een van zijn voogden, Of hij er nog getrouwd bleef wonen? Ik weet het niet.

Op 1 mei 1759 kwam in ieder geval een einde aan de tapijtmakerij. De huur werd niet gecontinueerd en het gebouw werd als stadspardenstal in gebruik genomen.

Dr. van 1 Jsselsteyn vermeldt nog tot en met 1770 bestellingen van wapenkussenbladen bij Alexander Baert en Zoonen, o.a. door de stad Gouda. Kwitanties voor betaling worden ondertekend door familieleden. In 1753 doet de makelaar Nicolaas Blinkvliet dit, die in 1752 was getrouwd met de kleindochter Clara Baert. Die had op 28 mei 1751 als haar aandeel in de nalatenschap van haar grootmoeder voor notaris Matenf 6253.18.—ontvangen, maar had ook voor nog $\frac{1}{4}$ part recht op de inventaris van de tapijtmakerij. Later vinden wij de naam van der Voort onder de kwitanties. In 1769 is dat heel verrassend: A.B. van derVoort, wat niet anders kan betekenen als Alexander Baert van der Voort. In feite moet dit de bovengenoemde Louis van der Voort zijn geweest.

Hoe lang hij de firma, die stellig elders liet werken, nog voortzette? Misschien zou een uitvoerig onderzoek naar hem en zijn familie nog iets aan het licht brengen. Ik beperk mij hier tot de mededeling, dat hij in 1810 stierf en begraven werd in het graf zuidzijde 52 Oude Kerk, dat zijn grootmoeder bij het overlijden van haar oudste dochter in 1725 had gekocht en waar op 6 juni 1783 zijn nicht Clara Baert, huisvrouw van Nicolaas Blinkvliet, als laatste van haar geslacht was begraven.

Al die notariële akten gaven helaas geen bijzonderheden over de tapijten en behangels, die de trots van de familie waren. Heel toevallig vond ik echter nog één merkwaardig stuk. De tapijten en behangels waren per slot van rekening koopmanschappen en in een van de dikke registers van verkopeningen hiervan vond ik tussen de tabak, de wijnen, het linnen, de olie, etc. etc. de gedrukte catalogus: 'Notitie van een partij vorstelijke geweeven tapijten tot kamerbehangels, bestaande in differente desseinen nagelaten door mejuffrouw de wed. Alexander Baert'. De verkoping zou plaats vinden op dinsdag 19 december 1752 's avonds om 5 uur in de Brakke Grond in de Nes. Daags te voren en op de verkoopdag zouden de goederen te bezichtigen zijn in de 'Brabantse Tapijtmakerij, bij de Utrechtse Poort'. De verkoping werd geleid door vier makelaren, waarbij de bovengenoemde Nicolaas Blinkvliet. De aflevering aan de kopers zou geschieden voor zaterdag de 23ste september tegen contante betaling.

Ik laat de behangels met prijzen en totaal opgaaf van ellen (details van

maten in de catalogus) volgen: 1. 'Een kamer Italiaanse boeren, met fraye landgesigten en perspectiven' 6 st., 148½ el tezamen, voor *f* 3.— per el aan Blinkvliet; 2. 'Een kamer boeren' 6 st., 165 el tezamen, voor *f* 6.— per el aan Crabbé; 3. 'Een kamer verbeeldende differente jagterijen' 6 st., 148 ½ el tezamen, voor *f* 3.— per el aan Crabbé; 4. 'Een kamer maanden, verbeeldende de saysoenen van het jaar, extra mooy' 6 st., 148½ el tezamen, voor *f* 3.— per el aan Crabbé; 4. 'Een kamer maanden, verbeeldende de saysoenen van het jaar, extra mooy' 6 st., 191¼ el tezamen, voor *f* 6.— per el aan Crabbé; 5. 'Een kamer verbeeldende de vier deelen van de waereldt, heel fraay' 6 st., 165 el tezamen, voor *f* 6½.— per el aan Crabbé; 6. 'Een kamer verbeeldende de historie van Amadis en Orriane, groote beelden, extra fijn en mooy' 5 st., 171¼ el tezamen, voor *f* 6.— per el aan Crabbé; 7. 'Een kamer verbeeldende eenige historien uyt Ovidius, met groote beelden, seer fraay' 6 st., 163¾ el tezamen, voor *f* 4.— per el aan Crabbé; 8. 'Een kamer verbeeldende de historie van Perzeus en Andromeda, met groote beelden, extra fijn en mooy' 4 st., 131¼ el tezamen, voor *f* 8¾.— per el aan Jan Isac de Neufville; 9. 'Een kamer verbeeldende differente jagterijen' 6 st., 148½ el tezamen, voor *f* 7.— per el aan Crabbé; 10. 'Een kamer verbeeldende eenige historien uyt Ovidius, met groote beelden, extra fijn en mooy' 6 st., 148½ el tezamen, voor *f* 5.— per el aan Crabbé; 11. 'Een kamer verbeeldende allerley vogels, beesten en lantschappen, heel fraay' 6 st., 141¾ el tezamen, voor *f* 4.— per el aan Blinkvliet; 12. 'Een kamer boeren, extra fijn en mooy; verbeeldende de visvangst, winter; allerley beesten in 't landt; en de gekroonde herder' 4 st., 123 el tezamen, voor *f* 13.— per el aan ten Kate (vermoedelijk de makelaar Antoni, die ook de directie had); 13. 'Een kamer verbeeldende een boere bruiloft, en landheeren; zeer fraay' 6 st., 165 el tezamen, voor *f* 4½.— per el aan Crabbé; 14. 'Een kamer verbeeldende enige heydense goden; zeer fraay en mooy' 6 st., 165 el tezamen, voor *f* 4½ per el aan Crabbé; 15. 'Een kamer boeren, extra fijn en mooy; verbeeldende een boere kermis, boerenjagt, den oogst, en heydens of landtloopers' 4 st., 130 el tezamen, voor *f* 10.— per el aan Crabbé; 16. 'Een kamer verbeeldende alderley fraye vogels, beesten, en lantschappen; extra fijn en mooy' 6 st., 148 ½ el tezamen, voor *f* 5.— per el aan Crabbé; 17. 'Een kamer verbeeldende de historie van Perzeus en Andromeda, met groote beelden; extra fijn en mooy' 3 st., 131 el tezamen, voor *f* 5.— per el aan Crabbé.

Drie 'ongesorteerde stukken' werden gekocht door Crabbé voor resp. *f* 4.—, *f* 4.— en *f* 7.— per el. Het waren 18. 'Een stuk verbeeldende een fourageering in 't leger, extra fraay' van 22 ½ el; 19. 'Een stuk verbeeldende Cleopatria, daar zij van de slang gebeten wordt' van 25 el en 20. 'Een stuk van de deelen' van 13 ½ el.

Vier 'tafelkleeden' werden verkocht aan Crabbé voor resp. *f* 92.— en *f* 25.—. 21. 'Een tafelkleedt, de Schulp' 10 ¼ el en 23. 'Een dito met bloemen zonder randt' 16 el; aan Blinkvliet voor *f* 33.— 22. 'Een dito met bloemen en randt' 12 el, en aan Willem Jan van Dijk voor *f* 25.— 24. 'Een dito met bloemen zonder randt' 11 ¼ el.

Gezien de bepaling, die de weduwe van der Voort een maand later op

haar sterfbed maakte, zal de familie niet erg tevreden met deze opbrengst zijn geweest. Particulieren kochten haast niets en Crabbé ging heel voordelig strijken met alle pronkstukken van de eigen fabriek van de weduwe Alexander Baert en Zoonen. Het was nog wel iets anders dan de tapijten wapenbladen tot kussens, waarmee ik mijn verhaal begon. Voorbeelden van die tapijten en behangsels kan men vinden bij de afbeeldingen in het werk van Er. van IJsselsteyn. Ik wil eindigen met de belangstellenden aan te bevelen dat werk een te bekijken.

I. H. v. E.

CONCURRENTIE TUSSEN DE OUDE
EN NIEUWE KERK BIJ HET
BEGRAVEN VAN ROOMS-KATHOLIEKEN

In 1954 publiceerde ik in dit maandblad op pag. 26 etc. een artikel over het luiden van de kerkklokken in Amsterdam en daar vertelde ik o.a., hoe dit in onze stad ter gelegenheid van begrafenissen in tegenstelling tot andere steden een gebruik van rooms-katholieken is geworden. Een bevestiging daarvan vond ik in het Groot Memoriaal deel VIII op folio 29. Dirk van Voort, gravenmaker van de Oude Kerk, had geklaagd over het verschil in prijs voor het beluiden bij de Oude en Nieuwe Kerk. Bij de eerste bedroeg dat *f* 8.— per uur voor de grote klok, bij de tweede maat *f* 2.—. Vaak liet men een dode vier uur beluiden. Bij de Nieuwe Kerk was men dan met *f* 8.— niet minder dan *f* 24.— goedkoper uit. De gravenmaker meende nu, dat daarom veel rooms-katholieken zich in de Nieuwe Kerk lieten begraven. De klokken in de Oude Kerk waren in 1691 veranderd en konden nu met de voet door twee mannen worden getreden, terwijl er vroeger acht nodig waren geweest. Hij vroeg daarom de grote klok van *f* 8.— tot *f* 5.— terug te brengen en de kleine van *f* 4.10 op *f* 3.—.

Op 6 juni 1692 ging het verzoek om advies naar kerkmeesters en op 7 juni werd besloten, dit inderdaad voor een jaar op proef te doen. Op 13 februari 1694 keerde men echter weer tot de oude tarieven terug ; de proef was geen succes geweest.

Dat rooms-katholieken zich bij voorkeur in de twee oude parochiekerken lieten begraven, is bekend. Dat was dus niet alleen, omdat ze hier dikwijls nog oude familiegraven hadden en omdat de grond hier eens gewijd was, maar ook omdat dan in de kerk zelf geluid kon worden. Bij andere kerken kon dit niet geschieden, Werd een dode elders begraven, dan kon men echter wel hier laten luiden.

I. H. v. E.

DE BATTERIJ No. 12 MET DE STENEN BEER BIJ OUDERKERK

Nu in de jaren na de oorlog in ons land het één, na het ándere vestingwerk krachtens Koninklijk Besluit zijn hoedanigheid verliezen moest, terwijl ook de 'Kringenwet' werd ingetrokken, is het wel duidelijk, dat er van de uitzonderingspositie, waarin zulke 'werken en terreinen' voordien verkeerden, bijzonder weinig overblijft. Die omstandigheid moest op haar beurt noodwendig tot gevolg hebben, dat nu particulieren als gegadigden verschijnen om hetzij alleen, hetzij in combinatie met medestanders een geheel object of soms een gedeelte van zo'n militaire 'nalatenschap' in eigendom te verwerven. Maar – niet altijd betonen zulke kopers zich even gretig, immers menigmaal veroorzaakte de aanwezigheid van een uiterst solide gebouw van 'Oorlog' een hinderpaal, die vaak nauwelijks of slechts met grote moeite en kosten te vervormen, laat staan te verwijderen bleek te zijn!

Met dat al en ondanks alle bezwaren : de voormalige vestingwerken in ons land verminderen vrij snel in aantal. Ook bij die om Amsterdam is dit het geval. Want werd daar niet in 1968, zonder dat er enige aandacht van betekenis aan gewijd werd, het voormalige 'Fort in den Laander- en West-Bijlmerpolder' met zijn munitiebergplaats (van 1908) en annexe gebouwen in de directe omgeving van de aardbodem weggevaagd?

De '*Batterij* of Post No. 12', die ik hier thans wil bespreken, is er één uit de reeks van nu grotendeels verdwenen kleine verdedigingswerken, die door de Patriotten in 1787 ter versterking van de Stad Amsterdam in gereedheid waren gebracht. Haar nummer wijst de plaats aan in de reeks van militaire objecten, die indertijd het zogenaamde 'Front tusschen Pampus en het Haarlemmermeer' uitmaakten. Evenals menige andere van haar zusters was zij slechts van een geringe defensieve betekenis. Het hele veldwerk bestond uit een omgracht weiland, voorzien van een opgeworpen wal, welke laatste in het midden enigszins teruggebogen en op de beide einden voorzien was van een korte, achterwaardse aanzet, die men een epaulement zou kunnen noemen. De ligging was, zoals men dat destijds uitdrukte, op het 'Groote Loopveid', noord van de Ouderkerkerlaan, met het front zuid nauwkeurig gericht naar de hier haaks op de laan uitkomende oostelijke ringdijk van de Bovenkerker Polder. De bedoeling van de verdedigers van 1787 kan niet worden misverstaan: met behulp van een enkel kanon beoogde men enfilerend vuur op de polderdijk te brengen om bij een inundatie van het naastgelegen land de enige toegangsweg voor de vijand volledig af te sluiten. . . . .

Wat in die Patriottentijd mogelijk uitvoerbaar was geweest, kwam een kleine kwart eeuw later al nauwelijks meer in overweging, aangezien de techniek van de oorlog zich in de Napoleontische periode bijzonder sterk ontwikkeld had. Geen wonder dan ook, dat men ten tijde van Koning

Lodewijk toen de verdediging van Amsterdam opnieuw, maar nu met kracht werd aangepakt, een poging ondernam om het acces over de Bovenkerkerpolderdijk zo mogelijk meer te verkleinen. Teneinde dat dan te bereiken geloofden de deskundigen te moeten aanprijzen om in front van de batterij een stenen beer in die dijk te leggen, Ofschoon die plannen op tegenstand stuitten en van gezaghebbende zijde werden veroordeeld wonnen de voorstanders het pleit.¹ Aldus kwam in het voorterrein van de No. 12 een doorgraving van de dijk tot stand om hier de beer te kunnen bouwen.

Het nieuwe kunstwerk zal evenals de andere in Amsterdam's omgeving, reeds in 1809 voltooid zijn geworden. Het construeren van een stenen beer was waarlijk niet ieders werk. Verschillende vestingbouwkundigen van naam hebben met vernuft gezocht naar het systeem, dat het sterkste was, dat het beste zou voldoen tegen invloed van het water en ook overigens het meest verkieslijke zou zijn. Terwijl alles Frans was, wat de klok sloeg, adviseerde de Genie daarover als volgt:

'Les batardeaux . . . . . sont des masses de maçonnerie d'environ 20 décimètres d'épaisseur qui traversent les fossés dans les points les plus convenables à l'effet d'y introduire et soutenir les eaux tirées ou de l'inondation ou des fossés pleins inattaquables.'²

Waar men deze beren legger zou, moest afhankelijk gesteld worden van de plaatselijke situatie. Over de wijze van fundering werd in de voorschriften gezweven, en merkwaardig is zeker, dat daarin het profiel der dwarsdoorsnede van een 'batardeau' een trapezium-vorm kreeg en niet, zoals in onze streken al lang gebruikelijk was, een driehoeksvorm.

In verband met onze slappe bodem en bij uitstek met die om Amsterdam's omgeving was heien een noodzakelijkheid. Toen men dan ook in 1809 de begroting voor deze stenen beer opmaakte, werd daarin voorgesteld, dat ten behoeve van de fundering 134 palen van inlandse dennen lang 30 voet à *f* 6,— per stuk zouden worden ingeheid. Het plan was tot stand gekomen op 13 Oogstmaand van dat jaar en onmiddellijk begon de uitvoering die in enkele maanden volbracht was. Aangezien men intussen de passage over de Bovenkerkerpolder-ringdijk uit den aard der zaak in vreedstijd niet blijvend wenste te verbreken, moest de kapitein der Artillerie en Genie W. Valter te Amsterdam op 26 Grasmaand van het volgende jaar opnieuw een begroting inleveren: ditmaal voor een houten brug over de beer. Dat zou nog eens op *f* 955,11,—, komen te staan, maar ook dit werk moest dadelijk worden voltooid.³

Het had er zeker van alsof de Genie ten tijde van het Koninkrijk Holland de constructie van de stenen beer vóór de Batterij no. 12 min of meer als het sluitstuk op haar mogelijkheden aan dit front beschouwde. Maar nauwelijks was de inlijving bij Frankrijk gekomen, of de critiek brak los.

¹ Jaarboek 'Amstelodamum' LIX, 1967, bldz. 112-115.

² Gay de Vernon 'Traité élémentaire d'art militaire et de fortification', I, Paris An XIII (1805), p. 250/1 met planche XIV, fig. 5- en 11, p. 173/4/5.

³ Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, archief v, Oorlog (Genie) Mcmoriën A. 13.

Dat oordeel werd uitgesproken door niemand minder dan de nieuw opgetreden chef van het wapen. Hij was Charles- Jean-Baptiste-Eugene Pâris, die als kolonel-directeur der Genie naar Amsterdam gezonden was voorzien van een uitvoerige instructie in verband met de werkkring in het noorden, hem verleend door de Conseiller d'état, général de division Comte Chasseloup de Lambert op 21 October 1811. Zij amhstgehed zou zich daar uitstrekken 'sur les diverses places de sa direction comprenant Amsterdam, Le Helder & c.⁴

De kolonel was geboren te Nantes, Loire Inférieure, 29 September 1777 als zoon van Claude Sylvain en Jeanne Charlotte Nindin. Hij werd leerling op de militaire school van Sorrèze, waarna hij reeds de 30e October 1794 als élève sous-lieutenant bij het Corps du Génie kon worden toegelaten. Snel maakte hij promotie, want luitenant geworden op 21 Maart 1795, volgden zijn benoemingen tot kapitein, chef-de-bataillon en majoor respectievelijk op 22 September 1798, 5 September 1803 en 7 maart 1810. De rang van kolonel werd hem verleend op 7 October 1810, nadat hij op verscheidene krijgstonelen ter wereld gediend had en inmiddels officier geworden was van het Legioen van Eer. In 1801 had hij deel uitgemaakt van de 'Armée d'ohservation de la Gironde'; hij was in gevechten betrokken geweest in Guadeloupe en op S. Domingo gedurende de jaren 1802-1804 en daar werd hij krijgsgevangen gemaakt. In 1807 diende hij bij het leger in Portugal en van 1808-1810 in Spanje.⁵

Te Amsterdam had de Directeur zijn intrek genomen in het woonhuis Prinsengracht no. 881 bij de Utrechtse Straat in wijk 60, dat het plaatselijk Inkwartieringsregister van 1810 als leeg meldde. Het corresponderende register van 1812 geeft „Pâris, colonel der Genie”, wat evenwel doorgestreept is en vervangen door 'G. Methorst'.⁶ Hij richtte in Amsterdam, zoals te verwachten, een bureau in, dat onder de leiding was geplaatst van zijn secretaris Monsieur Duvet en vast staat uit de gevoerde correspondentie. dat hij reeds in Juni 1811 te Amsterdam in garnizoen gekomen was.

In zijn rapport nu, gericht aan het Comité central des Fortifications te

---

⁴ Memoriën a.v. H. 57.

⁵ Zie: 'Les Fastes de la Gloire', 11, Paris 1819, p-235, 'Resumés des Victoires et Conquêtes des Français', IV, Paris 1826, p. 362 sqq.- In 1813, na zijn Amsterdamsch verblijf ging hij over naar het Corps d'Observation de Bavière en werd in datzelfde jaar in de Volkerenslag bij Leipzig gewond; vgl. A. Martinien 'Tableau des Officiers tués et blessés pendant les guerres de l'Empire', Paris s.d., p. 665. In 1815 was hij bij de verdediging van Parijs en na zijn op 28 Maart 1815 met Rose Guyot gesloten huwelijk, werd hij op 2 Juli 1823 benoemd tot maréchal de camp honoraire, waarna zijn opneming in de orde van St. Louis is gevolgd en zijn pensionering op een jaarlijks bedrag van 3100 frs. krachtens koninklijke ordonnantie van 16 Juli 1823. Nauwelijks vier jaar kon hij van het pensioen genieten, daar zijn overlijden plaats had op 7 Juli 1827; hij overleed te zijnen huize rue du Mail 13 te Parijs. Zijn vrouw overleefde hem; zij was geboren te Parijs 29 November 1793. Hij is na de Restauratie nog directeur des fortifications te Soissons (Aisne) geweest.

⁶ Vriendelijke mededeling van Mejuffrouw Dr. I. H. van Ecghen, die onder verwijzing naar Colenbrander's 'Gedenkstukken' het verblijf van kolonel Pâris hier van 2 April 1811 tot 22 Juni 1812 signaleerde.

Parijs en dáár behandeld ter zitting van 8 Januari 1812, luidde het: 'Les inondations, qui entourent Amsterdam ne sont pas partout à la même profondeur, et que l'ennemi peut y faire flotter de tres fortes batteries'. Met volstrekte negatie van de bestaande militaire werkjes tussen Ouderkerk en Amstelveen en in de verdere omgeving van die plaatsen, schreef hij niet mis te verstande woorden over het hier gelegen front: *'Le point faible de ces lignes est le front, qui se trouve entre les villages d'Ouderkerk, et Amstelveen. Ce front sur une étendue d'une demi lieue, est bordé par le Polder nommé Bovenkerker Polder. L'on ne peut empêcher l'ennemi d'y mettre 9 à 10 pieds d'eau, et d'y faire flotter des batteries développées sur un front égal à celui de la défense. Ce point seul determine la foiblesse des lignes d'Amsterdam, dans l'état où elles se trouvent actuellement.'*

De Kolonel-directeur zal bij het opmaken van dit advies stellig het historische feit voor ogen gehad hebben, dat de Pruisen voordien een soortgelijke manoeuvre als de nu gesignaleerde hadden toegepast om Amsterdams verdediging via het Haarlemmermeer te omgaan, doch zijn oordeel was daarom niet minder juist. Overigens concludeerde hij, dat het meest doeltreffende middel tot vermindering van de troepenmacht in en van de bewapening van de stad gelegen zou zijn in het terugbrengen van de weerstandslijn naar Amsterdam's eigen omwalling. Maar, zo voegde hij eraan toe: 'une population considérable reserrée dans ses mures et continuellement inquiétée deviendrait embarrassante'. Daarom zocht hij voorshands een middenweg door die lijn in zoverre achteruit te plaatsen, dat het aantal posten of batterijen van 45 tot slechts 23 gereduceerd kon worden. Met de bestaande vorm van de posten mocht volstrekt geen genoegen worden genomen: 'Les fronts des fortifications que l'on propose pour occuper les accès des lignes, ont plus de developpement et de relief que ceux qui existent actuellement. 'Leur gorge' - zo stelde hij voor - 'est fermée par un réduit défensif qui les met à l'abri d'une surprise et d'une action de vive force.'

Maar - wat hiervan zijn moge -- tot realisering van zijn overigens even stoutmoedige als ingrijpende projecten - hij wenste nog in de richting van Pampus een citadel te bouwen! - is het onder Napoleon's bewind nimmer gekomen.

In 1814 werd Eerstaanwezend Ingeieur der Genie met standplaats Amsterdam de kapitein G. P. Versteeg, die de reorganisatie van de dienst doorvoerde na het overhaaste vertrek van de Fransen en de daaruit voortgekomen ontreddering. Hij werd in 1817 naar Maastricht overgeplaatst: waarna de le luitenant P. W. Backer Seest zijn opvolger moest worden. Maar ook deze bleef niet lang, aangezien hij reeds medio November van hetzelfde jaar naar het garnizoen van Ath in Henegouwen, dat de Koning in 1818 zou gaan her-versterken, werd uitgezonden. Waarneming van de dienst werd vervolgens opgedragen aan de opzichter Nicolaas Glijm, die tot November 1821 in functie bleef om vervangen te worden door de 2e luitenant-ingenieur (jhr.) J. A. van Brienen van Ramerus. Ook hij ging naar het Zuiden, want op 10 Maart 1822 had hij zich op zijn beurt als luitenant-adjutant te Maastricht aan te melden. En zó ging het nog wat

voort, hetgeen ons begrijpelijk maakt, dat er voor de fortificatie-werken om de hoofdstad geen enkel initiatief tot ontplooiing komen kon. Men trachtte slechts jaar op jaar met geringe toegestane middelen, bij te houden wat bijgehouden kon worden. . . . .

In het 'Algemeen Verslag' der Genie van 1834 wordt onthuld, dat o.m. de Batterij No. 12 aan het Grootte Loopveld c.a. gedegradeerd was tot een vestingwerk van de categorie B. en dat zij aan het Domein ter behering over gegeven was. Zóver ging het intussen niet met de voorgelegen stenen beer, want daarvan bleef 'Oorlog' beheerder en het onderhoud liet dus, naar luid van de 'Verslagen' nimmer te wensen over. Met dat al verbeterde de toestand toch ook niet, wat b.v. tot uiting kon komen in het Directie-verslag van 1840, waarin sprake was van 'eene vervallen houten beschoeiing' en van een 'in herstelbaren staat verkeerende houten brug voor de Beer vóór No. 12.'

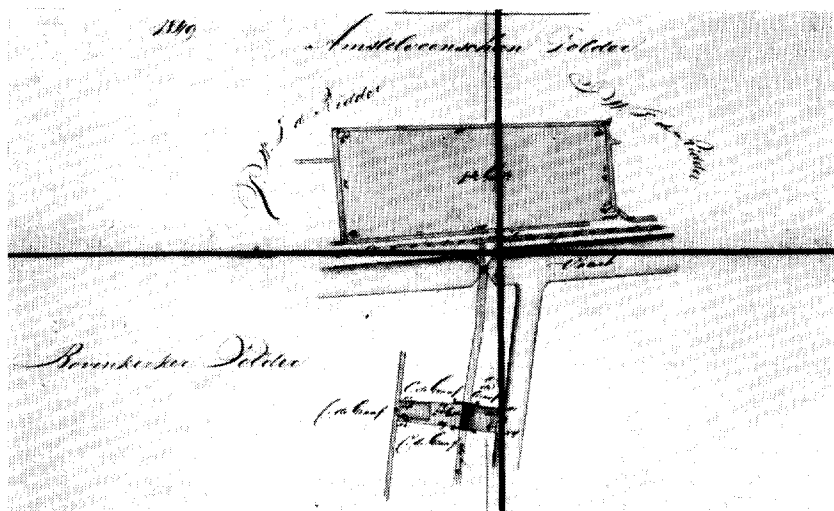
Er is niettemin aan de batterij zelf van tijd tot tijd iets ondernomen. Dat blijkt toevallig uit de gewisselde stukken naar aanleiding van een controverse, die in 1823 ontstaan is over de eigendom van de grond, die het terrein van de 'No. 12' geheel omsloot. Het ging tussen de Vrederechter van Nieuwer-Amstel, jhr. W. P. J. de Ridder enerzijds en de Staat anderzijds. Eerstgenoemde beklaagde zich als eigenaar dezer enceinte bij jhr. J. N. Warin, voor het Domein opkomende in het beheer der batterij, dat hij had moeten ervaren, dat er op zijn land door een aannemer, die opdracht had om het vestingwerk onder profiel te brengen, palen waren geplaatst. De aangesprokene merkte toen op, dat ingevolge zijn Domein-legger de batterij niet meer dan 25 ellen grond omvatte en dat hij overigens van oordeel was, dat de adressant zich voor de geïncrimineerde handeling te wenden had tot het ministerie van Oorlog. Hoe het met deze affaire is afgelopen doet hier natuurlijk minder ter zake.' De ter sprake gekomen feiten tonen, zoals men ziet, voldoende aan, dat het militaire werk niet volslagen verwaarloosd werd, terwijl zij anderdeels duidelijk maken hoe gering de omvang van de bewuste batterij eigenlijk was.

Aan plannen tot vergroting van het 'dode weermiddel' heeft het intussen nooit ontbroken. De perioden van ontstaan daarvan vielen doorgaans samen met tijden van dreigende oorlogen of onzekerheid in de politieke situatie in het buitenland. Onder die projecten is er één geweest, in 1847 ontworpen, waarbij de batterij vervangen zou worden door een met een gracht omringde polygonale *redoute*, binnenin verstrekt door een ronden toren als wachthuis.⁷ Zeer goed is het mogelijk, dat dit plan een rechtstreeks gevolg is geweest van de aanstaande 'uitdroging van het Haarlemmermeer', welke al in 1841 voor de toenmalige Kapitein Eerstaanwendend Ingenieur te Amsterdam F. J. H. Valckenaer aanleiding geweest was tot het opstellen van een uitvoerige 'memorie'. Terwijl hiermede eigenlijk ook enigermate teruggegrepen werd naar een onderdeel van de ideeën van den kolonel-directeur Pâris.

---

⁷ Maandblad 'Amstelodamum' LVI, 1967, bldz. 167 en noot 5.

⁸ Archief van Oorlog, Plans v. Vestingen A. 112.

Afb. 1. Plan der vaststelling van de militaire gronden der Batterij no. 12 en van de voorliggende beer bij Oudekerk a/d Amstel (1849)

Al verkregen de verbeteringen nimmer uitvoering, ook van de handhaving der batterij zag men niet af en dus kreeg ook zij een beurt toen na de scheiding met België algemeen werk is gemaakt van de vaststelling der begrenzings onzer militaire gronden. Op 14 Juli 1849 heeft de toenmalige luitenant-kolonel Eerstaanwezend Ingenieur der Genie te Amsterdam, Jhr. J. Kraijenhoff berekeningen uiteengezet. Processen-verbaal, tot stand gekomen met medewerking van belanghebbende openbare lichamen werden daaraan toegevoegd. Deze stukken werden vervolgens door de kolonel D. Bos als directeur in de 1e Fortificatie-Directie en door de Minister van Oorlog voor 'gezien' getekend en zij zijn daarna opgelegd in het Archief der Grensbescheiden van de Genie (onder G.B.G.B.1, no 13).

Zoals de afbeelding 1 laat zien bewijst het getekende plan, dat van beide gedeelten de afstanden tussen de hoekpunten opgemeten waren tot in halve meters en dat de hoeken, die door de lijnen gevormd werden in graden en tientallen van minuten waren berekend. Deze gevolgde methode was vrij grof.⁹ Bij de oorspronkelijke opmetingen voor ons Kadaster, die in de Napoleontische tijd zijn aangevangen, werd ook doorgaans in meters of halve meters afgerond. Maar voor de lengte van de basis van zijn triangulatie vermeldde Snellius echter reeds in 1615 honderdste gedeelten van Rijnlandse Roeden (1 roede is circa 3,77 m). Zijn hoeken mat hij tot op minuten,

⁹ Ik dank de hierna volgende beschouwing aan mijn oude Vriend N. D. Haasbroek' oud-lector aan de Technische Hoogeschool te Delft, thans te Rijswijk, Z.-H.-Zij ook zijn geschrift 'Gemma Frisius, Tycho Brahe and Snellius and their Triangulations', Delft 1968, passim.

wat nog wel iets anders is dan tot op halve graden of zelfs graden! Overigens moet wel opgemerkt worden, dat in het onderhavige geval wegens de kleine afstanden van de zijden in de beide vakken no. 1 en no. 2 van de batterij de nauwkeurigheid der hoekmeting van een ondergeschikt belang is.

De becijfering van het plan met de correcties, die daarop gemaakt behoren te worden, zijn voor het 1e gedeelte (oppervlak 6757 m²) en voor het 2e gedeelte (oppervlak 538 m²) respectievelijk deze:

HOEKEN			ZIJDEN (METERS)				
	<i>gemeten</i>	<i>corr.</i>	<i>gecorr.</i>		<i>gemeten</i>	<i>corr.</i>	<i>gecorr.</i>
	1	2	3		4	5	6
1	41" 30'	- 3 2'	40" 58'	1-2	138.0	- 0.05	9.95
2	230" 00'	— 4'	229" 56'	2-3	41.5	- 0.14	41.36
3	93" 00'	- 4 2'	92" 18'	3-4	131.0	- 0.50	130.50
4	88° 30'	- 19'	88" 11'	4-5	55.0	+ 0.19	55.19
5	88" 30'	+ 7'	88" 37'	5-1	138.0	+ 0.49	138.49
	541" 30'	- 1' 30'	540' 00'				
1	92" 00'	- 4 2'	91" 18'	1-2	49.0	- 0.45	48.55
2	94" 00'	- 3 7'	93" 23'	2-3	10.0	0.00	10.00
3	88" 30'	+ 26"	88" 56'	3-4	49.0	+ 0.45	49.45
4	86" 00'	+ 23"	86" 23'	4-1	12.0	- 0.02	11.98
	360" 30'	- 3 0'	60" 00'				

Van de metingen nu worden ter plaatste nog herinneringen bewaard in de vorm van zogenaamde *limietpalen*, de grensstenen, waarmede de Genie de militaire gronden placht te markeren. Dat wil zeggen: op het terrein van de Batterij no. 12 zelf, het eerste gedeelte dus, zoekt men deze (de 1 t/m 5) volstrekt tevergeefs. Mogelijk zijn de merkpalen daar van hout geweest of zij zijn in de omringende sloten verzonken, dan wel misschien getrokken om naar elders overgebracht te worden, gelijk wel vaker is geschied. Anders is het gesteld op de begrenzing van het in front gelegen '2e gedeelte': het door de stenen beer onderbroken dijksvak van de Bovenkerker Polder. Daarop hebbenver limietpalen gestaan, zoals boven reeds werd aangetoond. Drie daarvan zijn nog aanwezig; het is alleen de no. 3, welke ontbreekt. Helaas staat er niet een enkele meer precies op haar plaats, een omstandigheid die een definitieve verwijdering alléén maar bevorderen kan! Zoals gewoonlijk zijn de palen op één van de zijvlakken van een aanduiding voorzien te weten de 0. (van 'Oorlog') met daaronder het bijbehorende volgnummer, dus hier 0/1, 0/2 en 0/4. In voorkomende gevallen elders vinden wij deze aanduiding nogmaals herhaald op het bovenvlak, maar hier heeft deze zijde, die overigens wél de gebruikelijke afgeschuinde hoeken vertoont enwaarvan de afmetingen 25 x 25 cm bedragen, alléén de letter 0.

Van de stenen beren, die in Koning Lodewijk's tijd ten behoeve van de Amsterdamse defensie gegrondvest zijn, bleven er niet veel bewaard. Die bij *Durgerdam* in de Waterlandsen dijk, daterende van 1809, is in de beruchte storm in de middag van 4 Februari 1825 gebroken en finaal weggespoeld

door de zee.” Die in de *Costzanerdijk* is grotendeels nog aanwezig in het dijkslichaam, doch zijn *ezelsrug* is nagenoeg totaal gesloopt ter gelegenheid van de verlaging van de dijk, die in 1929 vanwege het Hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier heeft plaats gevonden.¹¹ De grote stenen beer in de *Slaperdijk*, vlak ten westen van het dorp Spaarndam, die op een van zijn beide gedenkstenen het jaartal 1809 voert, is nog wel aanwezig, maar in 1886 heeft deze een volledige reconstructie ondergaan.¹² Anders is het gesteld met de beer, die in het centrale deel van *Amstelveen* lag en met die in front van de *Batterij of Post No. 7* in de Spaardammerdijk: deze twee zijn in onze tijd verdwenen. In de opsomming blijven er dan tenslotte twee uit 1809 dagtekenende beren over, die beide grotendeels intact zijn. De éne daarvan bevindt zich in de *Diemerdijk* in front van het voormalige ‘Werk aan het IJ vóór Diemerdam.’ Deze is zover met grondspecie overstort geworden, dat tegenwoordig nauwelijks iets meer dan wat metselwerk van de vleugels boven de grasmat der binnen-helling van de dijk uitsteekt. Resteert tenslotte de stenen beer in front van onze batterij no. 12 bij de Ouderkerkerlaan.

Dit laatste kunstwerk is stellig niet een van de grootste of van de belangrijkste geweest, maar van alle is hij nog de minst geschonden. Zijn lengte was evenmin aanzienlijk, want ongerekend de vleugels aan elke zijde bedroeg deze niet meer dan 12 m (vgl. de bovenstaande tabel.). Het driehoekige lichaam is hier geheel uit baksteen opgemetseld, ook is dit het geval met de vleugels. Deze laatste vertonen aan hun uiteinden ter opsluiting van het metselwerk een zwaar blok gebiljoeneerde natuursteen. De afmetingen van de waarschijnlijk uit onze Rijnstreek afkomstige, regelmatig gevormde rode baksteentjes bedragen 20 x 10 x 4 cm en de bovengenoemde stukken keurig gefrijnde Namense steen bezitten een hoogte van 30, een bovenvlak van 61 x 55 en een ondervlak van 61 x 61 cm. Op mijn *afbeelding 2* ziet men de westkant der zuidelijke vleugel zoals deze zich tegenwoordig nog voordoet.

Ofschoon hier en daar wat verzakt en gebroken wordt het metselwerk toch door de vervaarlijk grote blokken tamelijk goed opgesloten gehouden. Met de ezelsrug van de beer is het helaas minder gunstig gesteld, want daarin ontbreken heel wat bakstenen. Al lang geleden is het dijkslichaam van de Bovenkerker ringdijk ter hoogte van het kunstwerk weer op volle breedte teruggebracht, zodat het laatste onder de opgebrachte specie

¹⁰ J. C. de Beijer ‘Gedenkboek van Nederlands Watersnood’, I, ’s-Gravenhage 1826, bldz. 238. Er bestaat daarvan een gravure door W. Nicuwhoff naar H. P. Oosterhuis. Zie ook H. G. J. Uilkens en Dr. W. L. D. van den Brink ‘Gedenkboek der Noord- en Zuid-Hollandsche Redding-Maatschappij’, Amsterdam 1924, bldz. 90.

¹¹ Vriendelijke mededeling van de Ingenieur van het Hoogheemraadschap Ir. W. G. Boltje te Alkmaar. De vleugels van zwaar metselwerk hebben een dikte van 1,40 m, met onderlinge afstanden van circa 24 m. — Slechts de limietpalen 0/3 en 0/9 van dit werk zijn nog bewaard.

¹² Op het natuurstenen sluitblok aan de w.-zijde staat: 1 8 8 6; op dat aan de o.-zijde: ho 1 8 0 9. — De bouwplannen schijnen terug te grijpen tot 1806; vgl. Mr. H. W. Tydeman ‘Levensbijzonderheden van den Lt.-Generaal Baron C. R. T. Krayenhoff’, Nijmegen 1844, bldz. 55.

Afb. 2. De westelijke belling van de ringdijk van de Bovenkerkerpolder met een van de vleugels van de beer

nu grotendeels schuil gaan moet. Toen dan de tegenwoordige eigenaar van het bewuste perceel, de heer G. J. Verhoef, woonachtig in het annex gelegen huis Bovenkerkerkade 135 dit van de Domeinen had aangekocht, ondernam hij weldra een poging om de steenmassa's die hij ter plaatste onder het maaiveld aantrof, te verwijderen. De poging moest, naar hij mij verzekerde, opgegeven worden aangezien het metselwerk hoe dieper hij groef des te meer compact en massief werd.

Reeds vóór de Napoleontische periode was de verdediger van een vestingwerk meestal overgegaan van een open- tot een overdekte of gekazematteerde opstelling van zijn vuurmonden en toen na de Frans-Duitse oorlog van 1870/1 het getrokken geschut meer en meer zijn intrede begon te doen, terwijl allengs de periode aanbrak van de invoering der projectielen met grote en brisante springladingen, heeft onze regering begrepen, dat de tijd drong om het verdedigingsstelsel van Amsterdam integraal te herzien. Zoals eerder betoogd werd was er in opzet sedert de inlijving bij Frankrijk aan de toen zo genoemde 'Linie van Amsterdam' eigenlijk niets veranderd. De 'Stelling van Amsterdam' een geheel nieuwe en veel verder buiten de Hoofdstad gelegen ring van defensie was het gevolg van de sterke aandrang om tot een volstreekte verbetering te komen¹³, waarvoor de eerste gelden bij

¹³ W. E. van Dam van Isselt 'De Stelling van Amsterdam', Utrecht 1910, blz. 24.

Afb. 3. *Gezicht uit het z.-w. op de wal van de Batterij no. 12 met voorliggend stuk gracht; op de achtergrond het dorp Ouderkerk a/d Amstel*

de Vestigingbegroting voor 1879 (voor het Fort bij IJmuiden) en bij die voor 1882 (voor de Kringstelling) zijn toegestaan. De sterke verwijding van de frontlijn had vanzelf tot gevolg dat de reeks van werken en werkjes, die uit het Patriottische verleden dateerden hun betekenis verloren. Zoo was het toen ook gesteld aan het 'Groote Loopveld' en de Batterij No. 12, hoewel als vestingwerk voorshands erkend, geraakte volstrekt op de achtergrond. De wal, die jaar op jaar 'aan de natuur overgelaten' was, zoals dat in de gebruikelijke terminologie der Genie heette, is nu nauwelijks en eigenlijk alleen maar door een geringe welving in het terrein herkenbaar (zie afbeelding 3). Tijdens de eerste wereldoorlog heeft men het midden van de wal nog voorzien van een betonnen emplacementje mogelijk voor een opstelling van een mitrailleuse ter bestrijking van de ringdijk, maar daarbij bleef het dan toch ook. In 1926 tenslotte werd de batterij bij Koninklijk Besluit als vestingwerk opgeheven. Het Domein is tot op den huidigen dag bezitter gebleven, terwijl het perceeltje in front, waar de stenen beer ligt, bij onderhandse acte op 1 October 1928 door de dienst van de Domeinen verkocht is aan de tegenwoordige eigenaar, de bovengenoemde heer Verhoef.

Het 'mortalia facta peribunt' moge ons een onontkoombare waarheid voorhouden; toch zou het bepaald spijtig zijn wanneer de laatste en nog de beste in de rij der Amsterdamse stenen beren uit de tijd van Koning Lodewijk hier het veld zou moeten ruimen. —

MR. J. BELONJE

PIETER CORNELISZOOM DOBBEN, VERZETSMAN VAN 1568-1572

Pieter Dobben was de jongste zoon van Mr. Cornelis Wouterszoon Dobben. De vader had een lange staat van dienst in het stadsbestuur: in 1522 schepen, 1535 schout. Door hem werden de gematigde leden úyten regimente der stede gelaten omdat zij niet genouch voorghesien ende hun gequeten hadden teghens den herdoopers'. Als schout toonde hij zich zeer ijverig in het vervolgen van ketters, hij nam echter in 1542 ontslag, volgens Hooff omdat hij ontevreden was over zijn salaris, maar in 1553 vinden wij hem terug als burgemeester tijdens het proces tegen Willem Bardes, zijn opvolger als schout. Hij was gehuwd met Aef Garbrantsdr. Bicker, die op 10 Februari 1542 overleed en bij wie hij blijkens de thesauriersrekening van 1541 (fol. 32) acht kinderen had met name Geert, Katrijn, Lobberich, Aelberich, Wouter, Garbrant, Lijsbeth en Peter. Toen Cornelis in 1562 overleed, werden er slechts vijf kinderen genoemd bij het bewijs voor weesmeesters, n.l. Meester Wouter (deze was dus geestelijke geworden), Pieter, Gheerte dan gehuwd met Jacob Hanssen, Garbrant en Lijsbeth. De dochters Katrijn en Aelberich waren uitgekocht als geestelijke zusters, Lobbrich was vermoedelijk overleden, maar in 1555 wordt het gehele achttal nog genoemd in het testament van hun tante Katrijn Wouter Dobbendr., dat te vinden is bij Wagenaar Dl. 11 blz. 411.

Als mijn conclusie juist is dat de erfenis van tante Katrijn in 1562 over de neven en nichten verdeeld werd (waartoe dan ook behoorden de vijf kinderen van Burchman Woutersz, andere broeder van Katrijn) dan zou volgens het testament de jongste van deze neven en nichten 24 jaar oud moeten zijn. Hierdoor kan ik het geboortejaar van Pieter schatten op 1541 of eerder, want in 1578, zes jaar na het drama dat aanleiding was tot dit artikel, wanneer de goederen van de ongelukkige Pieter bij de weeskamer worden aangebracht, is er sprake van drie kinderen waarvan de oudste 14 en de jongste 11 jaar oud is. Daar de oudste dus geboren is in 1564, zal Pieter op ongeveer 25 jarige leeftijd gehuwd zijn. Als zijn vrouw wordt genoemd Willempje Pietersdr. van der Graft.

Wat de directe oorzaak geweest is, is ons onbekend, maar Pieter heeft als zoveel anderen het land moeten ruimen in 1567 kort na de beeldenstorm, toen de terreur begon. Hij is tweemaal ingedaagd, daarna zijn zijn goederen verbeurd verklaard en is hij met 'ewige' verbanning gestraft.

Het heeft mij altijd geïntrigeerd wat of deze uitgewekenen deden om aan de kost te komen. Volgens de geschiedschrijvers konden de Amsterdammers, die van de koophandel leefden, dat eveneens in het buitenland doen en ook op de vloot van de watergeuzen was plaats voor hen, vertrouwd als de meesten waren met de practijk van de zeevaart. Dat zij financiële hulp van hun familie kregen werd tot nu toe niet aangenomen, ook al

omdat niemand correspondentie met de uitgewekenen mocht houden of hen assisteren (ter Gouw VI 246) 'op pene metten doot gestraft te worden'. Geen vrouw mocht haar man, die balling was bezoeken, noch hem onderstand zenden; zij mocht zelfs geen briefwisseling met hem houden. Bij het systematisch doorzoeken van de z.g. laden van de weeskamer, waarin zich bevinden de bewijstukken die bij elke weeskamerinschrijving werden overgelegd, bleek mij echter het tegendeel. In lade 32 vond ik de stukken behorende tot inbreng 10/177 van Pieter Cornelis Dobbenzoons zoon, gedateerd 10 Juli 1578, dus vlak na de alteratie. Men heeft blijkbaar met het bewijs voor weesmeesters gewacht, totdat de bakens verzet waren. Hierin komt een afrekening voor over het erfdeel van Pieter uit de nalatenschappen van zijn familieleden. Het bestaat uit drie blaadjes door een van zijn broers of zusters geschreven. Boven het eerste blad staat 'Ontfanck van den goederen van Pieter Dobbenzoon ons broeder'.

De ontvangst bestaat uit een lijfrentebrief, ten lijve van Elburch Cornelisdr., hiervan was een half jaar verschenen op Mei 1568 en de jaren '69, '70, '71 en '72 worden vol uitbetaald, behoudens de korting van de 100e penning en nog 2 stuivers voor het schrijven van de yuitantie. Bovendien is er een aandeel in scheepsparten en een aandeel in het verkochte huis, staande op het Bagijnhof 'daer Geert Jansz.z.g. in gerust is'. Totaal was de ontvang 329 gulden 18 stuivers en 2 deniers. Deze Geert Jans moet zijn de in Inbr. 4 fol. 32vs. genoemde Gheert, dochter van Jan Claesz. Cruyft-hoofd, die volgens Mej. Dr. 1. H. v. Eeghen (Vrouwenkloosters blz. 346) tot de familie Dobben behoort; Katrijn Dobben noemt haar in haar testament nicht.

Tegenover deze ontvangst worden de volgende uitgaven vermeld:

1567 Aug. 6 gedaen Willemtgen de huysvrouw van Pieter Cornzn.	f	10.10.—
1568 Febr. 25 Pieter gesonden tot Eemden	„	- . 2 1 . -
Maart 20 bet. aan Jan Meeuszn. dat Pieter van hem geleendhadde		2 . 5 . -
„ Mei 25 aan Lijsbeth bet. over 't costgeld dat Pieter ten huize van Ysbrandt Burchmanszn. verteert hadde. . . .	„	25 . - . -
„ Aug. 5 aan Marry Jacob Dobbess daer zij Pieter clederen omcofte	„	23.14.--
„ Aug. 22 Willemtgen gedaen doen zij Pieter nae Eemden bracht	„	5 0 . - -
„ Sept. 1 aan Garbrandt Dobbess. ende hij Pieter van clederen verleyt hadde.	„	10.9 . $\frac{1}{4}$
„ Sept. 7 Willemgen gedaen	„	2.15.-
noch. bet. Ysbrandt Burchmans voor costgelt	„	18.12.-
1569 Febr. 25 betaelt de bode van Eemden 35 st. dat hij Pieter geleendt hadde en 3 st. dien hij bet. hadde voor Pieter om hemden en neusdoecken te wasschen	„	- . 3 9 . -
„ noch Willemtgen gedaen om Pieter neereyndten te copen	„	- . 3 5 . -

1569	Sept. 20 Griet Jans int Yserhuys van wegen de Dros- sart van Eemden over een jaar costgelt verscheenen S. Bartholomeus (24 Rug.)	„	80.—.—
	Noch betaelt Weyn Otten voor steen dat men den dros- saert tot Eemden sende	„	10.—.—
1570	Juni 3 bet. Marten Bitter voor zijn loon en moyten dat dat hij Pieter tot Emmerich brochte met zijn verteerde kosten	„	36.1 .—
	„ October 15 Pieter <i>mijn</i> soon tot Weesel gebrocht ver- reyst ende verteert ende betaelt 't costgelt dat Pieter tot Emmerick in de cost gegaen hadde	„	42.10.—
	Item hem besteedt tot Jacob Jansz. 'smaents voor 7 gulden ende hij es daer van gelooopen ende heeft ver- teert	„	14.1 .—
	Item noch bet. Lobberich tot Nieuwerkerck daer hij 19 weecken in de cost gegaen hadde ende verteert	„	21.15.—
	noch hem verleyt aen clederen ende hemden	„	14.15.—
(1570)	Augustus 17 bet. de Cellebroeders tot Haerlem voor costgelt dat hij daer verteert hadde	„	12.13 ½.
	Noch van bewasken ende dat 't gecost hadde hem daer tebrengen	„	6 . . . .
	Wederom besteedt tot den voorn. Lobberich tot Nieuwerkerck voor 60 gulden 's jaers daer hij geweest es 9 weken	„	12. 5.—
1571	October 20 doen hij nae Sweden varen soude ende hem weder clederen gecoft ende 'tgeen hij buyten ver- teert hadde	„	16 . . . .
	Betaelt voor een certificatie voor de pastoor van Nieu- werkerck gepasseert , ...	„	— 26 .—
(1573)	Den schout gesonden twee hammen	„	— 26 .—
	Mr. Marten Blocklandt (de pensionaris) een ham	„	— 22 .—
	Jan Willemsz. stockhouwer gegeven	„	— 16 .—
	Mr. Symon, pastoor dat hij daer bij geweest hadde	„	— 14 .—
	bet. Jan Willemsz. voors. voor zijn costgeld	„	19.—.—
	bet. de cellebruers dat hij daer begraven es	„	7. 5.—
	noch dat daer zeeckere priesters bij gingen	„	3 . . . .
	It. dat Symon Martsz. burgemeester hadde verleyt	„	— 30 .—
	it. bet. Marry Jacob Dobbess dr. 't geen zij Lobberich bet. hadde voor sijn cost doen hij nae Sweden reysde	„	13 . . . .
	noch den selven Marry Jacobs bet. 'tgeen Heyndrick Franssen Pieter Corn.zn. tot Dansswijck verleyt hadde	„	15.—.—
	Noch den zelfden bet. 'tgeen zij den scipper gegeven hadde daer Pieter mede nae Dansswijck voyr voor zijn cost ende verleyden penningen	„	20.—.—

totael f 498.—.4.

In een onderschrift van de klerk van de weeskamer staat dat Ysbrant Jacobsz verklaart dat zijn moeder niet gewild heeft dat deze 168 gl. 2 st. 2 d. den kinderen 'offgeeycht' zullen worden, dan heeft tzelve den kinderen gegeven en geschonken', of met andere woorden, het nadelig saldo, behoeft niet door de kinderen terug betaald te worden. Ik maak hieruit op dat de boekhouding is gevoerd door Geerte Cornelisdr. Dobben, de zuster van Pieter gehuwd met Jacob Hansen. De bronnen op het archief zijn over Pieter Dobben uiterst karig. Het enige dat ik heb kunnen vinden is een aantekening in het Justitieboek (R.A. 568 fol. 146), waar staat: Pieter Cornelis Dobbenzoon is ingedaagd 1 Sept. 1568 en 3 Febr. 1569 en 'vermits hij 't bannissement daer inne verhaelt geinfrigeert heeft mitsgaders dat hij hem oick daer naer weder begeren heeft in d'ienst van den rebellen en d' eedt gedaen heeft van den Prinche van Orangen gehou ende trouwe te wezen, geexecuteerd mette koorde ende dat in 't heymelick deur last en bevel van den Grave van Bousu, stadhouder van Hollant actum 29 Nov. 1572'.

Of de 'niet openbare' executie een gevolg was van de drie hammen vermeldt het executieboek niet.

Naschrift. Het merkwaardigste van deze historie is voor mij, dat hieruit blijkt dat de in het buitenland vertoevende vluchtelingen voortdurend in contact bleven met en gesteund werden door hun familie in Amsterdam, waarbij bedacht moet worden dat de familie Dobben altijd als zeer goed katholiek te boek heeft gestaan. Zou dus de onderlinge verhouding tussen katholiek geblevenen en hervormden niet zo fel geladen zijn geweest als de historici en de schoolmeesters uit onze jeugd ons altijd hebben doen geloven?

J. G. KAM

DE RESTAURATIE VAN LEIDSEGRACHT 58

Het stukje Leidse gracht tussen Prinsen- en Keizersgracht is merkwaardig gaaf bewaard gebleven. Wel hebben enkele gevels hun oorspronkelijke toppen verloren, maar er zijn slechts weinig gevels grondig bedorven. Ik laat hier de westkant van de gracht zien, te beginnen bij no. 42 (34-40 vallen helaas net buiten de foto). Men ziet er - en vooral goed, bij het om-

Leidsegracht 68-42

Foto Gem. Archiefdienst

draaien van de afbeelding, in het water –, hoe 44, dat nog op de monumentenlijst van 1928 stond, nu tot een afschuwelijke gevel met erker is geworden en hoe 58-60 ook niet fraai zijn.

De geschiedenis van dit stukje is heel overzichtelijk en in één adem te vertellen. Ik kan daarom de verleiding niet weerstaan dit hier even te

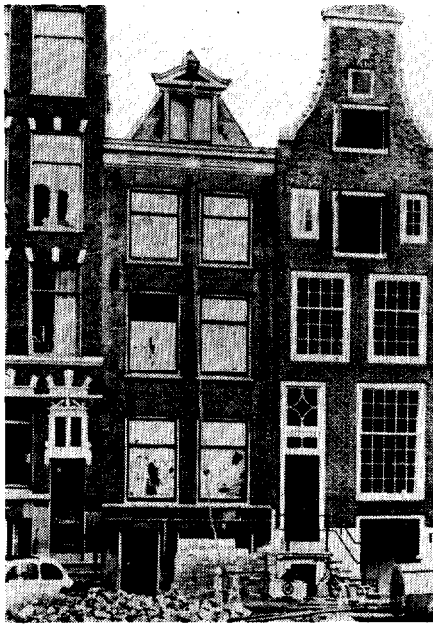

doen. Er stond oorspronkelijk een lijnbaan of een dergelijk langgerekt gebouw met erachter aan het Molenpad de schermerschool - sedert 1685 nieuwe Waalse kerk - en de klokgieterij van de Hemony's. Men had aanvankelijk dit terrein bestemd voor een kerk, zoals uit de kaart van Stalpaert blijkt, maar zag daar later van af. Op 3 februari 1683 werd het terrein langs de gracht, waarop tot op dat ogenblik blijkbaar nog het langgerekte gebouw had gestaan, toch in erven verkocht. Omdat de schermerschool en de klokgieterij gehandhaafd werden, waren de erven 6-8 en 15-20 maar ruim 55 voet diep, de erven 9-14 daarentegen 70 voet.

Het hoekhuis Keizersgracht met het tegenwoordige Leidse gracht 34 was bij de taxatie van 1686 al geheel gereed, maar de hele verder rij langs deze laatste gracht, no. 36-68, werd pas daarna voltooid en kwam bij de taxatie van november 1687 aan de beurt. Ik laat hier de eigenaren met bedragen volgen:

36 Claas van Houten *f* 15.—, 38-40 Dr. Egbertus Veen *f* 24.10.—, 42 Joannes Bruynenburgh *f* 18.15.—, 44 Dirck de Raedt *f* 1 l.—, 46 Joannes Bruynenburgh *f* 18.15.—, 48 Jan de Vicq *f* 16.15.—, 50 Cornelis Goedhart

Leidsegracht 58 voor en na de restauratie, die augustus 1965 is begonnen en september 1966 is voltooid

Foto's Gem. Bureau Monumentenzorg

f 17.10.—, 52 idem *f* 17.10.—, 54 Niesje Rodenburgh *f* 15.—, 56 Hester van Ravesteyn *f* 15.—, 58 Michiel van Gesser *f* 15.—, 60 Marcus Barm (werkhuis) *f* 12.10.—, 62-66 Roelof Woutman ieder *f* 12.—, 68 idem (de hoek) *f* 15.—.

Dr. Egbertus Veen had op twee erven, no. 7 en 8, gebouwd, vandaar de hoge aanslag. Roelof Woutman had zijn vier huizen op de erven 18-20 gezet. De anderen hadden allemaal één erf gebruikt, met uitzondering van de kopers van de erven 13-16.

Het nu gerestaureerde huis 58 was bij de taxatie eigendom van de rietmaker Michiel van Gesser, maar die had het niet zelf laten bouwen. Het maakte deel uit van een groep van vijf huizen met gemeenschappelijke muren en loden goten op de erven 13-16. Uit de taxatiebedragen zou men verwachten, dat er twee gelijke huizen 50-52 en drie gelijke huizen 54-58 waren verzezen, maar niets was minder waar dan dat. De metselaar Cornelis Goedhart had bij de uitgifte van de erven no. 13 gekocht en zijn vrouw later nog $\frac{3}{4}$ van erf 14 erbij. Daarop bouwde hij het huis 50 met zijn eigen Hart in de gevel en het veel smallere 52, die gezien de gemeenschappelijke siervaas duidelijk bij elkaar hoorden.

De timmerman-houtkoper Cornelis Stevensz van Belleme was bij de uitgifte eigenaar van de erven 15 en 16 geworden en had later nog $\frac{1}{4}$ van erf 14 erbij gekocht. Samen met de metselaar Dirk Jansz Borsman bouwde hij hierop de tegenwoordige huizen 54-58, maar alweer niet van één maat en waarschijnlijk al evenmin van een zelfde soort gevel. Bij de afrekening hield van Belleme zelf het grootste, thans no. 54, en Borsman het wat smallere no. 56 en nog smallere no. 58. Daartoe droeg van Belleme, die officieel eigenaar van de grond was, op 18 mei 1686 aan Borsman het bij die twee huizen behorende stuk erf over.

Van Belleme droeg zijn huis, no. 54, dat een tuin had, die voor $\frac{2}{3}$ deel tot de schermschool en voor $\frac{1}{3}$ deel er achter langs liep, op 11 december 1686 voor *f* 5400,— over, aan Niesje Rodenburgh. Dirk Jansz Borsman deed hetzelfde met zijn huizen, op 20 december 1686 no. 56 voor *f* 5250.— aan Hester van Ravesteyn, op 18 maart 1687 no. 58 voor *f* 3500.— aan Michiel van Gesser.

Of de kopers van te voren hun wensen al hadden kenbaar gemaakt, dat hier werd afgeweken van de toen gebruikelijke en zeker eenvoudige manier van bouwen van drie precies identieke gevels? In ieder geval dankt daaraan het gerestaureerde no. 58 zijn geheel nieuwe geveltop. Er waren geen oude afbeeldingen te vinden, waarop men zien kon hoe het huis eens was geweest, en daarom moest men zelf fantaseren. Maar hoe het ook zij, de gevel spiegelt zich nu, sinds september 1966, weer aardig in het water. No. 56 had kort tevoren een opknapbeurt ondergaan en no. 54 kwam daarna in de steigers. Het werk van de timmerman van Belleme en van de metselaar Borsman wordt dus wel in ere gehouden.

VAN DE BOEKENTAFEL

W. HOFMAN, **AMSTERDAM BINNEN DE SINGELGRACHT VOOR 1905**, EUROPESE BIBLIOTHEEK, ZALTBOMMEL 1969, F 17,50.

De heer Hofman, verbonden aan de historisch-topografische atlas van de Gemeentelijke Archiefdienst, heeft er voor gezorgd, dat Amsterdam op waardige wijze vertegenwoordigd is in de serie „In oude ansichten”, die langzamerhand tegen de zestig deeltjes telt. Aan de hand van ongeveer 150 briefkaarten laat hij ons door de hoofdstad wandelen, nadat hij eerst een korte inleiding heeft gehouden over de veranderingen in het stadsbeeld na 1905 en over de rol van de fotografie bij het bewaren van de herinnering aan vroeger. Deze plaatjes moeten soms voor zichzelf spreken, daar hij de ruimte eronder gebruikt voor wetenswaardigheden, die gewoonlijk in dergelijke boekjes ontbreken. Zo over lonen, van koetsiers en vuurwerkers, een bijzonder systeem van brandmelding op de Palmgracht, het pas in de tweede helft van de vorige eeuw in gebruik komen van lucifers, een buitenboordmotor in 1900, afgezaagde handjes in de beurs van Berlage.

Indien de topografische aanduidingen op de kaarten verkeerd bleken, heeft de heer Hofman de beschouwer terecht geholpen. Bij het ontbreken van enige plaatsbepaling

had hij ten behoeve van niet-Amsterdammers wel iets verder kunnen gaan en mogen aangeven, dat de kargadoor op blz. 130 staat onder de nog bestaande ooievaar op de hoek van Prinsengracht en Reguliersgracht en dat het panopticum stond in de Amstelstraat. Bij Marnixstraat, Utrechtsestraat en Weesperstraat zou een aanduiding waar we ons in die straten bevinden op hun plaats geweest zijn, terwijl ook niet iedereen de koninklijke intocht op blz. 107 op het Koningsplein zal weten te localiseren. De naam Batavierstraat kwam niet, zoals op blz. 75 staat, in tegenstelling tot Uilenburgerstraat, te vervallen, daar de nieuwe dwarsstraat tussen Oudeschans en Nieuwe Uilenburgerstraat de naam Nicuwc Batavicstraat kreeg. Hendrik Westermanschool op blz. 84 voor Hendrik Westerschool moet gezien de nauwkeurigheid van de auteur beslist een verschrijving zijn.

Amsterdam binnen de Singelgracht is een boeiend boekje geworden, ook om te lezen, wat met dit genre lang niet altijd het geval is. En wie er topografisch niet helemaal uit mocht komen, kan het de heer Hofman op het Archief gaan vragen. Maar van de rokende dam uit 1901, die in de tekst door de Kalverstraat wandelt, is daar helaas geen afbeelding aanwezig.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Sophialaan 18, contributie leden minimum f 15,—, donateurs f 20,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactie maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590. Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

REMBRANDTNUMMER

56e JAARGANG - NUMMER 7 - AUGUSTUS-SEPTEMBER 1969

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

56e JAARGANG

AUGUSTUS-SEPTEMBER 1969

WAT VEROVERDE REMBRANDT MET ZIJN CLAUDIUS CIVILIS?

De Claudius Civilis keert deze herfst voor korte tijd naar Amsterdam **terug** om daar het glanspunt van de Rembrandttentoonstelling te vormen. In de 18de eeuw ging het schilderij door toedoen van de Hollands-Zweedse familie Grill naar Zweden. Pas op het einde van de 19de eeuw kon **worden** vastgesteld, dat het een fragment was van een schilderij dat enige maanden in het stadhuis op de Dam had gehangen.

Ik herhaal in het kort de droevige geschiedenis, al is die overbekend. Rembrandts leerling Govert Flinck kreeg 28 november 1659 de opdracht twaalf stukken voor de galerij van het stadhuis te schilderen, twee per jaar, voor *f* 1000.— het stuk. Hij stierf echter al op 2 februari 1660, de dag van de verkiezing van de nieuwe burgemeesters. Deze gaven de opdracht niet meer aan één schilder, maar aan meer. Op 13 januari 1661 tekende de secretaris van thesaurieren aan, dat de burgemeesters met Jan Lievens en de Antwerpenaar Jacob Jordaens waren overeengekomen — blijkbaar nog niet zo heel lang tevoren -, dat zij ieder een stuk voor de ovalen op de galerij zouden maken voor *f* 1200.— en verder niets zouden pretenderen. Reeds op 23 maart 1661 kreeg Lievens zijn geld en toen zal zijn schilderij dus wel geleverd en aangebracht zijn geweest. Jordaens ontving pas op 13 juni 1662 betaling, maar dat was dan ook voor twee stukken voor de ovalen en nog voor een ander schilderij, in totaal *f* 3000,— en een medaille. Andries de Graeff bemiddelde hierbij en men neemt aan, dat deze maeenas, die in 1660 burgemeester was, de opdrachten aan deze twee schilders had bewerkstelligd.

Rembrandt, die in 1642 moeilijkheden met Andries de Graeff had gehad, zal zijn opdracht stellig pas van de burgemeesters van 1661 hebben gekregen. Van hem is immers in januari 1661 geen sprake en bovendien is zijn schets voor het schilderij in de galerij gemaakt op de achterzijde van een begraafbriefje van 25 oktober 1661. Een van de burgemeesters, die op 2 februari 1661 op het stadhuis hun intree hadden gedaan, moet hem gunstig gezind zijn geweest. Dat waren de president burgemeester Cornelis van Vlooswijck, die het vorig jaar ook al burgemeester was **ge-**

weest, Dr. Gerard Schaep, Cornelis de Graeff — zelf vermoedelijk eens de initiatiefnemer tot deze serie — en Joan van de Poll.

Wie zijn begunstiger was? Het is moeilijk te zeggen. Slechts de oude Schaep, die even gierig voor zichzelf als voor de stad was, komt m.i. niet in aanmerking, want er was zoals we nog zullen zien een veel goedkoper mogelijkheid.

Blijkens de stadsbeschrijving van Melchior Fokkens, die in de zomer van 1662 verscheen, hing Rembrandts werk op het stadhuis. Sedert februari zetelden daar Cornelis de Graeff, Dr. Cornelis Jansz Witsen, Cornelis de Vlaming van Outshoorn en Mr. Henrick Hooft als burgemeesters. Tijdens hun ambtsperiode zal het schilderij zijn geplaatst en is het in ieder geval verwijderd. Op 2 januari 1663 ontving de schilder Jurriaen Ovens *f* 300,—. Daarvan was *f* 252.— voor een schilderij in de schepenenkamer en 48 gulden 'voor 't opmaken van een schets van Govert Flincq tot een volcomene ordonn.' De stadsbeschrijver von Zesen weet te vertellen, dat dit laatste Ovens vier dagen had genomen. Dat was dus de goedkope oplossing, die al die tijd mogelijk was geweest. Daarom had Rembrandt zijn opdracht voor het eerste stuk van de serie van acht vermoedelijk zo laat gekregen.

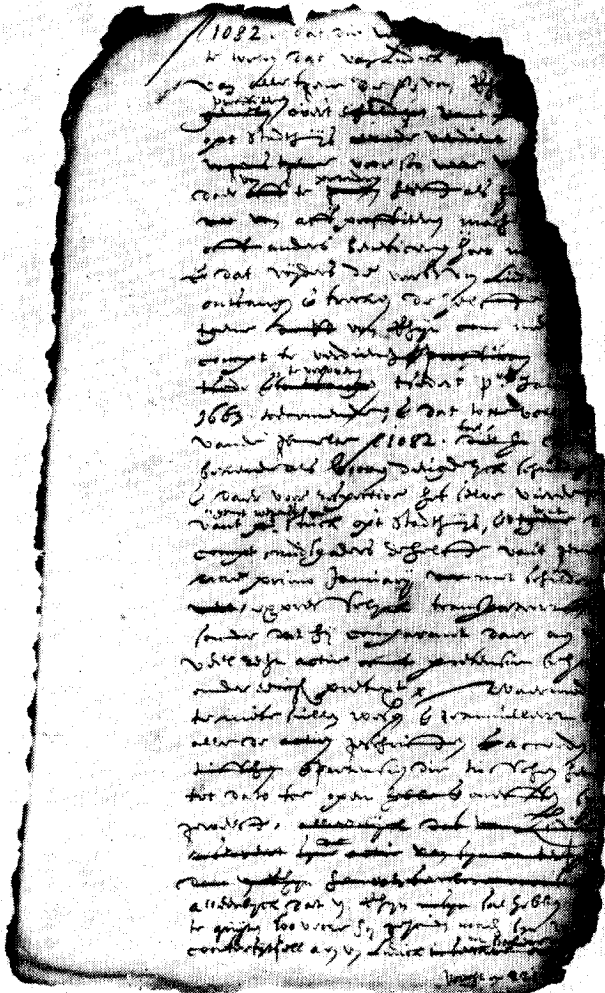
De officiële stedelijke archieven zwijgen in alle talen over het geval, waarover in het college van burgemeesters en misschien ook in het grotere college met de oud burgemeesters erbij zeker de nodige deining moet zijn geweest. De ons onbekende burgemeester, die Rembrandt de opdracht had bezorgd, zal immers zeker niet zonder meer zijn beschermeling hebben laten vallen!

Er is slechts één akte, bewaard in het gedeeltelijk verbrande protocol van notaris Nicolaas Listingh, die nader licht op de zaak werpt. Lodewijck van Ludick had borg gestaan, toen Rembrandt in 1653 geld van Jan Six leende, en had tenslotte *f* 1200.— moeten betalen. Als „beschadigde borg” mocht hij dit weer op Rembrandt verhalen. In maart 1659 was een regeling getroffen voor notaris Listingh, dat Rembrandt dit bedrag in drie jaar in de vorm van schilderijen zou afbetalen. Daar was niets van gekomen en op 28 augustus 1662 gingen van Ludick en Rembrandt weer naar het kantoor van de notaris op de hoek van de Grimmenessesluis en de Oudezijds Voorburgwal en maakten daar een nieuwe overeenkomst. Ze rekenden daarbij eerst enkele andere transacties af en bepaalden tenslotte, dat de *f* 1082.—, die Rembrandt nog schuldig bleef, afbetaald zou worden in de vorm van een gedeelte van de opbrengst van zijn schilderwerk.

De Roever, die deze akte in 1884 in Oud Holland publiceerde, moest nogal wat aanvullen, maar gaf dat duidelijk aan. De akte is veel minder nauwkeurig en overzichtelijk herdrukt in de Urkunden van 1906. Tot mijn verrassing vond ik in het protocol niet alleen het door de Roever gepubliceerde net exemplaar, maar ook het ondertekende concept dat de notaris opschreef uit de mond van de contractanten. Hij bracht al schrijvende wijzigingen aan en verbeterde later nog enkele woorden. Het belang van de passage over het schilderij op het stadhuis, die al zoveel pennen in beweging heeft gebracht en dat in de toekomst ongetwijfeld ook nog zal doen, brengt mij er toe dat onderdeel van de oorspronkelijke akte hier weer te

geven. Tussen haakjes vindt *men* de weggestreepte woorden, in kapitalen de later bovengeschreven woorden en aan het einde van elke regel in cursieven de weggebrande woorden.

„Te weten dat van Ludick sal genieten *een vierde part* van alle tgene de voors. van Rhijn *sal comen te* (genieten) *PROFFITEREN* over 't (schilderen vant 't) *stuck schilderije* opt stadthuys (alreede verdient) *gelevert* en *dat* (wegens tgene) voor soo (verre) veel als *bij* van *Rhijn*

Detail akte not.
N. Listingh 28
augustus 1662.
Foto. Gem.
Archiefdienst

daer (aff) VAN te (genieten) PRETENDEREN heeft als hier verder noch
 (wee) (van) aff proffiteren mach bij *verschilderen*
 oft anders beneficeren hoet mach vallen
 en dat wijders de voors. van Ludick sal
 ontvangen en trecken de helfte van *al*
 tgene (de voors.) van Rhijn (com) met schilderen
 compt te verdienen (en proffiteren) (tsedert)
 (tsede) en ('tontfangen) TE VEROVEREN tsedert po. January
 1663 toecomende, en dat totte volle *betalinge*
 van de gemelte *f* 1082 (die hi) TOE die hij *hem*
 bekende als booven deugdelijck schuldigh *te wesen*
 en daer voor respective het selve vierde part
 vant (p) GENOT WEGENST' stuck op 't stadthuys, en (tgene) WAT daeruyt
 compt, midsgaders de helfte van't *bij*
 nae primo January (ver) met schilderen *verdient*
 (vert), expresselijck transporteert en cedeert
 sonder dat hij comparant daer aen voor soo
 veel recht actie oft pretensie behoude* *sal*
 onder eenigh pretext."

De Roever maakte in 1884 één fout: blijkens het concept kan het woord verbindende, dat hij aanvult, er nooit hebben gestaan. Het geeft ook geen betekenis; men verbindt niet iets, wat men tegelijkertijd transporteert en cedeert.

Geeft de nu stellig goed aangevulde tekst van het concept nog iets nieuws? De twee belangrijkste woorden zijn *alreede verdient* en *veroveren*. Dat laatste woord, dat in plaats van „ontvangen” kwam, doet ons vreemd aan, maar was toen nog vrij gebruikelijk. **Verdiene**n was het recht krijgen op betaling, *veroveren* het overhouden van de betaling, dus de nettowinst.

De veranderingen zijn waarschijnlijk door de notaris zelf aangebracht om de zaak nog duidelijker te stellen. Uit deze akte blijkt m.i. dan ook alleen, dat Rembrandt op 28 augustus 1662 nog niets betaald had gekregen, maar wel van mening was dat hij recht op betaling had en nog op extra betaling in geval van verschilderen, waarvan toen dus sprake was.

Notaris Nicolaas Listingh was zelf kunstliefhebber — ondermeer ontwierp hij blijkens de inventaris van zijn nalatenschap voor 1705 voor not. Servaes een bekapping voor het stadhuis — en in het begin van 1663 werd hij de schoonzoon van de oud-burgemeester Henrick Dircksz Spiegel. Misschien was hij op die 28ste augustus nog wel het allerbeste op de hoogte van de achtergronden van de zaak, maar in de akte blijkt er natuurlijk niets van.

De overeenkomst werd ter meerdere zekerheid op het stadhuis geregistreerd in het nu niet meer bewaarde achtste register van transporten. In 1664 deed van Ludick zijn rechten over aan de koopman Herman Becker voor laken ter waarde van ongeveer *f* 500.—, na eerst een vonnis hierop ten laste van Rembrandt te hebben gekregen. In 1668 werd een regeling over de afbetaling van de *f* 1082.— door Becker en Rembrandt gemaakt.

Op de rapiamus van thesaurieren werden de betalingen voor de schilderijen van Lievens, Jordaens en Ovens verantwoord; over Rembrandt wordt niet gesproken. Blijkens het groot **memoraal** van thesaurieren fol. 83vo kreeg Andries de Graeff voorjaar 1662 *f* 100.—, die hij aan Jordaens had betaald, gerembourseerd. Op 15 dec. 1662 werd dit overgeboekt naar een register van kleine ongelden, dat niet meer bewaard is. Daar had men eventueel iets over een schadevergoeding aan Rembrandt kunnen vinden. Ik zou het er echter op willen houden, dat Rembrandt uiteindelijk weigerde zich te schikken naar de wensen van burgemeesters en dat daarom alle betaling hem ontging. Toch heeft hij misschien nog iets verworven.

Het reusachtige doek, waarvan een fragment in 1734 op een Amsterdamse veiling door de echtgenoot van een van de Grills werd gekocht, is vermoedelijk door Rembrandt zelf versneden. In het speciale nummer van het Konsthistorisk Tidskrift van 1956 publiceerde Dr. A. van Schendel een artikel, waarin men leest dat de Claudius Civilis stukken van Lievens, Jordaens en Rembrandt alle op een zelfde linnen, uitzonderlijk van patroon en breedte, zijn geschilderd. Dat zal vermoedelijk door de stad zijn gekocht en ter beschikking van de kunstenaars zijn gesteld. Het doek is dus waarschijnlijk het enige wat Rembrandt met zijn opdracht van het Amsterdamse stadsbestuur heeft veroverd!

I.H.v.E.

HET BEGRAAFBRIEFJE VAN DE CLAUDIUS CIVILIS

De indices, die in de laatste jaren op grote schaal vervaardigd zijn op het Gemeente-Archief, maakten het mogelijk in dit nummer een aantal problemen betreffende Rembrandt zonder al te veel moeite tot een oplossing te brengen. In 1956 kostte het mij nog vrij veel tijd om voor het Konsthistorisk Tidskrift de helft van het begraafbriefje, waarop Rembrandt zijn schets voor de Claudius Civilis maakte, aan te vullen en daarmee te dateren; nu zou het een werk van ogenblikken zijn.

Geheel bij toeval vond ik dezer dagen in de administratieve papieren van notaris Sebastiaan van der Piet hetzelfde begraafbriefje, ditmaal volledig ofschoon tamelijk verpulverd. Tot mijn genoegen constateerde ik, dat ik de ontbrekende helft behoudens een enkel woord goed had aangevuld, al was uiteraard de spelling af en toe niet hetzelfde. Het enige nieuws was het uur van samenkomst in het huis van de overleden Rebecca de Vos 'omtrent' (niet 'over' zoals ik invulde) de Lutherse Kerck, namelijk één uur. Misschien had Rembrandt op dat tijdstip — 1 uur van de 25ste october 1661 — al zijn beroemde schets op de achterzijde van de uitnodiging gemaakt. In ieder geval heeft hij die eerder benut dan de notaris. Die gebruikte het briefje pas in 1666 als omslag voor een 'liquidatie jegens Jacobus de Rouck'.

I.H.v.E.

HET MAECENAAT DE GRAEFF EN REMBRANDT

Op 14 april 1733 sterft in Den Haag Alida de Graeff, Vrijvrouw van Jaarsveld, douairière van Diederik van Velthuysen. Tot de uitgebreide bezittingen van deze kinderloze weduwe behoorde het huis dat haar vader, Andries de Graeff, op Heerengracht 446 had laten bouwen en dat in 1671/72 gereed gekomen was.

Burgemeester De Graeff moet slechts heel kort in dit weelderig ingerichte huis gewoond hebben, want in 1674 ging hij om fiscale redenen in Utrecht wonen. Hij hoopte daarmee de ongehoord hoge aanslag (voor een vermogen van ruim f 700.000.—), waarvoor zijn vijanden hem in het kohier van dat jaar hadden weten te krijgen, te kunnen ontlopen. Om zich verder aan deze onredelijke aanslag te kunnen onttrekken gaf hij op 1 mei 1675 het huis als huwelijksgift aan zijn zoon Cornelis bij diens huwelijk met Agneta Deutz. Het heeft hem allemaal niets geholpen. In 1677 moest hij f 1460.— voldoen. Cornelis was met zijn vrouw in het huis, waar ook reeds zijn schoonmoeder woonde, getrokken. Op een avond in oktober 1678 werden de echtgenoten ziek, nadat ze aan de feestelijkheden 'over de France vrede' hadden deelgenomen. Ze stierven kort daarop. Toen ook Andries de Graeff een maand later op 30 november ten huize van zijn zuster Christine overleed, bleven alleen zijn twee dochters Alida en Arnoldina als erfgenamen achter.

Alida kreeg het pand uit de erfenis van haar broer. Zij had sinds de moeilijkheden, die haar vader ondervonden had, niet meer in de stad gewoond en liet haar deel van de inboedel overbrengen naar haar huis in Utrecht en later naar Den Haag. Het huis 'De Graeff' werd nu voor een halve eeuw een huurhuis (huurders o.a. Jan en Jacob Scott (1690) en Nicolaas Pancras (1729-1734)).

De boedelinventaris van de erflaatster van 1733 (Familie-archief De Graeff portef. no 608) vermeldt o.a. haar huis in Amsterdam, waarin de vaste betimmeringen worden opgesomd: In de grote zaal (blz. 81) 'een schoorsteen stuk op doek door Rembrandt'. Welk stuk was dit en wie had het laten aanbrengen? De laatste vraag lijkt mij het gemakkelijkst te beantwoorden. Het ziet er m.i. niet naar uit dat het doek tijdens de verhuring (na 1678) is geplaatst, zodat het wel waarschijnlijk is dat Andries De Graeff het heeft laten aanbrengen toen hij het huis liet bouwen. In de grote zaal moet een royale schoorsteen hebben gestaan, zodat het schilderij er boven groot moet zijn geweest.

Is het soms mogelijk dat hier tussen 1672 en 1734 Rembrandt's 'Claudius Civilis' heeft gezeten; of diens 'Quintus Fabius Maximus', of een ander doek? Welke feiten ondersteunen de eerste suppositie.

Nadat de 'Claudius Civilis' in 1662 uit het stadhuis verwijderd was heeft Andries de Graeff de mogelijkheid gehad het doek uit Rembrandt's atelier

te kopen. Welk formaat het toen had weten we niet; misschien was het doek wel iets hoger dan haar huidige maten 309 x 196 cm. Het had daarmee nog altijd een zeer incourant formaat, wat moeilijk te verkopen was. Het is daarom misschien zelfs tot Rembrandt's dood op zijn atelier blijven staan. Wanneer de veiling van zijn schilderijen plaats vindt, is Andries de Graeff reeds bezig met de bouw van zijn huis en ziet hij om naar mogelijkheden het te decoreren. Zijn interesse voor het schilderij werd daarbij wellicht versterkt door het feit dat zijn broer Cornelis als burgemeester en hijzelf bemoeienis met het schilderij hadden gehad, zodat het hem bekend moet zijn geweest.

De Rembrandt (de "Claudius Civilis" of een ander schilderij) die circa 1672 (het jaar, waarin elders in het huis het plafond van De Laresse werd aangebracht) boven de schoorsteen was geplaatst, zit er in 1733 nog.

Alida de Graeff had het huis vermaakt aan haar petekind Alida Joanna de Graeff. Dit nichtje was met haar broer en zuster universeel erfgenaam van haar oud-tante. De goederen werden op 24 april 1734 overgedragen. Het huurcontract van Schepen Nicolaas Pancras was vermoedelijk op 1 mei verlopen. Op 14 mei 1734 werd hem door een van de erfgenamen van Dirck Wuytiers van de Werve even verder op de gracht het huis no 458 overgedragen. Pancras zal het huis reeds eerder gekocht hebben, nadat de erfgename op 27 februari van dat jaar toestemming had gekregen het pand te verkopen (N.A.A. no 9920 acte 19, dd 12.4.1734). De officiële overdracht kon pas plaats vinden na de boedelscheiding van 6 mei.

De moeder van Alida Joanna de Graeff, Joanna Hooft, is met haar dochters in het pand 446 gaan wonen, waar ze in 1738 overleden is (het aansprekersregister van 1739 vermeldt haar nog op dit adres: de Juffr. Wed. de Graeff). Zij had haar huis (Heerengracht 573) gelaten aan haar zoon Gerrit de Graeff, die in juni 1734 in het huwelijk was getreden. Joanna Hooft maakte in augustus haar testament en prelegateerde haar zoon Gerrit o.a. 'de schilderijen hangende op de Familje Kamer, ten huysse van haar Testatrice' (N.A.A. no 9920 acte 41, dd 24.8.1734). Zij woonde toen vermoedelijk nog niet op no 446 en deze periode zal zeker gebruikt zijn om het oude huis op te knappen. Tijdens deze schoonmaakbeurt kan de Rembrandt van de schouw verwijderd zijn. Op 10 augustus 1734 wordt de 'Claudius Civilis' in het Oude Zijds Heerenlogement geveild en vindt zijn weg naar Zweden!

Na de dood van haar moeder wordt Alida Joanna de Graeff op 17 december 1738 in het volledige bezit van het huis gesteld. Zij laat nu het huis totaal verbouwen en moderniseren. Hierover schrijft Bicker Raye op 24 april 1739 in zijn dagboek, dat er 'met graaven bij vertimmering acht sakken geldt gevonden (zijn) die daar lange jaren begraven geleegeen hadden, het bedroeg int geheel f 5000.' In de grote zaal kwam nu volgens de mode van de tijd een kleinere marmeren schoorsteenmantel met beeldhouwwerk, die gesigneerd is 'B. en T. de Wilde 1740', waarboven een schilderij is aangebracht waarop een allegorische pluimage staat afgebeeld. Deze schoorsteenmantel siert na tweehonderddertig jaar nog altijd de grote zaal van het huis.

Dat de Rembrandt, na verwijdering uit de schoorsteen, bewaard is ge-

bleven in de familie lijkt mij onwaarschijnlijk. De boedelinventaris in 1776 van François de Witt (de weduwnaar van Alida Joanna de Graeff) vermeldt: '18 familieportretten en 18 schilderijen' zonder nadere specificatie. Dit was blijkbaar geen verzameling. (N.A.A. no 12634, acte 26, dd 2.3.1776).

Een ander schilderij van Rembrandt dat zeer goed de schouw gesierd kan hebben is diens 'Quintus Fabius Maximus' (Hofst. de Gr. no 224 — 177 x 194 cm). Dit werk heeft Rembrandt vermoedelijk gemaakt in 1655 in de hoop het geplaatst te krijgen op het nieuwe stadhuis. Prof. H. van de Waal houdt het voor mogelijk dat dit doek bestemd was als schoorsteenstuk op de plaats, waar thans het zelfde onderwerp van Jan Lievens zit en dat dit doek het zelfde lot heeft ondergaan als de 'Claudius Civilis' en versneden in de handel is gekomen. Het onderwerp — Consul Q. Fabius dwingt zijn vader van het paard te stijgen — was natuurlijk een zeer aantrekkelijk onderwerp voor een oud-burgemeester.

De reconstructie van de geschiedenis van dit schilderij is veel moeilijker, want het komt pas 28 november 1808 op een veiling in Amsterdam tevoorschijn. Dan blijft een periode van zeventig jaar te overbruggen, waarin wij de verblijfplaats niet weten, evenals haar geschiedenis tussen 1656 en 1672.

Hier heb ik slechts twee mogelijkheden genoemd van schilderijen die de schoorsteen van het huis De Graeff in de Bocht gesierd kunnen hebben. Er zullen zeker nog meer werken van Rembrandt voor in aanmerking komen; mogelijk een verloren gegaan doek.

Andries de Graeff is ons reeds langer bekend uit een oudere relatie met Rembrandt. In 1658/59 legde Hendrick Uylenburch een verklaring af voor notaris Listingh (Urk. Rembr. no 208), waaruit blijkt dat Uylenburch omstreeks 1642 met anderen als goede man was opgetreden in een geschil tussen Rembrandt van Rhijn en Andries de Graeff over een 'stuck schilderije off Conterfijtsel dat den voors. van Rhijn voor den Gemelten heer schilderde'. De uitspraak van de goede mannen was dat De Graeff Rembrandt f 500.— moest betalen voor het portret. Dit schilderij vinden wij op 8 maart 1709 terug in de boedelinventaris van zijn neef Pieter de Graeff (N.A.A. no 5001 fol 486 en 493).

In de kleine zijkamer van diens huis op de Heerengracht 573 hangt dan: 'Een do: van den Hr: Andries de Graeff door Rembrand 120.—'.

Op 2 oktober 1710 krijgt Joan de Graeff uit de boedel van zijn vader (N.A.A. no 5004 fol 806): 'Een schilderije van den Heer Andries de Graeff uyt de Zijdelkamer door Rembrand 120:—:—'. Joan de Graeff sterft reeds in 1714 en diens goederen etc. komen aan zijn weduwe, de reeds eerder genoemde Joanna Hooft, die ze tot haar dood in 1738 in haar beheer houdt.

Hoe het schilderij in de collectie van Pieter de Graeff terecht is gekomen is niet bekend, maar het lijkt mij niet onmogelijk, dat deze verzamelaar het verworven heeft van zijn oom, Andries de Graeff (of diens kinderen), gezien zijn grote belangstelling voor zijn familie en kunst. (De mogelijkheid dat zijn vader, Andries' Broer Cornelis, het reeds verkregen had wil ik niet uitsluiten, maar het lijkt mij onwaarschijnlijk).

Kunnen wij dit schilderij in Rembrandt's oeuvre aanwijzen? Voordat ik een poging hiertoe onderneem wil ik eerst de voorgaande gegevens eens nader bezien. Andries de Graeff heeft in 1642 *f* 500.— voor het schilderij moeten betalen; hetzelfde bedrag dat Abraham Wilmerdonx ook moest voldoen voor een dubbelportret (Urk. Rembr. no 209). Gezien het hoge bedrag lijkt het mij niet onjuist om hier een groot portret — een portret ten voeten uit — te vermoeden.

Is er een dergelijk schilderij van 1642 of vroeger in Rembrandt's oeuvre

Rembrandt fecit 1639

**Stelt dit portret van een deftige jongeman, waarvan geen pendant bekend is, de on-
gehuwde Andries de Graeff op 28jarige leeftijd voor?**

Museum Kassel

aan te wijzen? Het enige werk dat daar voor in aanmerking komt, is een portret (gesigneerd: Rembrandt fe 1639) dat in Kassel hangt (Hofst. de Gr. no 535 — 198 x 121).

De bekende beeltenis van Andries de Graeff, de portret-buste door Artus Quellinus (1661), vertoont gelijkenis met deze geportretteerde. Een tweede door mij tijdens dit onderzoek geïdentificeerd portret van de Graeff, dat ik op ca. 1654 meen te mogen dateren, laat eveneens een man van hetzelfde postuur en uiterlijk zien. (Hier hoop ik in een later artikel op terug te komen).

Hoe kan de geschiedenis van dit schilderij geweest zijn? De verklaring voor notaris Listingh in 1658/59 werd afgelegd vanwege het recht dat Titus had op zijn moederlijk erfdeel.

Dit betekent dat de arbitrage van Hendrick Uylenburch ging over een schilderij dat vóór juni 1642 (het overlijden van Saskia) gemaakt was. Tot nu toe heeft men steeds een portret uit 1642 gezocht, maar daar de arbitrage enige tijd genomen zal hebben, zullen we een ouder portret moeten zoeken. Een portret uit 1639 behoort dan zeker nog tot de mogelijkheden. Andries de Graeff was toen 28 jaar oud!

Het hier aangehaalde portret wordt voor het eerst in 1749 in de inventaris van Kassel vermeld, als een onbekend persoon. Kan dit schilderij uit de collectie van Gerrit de Graeff tussen 1738 (de dood van zijn moeder) en 1749 naar Kassel zijn verhuisd? Dit lijkt mij zeer wel mogelijk. Bicker Raye vermeldt bij het overlijden van Gerrit de Graeff in 1752 in zijn dagboek: '(—) Hij laat een schat van gelt naar, dog was uytermate suynig, beknibbelde een iders welvaart, (—)'. Kortom een gierig mens. Het is bekend dat landgraaf Wilhelm VIII van Hessen-Kassel (1682—1760), die reeds sinds 1730 als regent in Kassel zetelde, een groot kunstverzamelaar was. Hij had o.a. in Amsterdam agenten die voor zijn collectie inkochten en hoge prijzen konden betalen. Zo kan Gerrit de Graeff in contact gekomen zijn met een van deze agenten, b.v. Anthony Rutgers, en hem voor een hoog bedrag de Rembrandt als anoniem portret verkocht hebben. De Graeff moet zeker geweten hebben, dat het een portret van een familielid, Andries de Graeff, was, maar kon het zich niet permitteren zijn familieportretten te verkwanzelen. Zo zal vermoedelijk de transactie in stilte gesloten zijn en werd het portret anoniem.

Wanneer Hendrik Pothoven tussen 1749 en 1759 tekeningen maakt naar portretten uit de collectie De Graeff voor prenten van Jacob Houbraken, tekent hij van Andries de Graeff het borstbeeld door Quellinus, zodat het aannemelijk is dat de Rembrandt toen niet meer aanwezig was.

Op 3 april 1800 prelegateert Gerrit de Graeff (1741-1811) aan zijn zoon Gerrit de Graeff (1766-1814) zijn hofstede, genaamd 'het Hoff', te Ilpendam met schilderijen en alle familieschilderijen in Amsterdam (N.A.A. no 14591 acte 39). Hier valt dus niets naders uit op te maken. Maar wanneer op 3 december 1872 de veiling plaats vindt 'd'une Collection de tableaux anciens et antiquités provenant du Chateau d'Ilpenstein' dan zijn de schilderijen van Frans Hals, Thomas de Keyser, Golttius etc. nog wel aanwezig, doch de Rembrandt zit er dan niet meer tussen.

Reeds in 1912 signaleert A. Bredius in zijn artikel — iets over de copie van Gerrit Lundens naar Rembrandt's 'Nachtwacht' — dit schilderij in de nalatenschap van Pieter de Graeff. Hij mist dan nog een klein schakeltje om de geschiedenis van dit schilderij compleet te maken. Pieter de Graeff had dit stukje uit de erfenis van zijn moeder verworven. Deze, Catharina Hooft (de weduwe van burgemeester Cornelis de Graeff), had het ongetwijfeld gekregen uit de boedel van Maria Overlander, de weduwe van Frans Banningh Cocq. Vermoedelijk hing het schilderij oorspronkelijk in Banningh Cocq's huis op Singel 140/142 'de Dolphijn'; later bij Catharina Hooft op Heerengracht 216 in het voorhuis en tenslotte in de eetzaal van Heerengracht 573, waar het in 1709 op f 100,— getaxeerd werd. In 1710 werd het schuttersstukje toegewezen aan Cornelis de Graeff (1671-1719) (N.A.A. no 5004 blz 814). Cornelis was geestelijk gestoord, zodat het zijn curator, Jacobus de Fremeri, geweest zal zijn die omstreeks 1712 het stuk verkocht aan Pieter van der Lip. Bredius vermoedde dat het schilderij van Lundens naar Cornelis de Graeff was gegaan; hetgeen juist is gebleken. Een tweede copie van de 'Nachtwacht' (naar Lundens) was ook aanwezig bij Pieter de Graeff n.l. de bekende tekening in het album van Banningh Cocq. Dit album is sinds 1678 in de familie De Graeff.

Wij leren hier twee leden van het geslacht De Graeff kennen, die oog gehad moeten hebben voor de kwaliteiten van Rembrandt. Andries de Graeff heeft ondanks de ruzie van 1642 toch een Rembrandt in zijn nieuwe huis laten aanbrengen. Niet op een obscure plaats, maar in de schoorsteen van de grote zaal; een zekere ereplaats! Daarnaast liet hij elders in een zijkamer van het huis een familiegroep van zijn gezin door Juriaan Ovens geschilderd aanbrengen boven de schouw en op zijn buitenplaats 'Vredenhof' te Voorschoten was een 'Adam en Eva' naar Jordaens (inv. 1733). Aangezien er ook nog schilderijen van Jan Lievens in zijn huis aanwezig geweest zijn, hebben wij daarmee bijna alle decoratieschilders van het stadshuis weer bij elkaar. Andries de Graeff heeft zijn relaties als burgemeester goed benut.

Van contact tussen zijn broer Cornelis en Rembrandt is mij niet gebleken, hoewel hij ook een mooie verzameling schilderijen moet hebben gehad. Diens zoon Pieter de Graeff was een echte collectionneur; vooral van penningen. Hij gaf herhaaldelijk opdrachten aan schilders en was een verwoed verzamelaar en conservator van familiestukken. Zijn kinderen verkochten in 1709 een deel van zijn schilderijen. Om welke reden het portret van zijn peetoom Andries de Graeff (met wie hij veel contact had) bij hem terecht is gekomen (als familiestuk, of als Rembrandt) weten wij niet. Van hem is de meest uitvoerige boedelbeschrijving bekend, waarin door Jan Pietersz Zomer en Anthony de Vos de Rembrandt en Lundens, na het 'Doelenstuk' van Van der Helst (f 250.—) de hoogst getaxeerde schilderijen zijn.

S. A. C. DUDOK VAN HEEL

Het familie-archief De Graeff werd door mij tijdens deze studie uitvoerig geraadpleegd.

REMBRANDT EN SASKIA WISSELEN
TROUWBELOFTEN

Feitelijk komt het enige authentieke portret *van* Saskia, dat wij kennen, voor op een thans in het Prentenkabinet van de Staatliche Museen te Berlijn zich bevindende zilverstifttekening van Rembrandt, waarop de schilder eigenhandig schreef 'dit is naer mijn huysvrouw geconterfeyt do sij 21 jaar oud was den derden dach als wij getrouwt waeren den 8 Junijus 1633'.

Vroeger meende men algemeen, dat Rembrandt zich hier in de datum vergist had, omdat hij eerst ruim een jaar daarna in het huwelijk trad, maar later heeft men zich gerealiseerd, dat het werkwoord 'trouwen' in die tijd veelal gebruikt werd in de zin van 'trouwbeloften wisselen', zodat wij mogen aannemen, dat Rembrandt en Saskia elkander op 5 juni 1633 trouw hebben beloofd ¹⁾. Misschien is het minder juist, om in dit verband van een verloving te spreken, omdat 'verloofd aan' in die tijd veelal synoniem was met 'ondertrouwd met', terwijl 'getrouwd' vaak werd aangeduid met 'in de huwelijkse staat bevestigd'.

Rembrandt, die in 1633 bij de kunsthandelaar Hendrick Uylenburg inwoonde, zal in diens huis Saskia hebben leren kennen. Laatstgenoemde was in die tijd de enige van de vier dochters van Hendrick's overleden oom Mr. Rombout (van) Uylenburgh uit Leeuwarden, die nog ongetrouwd was, en zal in het drukke huishouden van Hendrick, waar bijna elk jaar gezinsvermeerdering plaatsvond, hebben geassisteerd.

Het spreekt vanzelf, dat Rembrandt en Saskia, nadat ze trouwbeloften hadden gewisseld, niet meer samen onder één dak mochten vertoeven: de kostbaas Hendrick van Uylenburgh was een Menist van strenge zeden. Saskia keerde dus terug naar Friesland, waar zij o.a. heeft gewoond bij haar zuster Hiskje te St Anna Parochie, die sinds 1627 getrouwd was met Mr. Gerrit van Loo, secretaris van de grietenij Het Bildt, en die Saskia in haar testament heeft bedacht. Nadat Saskia van de Staten van Friesland *venia aetatis* had verkregen, werden zij en Rembrandt op 22 juni 1634 in de kerk van St Anna Parochie 'in 't houwelijck bevestigd'.

In verband met het bovenstaande lijkt het mij te ver gezocht om Rembrandt een juist inzicht toe te dichten in het Friese huwelijksrecht, toen hij Saskia's beeltenis van een onderschrift voorzag. Dit doet nl. Mej. Mr. J. C. de Meyere in het artikel 'Rembrandt en het huwelijksrecht' in het *Nederlandse Juristenblad* van 29 mei 1968²⁾, een en ander omdat volgens het toenmaals in Friesland geldende recht het huwelijk tot stand kwam door sponsalia de praesenti: 'de bandt des houwelijks is voltrokken met de belofte', terwijl de Friese Staten in 1586 hadden voorgeschreven de sponsalia te doen 'solemniseeren voor die gemeente Godes' of voor het gerecht. Verzuim van deze formaliteiten was strafbaar, maar bracht geen nietigheid van het huwelijk mede. Wij moeten hierbij opmerken, dat in Rembrandt's tijd in Amsterdam het wisselen van trouwbeloften niet gelijkstond met het sluiten van een huwelijk.

H. F. WIJNMAN

¹⁾ Vgl. o.a. J. Verdam, *Middelnederlandsch woordenboek* (1885), i.v., en M. Muller, *Zo leefde Rembrandt in de gouden eeuw* (1968), blz. 53.

²⁾ Overgenomen in *De kroniek van de Vriendenkring van het Rembrandthuis XXII* (1968), blz. 65-67, vgl. blz. 104.

MR. VAN RHIJN BETAALT DE VERPONDING OVER HET HUIS IN DE BREESTRAAT

De hiernaast afgebeelde acte is een gedeelte van folio 154 van het Verpondingsboek van Amsterdam, betreffende de z.g. Nieuwe stad over de jaren 1650 tot 1652. De verponding is te beschouwen als de voorloper van de nog bestaande grondbelasting en bedroeg 'den achtsten penning' van de huurwaarde, wat wij kunnen vertalen in modern spraakgebruik als 12½%. De belasting werd dan ook doorgaans betiteld als 'den achtsten penning'. Het genoemde register is thans genummerd als Thesaurie Extra Ordinarius 281. Het oude nummer waaronder het bij velen beter bekend zal zijn was 33-C-a. Uit dit oude nummer is direct te zien dat het boek het eerste is van de serie Nieuwe Stad en dat het dus geen zin heeft om naar oudere verpondingsboeken te zoeken.

Rembrandt had het huis gekocht op 5 Januari 1639 (Urk. 64); hij zal dus, ook al had hij de koopsom nog maar gedeeltelijk voldaan, de verponding hebben moeten betalen en wij zien dan ook in het oudst bewaarde boek over de wijk waarin hij woonde, dat dit werkelijk het geval was. Er staat op 13

Naam	Datum	Bedrag	Opmerkingen
Rembrandt van Rijn	13 Januari 1639	43 15	
Salomon Ruyter	13 Januari 1639	50	
Joh	13 Januari 1639	23 15	

Post betreffende het huis in de Breestraat uit het verpondingsregister van de Nieuwe Stad.
Foto Gem. Archiefdienst

Maart 1652: Mr. van Rhijn 43 gl. 15 st. over 1650 en nogmaals hetzelfde bedrag over 1651. De huurwaarde was geschat op 350 gl. en 123% van dat bedrag is 43 gl. 15 st.

Als aardige conclusie zou men uit deze aantekening kunnen vaststellen dat Rembrandt in het dagelijks leven werd aangeduid als 'Mr. van Rhijn'.

In het verpondingsboek is aan het hoofd van de inschrijving nog met andere hand een tweede naam bijgeschreven, er staat p(er) Christoffel Thijsz. Het is dezelfde hand die ook onderaan schrijft: 27 Januario 1653 Cristoffel Tijsz. 43.15. Deze Christoffel Thijs was de vroegere eigenaar van het huis in de Jodenbreestraat dat zijn vrouw samen met haar broer geërfd had van Pieter Belten.

Het huis was nog steeds niet afbetaald en het stond dus nog niet officieel op Rembrandts naam. Blijkbaar heeft Christoffel Thijs de verponding over 1652 op 27 Januari 1653 voldaan in verband met een afrekening, waarover meer volgt. Wie de verponding over 1653 betaalde is helaas niet bekend, doordat het volgende verpondingsboek ontbreekt. Wel weten wij dat de kopers van het huis na Rembrandts faillissement (Urk. 187), namelijk Lieven Symonsz (Kelle) en Samuel Gerincx, declareren 'over verlope 8e penning van de jaren 1654, 1655, 1656 en 1657' een bedrag van 175 gl. 17 st. Dit is ongeveer vier maal het bekende bedrag van 43.15 st., maar er wordt ook nog emmer- en straatgeld verrekend en daardoor is het rekensommetje niet goed te controleren, Ik meen dan ook te mogen aannemen dat Rembrandt na de betaling van 1651 zich niet meer op het verpondingskantoor heeft vertoond.

Anders staat het met de jaren vóór 1650. Hierover lichten Urk. 142 en 143 ons in. Christoffel Thijs vindt het in 1653 blijkbaar nodig tot een financiële regeling te komen en hij stuurt notaris S. van der Piet naar Rembrandts huis met de rekening. Deze rekening ligt in het protocol van de notaris los tussen folio 912 en 913. Deze acte is zeer merkwaardig want er blijkt uit dat Rembrandt nog schuldig was voor het huis een bedrag van *f* 7000.—. De koopsom was destijds overeengekomen op *f* 13.000.—, zodat er tussen 1639 en 1 November 1649 in totaal *f* 6.000.— moet zijn afbetaald. De overeengekomen termijnen waren samen *f* 3250.— en met het restant had R. zes à zeven jaar de tijd mits betalende een rente van 5%. Van deze rentebetaling is nergens sprake. De mogelijkheid is n.l. niet uitgesloten dat Rembrandt met schilderijen en prenten betaalde zoals hij ook in andere gevallen gedaan heeft Maar nu in Februari 1653 rekent Christoffel wel rente en dat over drie jaar en drie maanden, waaruit zich de datum 1 November 1649 laat berekenen als de dag waarop de vorige maal een 'quite' was overeengekomen. Ook brengt Thijs in rekening wat hij had voorgesloten, n.l. allereerst de halve 40e en 80e penning die verschuldigd was bij verkoop van onroerend goed en die koper en verkoper ieder voor de helft moesten opbrengen. Christoffel had ook de helft van Rembrandt betaald. Dan schrijft hij 'noch over reste van 8e (in Urk. 142 staat abusievelijk 80e) penning voor de jaren 1651.1652 betaelt 86 gl. 8 st.' Dit klopt niet met het verpondingsboek waar staat dat Cristoffel Tijs 43 gl. 15 st. betaalde over het jaar 1652 en Rembrandt dit bedrag over 1651.

De notaris zegt in het protocol dat hij de rekening heeft aangeboden en dat Rembrandt geantwoord heeft dat hij alleen zal betalen als hij ook de kwijtschelding krijgt. De rekening wordt niet geaccepteerd en Rembrandt betaalt niet; Hofstede de Groot maakt hieruit de gevolgtrekking dat het geld er niet was. Dit kan wel juist zijn, want dit alles gebeurde op 4 Februari 1653. Reeds op 29 Januari leent Rembrandt van Cornelis Witsen *f* 4180.. Het schuldbedrag waar Thijs om kwam was blijkbaar meer dan dat waarop Rembrandt gerekend had en het geleende geld was dus niet voldoende. Nadat de notaris verdwenen is, leent hij op 7 Maart *f* 1000.— van **Jan Six** (het bedrag wordt in Urk. 145 niet genoemd maar uit Urk. 213 is het te berekenen) en nogmaals op 14 Maart d.a.v. van **Isaac van Hertsbeeck** een bedrag van *f* 4.200.—.

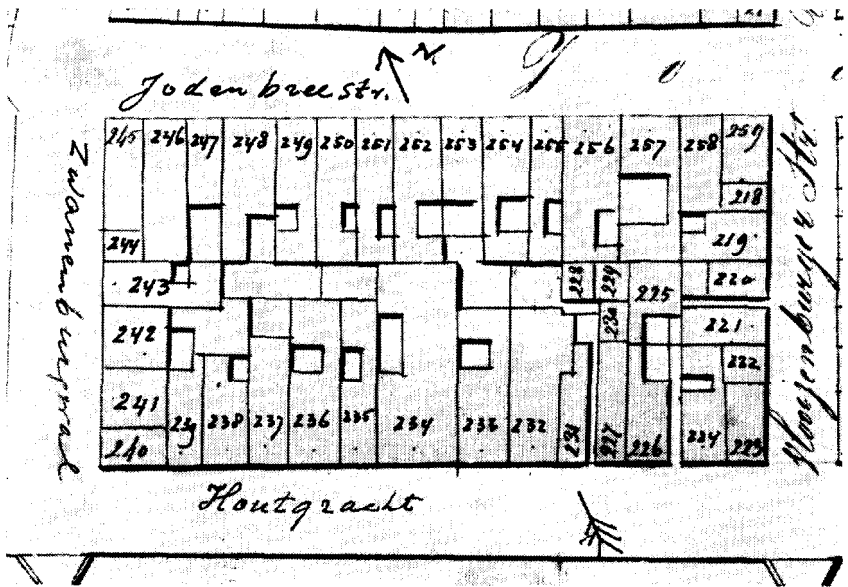
Blijkens de aanvankelijk gehonoreerde aanspraken op een gedeelte van de opbrengst van het huis, toen dat in 1658 werd verkocht (Urk. 187 en 275) heeft deze laatste lening zeker gediend om het huis af te betalen. Of Rembrandt toen ook de begeerde kwijtschelding in bezit kreeg, is gezien het volgende niet zeker.

Behalve de vordering van Christoffel Thijs van 1 Februari 1653 (Urk. 142) blijkt er later namelijk nog een veel kleinere schuld aan Thijs te bestaan (Urk. 160) van 1168 gl. 4 st., waarvoor Rembrandt een schuldbekentenis afgeeft op 10 December 1654. Deze vordering draagt Thijs op 30 Juli 1655 over aan de boedel van zijn neefje, Nanning Kloeck, de zoon van wijlen Allard Kloeck en Catharina Thijs (Inbr. 27/70). Of het hier een Zwarte-Pietkaart betrof die hij op deze manier doorgaf?

Vast staat dat Nanning nooit een penning kreeg uit deze dubieuze vordering (Urk. 172).

Het is nimmer vastgesteld waarop dit bedrag van 1168 gl. 4 st. betrekking had, maar de volgende reconstructie lijkt mij verdedigbaar. In de rekening van Thijs wordt een rente berekend van 5% over het ontbrekende van de koopsom, 7000 gl. Dit stond in het koopcontract maar het is mogelijk dat Rembrandt daar bezwaar tegen maakte, omdat hij voortdurend scharrelde in schilderijen, in prenten en eventueel in huizen en daarmee verrekening mogelijk was. Nadat hij dus voldoende geld bij elkaar geleend had op of kort na 14 Maart 1653 zal hij afbetaald hebben aan Christoffel, maar zonder de rentepost van 1137 gl. 10 st. Hierover zal nog een tijdje geharward zijn maar in November zijn de heren het eens geworden: Rembrandt betaalt de rente, maar in verband met de chicanes in Maart wordt nu de rentetermijn met 1 maand verlengd, zodat het bedrag wordt 1167 gl. 24 st. of 30 gl. 14 st. meer. Deze 30 gulden zijn ongeveer 32 dagen rente en dat was wel ongeveer de tijd die verlopen zal zijn tussen 1 Februari en 14 Maart 1653. Precies komt het nooit uit, want de data van de schepenbrief kan wel enige dagen na de geldoverdracht vallen.

Het lijkt mij niet ondienstig om nog een enkel woord te schrijven over de situatie van het Rembrandthuis. Bijgaand plattegrondje geeft het gehele blok tussen Jodenbreestraat, Vlooiënburgersteeg, **Houtgracht** (later Waterlooplein) en Zwanenburgergracht ook genaamd Vleugel van de Nieuwe Antonysluis.

Atlas Loman (19de eeuw), huizenblok met links boven het Rembrandthuis in de Breestraat. Foto Gem. Archiefdienst

Het huis van Pinto vóórdien Nicolaes Elias is kl. nr. 245, daarop volgt Rembrandt met het dubbele huis 246/247, dan is 248 Salvador Rodrigues en 243 is Bastiaan Jacobsz. kistemaker, na hem Mr. Ariaen Slabberaen, daarna Belmonte, die dus niet aan de Houtgracht woont zoals men altijd gedacht heeft, maar in het ingestoken erf dat reeds vanaf de oudste verkalving van het bolwerk daar is uitgezet.

In het kohier van 1631 worden de huizen genoemd (uitgave Frederiks) op blz. 36 kohierfofio 157, wijknummer 93 Abraham van Ulemburch, fol. 156 vs. wijknummer 92 Balthasar de Visscher, dan volgt Anthony Thijsz en 't halve huys van Pieter Beltens, die als twee afzonderlijke huizen zijn genoemd maar in werkelijkheid één huis vormen.

Van Balthasar de Visscher is een en ander bekend, hij huwde met Sara Cobbauts die op 15 Januari 1638 overleed en in de Westerkerk werd begraven. Het begraafboek van die kerk noemt haar woonplaats (D.T.B. 1100A fol. 27) 19 Januari 1638 Sara Cobbauts op de Breestraat, het tweede huys over de S. Antonisluys. Op 28 Juli 1639 heeft Baltasar de Visscher vertoont het testament van 13 December 1626 en het codicil van 30 October 1637 voor notaris Frederik van Banchem. Balthasar de Visscher was dus huurder van het huis tot 1639, het jaar waarin Rembrandt het kocht.

J. G. KAM

CORNELIS FRISIUS, EEN IMAGINAIR PERSOON

Op de executieveiling van 1 februari 1658 waren tenslotte de zwagers Lieven Symons Kelle en Samuel Gerinx de kopers van het huis van Rembrandt in de Breestraat. Het duurde tot eind 1660 voor zij zich officieel eigenaren konden noemen. Blijkbaar waren zij angstig voor de aanspraken van eventuele crediteuren en daarom werd op 1 december 1660 in het journaal van de desolate boedelskamer opgetekend: 'Cassa aen Rembrandt van Rijn **ontfangen** van Samuel Geringh **ende** Lieven Symensz **Keullem** per Hendrick van **Borculoo** mits de betallers toegestaen datt dese gelden niet sullen gelicht worden als met haer kennis *f* 6713.3.—.' Ter zijde staat nog geschreven: 'Nota bene'. In Rembrandts rekening op het grootboek is dit overgenomen als 'Samuel Geringh cum soysius per Hendrick van **Borculoo** *f* 6713.3.—.'

Hendrick van Borculoo was klerk van de desolate boedelskamer en dankt daaraan de eer, dat hij in de Urkunden van Hofstede de Groot prijkt. Maar uit deze rekening is daar nog een ander persoon ontstaan. In de eerste publicatie door Nieuwenhuys in 1834 leest men in plaats van 'cum soysius' Corn. Coysius, maar die naam deed het niet erg goed en zo groeide Coysius in 1906 uit tot Corn. Frisius.

I. H. v. E.

REMBRANDTS GESLACHTE OS GETAXEERD

Een jongeman van Niirenberg, Christoffel Hirschvogel genaamd, woonde een tijdlang als commensaal ten huize van Dominee Theodorus Ketjes. Toen hij op 31 juli 1651 naar het buitenland vertrok, liet hij een aantal bezittingen achter, o.a. veel drogerijen. Op 29 juli gaf hij zelf daarvan de waarde op. 'Een **schilderije afbeeldende** een geslachte os van **Rembrant**' taxeerde hij op *f* 72.—. De heer des **huizes** liet dit alles nog eens waarden in verband met een vordering, die hij op Hirschvogel had. Dat geschiedde op 6 oktober 1661 door **Davidt** van den Berch, makelaar in drogerijen, voor notaris **Sebastian** van der Piet. Ditmaal werd de geslachte os niet hoger dan *f* 30.— geschat. (N.A. 1032, 687).

S. H.

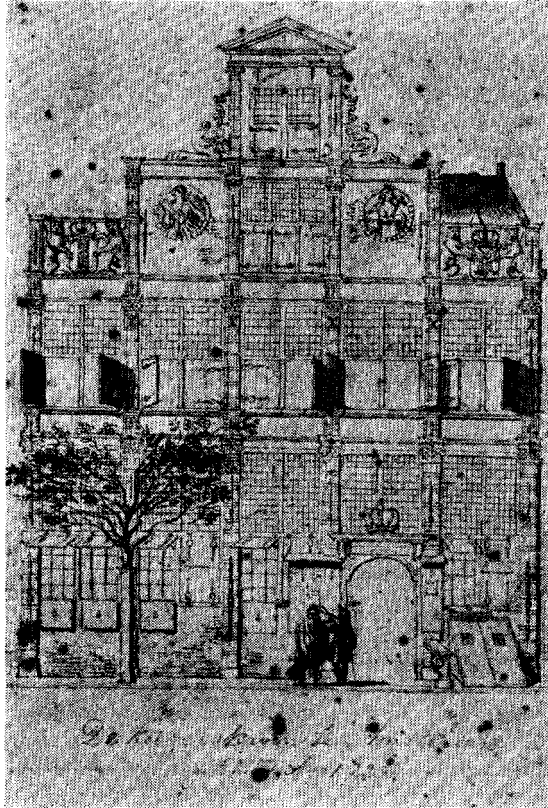
‘DE KEIZERSKROON’ EEN OPTISCH BEDROG

Amsterdam heeft in de loop der tijden veel herbergen gehad, maar er zijn er slechts weinige, waarvan de geschiedenis zo goed is na te gaan als van de Keizerskroon. Die vindt men namelijk heel gemakkelijk in het archief van het Burgerweeshuis. Met het geld van de loterij van 1560 werd in de Kalverstraat een weeshuis gebouwd. Bijzonderheden daarover publiceerde J. R. de Kruyff in een artikel in Oud-Holland van 1888: ‘De ‘Keizerskroon’ te Amsterdam’. Na de alteratie verhuisden de wezen van dit huis, dat te klein was voor hen, naar het verbouwde Sint Luciënconvent aan de overzijde van de Kalverstraat. Het ‘Oude Weeshuis’, zoals het nog lang werd genoemd, werd verhuurd, eerst aan particulieren, vermoedelijk echter al van mei 1614 af aan een herbergier. In mei 1616 kwam er een nieuwe huurder, de herbergier Pieter Meulemans, die geboortig was van Antwerpen. Waarschijnlijk is hij het geweest, die de Keizerskroon boven de deur aanbracht. Met die naam komt het huis althans in 1631 al voor, wanneer een buurhuis in de Kalverstraat wordt verkocht. Ruim 270 jaar lang zou die herberg blijven bestaan.

Ik zal niet alle waarden of herbergiers opsommen; belangstellenden kunnen de namen gemakkelijk genoeg vinden in de verhuurboeken van het Weeshuis. Ik beperk mij tot het einde. De laatste herbergier — toen logementhouder geheten — werd 11 december 1886 afgeschreven naar Nieuwer-Amstel. De hele hotelinventaris met o.a. 37 bedden was op 23 november en volgende dagen verkocht. Het was vermoedelijk de laatste veiling in dit gebouw, dat zo vaak voor dit doel had gediend. Het volgend jaar kwam er de winkel van Pander, Kalverstraat 71.

De Keizerskroon behoorde al van ouds tot de herbergen, die geschikte lokaliteiten voor verkopeningen hadden. Daarop kan ik onmogelijk ingaan, want het materiaal is om zo te zeggen onuitputtelijk. Slechts twee bijzonderheden, die iets meer licht op die verkopeningen werpen, zal ik vermelden. Men vindt ze terug in de portefeuilles 131 en 138 van het Weeshuisarchief. Ten voordele van het Burgerweeshuis werd op 16 januari 1700 bepaald, dat alle publieke verkopeningen van wijnen, brandewijnen en azijnen voortaan in de Keizerskroon gehouden zouden moeten worden. Herman Cramer huurde het gebouw toen voor *f* 1000.— per jaar, maar dat werd met aanging van mei 1701 verhoogd tot *f* 1800.—. Voortaan verhuurden de regenten niet alleen het gebouw, maar ook het recht van de verkopeningen van wijnen etc. Aan de eigenlijke herberg deden die verkopeningen geen kwaad. De Keizerskroon bleef een gezocht logement, zoals onder meer blijkt uit een verklaring van de bovengenoemde Cramer van 18 maart 1701 voor notaris W. Sylvius omtrent een van zijn gasten, de graaf van Bylandt, die zijn echtgenote, de gravin van Dohna, blijkbaar niet al te trouw was.

Het gebouw was bijna anderhalve eeuw oud en in slechte toestand. In 1725 werd het afgebroken, maar een onbekende tekenaar legde toen eerst de oude Keizerskroon vast. Men ziet daar, hoe passanten in de Kalverstraat

Anonyme tekening van de herberg de Keizerskroon, 1725.

Foto Gem. Archiefdienst

naar de aangeplakte veilingbiljetten kijken. Een nieuw gebouw, waarvan nog de bestekken etc. bewaard zijn gebleven, werd op nieuwe fundamenteën opgetrokken. Deze herberg en verkoopplaats van wijnen kwam het Weeshuis op f 27650.10,— te staan. Regenten hadden dan ook opdracht gekregen een 'sierlijke voorgevel' te maken, omdat het gebouw 'in 't midden der stad en 't considerabelste van de passagie' lag. De nieuwe sierlijke gevel kennen we van een tekening, die Rieke bij de opheffing in 1886 vervaardigde, althans in grote lijnen. Het archief leert ons namelijk, dat in 1815 een restauratie plaats vond. Toen moeten o.a. de 18de eeuwse ramen door moderne empire zijn vervangen en de buitenstoep met enkele tredjes naar binnen zijn verplaatst. Christiaan Andriessen gaf in 1805 of 1806 de oude toestand op een nachtelijke tekening weer. Daar krijgt men een idee, hoe de herberg in de nauwe Kalverstraat lag.

Een merkwaardige mededeling over de mogelijkheden van verkopeningen krijgen we in 1792 uit een akte van 21 januari voor notaris J. A. Lette. Zonder consent van regenten hadden een vroegere waard en waardin, Ger-

hardus Colmes en zijn vrouw Maria Villeneuve, op 20 oktober 1786 aan Johan Pieter Farret en Mr. Johannes Beeldsnijder qq twee grote kamers verhuurd, die door het wegnemen van de tussendeuren tot één vertrek waren gemaakt, voor *f* 40,— per maand tot berging van kasten en boeken. Die huur zou ingaan op de dag, dat kasten en boeken gebracht werden, en eindigen op de eerste dag van de openlijke bezichtiging. Dan zou *f* 6.— per dag worden betaald, totdat alles weer was weggebracht, maar met 1 januari 1787 zou in ieder geval de *f* 40.— tot *f* 80.— verhoogd worden. Het was echter anders gelopen dan verwacht en Colmes was bij de desolate boedelskamer terecht gekomen. Met ingang van 1 mei 1789 was de herberg verhuurd aan Jaques Amand Baudalet, die de kamers voor iets anders wilde gebruiken, de kasten en boeken **niet** kwijt kon raken **en** regenten daarover lastig viel. Deze vroegen daarom autorisatie alles weg te brengen naar een andere geschikte plaats, behoudens de rechten van de weduwe van Mr. Jan en de boedel van Mr. Albert Ploos van Amstel, van de boedel van Colmes en van Baudalet zelf. Ik zal hier niet verder op ingaan, maar wil wel vermelden dat dit de Bibliotheca Ploosiana, afkomstig van Albertus Ploos van Amstel, betrof. De veilingcatalogus beslaat 259 klein bedrukte pagina's en kondigde vrijdag 5 en zaterdag 6 januari als kijkdagen aan en gaf een ordo venditionis van 8 tot en met 20 januari 1787. Alleen op zondag 14 werd niet geveild.

Waarom die verkoping tenslotte niet doorging en de waard van de Keizerskroon jarenlang genoeg moest nemen met twee geblokeerde kamers en een huur van *f* 80.— per maand, doet hier niet ter zake. Belangstellenden kunnen het in het archief van de desolate boedelskamer vinden.

Ik ga nu één familie van herbergiers uit de 17e eeuw ten tonele voeren, die van 1 november 1640 tot eind april 1667 de Keizerskroon in huur had. Toen Pieter Meulemans in 1634 stierf, zetten eerst zijn weduwe en daarna zijn schoonzoon Christoffel Poock het bedrijf voort. Op 1 november 1640 nam Barent Schepermans die huur over. Deze Bernart Scheperman — zoals hij tekende — woonde in 1639, toen hij 29 jaar oud met de 26-jarige Grietje Barents van Bentheim trouwde, op de Doelen, net zoals zijn bruid. Of hij daar waard was of tot het personeel behoorde, blijkt niet. De waarden wisselden namelijk vaak van herberg.

Al op 16 oktober 1642 werd Bernart Schepermans van de Keizerskroon uit de Oude Kerk begraven. Grietje hertrouwde in 1643 met de 27-jarige Jan van Mel, na op 10 september haar zoon Jacob *f* 6000.— als vaderlijk erfdeel te hebben bewezen voor de weeskamer. Op 22 november 1646 droeg ze ook haar tweede echtgenoot ten grave in de Oude Kerk. Op 13 juni 1648 ging zij weer naar het stadhuis, nu met een weduwnaar **uit** Weesp, Arent Jansz van Outshoorn. Net als de vorige echtgenoten zette hij een keurige handtekening; zij bracht het nooit verder dan een kruisje. Alle huurcontracten, die tussen 1640 en 1664 werden gesloten — de huur steeg in die tijd van *f* 1100.— tot *f* 1350.— per jaar -, stonden op naam van Grietje of **een** van de echtgenoten. In 1664 vond op verzoek van de huurder en zijn huisvrouw een verbouwing plaats. Met ingang van 1 mei 1667 werd de herberg **gehuurd door Eva Hullet, weduwe** van Thomas Ben, die

uit de Zwaan op de Nieuwendijk kwam, maar Grietje Barents betaalde haar huurschuld pas op 18 juli 1671 geheel af en kortte toen voor bellen en haardijzers, die ze in het huis had achtergelaten, *f* 58.18.—.

Men moet niet denken, dat zij van 1640 tot 1667 steeds zelf de scepter in de herberg had gezwaaid. Op 21 november 1654 zien we voor de eerste maal aangetekend, dat een zekere Gerbrigh Barents de huur voldeed. Een ander maal wordt die weer door **Barent** Scheperman of Schuerman betaald. Ook werd die huur wel gedeeltelijk met een van deze twee verrekend in de vorm van de kosten van het jaarlijkse schouburgsmaal van regenten. Op 31 januari 1656 met 206.—, op 27 december van dat jaar met *f* 222.— en op 16 februari 1661 heel bescheiden met *f* 125.10.—. Op 20 juli 1661 voldoet echter weer **Arent** van Outshoorn zelf de huur.

Wie waren deze Gerbrigh Barents en **Barent** Schuerman? Dat blijkt op 27 Juli 1660, wanneer zij als huisvrouw van **Barent Jansz.** Schuerman uit de Keizerskroon in de Oude Kerk wordt begraven. Dan tekent de boekhouder van het Weeshuis in zijn notitieboekje aan, dat zij de schoonzuster is van **Arent** van Outshoorn. Gerbrigh was dus een zuster van Grietje en zal ook uit Bentheim geboortig zijn geweest. Zij kwam al getrouwd naar Amsterdam. Haar man was misschien een neef van haar zuster Grietjes eerste echtgenoot, die Bernart Jacobsz Scheperman had geheten.

Toen Gerbrigh was gestorven liet de weduwnaar direct zijn oog vallen op een jonge dochter van 20 jaar, Maria Hendricks, maar het bleef bij de ondertrouw en op 1 mei 1661 trok hij tenslotte weer naar het stadhuis, nu met een weduwe. Ik neem aan, dat deze laatste, Johanna **Marsier**, weduwe van Samuel Willocqueau, haar intrek in de Keizerskroon nam. Beide bruiden zetten een keurige handtekening onder de ondertrouwakte, terwijl de bruidegom telkens een kruis zette.

Of dit snelle hertrouwen de familie van de eerste vrouw mishaagde? Dat was in de kringen van herbergiers eigenlijk noodzakelijk en daarom gebruikelijk. Ik denk, dat er andere redenen waren voor de moeilijkheden, die tussen 'de vrienden van de overleden Gerbrigh Barents' en haar weduwnaar waren ontstaan. Zeker is dat **Barent** op 30 juni 1661 voor notaris Duee machtiging gaf aan zijn tweede vrouw om op te treden in deze zaken. Van een jaar later dateert een rekwes van **Barent**, waarin hij uiteenzet dat **Arent** van Outshoorn, indertijd kastelein in de Keizerskroon, naar den Haag was vertrokken om daar kastelein te worden en toen hem en zijn eerste vrouw in de Keizerskroon had aangesteld om tegen 'een tanto' de herberg voor hem waar te nemen. Na de dood van Gerbrigh hadden Outshoorn en echtgenote alles geëigend, een knecht, gouvernante en meid gehuurd en in her huis besteed en al het aanwezige geld meegenomen. Uit dit alles was een proces voortgekomen, dat in den Haag werd gevoerd. Blijkbaar wilden regenten huur van **Barent** hebben en ontkende hij deze schuldig te zijn. Als gevolg van dit rekwes werden regenten van het Weeshuis op 14 oktober 1662 voor het gerecht geciteerd. Tot hoelang **Barent** en tweede echtgenote in de herberg bleven wonen, blijkt niet.

Het waren echter in ieder geval **Barent** Schuerman en zijn vrouw Gerbrigh Barents, hij geboortig van Munster of Zelhem en zij vermoedelijk van

Bentheim, eenvoudige en ongeletterde Duitsers, die de allermerkwaardigste verkopeningen in de Keizerskroon hebben meegemaakt.

* *

Al sedert 1810 was uit de veilingcatalogus van de kunsthandelaar en graveur C. Josi, 'Beredeneerde catalogus der werken van Rembrandt van Rijn . . .', herkomende uit het kabinet van wijlen den heer C. Ploos van Amstel, J.C.z.', bekend, dat de curator van Rembrandts desolate boedel in de herberg de Keizerskroon de prentkunst had geveild; Josi was in het bezit van een exemplaar van het gedrukte, maar ongedateerde verkopingsbiljet. De kunstverkoop E. Maaskamp gaf in 1828 in zijn boekje over Rembrandt ook nog eens dit biljet weer.

Het grote nieuws bracht als allereerste een derde kunsthandelaar. Dat was C. J. Nieuwenhuys, die in 1834 in Londen 'A review of the lives and works of some of the most eminent painters with remarks on the opinions and statement of former writers' publiceerde. Nieuwenhuys was van afkomst Nederlander, maar toen als kunsthandelaar in Londen gevestigd en er steeds op uit werken van zijn beroemde landgenoot naar Engeland te halen. Hij vertelt in dit boekje o.a., hoe hij op het bericht van de verkoop van Rembrandts Anatomische les van Tulp op 4 augustus 1828 zich naar Amsterdam haastte om dit schilderij te kopen. Hij viste toen, zoals men weet, gelukkig achter het net. Want de koning had de verkoop verboden en liet het schilderij voor f 32000,— aankopen. Of het bij die gelegenheid was of later, blijkt niet, maar zeker is dat Nieuwenhuys niet alleen belangstelling voor de schilderijen, maar ook voor het leven van Rembrandt aan den dag legde. Bij een van zijn bezoeken — in 1834 was dat al 'many years ago' — aan Amsterdam, waar zijn naamgenoot-oom-schoonvader, de bekende dokter-schrijver C. J. Nieuwenhuys woonde, was de mare van archiefstukken tot hem doorgedrongen. Josi had er in 1810 in zijn catalogus al over gesproken en Maaskamp had er in 1828 al iets van uitgegeven. Nieuwenhuys stelde zich echter niet tevreden met 'on dits'. Bij een later bezoek aan Amsterdam bleef hij wat langer dan oorspronkelijk de bedoeling was geweest. Door zijn Amsterdam relaties had hij een introductie gekregen bij de commissarissen, die zich hezig hielden met de likwidatie van de voormalige desolate boedelskamer. Mr. C. Hagen — inderdaad commissaris — en H. Heusken — commies — ontvingen hem vriendelijk. Het is voor de historie haast jammer, dat de toenmalige kassier, Jan Six, niet ook van de partij was. Onder leiding van de jonge F. W. Fabius, een kenner van oud schrift, hield Nieuwenhuys zich enige dagen bezig met het kopiëren van alle stukken, die men hem voorlegde.

Zo kon Nieuwenhuys als eerste de inventaris van 1656, de rekening van debet en credit en nog een aantal andere stukken afdrukken, alles natuurlijk vertaald in het Engels. De heer Fabius was niet zo bekwaam als Nieuwenhuys meende; in de namen zijn vaak vergissingen gemaakt. Maar voor zover te controleren zijn data en verdere teksten steeds goed getranscribeerd.

Bij de stukken, die Nieuwenhuys publiceerde, is er één vooral merkwaardig. Sedertdien is namelijk een opruiming in het archief gehouden, waaraan dit stuk ook ten prooi moet zijn gevallen.

Het is een rekening van 1656 van Bernt Jansen Scheurman, waard (landlord) in de Keyzers Croon. Daaruit blijkt, dat Rembrandt van 4-15 en van 18-21 december elke dag voor ruim twee à ruim vijf gulden in de herberg had uitgegeven (expenses) en dat hij vier weken een kamer van *f* 5.— per week en nog één of twee weken een kamer van *f* 5.—, vermoedelijk dus een extra kamer, had gehuurd. Dan had hij op 25 december een verkoping gehouden, daarna nog vijf andere en tenslotte een laatste verkoping met weer de nodige uitgaven annex. Er waren dus minstens 7 verkopingen geweest, waarschijnlijk wel tot in januari toe. Het totaal van de rekening bedroeg *f* 130.2.—.

Nieuwenhuys kende Maaskamps werk — ‘a most imperfect sketch of Rembrandt and his works’ schreef hij — en dus stellig ook het ongedateerde veilingbriefje. En hier begint het optisch bedrog. Had Nieuwenhuys daar nooit van gehoord, dan zou hij misschien wel tot de conclusie zijn gekomen, dat de rekening van 1656 niet over december van dit jaar, maar van het vorig jaar handelde. Nu verklaarde hij, overigens zonder er diep op in te gaan, dat het de verkopingen van de insolvente Rembrandt moest betreffen.

Ook had hij uit het archief de stukken betreffende de uitbetaling van deze schuld overgenomen. Op 3 maart 1660 verklaarden commissarissen Gerbrecht Schuyrmans ‘geprefereert te weesen op den boedel van Rembrant van Rijn mette somme van hondert dertich guldens twee stuyvers’. In de Engelse vertaling is die preferentie weggefallen: ‘to be a creditor against the estate of Rembrandt van Rijn’. Ook is Gerbrigh, die ook met een kruis tekende, door Nieuwenhuys geheel ten onrechte tot weduwe gepromoveerd, wat zij tot vandaag toe is gebleven. Een zo zelfstandig optredende vrouw was voor de 19de eeuwse kunst koperer blijkbaar alleen maar denkbaar, wanneer de man was overleden.

Na Nieuwenhuys waren er nog velen, die het archief van de desolate boedelskamer gingen bestuderen, maar de rekening was er niet meer en zo hebben we die alleen in het engels. Iedereen had zijn eigen ideeën over de stukken, maar het optisch bedrog bleef voortduren. Ik zal daar niet op ingaan, maar wil slechts vertellen, dat Hofstede de Groot in zijn *Urkunden* van 1906, als gevolg van zijn overigens onjuiste opvatting dat de eerste verkoping van de insolvente Rembrandt pas in 1657 had plaats gehad, het jaar van de rekening in 1657 wijzigde.

Het veilingbriefje van Josi, dat nog steeds zijn invloed uitoefende, was toen onvindbaar, maar werd in 1920 door Frits Lugt in een boek in het British Museum terug gevonden.

Ik moet erkennen, dat bij mij dat optisch bedrog ook nog doorwerkte. Een studie over het Sint Lucasgilde en de verkopingen, bestemd voor het jaarboek 1969 van Amstelodamum, bracht mij weer bij het archief van de desolate boedelskamer. Dat bleek nog steeds onbekende gegevens te kunnen opleveren: de data van de verschillende verkopingen van de insolvente Rembrandt kwamen voor den dag. Pas daardoor vielen de schellen van mijn ogen: de rekening van de waard van de Keizerskroon kon geen van die verkopingen betreffen.

De rekeningen van die verkopingen namens de desolate boedelskamer

moeten uiteraard direct voldaan zijn, hetzij door de afslager **Haringh**, hetzij door de commissarissen van de kamer. Daar hebben **Barent** en **Gerbrigh** of liever **Arent** en **Grietje** in den Haag, want de beiden eersten kregen immers maar een *tanto*, niet lang op hoeven wachten. Deze rekening echter, die pas in 1660 door commissarissen preferent werd verklaard, kan alleen dateren van vóór de insolventie van Rembrandt. De verkoping strekte zich, zoals we zagen, vermoedelijk tot januari uit en Nieuwenhuys heeft het jaartal 1656 dus stellig goed gelezen.

Wat op deze enorme verkoping ten verzoeken van Rembrandt zelf verkocht is? Alleen werk van hemzelf en zijn leerlingen? Ik durf er niet naar te gissen, evenmin als naar de opbrengst. De enige zinnige opmerking, die te maken valt, is dat Rembrandt zeker zijn liefste bezittingen behouden zal hebben.

Wel wil ik nog een vermoeden uitspreken over de reden van de verkoping. Ongetwijfeld noopte een slechte financiële toestand tot zoiets. Maar daarnaast kan toch ook nog een andere factor in het spel zijn geweest. Op de 25ste december 1655 — vermoedelijk dus de eerste dag van de verkopingen — vindt men in de Urkunden van Hofstede de Groot een merkwaardige akte. Rembrandt blijkt ongeveer een jaar tevoren van Otto van Cattenburch een huis in de Boogstraat of Handboogstraat tegenover het stadsartilleriehuis te hebben gekocht voor *f* 4000.— aan geld en *f* 3000.— aan schilderijen en prenten. De schilder Hercules Sanders woont daarin. Nu worden door twee deskundigen de schilderijen en prenten daarvoor getaxeerd; het plan is dus nog in wezen. Het lijkt mij niet onmogelijk dat Rembrandt zijn verkoping in december niet alleen hield om aan geld te komen, maar ook met het oog op een verhuizing naar een kleiner huis, waarover men hierna meer vindt.

Hoe het ook zij, van dat alles is niets gekomen. Toen op 26 en 27 juli 1656 de inventaris werd opgemaakt, woonde Rembrandt nog op de **Bree**straat. Die inventaris heeft Nieuwenhuys ook als eerste gepubliceerd, natuurlijk in het Engels. De registers van inventarissen bleven wel bewaard en daarom is dit stuk vrijwel vergeten. De rekening daarentegen zouden wij, wanneer Nieuwenhuys er niet was geweest, niet kennen. De mogelijkheid, dat er nog ergens een Nederlands afschrift wordt gevonden, lijkt mij klein. Men kan het echter niet weten. Stellig hebben Nieuwenhuys en voor en na hem misschien ook anderen deze in de oorspronkelijke taal overgenomen. Misschien komt dus nog eens een afschrift te voorschijn.

Het is merkwaardig te denken, dat wij zonder deze kunsthandelaar, die met zoveel enthousiasme de Rembrandts uit ons land wegsleepte, nooit iets zouden geweten hebben over de gebeurtenissen in de decembermaand van 1655 ten huize van **Barent** en **Gerbrigh** in de Keizerskroon. Misschien nog merkwaardiger is het, dat wij het door zijn onjuiste interpretatie nu al 135 jaar eigenlijk fout weten. De wat onduidelijke rekening, die men op verschillende manieren kan uitleggen, zal voor de toekomstige **Rembrandt**-biografen een dankbare bron zijn, nu er een eind is gekomen aan het optisch bedrog.

I.H.v.E.

HANDBOOGSTRAAT 5

Het huis Handboogstraat 3 uit 1650 staat voor restauratie in de steigers en speelde in de afgelopen meimaand een belangrijke rol bij de bezetting van het Maagdenhuis; het kan ons een indruk geven, hoe de huizen daar waren. De nummers 5 en 7, die even groot zijn geweest, zijn reeds lang geleden verdwenen. Dat is te betreuren, want het waren beide bijzondere huizen.

In januari 1650 bracht de stad een groot gedeelte van het terrein van de twee schuttersdoelens in de veiling, na eerst twee straten te hebben geroid. Bij de kopers was een combinatie van twee Amsterdamse kooplieden, Nicolaas Duysentdaelders en Abraham Francen, de laatste 'eertijds apotheker'. Nicolaas kocht het erf 23 in de Handboogstraat voor *f* 1506,—, Abraham no. 24 voor *f* 1517,— en ook nog no. 41 in de Voetboogstraat voor *f* 1500,—. Borg voor de koper was steeds de ander.

Nicolaas en zijn vier broers, wier vader houtkoper van beroep was, deden reeds lang veel zaken in de huizenbouw. In de Jordaan vindt men telkens weer hun namen, bij de Egelantiersgracht, bij de Rozengracht, etc. Als geldschieder wordt vaak de bekende en rijke roomskatholieke koopman IJsbrand Hem of van der Hem genoemd. Voor Abraham Francen was dit waarschijnlijk de eerste en ook de laatste onderneming op het gebied van huizenbouw. Hij trok zich namelijk spoedig weer terug, vermoedelijk al voor de huizen gereed waren.

Op 7 oktober 1651 verklaarde een timmermansgezel voor notaris P. van Toll ten verzoeke van de broers Wiggert en Nicolaas Duysentdaelders en Jan Cornelisz ijzerkramer, dat zij erbij waren geweest toen Wiggert op 20 september, omtrent de Jan Rodenpoortstorensluis de apotheker Abraham Francen had aangesproken om met hem mee te gaan naar het stadhuis en de koopceduul van de twee erven, die door hem waren gekocht, te royeren, van welke er namelijk nog één op zijn naam stond. Abraham had dat geweigerd en gezegd, dat hij al zijn aanspraken voor enige rijksdaalders aan Nicolaas had overgedaan.

Het erf in de Voetboogstraat werd aan een buitenstaander overgedaan, maar de twee erven in de Handboogstraat werden op 7 januari 1651 bij de officiële overdracht op naam van IJsbrand Hem gezet, die ook weer in deze huizen geld had gestoken. Ze waren bedoeld voor de verkoop en op 17 april 1653 sloot Nicolaas voor notaris Salomon van Nieuwlandt een merkwaardig contract met de jonge Dortse schilder Adriaan van Eemont, die toen in Amsterdam woonde. Die kocht het huis voor *f* 7200.—, waarvan *f* 4000.— op rente zou blijven staan, *f* 500.— in hoeden zou worden betaald en de resterende *f* 2700.— in schilderijen, te beginnen op 1 mei, voor *f* 1000.— per jaar, 'doch soodanige forme van stucken als den cooper nu jegenwoordig voor Dirck van Cattenburch is schilderende, te weten

yder lanck vier spannen en vierdalve span breed van des coopers spannen, yder stuck van 20 guldens'. Nicolaas had al een huurder in het huis en behield zich het recht voor van 1 mei 1653 nog twee jaar lang zelf het huis te verhuren en de huren te trekken, waartegenover Adriaan dan geen rente van de *f* 4000.— zou betalen. Blijkbaar hield Adriaan zich goed aan de overeenkomst, want volgens afspraak werd het huis hem door IJsbrand Hem overgedragen. Dat geschiedde op 3 februari 1654 en op dezelfde dag verleed Adriaan, die toen Amsterdam al weer had verlaten en in Heusden woonde, een rentebrief van *f* 4000.— ten behoeve van IJsbrand Hem. Op 24 februari 1654 verklaarde hij voor schepenen nog *f* 800.— schuldig te zijn aan Nicolaas. Die schepenkennis deed Nicolaas, die ondertussen mr. in de rechten en advocaat was geworden, op 12 november 1658 voor notaris van Toll over aan IJsbrand Hem. Het was geen voordelige belegging, zoals in 1673 bleek na de dood van Adriaan. Een van de zoons van der Hem liet het huis bij executie verkopen wegens achterstnd in de rentebetaling. Het bracht *f* 3460.— op.

De geschiedenis van het andere huis is nog merkwaardiger. Het werd al op 23 oktober 1653 het eigendom van Otto van Cattenburch, raad-ordinaris van zijne Excellentie van Brederode, thesaurier en secretaris van Vianen, die op die dag voor schepenen twee rentebrieven ten behoeve van IJsbrand Hem verleed, een van *f* 150.— en een van *f* 50.— per jaar. in totaal ook voor *f* 4000.—. Wat Otto aan Nicolaas betaalde of schuldig bleef, blijkt niet. Otto van Cattenburch was de oudere broer van de bovengenoemde Dirck. Ze stamden uit een deftige Tielse familie; Dirck was als wijnkoper naar Amsterdam gekomen, hier poorter geworden in 1641 en in 1642 getrouwd met Maria Rey, dochter van Marten Rey en kleindochter van Elisabeth Jacobs Bas, wier zuster Elisabeth Rey in hetzelfde jaar met Jan Duysentdaelders, een broer van Nicolaas was getrouwd. Vandaar de connectie! De belangstelling voor kunst, die zowel Nicolaas als Dirck gehad moeten hebben, zal mede aanleiding zijn geweest tot de zaken, die ze samen deden. Van die zaken getuigen o.a. een schepenkennis van 16 december 1649 en akten van 1657 voor notaris van Toll over de wijnhandel door Dirck, waarvoor Nicolaas het geld verstrekke.

Zeker is, dat Nicolaas voor het huis in de Handboogstraat een vordering op Otto van Cattenburch had en deze gedeeltelijk betaald kreeg in de vorm van een wisselbrief. Die wisselbrief gaf hij aan niemand minder dan Rembrandt door. Ik neem aan, dat die iets voor Nicolaas had geschilderd, misschien wel de portretten van hem en van zijn vrouw, Catharina Lups. Zij behoorden tot kringen, die zich door Rembrandt lieten portretteren. Ik denk dan aan het portret van Marten Looten, de echtgenoot van Catharina's tante.

Op de vervalddag van de wissel, 1 mei 1654, kreeg Rembrandt zijn geld, *f* 1005,— en *f* 40,—, rente, niet, daar Otto van Cattenburch niet meer in Amsterdam was. Daarom stuurde hij notaris van Toll naar het huis van Dirck van Cattenburch om betaling te eisen. Wanneer Dirck nalatig zou blijven, dreigde Rembrandt maatregelen te nemen en de *f* 800,—, die hij Dirck nog schuldig was, op deze wisselbrief te zullen korten. Vermoedelijk had Dirck, die veel in kunst handelde, Rembrandt wat verkocht. Op 2 mei

kwam Dirck bij de notaris aan en verklaarde ermee accoord te zijn, dat Rembrandt de *f* 800,— kortte op de wisselbrief. Wat de resterende *f* 245,— betrof, daarvoor had hij Dirck al een assignatie ten laste van Hercules Sanderts gegeven. Dit bedrag heeft Rembrandt blijkbaar van Nicolaas zelf moeten krijgen.

Hercules Sanderts was een kunstschilder, die het huis in de **Handboogstraat**, dat aan Otto van Cattenburch verkocht was, huurde, zoals blijkt uit een akte van 25 december 1655 van notaris J. Molengraeff. Ofschoon het niet wordt gezegd, is deze stellig op het verzoek van Rembrandt, die in deze tijd meer met die notaris werkte, opgesteld. We leren er het volgende uit. Ongeveer een jaar eerder, dus eind 1654 of begin 1655 had Rembrandt door bemiddeling van Dirck van Cattenburch van diens broer Otto het huis in de Handboogstraat — er staat Boogstraat —, bewoond door de schilder Hercules Sanderts, voor *f* 7000,— gekocht. Daarvan zou hij *f* 4000,— op rente mogen houden (dus stellig net als Adriaan van Eemont de rentebrieven aan IJsbrand Hem tot zijn laste krijgen) en *f* 3000,— in de vorm van prenten en schilderijen betalen. Ook zou hij nog voor tweemaal *f* 500,— binnen een jaar aan Dirck van Cattenburch schilderijen en platen leveren.

De koopman Lodewijck van Ludick en de bovengenoemde Abraham Francen, die we het laatst bij de Jan Rodenpoortssluis zagen, waren aangewezen om de schilderijen en prenten te taxeren en hadden dit gedaan. Ze legden daarover nu een verklaring af over deze taxatie, voor totaal *f* 3861.16,—, van prenten van Rembrandt zelf en van schilderijen, vermoedelijk niet alleen van hem maar ook van anderen.

Het is duidelijk, dat Rembrandt wilde aantonen, dat hij zich aan de overeenkomst had gehouden en dat de schuld van moeilijkheden, die blijkbaar gerezen waren, aan de tegenpartij lag. Het merkwaardigste kunstwerk, dat Rembrandt had moeten leveren, was 'een conterfeytzel van Otto van Kattenburch, twelck de voorsz. van Rijn sal naer 't leven etsen, van deucht als het conterfeytzel van d'Heer Jan Six, ter somme van *f* 400,—'. Daarover was zeker meningsverschil, want Abraham Francen verklaarde nog eens speciaal, dat hij erbij aanwezig was geweest, toen Cattenburch en van Rijn samen deze prijs hadden vastgesteld. Op dat portret kom ik nog terug.

De overeenkomst is niet doorgegaan. Het huis bleef eigendom van Otto van Cattenburch. Op 19 november 1657 verleed hij wegens borgtocht ten behoeve van zijn broer Dirck een schuldbekentenis van *f* 1741.18,— aan een zekere Ellert Ooms en op 22 juli 1663 verkocht hij om Ooms te kunnen betalen het huis in de Handboogstraat aan de Amsterdamse juwelier Theodorus van Cloon, die ook uit Tiel geboortig was, bij willig decreet. Deze vertrok blijkens akte van 27 september 1670 voor not. Lock in opdracht van de bewindhebbers van de O.I. Compagnie naar Coromandel en vandaar naar **Golcanda** om diamanten in de mijnen aan te kopen. Hij betaalde toen de rente niet meer en op verzoek van een der zonen van IJsbrand Hem werd daarop het huis in de Handboogstraat bij executie verkocht op 19 januari 1675. Ook dit huis was dus voor de familie van der Hem een slechte belegging geweest.

Ik wil nu nog iets over de verdere levensloop van de medespelers ver-

tellen. Wie van hen Rembrandt bij dit project had betrokken en wanneer dit precies geschiedde, blijkt helaas niet. Men kan veronderstellingen maken, maar meer niet. Nicolaas Duysendaelders vinden we later niet meer in contact met Rembrandt. Hij maakte zich door zijn publicaties een naam als rechtsgeleerde en woonde bij zijn overlijden op de Prinsengracht naast de brouwerij van de Twee Sleutels. Op 9 mei 1662 werd hij begraven in de Nieuwe Kerk, op 5 juni 1664 zijn weduwe in het familiegraf in de Noorderkerk.

Lodewijck van Ludick, de koopman-kunstkoper, wiens gelijknamige zoon schilder was geworden en misschien wel bij Rembrandt in de leer was geweest, stond zoals bekend nog voortdurend in contact met Rembrandt, tot 1662 toe. Het ging hem niet al te best in zaken. Uit de laatste overeenkomst, die hij met Rembrandt sloot, op 28 augustus 1662, blijkt dat hij een verkoping van zijn kunstverzameling had laten houden. De overdracht van zijn vorderingen op Rembrandt aan de koopman Herman Becker in 1664 was stellig bittere noodzaak. Op 21 juli 1665 verkocht hij bij willig decreet het huis de Engelse Roos in de Warmoesstraat, dat hij in 1635 had gekocht en sedertdien bewoond, maar waarop altijd twee rentebrieven waren blijven staan. Van de opbrengst van *f* 18.500,— diende een groot deel ter afbetaling van deze rentebrieven en van schepenkennissen van 23 februari 1655 en van 7 februari 1663. Toen Lodewijck op 26 mei 1666 het restant van *f* 3370,—, dat hem zelf toekwam, ontving, woonde hij op de Rozengracht! Gedoopt op 13 mei 1607 als zoon van Lodewijck van Ludick en Susanna van Crombruggen en begraven op 29 mei 1669, drie jaar na zijn vrouw Sara Ypelaer, was hij dus wel in alle opzichten een tijd- en lotgenoot van Rembrandt.

Dirck van Cattenburch verging het niet beter. Het mislukken van de overeenkomst van 1654/1655 bracht geen blijvende breuk tussen hem en Rembrandt. Op het laatst van het leven van de schilder stond Dirck van Cattenburch althans weer met hem in contact. Na het overlijden maakte hij aanspraken op koperen platen, waarop Rembrandt voor hem de passie zou etsen, en op een onvoltooid schilderij van Simeon. Hij moest die aanspraken waar maken en op zijn verzoek legden op 12 mei 1671 de schilder Allard van Everdingen en diens zoon Cornelis ———— blijkbaar een van de laatste leerlingen van Rembrandt ———— voor notaris J. de Winter een verklaring af, dat deze het eigendom van Cattenburch waren. Of hij ze kreeg en of er toen misschien een verkoping van de kunstnalenschap was, blijkt niet. Het laatste is echter wel waarschijnlijk.

De handel in kunst, ook van anderen dan Rembrandt, was slechts een van de vele ondernemingen van deze merkwaardige figuur. Over de andere, als spiegelglazen, zilver maken, moerbeienbomen etc., zal Dr. S. Hart later nog eens een artikel publiceren. Hier laat ik slechts enkele bijzonderheden omtrent zijn levensloop volgen.

Dirck van Cattenburch was bij zijn ondertrouw in 1642 26 jaar oud en moet dus omstreeks 1616 in Tiel zijn geboren. In 1646 hertrouwde hij, na aan een kind uit het eerste huwelijk *f* 6000.— te hebben bewezen, met Margrieta van Beeck. Met haar vierde hij nog de gouden bruiloft. Op

5 februari 1698 werd zij en op 30 september 1704 hij in het graf C 231 in de Nieuwe Kerk begraven. Zij woonden toen in de Spiegelstraat. De kinderen aanvaardden de nalatenschap onder beneficie van inventaris. Op 24 november 1704 werd deze voor notaris Gaspar Ypelaer opgemaakt. De kleine woning bevatte een hoogst eenvoudige inboedel, waaronder wat anonyme schilderijtjes en boeken en het noodzakelijkste huisraad. Ook worden genoemd: 'drie **boecken** met teekeningen berustende onder d'Hr. advocaat Loefs, dogh dewelcke daarteegens ten laste van deezen boedel heeft te pretendeeren'. **Dirck** van Cattenburch werd dus bijna 90 jaar oud en heeft nog tot in de 18de eeuw kunnen vertellen, wat hij over Rembrandt en zijn omgeving wist.

Of hij het was, die de Franse kunst koper Gersaint inlichtingen gaf, toen die in 1702 in ons land was? Dat brengt mij op de laatste medespeler, Abraham **Francen**. Hij is de enige van allen, van wie een portret van Rembrandt bekend is, naar men meestal aanneemt: omringd door zijn kunstschaten! Dat deze identificatie juist is, getuigen twee geheel gescheiden bronnen: een afdruk in het British Museum met een wat verhaspelde, maar toch duidelijke naam en het bericht van Gersaint. Die wist verder te vertellen: 'Ce curieux avait une **extrême** passion pour les estampes et **comme** ses facultés ne lui permettaient pas de se satisfaire avec facilité, il s'épargnait **souvent** le boire et le manger pour pouvoir acquérir dans l'occasion les morceaux **qui** lui faisaient plaisir.' Wat is hiervan waar? Ik zal de lezers zelf laten beslissen aan de hand van een zakelijke opsomming.

Abraham **Francen** — blijkens alle akten tot het laatst toe de steun en toeverlaat van Rembrandt — was een van de tien kinderen uit het gezin van de Lotharingse zijreder, later makelaar Jacques **Francen** en de Antwerpse Catharina Quast. Vermoedelijk is hij identiek met Andries, die op 12 februari 1612 in de Nieuwe Kerk werd gedoopt, en hebben de ouders hem achteraf toch maar herdoopt in Abraham wegens hun kennelijke voorkeur voor oud-testamentische namen. De vader stierf op 6 november 1630. De moeder maakte op 19 april 1642 haar testament voor notaris S. van der Piet en wees negen kinderen tot erfgenaam aan. Haar zoon Abraham zou echter pas mogen meedelen, wanneer de anderen allemaal f1200.— hadden gehad, in verband met een vroeger voorschot. Haar zoon Jacob had al te veel gehad en kreeg slechts een klein legaat. Anderhalf jaar later stierf de weduwe in haar huis op het einde van de Rozengracht, zuidzijde.

Vandaar uit trouwde Abraham in 1633 met **Susanna** Molenijser. Uit hun huwelijk werden zes kinderen geboren, van wie vijf in leven bleven. De vier oudste kinderen werden hervormd, de twee jongste remonstrant gedoopt. Vermoedelijk stierf de moeder in 1652 en werd zij als **Susanna Francen**, zoals ze ook wel bij de doop van een kind werd aangeduid, op 4 juli in de Westerkerk begraven.

Bij zijn ondertrouw in 1633 noemde Abraham **Francen** zich apotheker en op 28 maart 1637 werd hij als zodanig geadmitteerd. Ik vertelde al, dat hij in 1650 werd bestempeld als 'eertijts apotheker'. Later wordt hij af en toe koopman genoemd, maar uiteindelijk wordt het woord apotheker weer steevast gebruikt, in de laatste akten vereenvoudigd tot medicijnmeester. **Kunst-**

koper vond ik hem niet genoemd. Het lijkt mij, dat we mogen aannemen dat hij na mislukkingen op ander gebied zijn aanvankelijk bedrijf weer opvatte.

Wat zijn woonplaatsen betreft, bij zijn ondertrouw was dat de Rozen-gracht bij zijn moeder, in 1637 bij de inschrijving als apotheker de hoek van de Agnietenstraat. Op 1 mei 1645 werd Abraham Francen eigenaar van een huis op de Egelantiersgracht voor *f* 3700.—, waarvan hij *f* 1700.— betaalde, *f* 2000.— op rente hield. Op 15 april 1662 verkocht hij dit huis bij akte voor notaris Hellerus aan de stad voor *f* 4000.—. Of hij het ooit bewoond had, blijkt niet; in 1662 was her verhuurd, Vermoedelijk woonde hij in 1652 op de Anjeliërsgracht, toen zijn vrouw overleed, in 1660 bij het trouwen van zijn dochters op de Nieuwe Braak, later in de Anjeliërsstraat en tenslotte in 1671, wanneer zijn zoon Jacobus trouwt, in de Laurierstraat.

Die zwerftocht door de Jordaan wijst niet op goede financiën. Zijn jongere broer Daniel, die in 1649 chirurgijn was geworden, stond er blijkbaar beter voor. Hij sprong op 26 mei 1656 Rembrandt bij met *f* 3150.—, vlak voordat diens boedel aan de desolate boedelskamer kwam.

Daniel Francen was getrouwd met een meisje uit Zwammerdam, Annetie Koenderingh. De twee oudste kinderen uit hun huwelijk werden remonstrant, de twee jongste hervormd gedoopt. Op 25 oktober 1656 fungeerde Abraham als getuige bij de doop van een van hen in de Nieuwe Kerk. In 1659 assisteerde Daniel nog bij de ondertrouw van zijn zwager, de chirurgijn Johannes Koenderingh, maar daarna verdwijnt het hele gezin uit onze gezichtskring. Of Daniel nog iets van zijn vordering op Rembrandt had teruggekregen in de vorm van schilderijen? Op 27 september 1656 had de schilder voor notaris Torquinius, die tevens zijn curator was, verklaard zó te zullen betalen na taxatie door zijn broer en van Ludick, wanneer de verkopeningen van zijn goederen, die toen al aan de gang waren, niet genoeg opbrachten om Daniel te voldoen. Dat ook Daniel Francen in kunst geïnteresseerd was, blijkt uit een akte van 7 juni 1657 voor notaris de Bary betreffende her portret van zijn vrouw door François Dancx.

Over het gezin van Abraham Francen zijn we beter ingelicht en wel door twee akten van notaris A. Voskuyl van 25 april en 13 mei 1671. De zoons Abraham en Johannes waren naar Oost Indië vertrokken. De dochter Katrina was gestorven. Nu moesten verklaringen afgelegd worden ter staving van de rechten van Abraham, zijn dochter Susanna en zijn zoon Jacobus op de gages van de overleden Johannes. Jacobus was fulp- of fluweelwerker. Bij zijn ondertrouw op het einde van het jaar 1671 zette hij wel een veel minder fraaie handtekening dan zijn vader placht te doen, maar toch wel een redelijke in tegenstelling tot zijn zusters. Katrina had in 1660 onbeholpen krabbels neergezet, de jongere Susanna toen en bij haar hertrouwen in 1664 alleen een merk.

Toen Susanna's man, de schoenmaker Isaack Willemsz de Leeuw, in 1663 in de Blauwe Roos op het Rusland was gestorven, werd daar op 1 juni door notaris van Oorthoorn een inventaris van de zeer bescheiden inboedel gemaakt. Op 1 juni stelden Abraham Francen en zijn schoonzoon Adolf Mayer, ook een schoenmaker, zich borg voor de weduwe. Bij het overlijden

Aan de andere kant is er Otto van Cattenburch, een groot heer en stellig ook kunstliefhebber in Vianen, die door Rembrandt een portret wil laten etsen met als voorbeeld dat van Jan Six. Een jaar na de opdracht wil Rembrandt aantonen, dat hij niet in gebreke is gebleven. Is het niet aannemelijk, dat de ets — zo gelijkend op die van Jan Six — al in opzet bestond? Bij mij kwam die gedachte op en pas daarna nam ik kennis van het artikel van professor Jan Six in *Onze Kunst* van 1908, waarin hetzelfde betoogd wordt. De voorstelling van Otto als jonge en Abraham als oude man is niet juist: ze waren beiden in 1612 geboren. Verder schaar ik mij echter aan de zijde van professor Six.

Otto van Cattenburch bleef eigenaar van het huis in de Handboogstraat, waar eens Abraham Francen ook deel in had gehad, maar Abraham verwierf eeuwige roem, omdat zijn wat kommervolle gelaat voor dat van Otto in de plaats zal zijn gekomen. Het is misschien de enige goede belegging, die hij in zijn leven heeft gedaan.

I.H.v.E.

S A M U E L S M I J T E R S

Op de inventaris van de nalatenschap van de kunstkoper de Jonghe van 1679 (Urkunden 346) wordt bij de etsen van Rembrandt genoemd 'conterfeysel van Smijters'. Het staat voor mij vast, dat deze Smijters identiek moet zijn geweest met Samuel Smijters, die op veilingen van 1625 tot 1638 als koper van tekeningen en prenten voorkomt. De verkopingenregisters doen hem namelijk kennen als een hartstochtelijk verzamelaar. Hofstede de Groot vermeldt hem, maar geeft geen indruk hoeveel hij kocht,

Hij moet geboren zijn in Antwerpen en als kleine jongen naar Amsterdam zijn gekomen. Zijn vader de kramer Hans Smijters werd hier 10 september 1586 poorter. In 1595 was hij al dood. Op 2 mei van dat jaar besteedde de weduwe, Janneke Smijters, bijgestaan door haar broer, de bekende schoolmeester Anthony Smijters, haar zoon Hans als kantoorknecht bij Balthasar Coymans. In 1608 trouwde een dochter, de 21 jarige Sara Smijters, geassisteerd door haar moeder Janneke Jans. Het gezin woonde in de Warmoesstraat. Het was vermoedelijk de moeder, die op 7 maart 1629 in de Oude Kerk werd begraven, komende uit de Wolzak in de Warmoesstraat. Daar werd Samuel in 1631 aangeslagen voor *f* 15.—, waarschijnlijk in het tegenwoordige no. 63. In datzelfde jaar compareerde hij op 6 mei op de weeskamer in verband met het bewijs van zijn overleden zuster Sara *ten* behoeve van haar kinderen. Op 18 november 1644 werd hij in de Oude Kerk begraven. Hij was ongehuwd en daarom kennen wij geen geboortjaar. Ik schat dat echter op omstreeks 1580. Het onbekende portret moet dus een 50 à 60jarige man weergeven en dateren van 1644 of eerder.

I. H. v. E.

van Susanna als vrouw van de boekhouder Dirk van der Hem in 1686 blijkt bij de ter aarde bestelling op 5 april op het Karthuizer Kerkhof niets van een bewijs aan de twee nagelaten kinderen.

Dat is wèl een bewijs, dat Abraham Francen gestorven zal zijn zonder een cent na te laten. Wij ontmoeten hem het laatst op de inventaris van de koopman Herman Becker — de enige geldschieter van Rembrandt die rijk stierf — van 19 oktober 1678 voor notaris Stephanus Pelgrom. Bij de obligaties is er een van 9 februari 1660 ten laste van Abraham Francen van f 100.—, waarvan in 1678 nog f 67.— moet worden afbetaald.

Dat laatste bericht in de vorm van een onbetaalde schuld is tekenend. Misschien is de apotheker identiek met Abraham Fransz, die op 11 oktober 1684 uit de Grote Lootsman in de Jonkerstraat op het Karthuizer Kerkhof werd begraven, maar zeker is dat niet. De begraafboeken van de kerkhoven, waar de armen werden begraven, zijn slecht bijgehouden en het is heel goed mogelijk, dat Abraham werd overgeslagen of dat zijn naam werd misspeld. Kunstschaten van belang zal hij echter zeker niet meer bezeten hebben.

Het zijn onbelangrijke feitjes, maar zo moet men het leven van de kleine man uit de Jordaan reconstrueren. Daarmee kom ik tenslotte nog op de beroemde ets terug. Is Abraham Francen te denken in die omgeving en vooral in die kleren? De tijd van ontstaan was nog niet zijn dieptepunt, maar zelfs dan! Voor een kunst koper zou het misschien nog mogelijk zijn, maar als zodanig wordt hij nergens genoemd.

Abraham Francen, ets van Rembrandt.

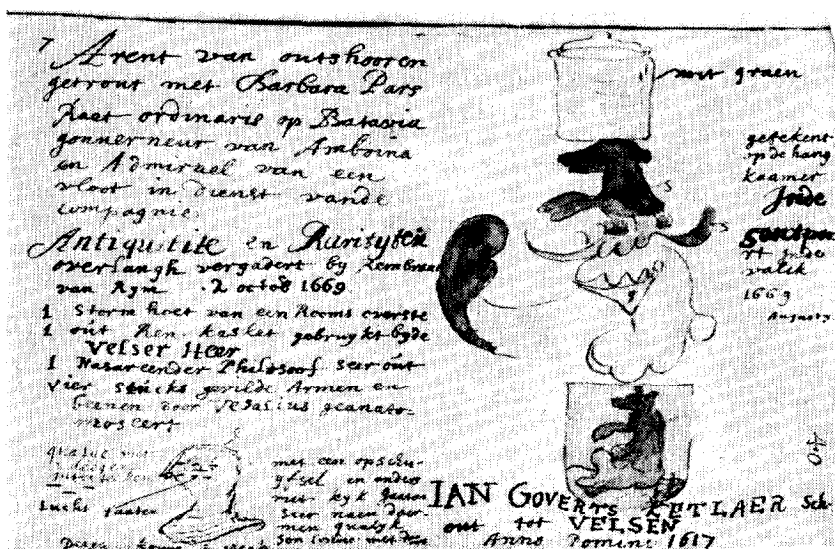
ANTIQUITEITEN EN RARITEITEN VAN REMBRANDT

Pieter van Brederode, een winkelier uit de Warmoesstraat, was een hartsochtelijk verzamelaar van wapens en genealogieën. Deze liefhebberij stond in verband met zijn beweerde afkomst uit het adellijke geslacht van Brederode, waarop hij danig trots was. Steeds was hij in de weer om zijn collectie uit te breiden door grafstenen en wapenborden af te tekenen. Met andere liefhebbers (er waren er meer in Amsterdam die hun stamboom oppoetsten!) ruilde hij wapens en dikwijls trok hij erop uit om in andere steden en dorpen gegevens te verzamelen. Handig tekenaar als hij was, vulde hij de kladboekjes, die hij steeds bij zich had, met aantekeningen en schetsen, die hij dan later uitwerkte en in het 'net' bracht in zijn 'grote boek. Pieter's 'grote boeken' (er waren er acht) zijn helaas verloren gegaan, maar in de bibliotheek van de Hoge Raad van Adel zijn twee kladboekjes, samengebonden in één band, bewaard. Gemakkelijk te ontcijferen is Pieter's gekrabbel niet. Met de spelling stond hij op gespannen voet en hij had een uitgesproken talent voor het verhaspelen van vreemde woorden, die hij zo gaarne gebruikte. Bovendien zijn de boekjes door een latere bezitter overgebonden, waarbij de volgorde in de war geraakt is. Aan deze kladboekjes, die een aardige kijk geven op het bedrijf van de Amsterdamse genealogen in die tijd, hoop ik eerlang een uitvoerige studie te wijden. Hier wil ik de aandacht vragen voor twee passages, waarin de naam Rembrandt voorkomt.

Op 4 februari 1675 bracht Pieter van Brederode een bezoek aan de schilder Barent Micker, die in de Langestraat woonde. Micker beweerde dat hij afstamde van een lid van het geslacht van Teylingen, die als boogschutter zo goed kon mikken dat hij zijn bijnaam voor zijn familienaam ingewisseld had. De schilder bezat een getekende stamboom met wapens en portretten, waaruit zijn illustere afkomst blijken kon, en dit kostbare stuk toonde hij met begrijpelijke trots aan Pieter van Brederode. Deze verleende hierop de schilder terstond de titel van 'neef', vanwege de verwantschap van de Teylingen's en de Brederode's. Maar er was nog meer te zien bij Micker. Zoals vele schilders dreef hij ook een kunsthandel. Volgens zijn eigen verklaring had hij voor ruim *f* 3000.— aan 'papieren kunst' in huis. Pieter tekende op dat een tekening van Molijn *f* 50.— kostte, en een kleine tekening van Van de Velde (welke?) *f* 6.—. Van Ludolf Bakhuizen was er een tekening, met grote schepen 'stijf met roet aangewassen' en van een Hoorns kunstenaar een stuk 'net en stijf' met oostindische inkt. Bij 'neef' Micker kon men ook kunstboeken in rood leer kopen voor *f* 110.— en *f* 210.—. Verder was er werk van Berchem, Saftleven en Rembrandt (in de laatste plaats genoemd), waarvan de prijzen lagen tussen 2 gulden 10 stuivers, 6, 7, 10, 12 en 14 gulden en hoger.¹

---

1 Over Barent Micker (1615-1687) zie *Künstler Inventaren* I, 295. In 1640 gehuwd met Liesbet Jansz (Weenix, had hij in 1646 het huis in de Langestraat gekocht, waar hij ook overleed. Hij was zowel fijnschilder als grofschilder. In de inventaris van zijn nalatenschap, op 18 augustus 1687 opgemaakt door notaris Backer, blijkt niets over de handel in kunst.

Kladboekje van Pieter van Brederode

Belangrijker dan het bezoek bij Micker is een ander bezoek van Pieter van Brederode, dat in het eerste kladboekje vermeld staat. Op een tocht door Kennemerland was hij in Augustus 1669 beland in de herberg 'De Valck' in Santpoort. Daar had hij op de 'hangkamer' een tekening gemaakt van het wapenbord van Jan Goverts Ketlaer, schout van Velzen, met het jaartal 1617. Vooral de helm interesseerde Pieter en deze werd dan ook uitvoerig weergegeven.

Naast deze tekening staat in het kladboekje het volgende te lezen: Antiquiteit en Rariteiten overlangh vergadert bij Rembrandt van Rijn. 2 octob. 1669.

- 1 storm-hoet van een Rooms overste
- 1 out Ren-kasket gebruykt bij de Velser Heer
- 1 Nasarender Philosoof seer out vier stuicks gevilde Armen en beenen door Vesalius geanatomoseert' Hieronder staat een tekening van het 'ren-kasket' met een verklaring.

De datum, 2 oktober 1669, doet ons opspringen. Rembrandt is op 4 oktober overleden! Pieter van Brederode heeft hem dus twee dagen voor zijn dood bezocht. De 'antiquiteiten en rariteiten', die Pieter beschrijft, bevonden zich in het huis aan de Rozengracht, waar de meester toen alleen woonde met zijn dochter, de 14-jarige Cornelia en de huishoudster Rebecca Willems. Heeft de meester zelf de bezoeker ontvangen of deed Cornelia of Rebecca dit? Waar Pieter voor kwam is duidelijk. Het ging hem om de helm van de 'Velser heer', Gerard van Velzen, van ouds populair door het volkslied en wellicht ook door Hooft's treurspel. Gelukkig heeft Pieter de

moeite genomen ook andere voorwerpen te beschrijven. De 'Nasareender filosoof' zal wel een beeld geweest zijn. Waren de anatomische preparaten werkelijk door Vesalius vervaardigd?

Aanwijzingen dat Pieter van Brederode tot de vriendenkring van Rembrandt behoorde, zijn er niet. Toen hij in 'De Valck' de helm van Jan Goverts Ketlaer copieerde, heeft wellich de waard of een van de bezoekers hem verteld dat de helm van Gerard van Velzen bij Rembrandt terecht gekomen was.

Hoe het ook zij, Pieter van Brederode is juist op tijd gekomen om zijn nieuwsgierigheid te bevredigen. Twee dagen later overleed de meester en reeds de volgende dag, op 5 oktober, verscheen notaris Steeman om de inventaris op te maken. De schilderijen, rariteiten en antiquiteiten werden weggezet op drie kamers, die de notaris verzegelde.²

H.D.L.F.V.

² C. Hofstede de Groot, *Die Urkunden über Rembrandt*, no's 306 en 314.

ABRAHAM WILMERDONX EN ANNA VAN BEAUMONT: EEN DUBBELPORTRET VAN REMBRANDT

In 1658 verklaarde Abraham Wilmerdonx in verband met de rechten van Titus op de moederlijke nalatenschap, dat hij en zijn vrouw omstreeks 1642 door Rembrandt waren geschilderd en dat hij tijdens de ziekte van Rembrandts huisvrouw en nog vóór haar dood *f* 500.— voor het schilderen en *f* 60.— voor doek en lijst had betaald (Urk. 209). Hofstede de Groot durfde hier niet uit af te leiden, dat het om één schilderij ging. Dat dit wel het geval was maakt de inventaris van de nalatenschap van Anna Wilmerdonx van 17 december 1721 voor notaris P. van Aken waarschijnlijk. De overledene had een groot stuk van Rembrandt bezeten, dat niet nader wordt omschreven. Het is echter voor de hand liggend, dat deze ongehuwde dochter van de oudste zoon, Cornelis Wilmerdonx, die in 1663 getrouwd was met Alida van Erpecum, de portretten van haar grootouders aan de muur had hangen. Erfgenamen waren de kinderen van haar overleden zuster Clara, die getrouwd was met Arent Westerhout.

Het schilderij is thans niet meer bekend. Stukken van Rembrandt met echtgenoten tezamen zijn zeldzaam. We kennen er twee van 1633 en een van 1641 (Anslo). Toch is het goed de leeftijd van het echtpaar te vermelden. Abraham was bij zijn ondertrouw op 25 september 1630 25 jaar, zijn bruid 23. In 1642 moeten ze dus midden dertig geweest zijn.

1. H. v. E.

HET HUIS OP DE ROZENGRACHT

Er bestaat nog steeds onzekerheid, wanneer Rembrandt het huis in de Breestraat verliet. Vaak wordt het jaar 1660 genoemd, echter geheel ten onrechte, zoals direct bij lezing van de Rembrandt Urkunden blijkt.

Op 1 februari 1658, toen het huis bij executie werd verkocht, bewoonde de schilder het nog, daar bepaald werd dat hij 'int vertrecken twee kaggels ende diversche afschutsels' mee mocht nemen. Op 14 februari kreeg de concierge Haringh autorisatie tot verkoop van de meubels, maar op 13 maart 1658 stond een kast, die Hendrickje Stoffels toebehoorde, nog in het voorhuis. Pas op 18 april werden de meubels door de concierge verkocht. Dat placht te gebeuren in het zogenaamde 'hock' in de lommerd of bank van lening. Dat dat hier ook het geval moet zijn geweest blijkt uit een akte van 1 mei. In de Rembrandt Urkunden is die verkort weergegeven en men krijgt daar de indruk, dat Titus iemand bij de lommerd op zijn hoofd zette en zo met hem naar de lommerdsbrug liep. De werkelijke gang van zaken wordt bij lezing van de gehele akte duidelijk. Titus ging op de donderdag voor Pasen ofwel de 18de april naar de verkoop van de meubelen en kocht daar (o.a.?) een spiegel met zwarte lijst — 'een kostelijck stuck'. Hij huurde een drager om deze naar de Breestraat te brengen en zette hem de spiegel op het hoofd, maar bij de brug bij het Rusland brak de spiegel. De drager liet — stellig omdat hij aansprakelijk werd gesteld — op 1 mei een akte opmaken, waarin hij verklaarde dat hij de spiegel niet had laten vallen of ergens, tegen gestoten had.

Ik neem aan, dat het gezin van Rembrandt op diezelfde eerste dag van mei verhuisde. Dat was namelijk de gebruikelijke verhuisdag. Mogelijk is dat het iets later geschiedde, maar in ieder geval nog in 1658. Uit de akte van 15 december 1660 betreffende de compagnie van kunsthandel blijkt, dat het gezin toen al ruim twee jaar in een huurhuis woonde.

Het was niet zeker dat Rembrandt met Hendrickje, Titus en Cornelia al direct naar het huis op de Rozengracht verhuisde. Pas in een akte van 7 augustus 1661 wordt vermeld, dat ze op het einde van de Rozengracht woonden. Gezien de relatie, die er blijkbaar met de huisheer bestond, is het echter wel waarschijnlijk, dat het huis tegenover of schuin tegenover het Doolhof op de Rozengracht van 1658 tot 1669 Rembrandt geherbergd heeft. Vermeldingen van de Lauriergracht in latere notariële akten zijn vrijwel steeds gerectificeerd en berusten blijkbaar op een vergissing.

Een toevallige vondst stelde de Roever in staat om in 1884 dat huis aan te wijzen als Rozengracht 184. De huisheer, Jacques of Jacob van Leest, was overleden en door zijn schoonzoon Pieter van Ghesel werd op 4 december 1666 aangifte gedaan voor de collaterale successie. De overledene had

o.a. de helft van drie huizen en een achterhuis op de Rozengracht nagelaten. Twee huurders werden genoemd: Pieter Coelard en Rembrandt van Rijn.

Het is op zich zelf al merkwaardig, dat het recht van collaterale successie betaald werd door een schoonzoon, daar dit alleen geheven werd in geval van **vererving** in de zijlinie. Om dit te verklaren ging ik de levensgeschiedenis van de huiseigenaar na. Het resultaat laat ik hier volgen.

Jacques van Leest was oorspronkelijk speelkaartenmaker. Over dat beroep en ook over zijn activiteiten hoop ik in dit maandblad later nog eens wat te publiceren. Hier volsta ik met de mededeling, dat de **speelkaartenmakers** dikwijls in papier handelden, wat bij Jacques van Leest ook het geval was. Het is niet ondenkbaar, dat Rembrandt hem daardoor kende.

In 1612 was Jacques van Leest getrouwd met Cateryna Lefebvre. Op 20 april 1622 was hij eigenaar geworden van een huis en erf op de Rozengracht, breed 40 en lang 110 voet. Dat huis lag blijkens de kaart van Balthasar Florisz van 1625 achter op het erf. Niet zo heel lang daarna moet van Leest de drie huizen langs de gracht hebben laten zetten om zijn bezit meer rendabel te maken. Een gang onder het westelijkste huis voerde naar het achterhuis. Hij zelf ging daar niet wonen. Op 10 maart 1628 werd zijn vrouw begraven in de Oude Kerk uit een huis in de Zoutsteeg en daar bracht hij, na op 8 maart 1629 zijn zes kinderen *f* 1200.— als moederlijk erfdeel te hebben bezwezen, zijn 40-jarige nicht Hendrickge van Leest als tweede huisvrouw binnen.

In 1636 kocht hij het huis de Blauwe Croon op het Water, welke gevelsteen ook in het middelste huis op de Rozengracht zou worden aangebracht, en sedertdien dreef hij zijn handel in speelkaarten en papier op het Water. Bij zijn dood blijkt, dat hij dat op den duur ook was gaan uitbreiden tot school- en muziekboeken en kantoorbehoefden.

Of hij steeds alle huizen op de Rozengracht aan vreemden verhuurde? Zijn zoon en naamgenoot Jacques van Leest de jonge was in 1635 getrouwd met een meisje uit Zierikzee, Emmerentia Mulocx de Witte. Wat Jacques voor de kost deed, blijkt niet. Er werden vele kinderen geboren en het ging het gezin niet al te best. Op 26 juni 1663 werd hij in de Westerkerk begraven, op 17 juli 1663 zijn weduwe, beiden komend van de Rozengracht. Op 23 juli droeg Rembrandt Hendrickje Stoffels in diezelfde kerk ten grave. Onwillekeurig legt men verband met de mededeling van **Commelin**: 'In 't midden van de zomer, des jaars 1663, ontstak de **vuurigen** pest binnen Amsterdam, zodanig, dat er noch in dat jaar in alles gestorven **zijn**, 9752 **menschen**'.

Drie dagen daarna — op 26 juli 1663 — werd ten verzoeke van Jacques van Leest de oude door notaris **Hellerus** een inventaris van de uiterst **bescheiden** inboedel van zijn overleden zoon en schoondochter opgemaakt. Dit geschiedde niet zoals in alle andere gevallen ten overstaan van de twee **beeroepsgetuigen** Jan Cranendoncq en Elias de Raet, maar ten overstaan van Rembrandt van Rijn en een zekere Jeuriaen **Voscuyl**. Men heeft **aangenomen**, dat dit hetzij een bewijs van eer of vertrouwen was, hetzij een vriendelijkheid om de personen in kwestie iets te **laten** verdienen. **Geen** van beide veronderstellingen lijkt mij aannemelijk. Er moet een reden geweest

zijn, dat Jacques van Leest hier met eigen getuigen kwam. Misschien was het om kracht bij te zetten aan een verklaring, dat de inboedel slechts voor een klein gedeelte aan de overledenen had toebehoord.

Voor ons is het probleem, waarom hier werd afgeweken van de gewone gang van zaken, niet zo belangrijk. Wel is van betekenis, dat Rembrandt blijkbaar niet alleen in zakelijke verhouding tot zijn huisheer of diens familie stond.

Reeds op 13 augustus 1663 begroef de huisheer zijn eigen Hendrickge in de Oude Kerk. Zelf volgde hij haar daar op 3 mei 1666. Zij waren in gemeenschap van goederen getrouwd en bezaten dus ieder de helft van het huizenbezit. Daar Hendrickge van Leest kinderloos was overleden, moest voor haar de belasting op de collaterale successie worden betaald, maar de weduwnaar was in verzuim gebleven. Pas na zijn dood, stellig in verband met de voorgenomen verkoop van huizen, werd op 4 december 1666 aangifte gedaan, waarbij zoals we zagen twee huurders werden genoemd.

Van 11 mei tot 19 juni 1666 was een inventaris van de nalatenschap van Jacques van Leest voor notaris Pieter van Buyten opgemaakt. Als opmerkelijke post staat daar genoteerd: 'een actie van huur ten laste van Rembrandt van Rijn, die mede ter netto somme niet can werde uytgetrocken', volgende op een dergelijke actie tegen de huurder van de kelder van het huis op het Water. Rembrandt had dus zo'n grote achterstand in de betaling van zijn huur, dat de huisheer waarschijnlijk niet lang voor zijn dood een gerechtelijke actie tegen hem was gaan voeren, waarin bij zijn dood nog geen uitspraak was gedaan. Het ziet er naar uit, dat met de dood van Hendrickje Stoffels de goede orde in het financiële beheer was verdwenen.

Jacques van Leest en zijn tweede vrouw hadden op 17 juli 1658 een testament voor notaris Joost van de Ven verleden, waarbij hij de kinderen van zijn dochters Anna en Catharina, die getrouwd waren met Pieter van Ghesel en Jacob Winter, de kinderen van zijn zoon Jacques en de dochter van zijn overleden zoon Johannes tot erfgenamen had aangewezen, zij alleen de kinderen van Ghesel.

De afwikkeling van de nalatenschap door de executeurs Pieter van Ghesel en Jacob Winter, waarover men bij notaris van Buytene enkele akten vindt — helaas meestal slechts kleine details betreffend — was daardoor uiterst ingewikkeld. Zeker is, dat Pieter van Ghesel — zelf al eens failliet geweest — het het meest voor het zeggen had, daar zijn familie het grootste aandeel kreeg.

Op 17 januari 1667 brachten executeuren het gehele complex aan de Rozengracht in veiling. Uit de verkoopsvoorwaarden krijgen wij een goede indruk van de plaatselijke situatie. De drie huizen aan de gracht — later 180-184 — werden van oost naar west 1-3, het achterhuis 4 genummerd. Rembrandt had het westelijkste huis no. 3 voor *f* 225,— per jaar in huur, terwijl de woonkelder apart werd verhuurd. Onder dit huis liep de gang naar het achterhuis.

De huizen 1 en 4 werden aan vreemden verkocht, die blijkens thans nog bewaarde schepenenkennissen op 15 september 1667 officieel eigenaar zouden worden. De huizen 2 en 3 werden voor *f* 2812.— en *f* 3906.— door

Pieter van Ghesel gekocht, niet voor zichzelf maar voor de nalatenschap, zoals ik later nog zal aantonen.

Rembrandt ging er door de verkoop zelfs nog wat op vooruit. Zijn huis aan de Rozengracht had in tegenstelling tot het huis in de Breestraat een aardige tuin. Die werd nu vergroot, daar het achterhuis, dat ook nog een stuk tuin had gehad, bij de verkoop 23 voet daarvan kwijtraakte. Blijkens de verkoopsvoorwaarden had hij nog tot mei 1668 huur aan het huis, maar hij zal het later weer ingehuurd hebben.

Andere huurders wisselden. Zo kreeg hij als buur de plaatsnijder Abraham van den Broeck. Op 25 mei 1667 werd deze van hier op het Karthuizer Kerkhof begraven. Na de dood van Rembrandt blijkt dat de dan 48jarige weduwe van Abraham, Maeyken Christoffels, wonend 'naest de deur vant sterffhuys', vaak bij hem in huis komt. Een nog belangrijker figuur is de huishoudster of dienstbode, de 40jarige Rebecca Willems, dochter van een schoenmaker en weduwe van de slotenmakersgezel Poulus Hillebrantsz. Er zijn dan grote moeilijkheden tussen de voogden van Cornelia en de voogden van het nagelaten dochtertje van Titus. Beide vrouwen leggen verklaringen af en Rebecca vertelt onder meer, dat de laatste tijd het huishouden is gedreven uit het potgeld van Cornelia. Telkens weer wordt in het huis geïnventariseerd en ook worden kamers verzegeld. Dat gebeurt o.a. in april 1670 en dan zetelt Rebecca Willems nog steeds in huis.

In de loop van het jaar moet daaraan echter een einde zijn gekomen. Op 12 januari 1671 worden de twee huizen aan de Rozengracht weer in veiling gebracht en ze zijn dan blijkbaar vrij van huur. De Blauwe Croon wordt voor *f* 2800.— opgehouden, maar het sterfhuis van Rembrandt wordt voor *f* 3700.— door Justus en Dr. Johannes Danckerts aangekocht ten behoeve van Ds. Eduard Danckerts. De officiële overdracht is niet bewaard, maar wel een schepenenkennis van 7 juli 1671, die de koper verleid ten behoeve van Pieter van Ghesel en Jacob Winter *qq*. Dat qualitate qua betekende ongetwijfeld als executeuren van de nalatenschap van Jacques van Leest. Dat dit huis in de onverdeelde boedel was gebleven blijkt ook uit een akte voor notaris H. Brouwer van 22 augustus 1671: de dochter van Johannes van Leest had beslag laten leggen op huurpenningen.

Hoeveel huisheren Rembrandt op het laatst van zijn leven moet hebben gehad, blijkt het beste uit de wel bewaarde verkoopsakte van het huis de Blauwe Croon op het Water. Op 13 september 1672 werd aan de vijf kinderen van Ghesel door de andere erfgenamen $\frac{13}{18}$ en $\frac{1}{12}$ deel in de helft van het huis overgedragen. De eigendom van het huis, dat Rembrandt bewoonde, was vermoedelijk net zo verdeeld. Eigenaren waren de echtgenoten van Ghesel, hun vijf kinderen, de echtgenoten Winter, hun vier kinderen, de zeven kinderen van de overleden Jacques van Leest en de dochter van de overleden Johannes van Leest, 21 personen in totaal.

Wat er tot 1909 nog bewaard was van de oude situatie van het huis en toen in tekeningen werd vastgelegd, kan men in een volgend artikel lezen.

AFBEELDINGEN VAN REMBRANDT'S STERFHUIS

Onlangs kwam de Historisch-topografische Atlas van de Gemeentelijke Archiefdienst in het bezit van het hierbij geproduceerde anonieme tekeningetje van het huis Rozengracht 184, gemaakt in het Rembrandtjaar 1906.

Van de voorgevel *van* het huis waren geen afbeeldingen bekend, maar een niet aangekochte tekening van de zelfde hand, voorstellende de achterzijde van het huis en de Roomolengang, kwam nauwkeurig overeen met de schetsen en de uitgewerkte tekening die H. M. J. Misset in 1909 van deze plaats maakte. Ik heb dit alles met elkaar vergeleken en gezien de overeenkomst wil ik ook de tekening van de voorgevel *voor* betrouwbaar houden.

Misset wilde blijkbaar een afbeelding van het huis voor het nageslacht bewaren, want in 1909 vroeg en kreeg de toenmalige eigenaar H. E. Sluyter toestemming voor een drastische verbouwing. *Bijzonder* opvallend is hierbij, dat Misset alleen de achterkant van het huis tekende; zelfs in zijn complete verzameling voorstudies, in de Atlas van het Archief aanwezig, zullen we te vergeefs naar een schets van de voorgevel zoeken. Hierdoor rijst de vraag wat er voor de verbouwing van 1909 nog over was van de woning van Rembrandt.

Een onderzoekje in het archief van Publieke Werken leverde een verzoek op van de heer D. J. de Haas, in 1876 eigenaar van het pand. In dit jaar vroeg en verkreeg hij toestemming de voorgevel te vernieuwen en het huis met een verdieping te verhogen. Hij lichtte zijn verzoek toe met een ontwerp van een huis, bestaande uit souterrain, bel-étage, drie verdiepingen en een zolder. Onder de stoep was de ingang van de Roomolengang en rechts naast de trap van de stoep de ingang van het souterrain. Het ontwerp had twee ingangen boven de stoep. In of kort na 1876 moet de verbouwing plaatsgevonden hebben, want de tekening van de 'bestaande toestand', gevoegd bij het verzoek van 1909 geeft de situatie van het ontwerp van 1876 weer.

De onderpui van dit huis, zoals deze getekend is door onze onbekende zal ongetwijfeld niet veel afwijken van de toestand die Rembrandt gekend heeft. De stoep met de ingang van de Roomolengang was er ook in de 17e eeuw, maar Rembrandt's woning had stellig maar één deur. De tweede deur zal pas nodig geworden zijn toen er in 1876 een verdieping bij kwam. Op het tekeningetje uit 1906 vinden we geen deur meer naar het souterrain. Het is mogelijk dat de toegang toen in de Roomolengang was. Misset tekende in zijn schets een paar lijnen die waarschijnlijk een deur voorstellen.

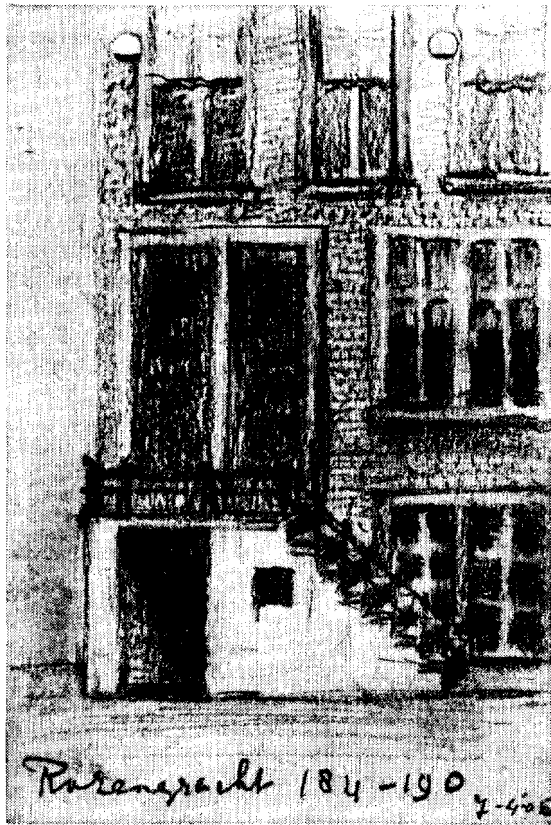
Vroeger is de toegang zeker naast de stoep geweest, want uit de willige verkoping van 17 januari 1667, waarbij de rechten en plichten van de kopers van vier toen verkochte huizen nauwkeurig werden omschreven, blijkt dat de gehele Roomolengang uitsluitend bij het achterhuis (op het plattegrondje

in de boerenbedrieger van *Misset* de nrs. 186-188-190) hoort. We kunnen dus wel aannemen dat de hier afgebeelde onderpui, afgezien van de toegangen tot de woning en het souterrain, sinds Rembrandt's tijd niet veranderd is.

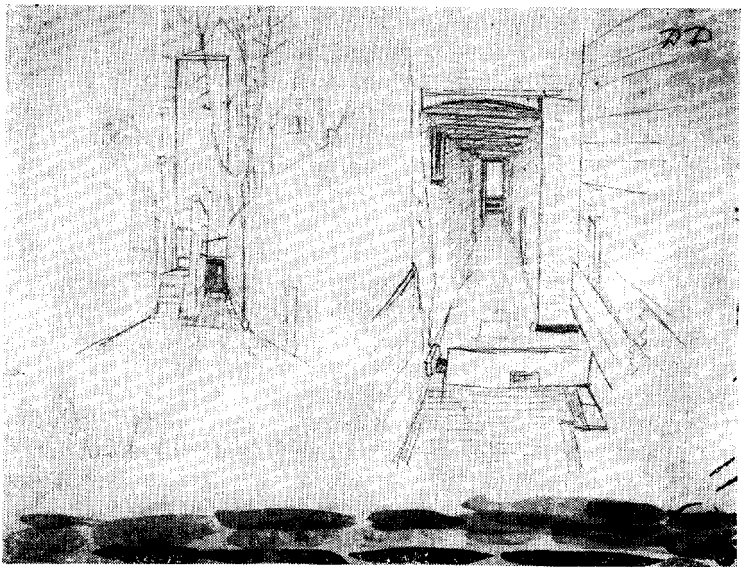
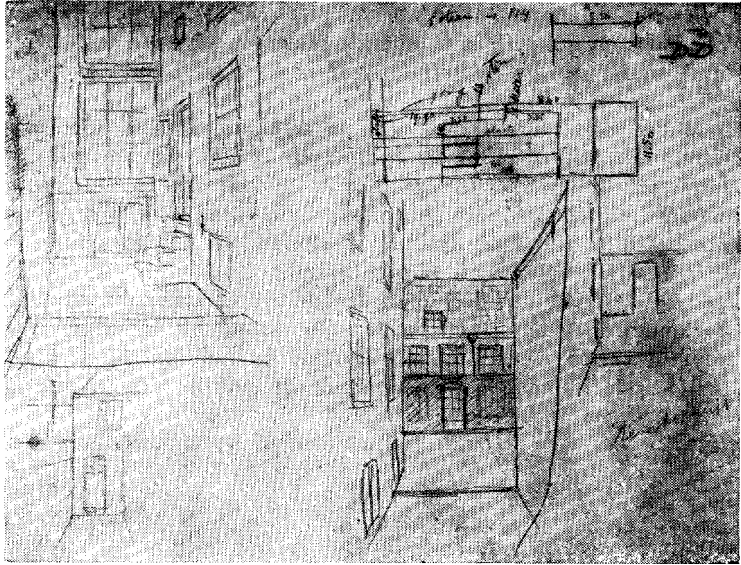
Wat *Misset* vond, toen hij in 1909 door de Roomolengang achter de huizen kwam, blijkt heel duidelijk uit zijn boerenbedrieger en voorstudies hiervoor. De situatie die hij hier weergeeft toont opmerkelijke overeenkomst met de toestand die ontstaan moet zijn na de veiling van de huizen van Jacob van Leest in 1667, n.l. Rozengracht 180-182-184 en het achterhuis, dat de breedte van de drie voorgaande huizen beslaat.

Uit de beschrijving van de huizen aan de gracht blijkt dat ze onderling gemene muren en loden goten hadden. Ze waren dus gelijk gebouwd en even hoog. Afgezien van het feit dat Rembrandt's woning, die over de gang gebouwd was, iets breder was opgezet zal het uiterlijk van de drie huizen toch niet veel verschild hebben.

De veiling van 1667 door de erfgenamen van Jacob van Leest was aan-

Anonyme tekening van
Rembrandts sterfhuis,
1906.
Foto Gem. Archiefdienst

*Schetsen van de achterzijde van Rembrandt sterfhuis,
door H. J. M. Misset, 1909*

Foto Gem. Archiefdienst

leiding om de grond tussen de drie huizen aan de gracht en het achterhuis opnieuw te verdelen en wel zodanig, dat de tuinen van de drie huizen werden vergroot ten koste van het erf van het achterhuis. De erven moesten door de nieuwe eigenaren op nauwkeurig omschreven wijze van schuttingen worden voorzien. De erven van de nrs. 180, 182 en 184 werden met 23 voet verlengd. We kunnen aannemen dat de tuinen van de drie huizen een zelfde diepte hadden. Nu blijkt dat het erf van nr. 180 in 1667 ging doorlopen tot aan de keuken van het achterhuis. Daar het niet waarschijnlijk is dat een schutting vlak langs een hele gevel geplaatst moest worden en de achterschutting van nr. 180 'vier duym buyten de **kookken**' van het achterhuis geplaatst werd, zal de uitbouw aan het achterhuis reeds bestaan hebben, temeer daar ook bepaald werd dat de koper van het achterhuis gehouden zou zijn 'het Cosijn en de duer staande inde **kookken** uyt de Muer te nemen en de selve weder **behoorlick** dicht maken'. Als we de hierdoor ontstane scheiding achter de huizen 182 en 184 doortrekken tot aan de Roomolengang die in 1667 nadrukkelijk aan het achterhuis werd toegewezen en de scheiding van de achtererven van de nrs. 180, 182 en 184 in het verlengde zetten van de gemene tussenmuren, dan ontstaat de situatie door **Misset** getekend op zijn plattegrond. Hoewel uit deze plattegrond blijkt dat op het erf van het achterhuis een werkplaats gebouwd was (volgens het verbouwingsplan van 1909 bestaande uit een **meubelmakerij**, daarboven een verdieping en een zolder) kon **Misset** de oude toestand nog reconstrueren. Hij deed dit op het linker tekeningetje van zijn boerenbedrieger. Op de schets vinden we de toestand die hij in 1909 aantrof. Onmiddellijk valt op dat er een verbinding was tussen het erf van 184 en de Roomolengang. Deze verbinding zal er in de 17e eeuw niet geweest zijn.

Het achterhuis zelf zal in de loop der eeuwen ook wel enige verbouwingen hebben ondergaan. Op 17 januari 1667 werd het gekocht door Jan Jansz van Veele, op 15 september officieel aan hem overgedragen. Op 4 november 1745 verkocht een kleinzoon, Johannes de Vries, zoon van Anna van Veele, het perceel aan Pieter **Schilderink**. Uit deze laatste kwijtscheldingsacte blijkt dat het achterhuis inmiddels verbouwd was tot drie woningen onder één kap.

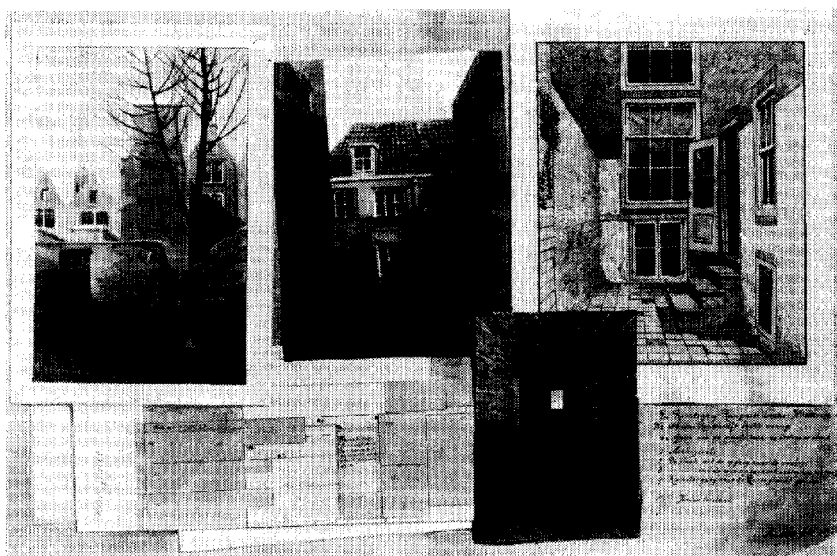
Op de derde druk van de plattegrond door Balth. **Florisz**, is van de smallere achteruitbouwsels van de drie huizen aan de gracht nog geen spoor te vinden. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat deze er in Rembrandt's tijd, toen de huizen nog nieuw waren, al gestaan hebben.

Wat is er op **Misset**'s tekeningen nog te zien uit Rembrandt's tijd?

In de eerste plaats de huizen aan de Rozengracht, gezien vanaf het achterhuis, waarbij alleen Rembrandt's woning met de spookachtige raamloze achtermuur niet meer de oude gedaante heeft. Wel krijgt men een goede indruk van de doorkijk door de Roomolengang.

Het middelste tekeningetje op de boerenbedrieger is ongetwijfeld Rembrandt's uitzicht op het achterhuis geweest, uitgezonderd de zijmuren van de aangebouwde gedeelten. Ook de doorgang naar het erf van het achterhuis zal er toen nog niet geweest zijn.

Het rechter tekeningetje geeft misschien nog een gedeelte van de achter-

*Uitgewerkte tekening (boerenbedrieger) van de achterzijde van Rembrandts sterfhuys,
door H. J. M. Misset, 1909. Foto Gem. Archiefdienst*

gevel van het oorspronkelijke huis. Aan de Roomolengang zal niet veel veranderd zijn, alleen het overbouwde gedeelte is iets langer geworden door de aanbouw van het huis.

Links onder op een van de schetsbladen vinden we nog een situatie die we niet op de boerenbedrieger vinden. Door het achterste gedeelte van de Roomolengang, waar in 1909 reeds de werkplaats stond, kijkt Misset op het achterhuis.

Het geheel geeft ons toch nog een vrij goede indruk van het huis en de omgeving waar Rembrandt zijn laatste levensjaren sleet.

W. HOFMAN

‘EEN TRONY VAN REMBRANDT IN ‘T GROOT GEDAEN’

Bij de scheiding van de nalatenschap van Cornelis Dircx Cool op 24 juli 1670 voor notaris J. de Winter kregen de kinderen van Pieter Claesz van Kempen en de overleden Cecilia Cool $\frac{1}{4}$ gedeelte van de schilderijen van hun gestorven grootvader. Bij de 21 stukken, die hun werden toebedeeld, was o.a. het bovengenoemde schilderij, dat op f 60.— werd getaxeerd. (N.A. 2299, 69).

S. H.

DE PELLICORNE PORTRETTEN VAN REMBRANDT GEVEILD: BRAVO!

Anna Catharina Valckenier, douairière van Mr. Jan van de Poll, die op 11 juli 1842 stierf, bezat twee grote schilderijen van Rembrandt, Jean Pellicorne met zootje Gaspar en zijn echtgenote Susanna van Collen met dochtertje. Door het huwelijk van de dochter van Gaspar Pellicorne met Pieter Ranst Valckenier waren deze in de familie Valckenier gekomen.

De erfgenamen besloten tot verkoop. De veilingcatalogus geeft als datum 14 november, maar in werkelijkheid werd de veiling een week uitgesteld. In het protocol van notaris J. Commelin vindt men op 21 november 1842 'procesverbaal van veiling van twee schilderijen van Rembrandt van Rhijn, nagelaten door wijlen Anna Catharina Valckenier, in leven douairiere van Mr. Jan van de Poll, ten verzoeken van Mr. David Jacob van Lennep, als gemachtigde harer erfgenamen voor twee en dertig duizend en zeshonderd gulden toegewezen aan Chrétien Jean Nieuwenhuys (N.A. 19823).

De veiling baarde veel opzien. De Amsterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad van 22 november schreven erover. Ik citeer de laatste: 'Heden zijn de twee vermaarde portretten van Rembrandt van Rijn, nagelaten door mevr. de douairière Jan van de Poll, geb. Valckenier, in het sterfhuis in openbare veiling verkocht geworden. De veiling, aanvankelijk op 14 dezer bepaald, heeft eerst heden plaats gehad. Er waren, gelijk te denken was, talrijke liefhebbers aanwezig, en naar het zich liet aanzien, zouden deze twee meesterstukken van den beroemden schilder eenen hunner waardigen prijs halen. Dit is dan werkelijk het geval geweest, en na bij opbod tot f 24.600 opgedreven te zijn, werden zij door den Heer Nieuwenhuys, van Brussel, voor f 8000 gemijnd, zoodat dezelve met de kosten a 7½ pCt. hebben opgebracht eene som van f 35.045. Ren geroep van bravo vergezelde de toewijzing aan den Heer Nieuwenhuys, bekend door zijn veelvuldige koopen van schilderstukken van den eersten rang, en die de gelukwenschingen der tegenwoordigen ontving. Te bejammeren is het intusschen dat deze twee kunstjuweelen niet hier te lande zullen verblijven. Hopen wij evenwel dat door onze vermogende kunstliefhebbers nog pogingen zullen worden aangewend om dit te verhoeden.

Velen der aanwezigen hadden gewenscht dat de verkoop niet bij opbod en afslag, maar alleen bij opbod **zoude** plaats gehad hebben. Misschien **hadde** dit **zelfs** voordeelig op den prijs kunnen werken. **Intusschen** was dit vooraf anders bepaald en de met den verkoop belaste notaris was niet bevoegd daaraan iets te veranderen.'

S. H.

REMBRANDTS PORTRETTE VAN JOANNES ELISON EN ZIJN VROUW MARIA BOCKENOLLE ONECHT VERKLAARD

Van weinig portretten van Rembrandt is de pedigree zo goed bekend als van de in 1634 levensgroot geschilderde conterfeitsels van de Engelse dominé Joannes Elison (1581-1639) en zijn vrouw Maria Bockenolle, sinds 1957 eigendom van het Museum of fine arts te Boston, welke instelling ze verwierf van de bekende New Yorkse firma Rosenberg & Stiebel¹. Elison en zijn vrouw, wonende te Norwich, logeerden in genoemd jaar 1634 bij hun zoon, de koopman Joannes Elison Jr, die op de Nieuwezijds Voorburgwal woonde bij de Rosmarijnsteeg het vak geleerd had van de koopman Anthony Aertsz². Na de terugkeer van de dominé en zijn vrouw naar Norwich, bleven de portretten in het bezit van de zoon, die sinds 1665 op de Herengracht 388 woonde. De zoon stierf in 1677; daarna verhuisden de schilderstukken naar familieleden in Engeland. In 1860 werden zij uit dit familiebezit op de veiling bij Christie te Londen aan de kunsthandelaar Fisher verkocht voor 1850 guinjes; volgens krantenberichten achtte men ze **toen** 'overheerlijk in de *stijl* van Rembrandt vervaardigd'. In 1863 werden ze verkocht aan de schatrijke wapenfabrikant Eugène Schneider († 1875)³. Na diens dood werden zij in het Hôtel Drouot geveild; een van de samenstellers van de catalogus van deze veiling, de Franse kunsthistoricus Paul de Saint-Victor, twijfelde niet aan de echtheid en achtte ze 'd'une pureté absolue et d'une conservation parfaite'. De bekende Rembrandtkenner Wilhelm (von) Bode vertelt ons over die veiling⁴:

'In April (1876) konnten wir in der Versteigerung der Galerie des Barons Schneider-Creuzot wenigstens den kostbaren Pieter de Hooch (Mutter an der Wiege) um 135.000 francs ersteigern. Da Meyer⁵ sich 'nicht **getraute**, doch einmal einer Auktion beizuwohnen, hatte der 'Vertreter der Maler in der damals noch bestehenden allgemeinen Museumscommission, Oscar Begas, durchgesetzt, dass nicht ich, sondern 'er nach Paris geschickt wurde. Hätte er nicht bestimmten Auftrag 'erhalten, so wurde schon auch der de Hooch entgangen sein. Auf die

¹ Zie het artikel van schrijver dezes 'Rembrandts portretten van Joannes Elison en zijn vrouw Maria Bockenolle naar Amerika verkocht' in het **Maandblad Amstelodamum**, XLIV (1957), blz. 65-72, en Jakob Rosenberg, Rembrandt's portraits of Johannes Elison and his wife, in het **Bulletin (of the) Museum of fine arts, Boston**, LV (1957), nr. 299, blz. 3-9.

² Anthony Aertsz tekende op 2 okt. 1618 in met Hillegonda Laurens (D.T.B. 423, 13) en woonde in het huis Nieuwezijds Voorburgwal 298, waar 't Gulde Rat in de gevel stond en Colchester in Engeland uithing; hier was Joannes Elison in 1634 gevestigd (Kwijtscheldingen E, 280 en F, 339 vo).

³ Of de befaamde Nieuwenhuys ook nog iets met deze laatste verkoop te maken had? Een zekere C. vertelt dit in De Navorscher **van** 1864 (blz. 78); Hofstede de Groot noemt echter in zijn 'Beschreibendes und kritisches Verzeichnis' VI (1915), blz. 275 Fisher als koper en verkoper.

⁴ Wilhelm von Bode, **Mein Leben**, I (Berlin 1930), blz. 146.

⁵ In 1876 was dr Julius Meyer directeur van de Gemäldegalerie der Berlijnse musea, Bode zijn assistent.

‘beiden herrlichen frühen Rembrandt-Porträts in ganzer Figur vom Jahre 1634, die den Prediger Alenson und seine Frau darstellen, hatte er nicht einmal bieten wollen. Freilich, er konnte zu seiner Entschuldigung anführen, dass als die Bilder um 50.000 francs ausgedungen wurden, ein Gelächter durch den Saal ging und schliesslich der Kunsthändler Stephan Bourgeois erklärte, er biete 1000 francs für die beiden sogenannten Rembrandts. Es erfolgte kein weiteres Angebot, worauf die Bilder zurückgezogen wurden. Kürzlich hat man dem jetzigen Besitzer, dem Sohn des damals verstorbenen Barons Schneider, ein Gebot von drei Millionen darauf gemacht⁶. Die Verkenning der Jugendwerke Rembrandts, auch noch der ersten in Amsterdam gemalten Bildnisse, war damals eine fast allgemeine. Als die Direktion der National Gallery aus den grossartigen Legat der Galerie Wynn-Ellis, das ihr gerade 1876 zugefallen war, eine Auswahl zu treffen hatte, wurden u.a. vier oder fünf solcher (bezeichneter und datierter) Bildnisse Rembrandts von 1633 und 1634 als falsch abgelehnt und später bei Christies um etwa 100 £ das Stück verkauft. Ein lebensgrosses Brustbild von Rembrandts Vater, das in der Versteigerung der Galerie von Freesen vorkam (jetzt in der Kasseler Galerie), erwarb auf meine dringende Empfehlung Eduard Habich für den Preis von — sage baren 345 Mark. Trotzdem hat mir der alte Herr, der sehr aufs Geld sah, jahrelang vorgeworfen, ich hatte ihn elend herumgelegt, da alle Welt das Bild für falsch und schlecht erkläre.’

Thans twijfelt niemand meer aan de echtheid van de portretten, die tot 1956 in de collectie van Henri Schneider en zijn nakomelingen zijn gebleven.

H. F. WIJNMAN

⁶ De zoon, Henri Schneider, heeft de portretten na de veiling voor resp. 60.000 en 50.000 francs uit de boedel van zijn vader gekocht. Het verhaal van de veiling in Drouot in 1876 vindt men ook in het artikel ‘Verrassingen in de kunsthandel’ van J. H. Kruizinga, verschenen in het weekblad *De Uitkijk*, XVII, 10 (11 maart 1961), blz. 8.

EEN 19DE EEUWSE REMBRANDTLIEFHEDDER

Op de veiling Herman de Kat 4-8 maart 1867 te Rotterdam kocht de jonge Amsterdamse verzamelaar Joannes de Clercq (1842-1867) een vijftal tekeningen, die toen op naam van Rembrandt stonden, thans met uitzondering van één niet meer. Een zesde tekening uit ‘Rembrandt’s School, een studiekop van eenen OostIndisch of Moorsch Opperhoofd’, is daarentegen sedertdien wel door enkele autoriteiten aan Rembrandt zelf roegeschreven (Benesch A4).

Joannes de Clercq hield een boek bij over zijn tekeningen, dat thans eigendom is van Mr. C. P. van Eeghen te ‘s-Gravenhage. Ik laat daaruit enkele notities betreffende zijn bovengenoemde aankopen volgen: ‘Met welk eene innige dankbaarheid aan God, die de wereld zulk een talent schonk, begin ik dan de beschrijving van mijn vijf teekeningen wier echtheid tot nog toe door alle deskundigen, wien ik raadpleegde, is erkend &

gewaarborgd. Men moet weten hoe oneindig vaak Nachtwacht, Staalmeesters & Joodsche bruid, mij als kind boeiden & alles om mij heen deden vergeten als ik de 'geele man' mij zag aanstaren, hoe ik v. Brienen, v. Loon & Six benijdde, als ik er nu & dan eens kwam, men moest in mijn binnenste hebben kunnen lezen als ik met wanhoop & wroeging in 't hart, die dozijnen Rembrandts van buitenlandsche galerijen — voor spotprijzen uit zijn vaderland gekocht — beschouwde, om te kunnen begrijpen welke zaligheid & dankbaarheid mij bezielt nu ik 't eerste jaar, dat ik kan & mag beginnen te verzamelen, reeds dadelijk een zoo groot aantal vrij zeker echte meesterstukken magtig worden kon, & vooral de Calypso (!) welke ik tot elken prijs wenschte te bezitten'. 'Alle vijf mijn nieuwkopen zijn mij dierbaar, alle vijf vind ik ze niet duur (al noemen mijne huisgenooten het nog zonde van het geld, waarvoor men moderne kunst kon koopen) & ziet nu heeft het kleinste — niet het interessantste juist — het meeste gekost.'

Naar aanleiding van de bovengenoemde Diana & Calisto (Benesch 521) schrijft hij o.a.: 'Toen ik op den kijkdag zoo menig pronkjuweel door de handen liet gaan, met de gedachte: had ik het geld maar om het lieve dier te koopen? was er een 'scrap', welke mij bijzonder aantrok, & die ik besloot tot allen prijs te verwerven, tenzij een Engelsche lord er eenige dozijnen guinjes aan besteden ging. (Ik meende toen nog in iederen Rembrandt een prijs van minstens *f* 2 a 400 te zien). 'Een zijner interessantste gedachten de logge zwangerschap & het beestige lachen' krabde ik in mijn catalogus.'

In opdracht van zijn neef Christiaan Pieter van Eeghen kocht Joannes de Clercq op de Rotterdamse veiling voor *f* 255.— een tekening van Ary Scheffer: het 'Talent' van de 19de eeuw.

1. H. v. E.

REMBRANDT AAN DE AMSTEL

Ter gelegenheid van de onthulling van het standbeeld van Rembrandt door de beeldhouwer Wezelaar verschijnt een geïllustreerd boekje met de bovengenoemde titel, dat bijdragen bevat over het beeld en over de geschiedenis van het oude huis Kostverloren. Dat is vaak door Rembrandt getekend en vlak ten noorden daarvan vindt het standbeeld een plaats aan de Amstel. Leden kunnen dit boekje bestellen door overmaking van *f* 3.— op gemeentegiro B 8538 ten name van J. F. M. den Boer onder vermelding 'Rembrandt' (bij afhalen op Amsteldijk 67 *f* 2.50, na 26-9-1969).

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Sophialaan 18, contributie leden minimum *f* 15,—, donateurs *f* 20,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactie maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590. Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

56e JAARGANG - NUMMER 8 - OKTOBER 1969

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam

Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

56e JAARGANG

OKTOBER 1969

DE ZILVEREN ANJER VOOR MEJ. BIJTELAAR

Een trouw lid van 'Amstelodamum', een toegewijde medewerkster aan ons Jaarboek heeft een bijzondere onderscheiding ontvangen: aan mej. B.M. Bijtelaar is de 'Zilveren Anjer' toegekend. Zoals men weet is deze onderscheiding in 1950 ingesteld door het Prins Bernhard Fonds en bestemd voor 'personen van onbesproken vaderlands gedrag, die in enigerlei vorm van onverplichte arbeid uitstekende verdiensten hebben verworven voor de Nederlandse cultuur'. Tezamen met mej. Bijtelaar werden dit jaar onderscheiden Dr D.A. Wumkes en de heer Alexander Orlow.

Op 25 juni had de uitreiking plaats in de Krijgsraadzaal van het Koninklijk Paleis, waar vele genodigden bijeen waren. Mej. Bijtelaar was vergezeld van haar paranympfen, de emeritus predikant Y. Alkema en de historicus Dr J. Belonje. De plechtigheid begon met een rede van Z.K.H. Prins Bernhard over 'democratisering'. Vervolgens las de secretaris de gronden voor, waarop de 'Zilveren Anjer' aan mej. Bijtelaar is toegekend:

'Een leven gewijd aan de studie van de bouwgeschiedenis van Amsterdamse kerken. Het met kritische en scherpzinnige speurzinnigheid, het door middel van diepgaand en nauwgezet onderzoek vergaren en combineren van data, uit archieven, kerkboeken, familieregisters, begraafboeken, omtrent de historie van kerken, hun bouw, orgels en meubilair, hun zerkenvelden, torens en klokkenspelen. Een inspanning dikwijls leidend tot voor vakspecialisten verrassende en bij restauratie hoogst essentiële ontdekkingen. Haar regelmatig verschijnende publicaties, onder meer in het jaarboek van het Genootschap Amstelodamum, het boekwerk 'De zingende torens van Amsterdam', door haar geschreven en geïllustreerd.'

Hierna reikte Z.K.H. persoonlijk de 'Zilveren Anjer' uit aan mej. Bijtelaar met een hartelijke toespraak, waarvan hier enige gedeelten mogen volgen: 'Wat een lange, moeilijke en heel dikwijls eenzame weg is het voor U geweest om U die kennis te verwerven. Als klein kind hield U er al van veel te lezen, vooral in historische boeken, en allerlei papiertjes vol te krabbelen met tekeningen en schetsen. Als enig kind van een vader die van nature een grote liefde had voor alles wat oud was, mocht U vaak op zijn wandelingen door de stad met hem mee en liep U met hem veel oude gebouwen in en uit. Met Uw hand in zijn hand hebt U als kind op de Dam staan luisteren

naar de carillonbespeling in de paleistoren, en met hem kwam U als kind van vier jaar voor het eerst in de Oude Kerk, waar toen het orgel in de steigers stond. Nu woont U als het ware in de Oude Kerk, en nog steeds staan er steigers om dat prachtige gebouw in al zijn glorie te herstellen. Tussen toen en nu ligt een lang leven, waarin U pas laat en in een voortdurende strijd tegen sociale onzekerheden Uw oude, Uw eerste liefde ten volle hebt mogen beleven. . . Nu bent U een autoriteit inzake de geschiedenis van Amsterdam. U weet alles van de oude kerken, alles van de gebouwen, alles van hun inhoud, van de grafzerken tot aan de torenspitsen . . . Voor Uw steeds in alle bescheidenheid verrichte, en nu in wijde kring als onmisbaar ervaren werk, breng ik U vandaag bijzonder graag de hulde die U toekomt, in de vorm van deze Zilveren Anjer.'

Bestuur en leden van 'Rmstelodamum' zijn oprecht verheugd over de welverdiende onderscheiding die mej. Bijtelaar ontvangen heeft en wensen haar daarmee van harte geluk. Moge zij nog vele jaren haar historisch werk kunnen voortzetten!

H. D. L. F. V.

NAGELATEN BETREKKINGEN VAN ENIGE AMSTERDAMSE KLOKKENGIETERS

In haar voortreffelijke boek 'De Zingende Torens van Amsterdam' heeft mejuffrouw B. M. Bijtelaar¹ een duidelijk overzicht gegeven van datgene wat tot dusverre bekend is geworden over de reeks van Amsterdamse klokkengieters. Maar — gelijk helaas bij oudheidkundig onderzoek zo dikwijls voorkomt — tengevolge van het ontbreken van gewenste bronnen, kon zij toch in een enkel geval het naar voren gebrachte niet in alle opzichten sluitend maken. Bepaald blijkt zulks het geval te zijn ten aanzien van Jan Albert de Grave, de klok- en geschutgieter uit de Palmstraat en compagnon van Claes Noorden.

De Grave was op 10 Juli 1699 gehuwd met Catharina ten Wege, de weduwe van de klokgieter Claude Frémy, die uit haar eerste huwelijk vier kinderen had: twee zoons en twee dochters — en uit haar tweede één dochter. Deze moeder overleed in 1704.

Genoemde dochter uit dit tweede huwelijk nu was '*Juffrouw Dorothea de Grave*', gehuwd met de handelsman Simon Koopman, over welk echtpaar ik een viertal acten aangetroffen heb in het protocol van de Alkmaarse notaris Pieter Groen. Deze stukken zijn gedateerd 15 Maart 1741, 14 Maart 1742, 17 Maart 1742 en 19 April 1743.² S. Koopman, al dan niet vergezeld van zijn bovenbedoelde vrouw, verklaarde daarin te Alkmaar woonachtig

¹ Amsterdam 1947. bldz. 41/2.

² Notarieel archief gemeente Alkmaar delen 582 en 583.

te zijn. Maar dit verblijf zal mogelijk toch niet van lange duur zijn geweest, aangezien zij beiden ter plaatse niet gehuwd zijn, noch overleden, terwijl zij er evenmin uiterste wilsbeschikkingen gepasseerd hebben of onroerende goederen hebben aangekocht of verkocht.

In de eersaangehaalde dezer vier acten nu compareerde Simon Koopman alléén, teneinde een volmacht te verlenen op zijn broeder Floris K. te Amsterdam 'omme specialijk voor en van wegen den Heer Comparant alle desselfs Taken, nopende de societeijt van de Plantagie Vreedenburgh' waer te neemen en gaade te slaan' en om hem in de ruimste zin bij de compagnons te vertegenwoordigen.

Op 14 Maart 1742 nu verschenen de echtelieden tezamen voor de notaris. Thans was het doel kwijting te verlenen aan hun broeder respectievelijk zwager Matthias Koopman te Amsterdam 'als voogd over de Erfgenaamen van wijlen Catharina ten Weege in der tijt getrouwt geweest met Jan Albert de Grave (voor) de somma van twee duijssent guldens op reekeningh ende in mindering van de Erfportie die hen comparanten in tijd en wijlen zoude kunnen opkomen van Mamees en Pieter Fremi haar tweede comparantes halve broeders', zulks onder renunciatie door de vrouw van het beneficium Senatus Consultum Velleiani.²

Bij de drie dagen later gedateerde acte verscheen Simon Koopman wederom alleen. Hij gaf nu te kennen, dat de 'compagnieschap van negotie gecanteert hebbende ten naame van Matthias en Simon Koopman woonagtig te Amsterdam' op 1 Mei 1739 uiteen was gegaan, dat hem door zijn broer Matthias Koopman daarna terzake behoorlijk rekening en verantwoording afgelegd was en dat hij thans die rekening zonder enig voorbehoud goedgekeurde met kwijting voor het deswege door hem ontvangen provenu.

De laatste acte tenslotte is wederom een kwitantie, aan Matthias Koopman verstrekt in diens hoedanigheid van voogd over de reeds eerder aangehaalde erfgenamen van de weduwe achtereenvolgens van de klokgieters Claude Frémi en Jan Albert de Grave, thans wegens een nieuw voorschot uit de nalatenschap, maar nu voor een overmaking ten bedrage van slechts f 500,—

Te concluderen valt uit het een en ander dus, dat de klokgieter Jan Albert de Grave althans vóór 15 Maart 1741 overleden moet zijn, dat hij als stiefzonen Mamees en Pieter³ Fremy heeft gehad, die voor diezelfde datum blijkbaar kinderloos overleden zijn en . . . dat de testamentaire voogd Matthias Koopman heel lang werk heeft gehad met de afwikkeling eener nalatenschap en gecontinueerde gemeenschap.

MR. J. BELONJE

¹ Mogelijk is hier bedoeld de in Suriname aan de Parakreek gelcgen plantage; vgl. A. J. van der Aa 'Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden', XI, Gorinchem 1848. blz. 895.

² Genoemd Senatus Consultum verbood aan de vrouw de intercessio; vgl. Corpus Iuris Civilis Digesta XVI, 1 en Codex Iustinianus IV, 29; voor een naderé verklaring vergelijkte men b.v. P. F. Girard 'Manuel Elémentaire de Droit Romain', Paris 1929, p. 835 sqq.

³ Deze was derhalve de door Mejuffrouw Bijtelaar vermelde Petrus Frémy — De hier naar voren komende Mamees Frémy vermeldde zij niet onder de kinderen.

EEN BRIEF AAN JAN HEYKENS

Rembrandts portret van de scheepsbouwmeester en zijn vrouw uit het jaar 1633 hangt als no. 2 op de tentoonstelling in het Rijksmuseum. Het opschrift op de brief, die de vrouw aan de man aanreikt, is nu duidelijker te zien dan op een foto of boekillustratie. Na enkele formele aanduidingen krijgt men de naam, dan een voor mij onleesbaar woord vermoedelijk het beroep. De woonplaats, 'tot . . . . .', is vrijwel geheel door een vinger bedekt, maar het stukje van de eerste letter, dat zichtbaar is, doet aan een A denken. Het minder belangrijke woord 'port' is heel duidelijk.

De naam, die nogal slordig is geschreven – om zo te zeggen in het handschrift van Rembrandt zelf –, kan ik maar op één manier lezen, namelijk als Jan Heykens of Heykensz. De laatste letter, een s met een haal, maakt wel zeker, dat wij in ieder geval met een patronym te doen hebben, oorspronkelijk dus zoon van Heyke of Heykesz(oon) en dat men niet hoeft te denken aan een uitgang op 'huis' of iets dergelijks.

Was er iemand in Amsterdam, die hiervoor in aanmerking kan komen? Men vindt daar in de eerste helft van de 17de eeuw enkele personen van deze naam, die zowel qua stand als qua leeftijd buiten beschouwing kunnen blijven. Slechts één Jan of – later deftiger – Jehan Heykens voldoet wel aan alle vereisten. Men vindt hem in de Vroedschap van Elias in een bijlage onder de familie Witsen als zoon van Heycke Pietersz uit Hoorn en Mary Jansdr. Swaerooch: 'Johan Heyckens, geb. 1582, st. 1641, komt in 1616 voor als gewezen ontvanger van de Wisselbank te Amsterdam, woonde op de Singel bij de Haarlemmerpoort; tr. 8 Febr. 1604 Anna Gijsbertsdr. Born, geb. 1584, dr. van Gijsbert en van Aeff Jacobsdr. Blaeu.'

Om een indruk te geven van zijn naaste verwanten: Cornelis Pietersz Hooft is de echtgenoot van zijn vrouws tante Blaeu. De befaamde drukkersfamilie Blaeu is iets verder familie. Zijn eigen tante Weyntgen Swaerooch is getrouwd met Jonas Cornelisz Witsen en hun dochter Maria Witsen met Gerrit Hudde.

Op 23 mei 1602 testeert Jan Heykens voor notaris Heylinc. Hij is dan 19 jaar oud. Erfgenamen zijn zijn zusters Weyntgen en Margrieta. In 1604 worden de huwelijksvoorwaarden opgemaakt voor notaris Jacob Gijsberts in aanwezigheid van vele familieleden. Jan Heykens doet koopmanszaken. Op 19 juli 1611 vinden we hem in een akte voor notaris J. Meerhout als bodemerijgever op het schip het Paradijs vermeld. Op 1 maart 1614 is hij blijkens een akte voor notaris Nicolaas Jacobs betrokken bij een ander soort verzekering – in compagnie – van schepen.

Daarnaast was hij ontvanger van de Wisselbank. Als zodanig vindt men hem in het werk van Van Dillen al in 1611-1612. Hij verdiende f 800,— per jaar. Maar er kwamen tekorten. Op 18 januari 1616 werd in de resoluties van de vroedschap opgetekend, dat men zijn verzoek een tekort van ± 9000 gulden te remitteren, niet zou inwilligen. Op 30 januari van het volgende jaar blijkt, dat hij wel wat vergoed kreeg. Hij was toen vermoedelijk al uit de stad weggegaan om zich te Alkmaar te vestigen. Daar woonden

De scheepsbouwmeester en zijn vrouw, schilderij door Rembrandt, 1633

Buckingham Palace

zijn zuster Weyntgen, getrouwd met Pieter Pauw, en zijn zuster Margrieta, die met Mr. Jan van Nordingen zou trouwen.

Van de vele kinderen van Jan Heykens, die te Amsterdam waren geboren, waren alleen nog maar Heiken, later Hendrik geheten, uit 1610 en Pieter uit 1616 in leven. Hun zuster Weyntgen werd in 1622 in Alkmaar geboren. Wanneer Hendrik in 1626 in Leiden als student wordt ingeschreven, wordt Alkmaar als zijn woonplaats opgegeven.

Dat het financieel beleid van Jan Heykens ook te Alkmaar nog te wensen overliet, blijkt op 5 mei 1621. Toen maakte Weyntgen Heykens voor notaris Claes Pietersz Bock te den Haag een testament, waarin ze haar broer Jan uitdrukkelijk uitsloot en familieleden aanwees om het beheer van haar nalatenschap ten behoeve van hem en zijn kinderen te hebben. Tekenend voor de opvattingen van de familie is ook het testament van 19 oktober 1655 van Mr. Jan van Nordingen voor notaris Heemskerck te Alkmaar, dat bepaalt dat nooit iets van zijn geld zal gaan naar zijn overleden zwagers zoon, die zich Mr. Hendrik Heykens noemt, maar eigenlijk Heyke Jans heet. Deze berichten kreeg ik van Mr. J. Belonje te Alkmaar, die de stukken van Nordingen in het archief van het Huis van Achten aldaar bestudeerde.

Jan Heykens' vrouw stierf blijkens de Amsterdamse lijfrenteregisters in 1639, hijzelf in 1641 of misschien nog iets eerder. Waar dat voorviel, is niet bekend. Noch in Amsterdam, noch in Alkmaar vindt men de begraafinschrijvingen van het echtpaar.

De beide zoons trouwden in 1641. Ze woonden toen in Amsterdam en gingen voor hun ondertrouw naar het Amsterdamse stadhuis. Hendrik deed dat op 24 mei en de geboden gingen ook te Alkmaar, Pieter op 14 juni. Hendrik trouwde met een gereformeerd meisje, genaamd Catharina Coppit,

die vergezeld werd door haar zuster Oopje, die zich in 1634 door Rembrandt had laten schilderen. Pieter trouwde met Petronella Spiegel, een rooms-katholiek meisje, dat hij uit Alkmaar zal hebben gekend.

De enige zuster van hun moeder, Grietje Gijsberts Born, weduwe van Huych Jansz van Crayestein, had haar twee neven financieel zeer geholpen ten tijde van hun trouwen. Vlak daarna stierf zij en op 19 augustus 1641 werd zij van haar huis op de Singel bij de Bergstraat begraven in de Nieuwe Kerk. Haar nalatenschap van bijna *f* 60.000,— ging naar haar twee neven en nicht. Op 26 november 1641 werd het aandeel van de ongetrouwde Weyntgen op de weeskamer gedeponneerd. Op 30 juni 1643 werd daar een accord gesloten over de nalatenschap van tante Weyntgen Heykens. Er waren moeilijkheden betreffende de verdeling tussen de jonge Jan van Nordingen en de drie kinderen Heykens. Geschillen met de weduwnaar van hun tante, Pieter Pauw, sleepten zich nog enige jaren voort. Op 23 maart 1645 kreeg Weyntgen Heykens ter gelegenheid van haar huwelijk met Willem Hesseling haar portie uitgekeerd. Haar voogd was Hillebrant Bentes, een rijk en aanzienlijk Amsterdammer, die via de familie Pauw een verre verwant was.

Dat is alles wat ik over het gezin Heykens aan de weet kon komen. Maar nu nog het schilderij! De scheepsbouwmeester heeft, zoals in de catalogus vermeld staat, juist een manuscript over scheepsbouw voltooid. Aan een scheepstimmerman hoeft men niet te denken. Die behoorde niet tot de klasse, die zich een dergelijk kostbaar portret kon veroorloven. De 'scheepsbouwmeester' moet dus wel haast een geleerde of liefhebber zijn. Onwillekeurig denkt men aan de latere prestaties van de familie Witsen en ook wel van de familie Hudde op dergelijk technisch gebied.

Heeft de ontslagen ontvanger van de Amsterdamse Wisselbank zich na zijn verhuizing naar Alkmaar bij wijze van liefhebberij en tijdspassing aan de scheepsbouw gewijd? In de Alkmaarse archieven is daarover niets te vinden. Nauwe betrekkingen met Amsterdam bleven stellig bestaan, waar de kinderloze enige zuster van Jan Heykens' vrouw woonde. Een langer verblijf in 1633 op het Singel hoort niet tot de onmogelijkheden. Daar kan het echtpaar zich door Rembrandt hebben laten schilderen. Gezien de testamenten van zuster en zwager bleef Jan Heykens op financieel gebied immers het zwarte schaap van de familie.

Het lijkt allemaal wat vreemd en ik zal dan ook zeker niet zeggen, dat wij hier de ontslagen ontvanger van de Amsterdamse Wisselbank en zijn vrouw voor ons hebben. Ik wilde hier alleen de aandacht vestigen op de naam van Jan Heykens, want misschien komt er dan nog eens meer over hem aan het licht, bijvoorbeeld door Bentes, de voogd van zijn kinderen.

Ik kan slechts constateren, dat er niets is te vinden wat bepaald tegen hem pleit. Een portret van hem vindt men op een schuttersstuk van Cornelis van der Voort van ± 1615 in het Rijksmuseum; er is echter niet met zekerheid te zeggen, wie van de jongeren hem voorstelt.

Tenslotte kan ik alleen het volgende volmondig verklaren, dat als ik in 1633 de brief van het schilderij had moeten bestellen, ik dit gedaan zou hebben bij 'Jan Heykens tot Alkmaer'.

1. H. v. E.

DE RESTAURATIE VAN HET VOORMALIGE ANSLOHOFJE

Op 3 oktober is met enige plechtigheid de opening geschied van het Claes Claeszhofje aan de Egelantiersstraat in de Jordaan. Dit vroegere Anslohofje was bestemd voor oudere vrouwen, maar stond sedert 1945 leeg. Voor het oorspronkelijke doel was het in deze tegenwoordige tijd niet meer geschikt. Regenten besloten daarom het kapitaal van het hofje volgens de beschikkingen van de erfplater te gebruiken om samen met een andere instelling een nieuw gebouw elders op te trekken. Het gerestaureerde hofje zal voortaan dienen als huisvesting voor meisjes, die studeren aan de verschillende instellingen van kunstonderwijs. Voorlopig zullen hier 25 meisjes een onderdak vinden, vijf van hen eventueel met echtgenoot op de oude verbouwde turfzolders.

Over enige jaren zal op het lege terrein erachter een moderne vleugel gebouwd worden en het geheel zal dan aan $\pm$ 100 meisjes plaats bieden. Nu het oude hofje weer in gebruik wordt genomen, lijkt het mij hier de plaats om er iets meer over te vertellen. Wagenaar geeft uitvoerige bijzonderheden, die hij van de regent Cornelis van der Vliet gekregen moet hebben. Die was echter anderhalve eeuw na de stichting ook al niet meer zo precies op de hoogte en daarom is er wel wat recht te zetten.

Mijn overleden broer, Mr. P. van Eeghen, kon dank zij de indices die Ir. J. G. Kam op de weeskamerarchieven vervaardigde, aantonen dat het verhaal over de afkomst van de stichter, Claes Claesz (Anslo) uit Oslo een legende was. Nog twee generaties verder kon hij de stamboom in Amsterdam opvoeren: Cornelis Jansz en Brechte Claes kochten in 1523 een huis bij de Bindwijkerpoort in de Wedsteeg. Deze aankoop werd door vele andere gevolgd en de familie bezat tenslotte een heel complex huizen bij de Osjessluis. De zoon, Claes Cornelisz, trouwde met Teuntgen of Thonisgen Gherytsdochter en was als drapenierder gevestigd in Ossenburch aldaar. Hoewel hijzelf nooit de naam Anslo voerde, moet deze toch al tot zijn tijd teruggaan. Drie van zijn zonen hadden nakomelingen, Elbert, Pieter en Claes. De tak, die uit Claes voortkwam, ging zich Anslo noemen, maar die naam werd ook wel gevoerd door enkele van de nazaten van Elbert en Pieter. Vaker kwam daar echter de naam Eland voor.

Claes Claesz trouwde in 1582 met Giert Jans en van hun vele kinderen bleven er vijf zonen in leven. Hij was een zeer vooraanstaand en welgesteld lakenkoper. Uit een inbreng van 15 oktober 1597 op de weeskamer blijkt, dat de familie toen al veel land buiten de Haarlemmerpoort bezat. In een manuscript over de Jordaan, dat de heer J. Z. Kannegieter op het gemeentearchief heeft gedeponeerd, vindt men daarover meer bijzonderheden. De heer Kannegieter beschrijft daar, hoe Claes en familie dit land gebruikten om ramen op te zetten. De sloot, waarover de aan- en afvoer geschiedde,

heette Lakenkoperssloot of sloot van Claes Claesz c.s. Bij de uitleg van het begin van de 17de eeuw kwamen die gronden binnen de stad te liggen. Claes Claesz was doopsgezind, zijn buurman Jan Jansz Oly rooms-katholiek. Zij hadden daarom niet de minste invloed op de gang van zaken bij de rooiing van straten en grachten. De burgemeester Jacob (de) Graeff, die hier ook veel grond had, zorgde volgens latere verzuchtingen van familieleden van Oly ervoor dat zijn gronden gunstig kwamen te liggen ten opzichte van de nieuwe straten en grachten in de Jordaan. Van de terreinen van Jan Jansz Oly en Claes Claesz werd daarentegen veel vergraven, wat onvoordelig was. Desondanks stichtten beiden op een stukje van hun overblijvende grond een hofje voor arme mensen. Het rooms-katholieke Sint Andrieshofje aan de Egelantiersgracht kwam in 1617 tot stand, het hofje van Claes Claesz in 1615 of 1616. Het is dan ook het oudste hofje, dat de stad thans nog kent.

Op 25 januari 1616 ging Claes Claesz naar het stadhuis om zelf twee erven aan de Prinsengracht van ieder 20 bij 60 voet te verkopen. Daar droeg de vlotschuitenvoerder Jan Symonsz hem de achterhelft van een erf, 14 voet breed en 31 ½ voet diep, over. Waartoe dat geschiedde blijkt op 30 maart 1616, wanneer Claes Claesz en Giert Jans hun testament voor notaris Jacob Meerhout maken : 'Ende alsoo zij testateurs een huys getimmert hebben opt eynde van hare thuyen in de Egelantiersstraat, met drie neerhuysgens en drie

Egelantiersdwarsstraat met de blinde muur van het hofje links en de Egelantiersstraat met het huis 'de Schrijvende Hand' en de laatste resten van het poorthuis uit 1900 rechts

Foto Maarten Brinkgreve

camers, mitsgaders twee voorhuysgens, hebbende haren toegangh door een steechgen aen de zijde, weesende oock daerneffens gelegen een erffgen bij hen gecocht van Jan Symensz tot een bleeckveltgen, willen zij testateurs dat alle tselve naar haer beyder overlijden zal weesen voor en ten behouwe van gemeene arme luyden, die hen testateuren kinderen off haare dessendenten daer in believeen zullen te stellen, ordonneren zij testateurs dat de drie neerhuysgens en camers om niet zullen werden bewoont en dat men de twee voorhuysgens zal verhuysen.' Voorkeur zullen de 'bloedvrunden' van testateurs, die tot armoede zijn vervallen, genieten. Uit de opbrengsten van de huur zal alles worden onderhouden en het overschietende zal worden verdeeld tussen de bewoners.

In een volgend testament van 23 oktober 1625 werd dit letterlijk overgenomen. In het laatste testament van 4 augustus 1626 – het enige dat de testateur met de naam Ansloo ondertekent – wordt niet meer vermeld, dat het bleekveld van Jan Symonsz afkomstig was. Die was dan ook verdwenen. Op 26 januari 1618 was het huis, dat hij daar had gezet, bij executie verkocht. Het kwam later in bezit van de schoolmeester Hendrick Theunis Wient, wiens weduwe, Saartje Samuels het op 22 april 1649 weer verkocht. In de tijd van de schoolmeester zal de gevelsteen met de schrijvende hand er aangebracht zijn. Het vroeg 17de eeuwse huis met trapgevel is enige jaren geleden door de Stichting Claes Claesz hofje verworven en zal bij het complex worden getrokken.

In 1632 stierf Claes Claesz, in 1638 zijn weduwe, in hun huis op de Kolk. De nalatenschap, die op 10 juni 1638 op de weeskamer werd verdeeld tussen 5 staken, bedroeg na aftrek van de vele legaten meer danf 125.000,—. Het hofje bleef onverdeeld bezit. In 1703 bij de dood van een kleindochter, Aeltje Anslo, weduwe van Joseph Drewe, werd pro memorie bij de aangifte voor de collaterale successie melding gemaakt van 1/7 in 1/5 part in deze twee huysjes, met de drie erachter.

Zij was een van de zeven overlevende kinderen van Cornelis Claesz Anslo, befaamd door zijn getekende, geëtste en geschilderde portretten van Rembrandt, waarop Vondel dichtte. In zijn woonhuis en winkel de Kalkoense Haan aan de Nieuwendijk oefende hij het voorvaderlijk beroep van lakenkoper uit, maar daarnaast was hij leraar bij de Grote Spijker, het kerkgebouw van de doopsgezinde waterlandse gemeente. Toen zijn enige zoon, Gerbrant, die met hem in compagnie handelde, in 1636 trouwde, liet hij hem al gauw de winkel over en verhuisde zelf naar het Rokin. In 1642 werd hij eigenaar van een nieuw huis, dat in 1641 aan de 0.2. Achterburgwal – nu 173 – op het terrein van het Sint Jorishof was gebouwd. Reeds in 1641 moet hij dat hebben betrokken, in welk jaar Rembrandt het fraaie dubbelportret van de 49-jarige Cornelis Claesz Anslo en Aaltje Gerrits Schouten, de drie jaar oudere echtgenote, maakte.

Daar in huis trouwde op 21 oktober 1642 de dochter Maria met Anselmus Hartsen, die al jaren lang winkelknecht was geweest. Twee dagen na de trouwdag moest Anselmus hals over kop naar Dantzig vertrekken wegens de ongelukkige afloop van zaken, die zijn zwager Gerbrant had gedaan. Cornelis Claesz Anslo voldeed, ofschoon dat niet nodig was, alle crediteuren,

wat hem **f** 60.000,— kostte. Zijn achterkleinzoon verhaalt de argumenten van de dominee: 'Ik ben een predikant die voortreed om andre hun pligt aan te wijzen, en aan te manen om volgens de les Matth. 7 v. 12 andre zo te doen als men van hen gedaan wil zijn, als zijnde dat de Wet en Propheten; en mij dan telkens deze of dergelijke gedachten mijner behoorden tegen hoofd en borst doen opspringen, 'doe zelfs gelijk gij andre leerd' : Neen! Ik wil niet (ofschoon ik niet behoef te betalen) dat dit, mijne predikinge vrugteloos zal doen tot mij wederkeren of dezelve enige kragt doen verliezen.'

Cornelis Ansló stierf in 1646 – drie jaar na de onfortuinlijke Gerbrant – en de weduwe verhuisde daarna naar een kleiner huis op de Achterburgwal bij de Stoofsteeg, waar zij in 1657 stierf. Vlak na haar dood, op 25 november 1657, werd voor notaris van Loosdrecht een inventaris opgemaakt en een jaar later een boedelscheiding verleden. De nalatenschap bedroeg ruim **f** 80.000,—, terwijl de kinderen al royale huwelijks giften vooruit hadden gehad.

Wie van de familieleden na de dood van Giert Jans in 1638 het bestuur over het hofje had gekregen, is niet zeker. Uit het notulenboek, dat de reeds genoemde regent Cornelis van der Vliet in 1767 aanlegde, blijkt dat hij aannam, dat dat zijn achterovergrootvader Cornelis Claesz Ansló, de oudste van de overlevende zonen, geweest moest zijn. Daarna misschien zijn jongere broer Jan en tenslotte diens zoon Joost Jansz Ansló. Met zekerheid wist Cornelis van der Vliet slechts te melden, dat de weduwe van deze Joost, genaamd Niesje Bosch, die zelf langs de vrouwelijke lijn van de stichters afstamde, het beheer had gehad. Na haar dood hadden de executeuren in 1716 het zeer vervallen hofje met **f** 87.13,— kapitaal aan de 67-jarige Teuntje Hartsen, weduwe van Jacobus van Laer, overgedragen. Zij was een kleindochter van Ds. Cornelis Ansló. Zij stierf in 1734 en werd opgevolgd door haar dochter Cornelia van Laer, die in 1703 getrouwd was met Jan van der Vliet. Na haar dood, in 1758, werd haar zoon, de 53-jarige lakenkoper Cornelis van der Vliet regent, maar al jaren lang had hij eerst voor zijn grootmoeder, later voor zijn moeder het beheer gevoerd. De vele verhalen, die de beide vrouwen hem hadden gedaan, legde hij in 1767 vast en daaruit kon ik mijn kennis putten.

Het Anslóhofje had hij samen met de portretten van Rembrandt en het vers van Vondel in zijn hart gesloten. Blijkens het notulenboek bezat hij het schilderij van Rembrandt en bij een bezoek aan zijn verre neef van Alderwereld in den Haag op 14 januari 1766 zag hij daar de miniatuurportretten van de stichters van het hofje. Met belangstelling constateerde hij, dat de ouders heel wat eenvoudiger gekleed waren dan de dominee en zijn vrouw op Rembrandts portret van 1641. Dit schilderij werd vermoedelijk direct na zijn dood in 1870 naar Engeland verkocht. In 1781 werd het althans door de Engelse kunstenaar Boydell in prent gebracht. In 1899 verhuisde het naar Berlijn, waar het thans nog is.

Het hofje was minder gemakkelijk te vervreemden. Wel had Cornelis van der Vliet af en toe regenten uit andere staken aangetrokken, maar hij zorgde toch dat het beheer in zijn familie bleef. Zijn heerszucht in dit opzicht werd hem wel eens verweten en in zijn notulenboek erkende hij, dat hij 'genegen-

heid en enige aankleving' voor het familiehofje gevoelde. Wij mogen er dankbaar voor zijn, want het is stellig aan zijn beleid te danken dat het hofje in wezen bleef.

Cornelis van der Vliet is een goed verteller en hij schrijft uiterst levendig over zijn oude vrouwtjes. Oorspronkelijk woonden er twee op een kamer-tje, maar na de dood van zijn grootmoeder had men dat beperkt tot één. Uitzondering werd slechts gemaakt voor moeder en dochter of twee zusters. Met enige trots noteert Cornelis, dat Trijntje Harreback ± 80 jaar oud op 8 februari 1741 is gestorven, kort na haar moeder, die, over de 100 jaar oud, de kamer met haar deelde. Het was een erezaak voor een hofje om op een honderdjarige te kunnen bogen. Ik vrees, dat regenten hier bij de neus zijn genomen. De familie Harreback was uit Nijmegen en hun leeftijd is dus niet gemakkelijk te achterhalen, maar bij haar huwelijk in 1701 was Trijntje niet ouder dan 21 jaar.

Het testament van de stichters sprak niet over vrouwen. Een enkele maal was ook een man toegelaten, omdat hij tot de familie behoorde. Dat bleek geen succes te zijn en later besloot men dergelijke gevallen maar liever af te kopen. Omstreeks 1727 was een 40-jarige weduwe uit de familie met haar 6-jarig zontje toegelaten. Daar zij zich steeds voorstond op haar rechten en daarmee de andere bewoonsters imponeerde, ontstond er grote onrust. Na de dood van zijn grootmoeder liet Cornelis van der Vliet daarom alle bewoonsters bij zijn moeder aan huis komen en zette hen in een halve cirkel. Eerst zaten ze daar bedeesd en met neergeslagen ogen, maar toen ze het woord kregen werd het een algemeen gekijf. Na ze te hebben laten uit-

Het hofje voor en tijdens de restauratie, gezien naar de Tuinstraat

Foto's Maarten Brinkgreve

razen, stelden moeder en zoon hun de rust en liefelijkheid der vrede voor en schonken tenslotte een glaasje wijn. De regentes liet na afloop een slede komen om de zwakste en kreupelste naar huis te brengen en haar zoon stopte voor ieder nog een fles wijn daarin als aandenken aan dit vredesverdrag. Het opgroeiende zoontje bleef echter moeilijkheden veroorzaken en kwam soms dronken thuis, zodat men besloot later alle familie met een stuivertje geld af te kopen.

Minder aardig, maar belangrijker zijn de mededelingen van Cornelis van der Vliet over zijn beheer van de financiën. Dat gebeurde op typisch 18de eeuwse wijze. Allereerst wist hij in 1746 vele familieleden te bewegen hun aandeel in de onverdeelde graven en de onverdeelde portie in de Steggerse venen in Friesland, die de stichters van het hofje hadden nagelaten, ten behoeve van het hofje af te staan. Uitvoerig beschrijft hij, hoe hij meestal succes heeft, en maar enkele inhaligen – meestal nog rijk! – moet uitkopen. Daarnaast richtte hij, verschrikt door een dure reparatie van het dak, in 1764 een tontine of contract van overleving op, waarin het hofje ook een portie kreeg. Niet alleen kwamen daarvan uitkeringen, maar toen de laatste deelnemer op 3 november 1842 stierf, kwam het kapitaal van f 30.000,— geheel ten goede van het hofje.

In 1736 had Cornelis van der Vliet ontheffing van de 12de penning voor de huisjes in de Egelantiersstraat weten te verkrijgen, in 1762 vrijdom van impost op turf, gemaal en een ton bier per jaar voor elke bewoonster. Het eerste was eigenlijk niet helemaal in de haak en daarom waarschuwde hij zijn eventuele opvolgers om voorzichtig te zijn bij herstel van de huisjes. Toen in 1772 de bouwvalligheid dwong tot werkzaamheden, waarbij o.a. de grote schouwen werden uitgebroken, werd de gevel daarom in twee gedeelten gerepareerd, daar dan geen inspectie van rooimeesters nodig was. Het wapen van An slo werd toen in de gevel geplaatst.

Na de dood van Cornelis van der Vliet zetten de opvolgers het notulenboek voort, maar op veel minder levendige wijze. Ik zal hier slechts in het kort vermelden wat van belang voor het hofje zelf is. Op 26 november 1821 kochten regenten op een veiling een huisje in de Eerste Egelantiersdwarsstraat en bij akte voor notaris J. Clant op 27 december 1821 het buurhuisje. Ze grensden aan de westzijde van het plaatsje en werden in 1822 vervangen door twee huisjes, de tegenwoordige no. 48 en 50, die tegenover de oude huisjes kwamen te liggen en een blinde muur aan de zijde van de dwarsstraat kregen. De oude huisjes dienden blijkbaar als voorbeeld. Op 27 december 1830 kochten de regenten op een veiling een stal in de dwarsstraat aan, die het hofje aan de noordzijde begrensd. In 1832 werden in plaats daarvan twee huisjes tegenover elkaar gebouwd, de tegenwoordige no. 46 en 44. Twee jaar later werden de drie huisjes uit 1615 of 1616 wegens bouwvalligheid geheel afgebroken en nieuw opgetrokken. In 1859 konden regenten weer een perceel aan de noordzijde van het hofje aankopen. In 1880 werden daar de tegenwoordige no. 44a en 44b gezet, zodat er toen negen huisjes of 18 woningen waren. Dit complex is nu geheel gerestaureerd.

In 1899/1900 werd de oude poort met de twee huisjes onder één dak daarnaast vervangen door een bijzonder lelijk bouwwerk van de architect

J. H. Meijer, dat vijf nieuwe woningen bevatte. Dit poortgebouw is nu afgebroken en men zal het weer opbouwen zoals het voorheen was.

Met het kapitaal van het hofje ging het in de 19de eeuw bijzonder goed. De regenten uit de families van der Vliet, 5 achtereenvolgende generaties, Hartsen en Bijleveld droegen het hofje nog steeds een warm hart toe. Herhaaldelijk lieten zij grote bedragen aan het hofje na, die nog net als in de 18de eeuw gedeeltelijk waren bestemd om de bewoonsters bijstand te verlenen. Een andere aanwinst voor het hofje bestond in een copie van Quinkhard van 1759 van het vermaarde schilderij van Rembrandt. De eigenares, mejuffrouw Voombergh, wier moeder een van der Vliet was geweest, had in 1862 aan iedere regent en aan iedere bewoonster een fotografie geoffreerd. Na haar dood in 1866 kwam het schilderij aan het hofje. De copie toont ons, dat het schilderij sedert 1759 nogal flink ingekort is.

In 1869/70 had men op de klachten van de bewoonsters over de vochtigheid voorzieningen getroffen om dit tegen te gaan. Het hofje bleef echter somber en naar moderne begrippen niet meer geschikt voor bewoning door ouderen. Daarom zullen nu in het gerestaureerde hofje jonge meisjes komen wonen. Zij zullen er hoogstens vijf jaar mogen blijven en op 100-jarigen zal er dus nooit meer kans zijn. Net als de vroegere bewoonsters zullen zij een reglement moeten ondertekenen, maar ik neem aan, dat zij niet gedwongen zullen worden dit ingelijst op hun kamer op te hangen, zoals vroeger het geval was. Het oude Anslhofje is als verjongd verzeen in de nieuwe Stichting Claes Claesz hofje.

I. H. v. E.

HETZELFDE PORTRET VAN REMBRANDT?

Op 24 februari 1654 wordt er in de boedelinventaris van Willem Jans van Onnen, weduwnaar van Johanna Gerritdr van **Zanen** (die eerder weduwe was van Mels Jans van der Holst) vermeld: 'Een conterfeytzel van Reymbrant' (Urk. Rembr. no 150). Deze man was herbergier en woonde in Delft bij de Rotterdamse Poort. Hij had regelmatig contact met de Haagse wijnhandelaar Cornelis de Putter, wiens zwager hij in 1666 werd toen hij trouwde (voor de derde maal) met Stefania Gailjaert. Cornelis de Putter, die uit een Haagse schildersfamilie stamde, was oorspronkelijk als schoenmaker begonnen en sinds 1652 wijnkoper in de Papestraat in 'de Putter' te Den Haag. Zijn enige zoon Jozua uit zijn derde huwelijk met Cornelia Gailjaert trouwde in 1677 met de enige dochter Elisabeth uit de tweede echt van Willem Jans van Onnen. Na de dood van Cornelis de Putter werden op 23 oktober 1668 schilderijen uit zijn verzameling verkocht. Daaronder was als 'no 9 Rembrandt van Rijn.. . f 50.—' (Urk. Rembr. no **302**). Cornelia Gailjaert kocht het doek terug en heeft het misschien in haar bezit gehouden tot haar dood in 1685/6. Gezien de familierelaties lijkt het mij niet uitgesloten dat we hier met hetzelfde schilderij te maken hebben.

S. A. C. DUDOKVAN HEEL

DE SCHETSBLADEN VAN REMBRANDT VOOR HET SCHILDERIJ VAN HET ECHTPAAR ANSLO

Het schetsblad van Rembrandt, dat in de tweede zaal van de sectie tekeningen in de grote tentoonstelling van het Rijksmuseum de aandacht van de toeschouwer tot zich trekt, is om meer redenen interessant. Terwijl op een vroeger schetsblad (cat. 37) de hoofden en hguurschetsen van onderling verschillende figuren in ellipsvorm over het blad verdeeld zijn, is hier (cat. 64) de aandacht op twee thema's geconcentreerd; de linkerhelft geeft drie studies van eenzelfde meisjeskopje dat van drie zijden: en profiel, in verloren profiel en van achteren is gezien. Daarbij is het streven naar plasticiteit zeer sterk, het uit zich in de krachtige korte contourlijnen, zware gewassen partijen waarin krassen diepte geven, terwijl in het onderste kopje het vlak van de linkerwang zelfs met penseel en dekkende witte verf is ingevuld als contrast tegen de bruin gewassen partij. Een verfijnde binnentekening verbindt het bovenste kopje met het vierde motief: een profielportretje van een oudere vrouw, die tot en met haar gepijpte halskraag is uitgebeeld. De ondanks de subtiele lijnvoering toch volkomen plastiek van het kopje, dat evenzeer ademt in de atmosfeer als die van het jonge kind, hield mijn aandacht geboeid.

De typische eigenaardigheden van de physionomie: de evengesloten oogleden, de rechte wenkbrauwlijn, de lange aan de punt wat afgeplatte neus, de ferme mond en de opvallende spitse kin waren evenzo karakteristiek als het mutsje.

Het mutsje, hoewel naar mijn weten nooit als zodanig gebruikt, is als een schoolvoorbeeld voor costumehistorici: het demonstreert nauwkeurig hoe deze flatteuze hoofdtooi functioneerde: over het ondermutsje dat met een veer om het hoofd klemt, wordt het bovenmutsje geplooid dat ter hoogte van de slapen vleugelvormig naar buiten is omgebogen, van achteren wordt het buidelvormig opgevouwen en boven op het hoofd met een klem of sierspeld vastgezet.

Het was het mutsje dat ik tot uitgangspunt nam, toen ik een kleine speurtocht begon langs Rembrandt's geschilderde vrouwenportretten, op zoek naar een identificatie. Een zelfde type wordt in 1633 gedragen door de vrouw van de scheepsbouwer (cat. 2), op wier rondere schedel het echter niet dezelfde decoratieve kansen krijgt als op dit goed gevormde vrouwenhoofd, dat zeker een meer aristocratische allure heeft.

Het verbaasde mij dan ook niet haar terug te vinden aan de zijde van de mennonietenpredikant Cornelis Claesz. Anslo, op het dubbelportret van 1641 in het Museum te Berlijn (Bredius 409), waarop zij in het stemmig studeervertrek hetzelfde hoofd met dezelfde vleugelmuts, dezelfde geloken oogleden, dezelfde lage, aan de punt wat afgeplatte neus, dezelfde spitse kin iets gratievoller heft boven de gepijpte kraag. Het hoofd is even gekanteld ten opzichte van de hals, zodat het rechteroog gedeeltelijk zichtbaar wordt,

terwijl de op de tekening vastberaden gesloten lippen geopend zijn in een suggestie van innerlijke spanning, die veroorzaakt wordt door de woorden van haar metgezel. Het is ongetwijfeld aan zijn massieve gestalte te danken dat haar wezen minder resoluut, en tevens minder geresigneerd schijnt dan op de tekening; die gevoelvolle wending verkort en verzacht de ferme trekken, die prachtig in het licht zijn gemodelleerd.

Sebetsblad van Rembrandt met boven rechts Aaltje Gerrits Schouten

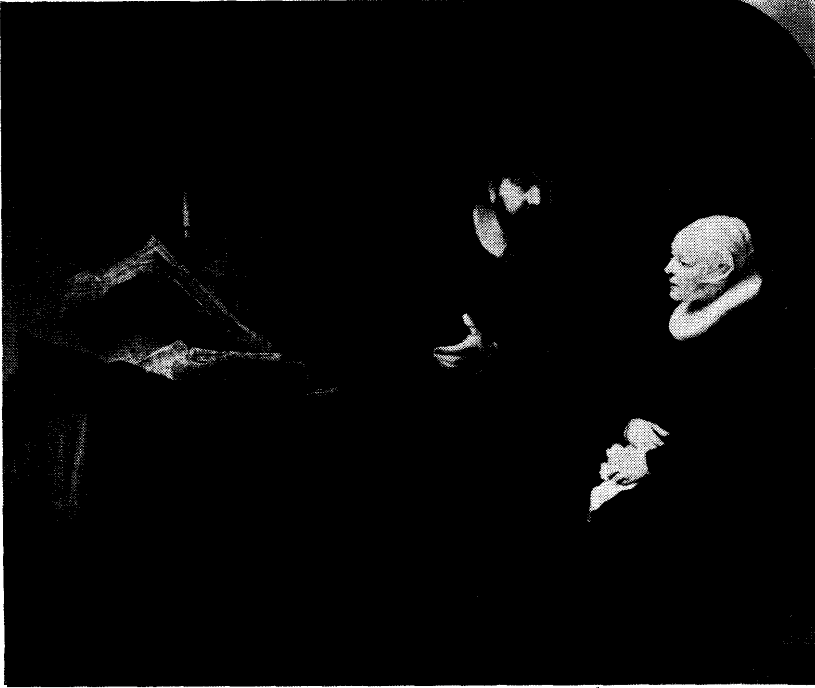
Fogg Art Museum Cambridge Mass.

Deze identificatie, die door bestudering van de Röntgenfoto die van het Berlijnse schilderij in het Rijksmuseum werd gemaakt, nog werd versterkt (vooral de afgeplatte neuspunt is daarop in de penseelstreek duidelijk waarneembaar) is niet vrij van piquanterie. Omdat het schilderij 1641 gedateerd is bevestigt zij de datering van de tekening in de in 1946 verschenen catalogus van de tekeningen in het Fogg Art Museum. Zonder een jaartal te preciseren, verwezen de twee auteurs, Agnes Mongan en Paul Sachs, in hun commentaar naar het meer sculpturale karakter van Rembrandt's figuurstudies in de veertiger jaren. Onbewust van de samenhang met het schilderij, meende Otto Benesch, afgaande op de snit van het mutsje, dat de tekening, indien van Rembrandt's hand, nauwelijks later dan 1630 kon worden gedateerd. Daardoor werd het onmogelijk haar te plaatsen in Rembrandt's stylistische ontwikkeling, zoals hij die zelf in zijn 'Rembrandt Werk und Forschung' van 1935 had geschetst. Op zijn hieruit voortvloeiend besluit haar in het tweede deel van zijn oeuvre-catalogus 'The Drawings of Rembrandt' (dat in 1954 verscheen) in de rubriek 'Attributions' onder no. 10 aan een leerling toe te schrijven, hebben de Rembrandtkenners krachtig gereageerd.

In 1956 heeft de in Berlijn wonende Walter Sumowski de relatie met het schilderij gesignaleerd en het schetsblad opnieuw in de veertiger jaren ge-

Schetsblad van Rembrandt van 1640 met Cornelis Claesz., Anslo Louvre Parijs

*Cornelis Claesz. Anslo en zijn vrouw Aaltje Gerrits Schouten, gesigineerd en gedateerd links onder:
Rembrandt F. 1641* *Museum Berlijn*

dateerd. Slechts het feit dat ik zelfstandig tot dezelfde conclusie kwam, rechtvaardigt het feit, dat ik Sumowski nu pas noem.

In hetzelfde jaar 1956 heeft Jacob Rosenberg, rekening houdende met de behoudende smaak van de Amsterdamse burgerij, gemeend de tekening, als authentieke Rembrandttekening, omstreeks 1634/36 te kunnen dateren. Zowel het auteurschap van Rembrandt als de datering 1634/36 werden gehandhaafd in de catalogus van de tentoonstelling 'Rembrandt Drawings from American Collections', in 1960 in de Pierpont Morgan Library en in het Fogg Art Museum gehouden. In zijn commentaar verwierp Egbert Haverkamp Begemann Sumowski's identificatie van Anslo's echtgenote als een overeenkomst 'in het costume alleen'. Ik ben dankbaar door deze publicatie de identificatie, die in de catalogus van de Rembrandttentoonstelling onder no. 64 slechts met enkele punten kon worden aangestipt, uitvoeriger te kunnen motiveren en illustreren. Het is nuttig het schetsblad uit het Fogg Art Museum te vergelijken met een tweede, meer uitvoerige voorstudie voor het schilderij: voor de ten voeten uit zichtbare predikant, die half van zijn tafel afgewend zich keert tot een onzichtbaar -gehoor. Deze tekening, thans in het Louvre (Benesch 759), is evenals een voorafgaande, een studie ten halven lijve (Benesch 758), die voor de tegenzijdige ets is gebruikt, 1640 gedateerd.

Hoewel als voorstudie veel meer doorwerkt in een mengeling van pen en penseel in bruine inkt, rood krijt en witte dekverf, worden de zware vormen en de brede schaduwpartijen op de Parijse tekening niet anders gesuggereerd dan op dit blad: door brede bundels van zware penlijnen die elkaar snijden, con- of divergeren, en waarover heen dan weer rijkelijk met penseel is gewassen.

De vraag is nu of de identificatie van de tekening iets kan bijdragen tot de oplossing van de blijkens de laatste kunsthistorische literatuur nog altijd brandende kwestie van de identiteit van de geschilderde vrouw. Nadat Bode haar in 1895 voor het eerst, op grond van de 'verweinter Ausdruck' en de grote zakdoek als treurende weduwe had gekenschetst, heeft Six in Oud-Holland 1909 'de deemoedige domineesvrouw' de plaats gegeven die haar toekomt. Ook de catalogus van het Kaiser Friedrich Museum heeft, voor het eerst in 1932, het schilderij als het dubbelportret van Cornelis Claesz. Anslo en zijn echtgenote Aeltje Gerritsdochter Schouten beschreven. Het was daarom des te meer te betreuren dat Emmens in 1956 in een opstel in het Kunsthistorisch Jaarboek in deze stemmig maar kostbaar geklede vrouw een bejaarde dienstbode wilde herkennen en dat de beide recente Rembrandtmonografiën van Gerson en Haak zich aan zijn standpunt hebben geconformeerd. De tekening versterkt ongetwijfeld de wankele positie van Aeltje Gerritsdochter Schouten. Zij toont ons de omstreeks 52-jarige moeder van zeven nog levende kinderen zoals zij in werkelijkheid was: welwillend, vastberaden en geneigd tot comtemplatie en tot luisteren bekwam.

Ter staving van deze mening laat ik als slot de woorden volgen, waarmee haar achter-achterkleinzoon Cornelis van der Vliet in 1767 het schilderij, dat zijn eigendom was, beschreef, volgend op een relaas over de vader van de dominé:

'Van zijn zoon Cornelis Klaasz. Anslo (die befaamd is door zijn predik ambt, en alom bekend wegens zijn pourtrait, door Rembrant konstig in prent gebragt, waarvan er een onder mij berust, gelijk ook de beeltenisse van hem en zijn vrouw Aaltge Gerritse Schouten, in één schilderij, mede onnavolgelijk fraai door Rembrant afgemaald) en deszelfs descendentes, kan ik iets meer zeggen, dan van zijne andere 4 zonen, dewijl ik uit zijn tak ben voortgesproten, als zijnde hij de grootvader van mijne meergem. grootmoeder Teuntje Hartsen weduwe J. van Laer en ook omdat hij executeur was van den boedel zijner ouderen, en zijn dochter Marretje Anslo's man Anselmus Hartsen, weder executeur zijn's boedels; en Anselmus Hartsen's schoonzoon Jb. van Laer man mijner veelgem. Grootmoeder weder van zijn behuwdvader A. Hartsen, zo zijn door dien weg veele zaken en familiepapieren tot mij gekomen.

Hij nam. Cornelis Klaasz. Anslo, was mede een welhebbend man doende als boven in lakenen en andere manufactures, en handelde mede buitenlands, voornamelijk op Zweden en de Oostzee, en reedde ook in schepen. En ofschoon door voorspoed de zijlen van zijn uiterlijk bestaan opgezwollen stonden, zo was hij daaronder doch zeer nederig en godsvruchtig, tegelijk deftig en achtbaar, zodanig dat hij niet alleen de godsdienst voor zich, zijn vrouw, kinderen en verdere huisgenoten kerkelijk betrachtte, maar zelfs, onaan gezien zijn veele tijdelijke bezigheden, het Evangelium (die blijde boodschap dat ons een Zaligmaker geschonken was) in 't openbaar verkondigde, en het ampt van leeraar of predikant onder de Mennoniten, uit liefde en met getrouwheid bekleedde: want hij genoot daarvoor nog gagie nog tijdelijk voordeel; maar zijn herte was daarvan zo vol, dat de vruchten zijns geloofs en godsdienst niet alleen smakelijk en versterkende voor zijne toehoorders waren, zo storte het zaad, daarin opgesloten, ook uit in zijn vrouw

en kinderen; gelijk hij ook dus wonderbaarlijk fraai verbeeld word in voorgemelde schilderij, sprekende tegen zijn vrouw over den bijbel, welke op een tafel bij zig open legt, en waarna zijn vrouw, op **eene** onnavolgelijke wijze konstig verbeeld word **aandagtig** en ingespannen te horen. Onder ander **oeffeningen** om zijne kinderen in 't gemoedelijke opmerkende te maken, is deze zeer notabel, nam. : Hij liet ieder **derzelve** een boompje planten, zeggende: wie het nederigste is, diens zal het bestendigste zijn, en hetgeen aanmerkelijk is, is dat de ervarenheid heeft doen zien dat het boompje van die dochter (want hij had 7 dochteren en maar één zoon, van welke hieronder nader) wiens gestel het meest verheven stond in den beginne, wel het weelderigste groeide en opschoot, maar ook dood liep, gelijk het huis van die plantster, hierboven vermeld, in grote armoede vervallen is, en het boompje van die dochter welke inderdaad het nederigste was, groeide wel langzaam echter bestendig en zeer vruchtbaar; en die plantster en haar nageslacht is (schoon minder aanzienlijk voor de wereld levende) steeds bestendig geweest, en leeft tot op den huidigen dag in zegen.

Wegens zijn ampt als bedienaar des goddelijken woords, wil ik liever (om hierin niet te breed te zijn) wijzen na het 3e deel of den aanhang van de geschiedenis van Dominé Hermanus Schijn, door Dominé Gerardus Maatschoen in het licht gegeven, en in 't jaar 1745 gedrukt in Amsterdam bij Kornelis de Wit. Alleen zal ik hier maar bijvoegen dat hij zo ernstig, als innemelijk welsprekend was, en zulks word niet weinig bevestigd door Joost van Vondel in zijn bijschrift op het hier boven vermelde pourtrait in prent luidende:

Ai Rembrant, maal Cornelis Stem,
 Het zigtbre deel is 't minst van hem;
 Het onzigtbre kendt men slechts door d'oren,
 Wie Anslo zien wil, moet hem horen.'

L. C. J.   FREDERICKS

DE REMBRANDTS VAN JOSEPHUS DEUTZ

Op 1 december 1684 stierf de schatrijke koopman Joseph Deutz in zijn huis op de Herengracht, thans no. 450, gebouwd door Vingboons. Erfgenamen waren zijn zuster Agneta Deutz, die later het beroemde hofje zou stichten, en familieleden van zijn gestorven echtgenote, Lucretia Ort. Bij de familie-papieren Deutz, die op het hofje voor den dag kwamen, is o.a. een onderhandse inventaris van 6 september 1685. Men vindt er de 62 schilderijen opgenoemd per kamer volgens taxatie van 20 april 1685 door Jan Roosa en Steven Vennekool. 'Het contrefeitsel van Rembrandt door hemselfs gedaen', gewaardeerd op f 80.—, hing in de groene kamer. 'In 't purpere groot salet' vond men temidden van 15 stukken als laagst getaxeerde 'de sijspenningh van Rembrant' met f 75.—. De pronkstukken daar waren de schilderijen van de 'cavaiiler' Michiel Sweerts, die bovendien ook nog vele leden van de familie had geportretteerd. De beide Rembrandts gingen naar de familie Ort.

Of Joseph Deutz deze twee schilderijen van Rembrandt zelf had gekocht of van anderen, blijkt nier, dus ook niet wat hij ervoor had betaald. In het rijke archief vond ik wat de schilderijen betreft alleen gegevens over betrekkingen tussen Joseph Deutz en de schilder **Barent Graet**, van wie ook stukken aanwezig waren.

1. H. v. E.

BEZOEK AAN DISTRICTSPOSTKANTOOR

Ruim zestig leden en introducées hebben op een der vrijdagavonden van 30 mei en 6 juni j.l. een bezoek gebracht aan het nieuwe districtspostkantoor aan de Oosterdoksade.

Op beide avonden werden de dertig deelnemers verwelkomd door de directeur van het postdistrict Amsterdam, de heer J. H. W. Meijer, in de vergaderkamer van de directie op de negende verdieping. In aansluiting aan het artikel in ons maandblad van mei j.l. vertelde de heer Meijer een en ander over de dienst en het gebouw, waarmede Amsterdam ook internationaal voor den dag kan komen. Het gebouw, dat anderhalf maal zo groot is als de nieuwe zetel van De Nederlandsche Bank, heeft een overcapaciteit die vermoedelijk voldoende zal zijn om de groei van het postverkeer in de komende twintig jaar op te vangen.

Na de verwelkoming zwierven de deelnemers onder deskundige leiding in vier groepen uit over de grote ruimten, die op de hogere verdiepingen telkens verrassende uitzichten openden over stad en haven. Het bedrijf zelf, dat in Amsterdam aan niet minder dan 3300 mensen werk geeft, kwam door de instructieve toelichtingen van de rondleiders allengs tot leven. Velen zullen eerst nu ontdekt hebben dat het werk van de postdienst heel wat meer omvat dan de taak van de in het stadsbeeld zo vertrouwde 600 bestellers en 180 postauto's. Hoewel de deelnemers een volledige tocht langs de twintig kilometer lopende band werd bespaard, kregen zij toch een goed beeld van het geheel. Opmerkelijk was de personeelskantine – tot stand gekomen in samenwerking met moderne kunstenaars – waar zich wederom een indrukwekkend stadspanorama open deed.

Tot besluit keerde men terug naar de vergaderkamer – ten tweeden male onder het genot van een feestelijk aangekleed kopje koffie – waar ruimschoots gelegenheid werd geboden voor het stellen van vragen. De erkentelijkheid voor deze gastvrije ontvangst werd tot besluit van beide avonden onderscheidenlijk vertolkt door de bestuursleden prof. dr. I. J. Brugmans en mr. H. van den Hoek Ostende.

S. v. W.

VAN DE BOEKENTAFEL

IR. J. G. KAM, WAAR WAS DAT HUIS IN DE WARMOESSTRAAT? (AMSTERDAM 1969) TE VERKRIJGEN VOOR f 40,— BIJ DE AUTEUR, KEIZERSGRACHT 645, AMSTERDAM-C.

In 1961 publiceerde Ir. J. G. Kam in ons jaarboek een overzicht van de geschiedenis van de huizen Nieuwendijk 129- 217. Het lag toen al in zijn voornemen om dit proefstuk te herhalen en wel voor de belangrij-

ste straat van het oude middeleeuwse Amsterdam, de Warmoesstraat. Het resultaat ligt thans voor mij. Het is een lijvig deel van 512 paginas, geïllustreerd met kaarten en met platen. Slechts personen, die zelf wel eens in dit materiaal bezig waren, kunnen zich enigszins voorstellen, welk monnikenwerk hiervoor verricht moest worden.

De geschiedenis van een enkel of van een

paar huizen is meestal wel uit te zoeken. Hoe minder succes men heeft, hoe meer tijd het kost, en hoe vroeger men teruggaat, hoe moeilijker het wordt. Hier vindt men nu alle huizen van de Warmoesstraat stuk voor stuk behandeld, sedert 1543, terwijl de schrijver in een aantal gevallen al in de 15de, in een enkel geval al in de 14de eeuw kan beginnen, tot 1811 de instelling van het kadaster toe.

Hier blijkt weer, dat men bij de behandeling van een onderwerp in groter verband betere resultaten bereikt dan wanneer men slechts een detail — dat wil hier zeggen één huis — onder handen neemt. De combinatie van verschillende gegevens maakt de kans op niet altijd te vermijden vergissingen geringer en brengt ook soms merkwaardige nieuwe zaken aan het licht.

Ik moet hier volstaan met een korte opsomming van de inhoud. Voorin vindt men een code op de gebruikte nummers en lijsten en gebruikte afkortingen. Dan volgt de hoofdschotel, de huizen van de Warmoesstraat 2-198 en 1-209, met telkens als hoofd bladzijde en nummer van het oudste verpondingskohier van 1543, het tegenwoordige huisnummer en de namen, die het huis in de loop der eeuwen droeg, hetzij van gevelsteen, hetzij van uithangteken.

Als slot volgt een verantwoording van de werkwijze, die voor onderzoekers naar andere huizen in dit oudste stadsdeel ook bijzonder nuttig is. Een overzicht van alle behandelde huizen en verschillende indices (op huisnamen, persoonsnamen etc.) besluiten het werk.

Hoe men op dit werk kan voortbouwen, wil ik met één voorbeeld aantonen. Iemand vroeg mij, hoe ik wist, dat Samuel Smijters, de prentenverzamelaar, die door Rembrandt geëtit moet zijn, in het huis Warmoesstraat 63 woonde (maandblad 1969, 176). Dat zal ik hier verklaren. In het belastingkohier van 1631 (uitgaf Frederiks) vindt men hem in wijk 9 in de Warmoesstraat oostzijde. Waar dat precies was, was tot nog toe moeilijk te zeggen. De lage aanslag van f 15,— wijst op een huurhuis, wat terugvinden vrijwel ondoenlijk maakte. In het werk van Ir. Kam vindt men inderdaad geen Samuel Smijters genoemd. Wel vindt men daar de bureu, die het kohier van 1631 noemt: op 61 Cornelis Rengersz en op 65 de weduwe van Cornelis Harmensz van Limburg. Het is dus vrijwel zeker, dat Smijters op 63 woonde. Cornelis Gijsbertsz verbouwt het pand omstreeks 1597 en in 1647 wordt het ver-

kocht door Gijsbert Adriancsz de Vries; een aankomstitel wordt in die tijd in de overdrachtsakten nog niet vermeld. De indices op doop-, trouw- en begraafboeken maken het thans echter mogelijk in enkele ogenblikken de verwantschap tussen beiden vast te stellen. Gijsbert werd in 1612 geboren en was de zoon van Adriaan Dominicus en Imme Cornelisdr., die in 1600 waren getrouwd. Uit de ondertrouwakte blijkt, dat Cornelis Gijsbertsz haar vader was. Deze familie verhuurde dus het huis.

Het lijkt allemaal eenvoudig, maar zonder het werk van Ir. Kam zou het dat niet zijn. Belangstellenden in de geschiedenis van Amsterdam zullen hem steeds dankbaar zijn voor hetgeen wat hij met deze uitgaaf tot stand heeft gebracht.

I H. V. E.

D R . ISABELLA VAN EEGHEN, MENISTE
VRIJAGE, JACOB VAN GEUNS (1769-1832),
GRONINGS DOKTER, AMSTERDAMS 'KASSIER',
H. D. TJBENK WILLINK & ZOON N.V.,
HAARLEM 1969, f 12,50.

Het nieuwste boek van onze redactrice behelst het verhaal van de amoreuze avonturen van de doopsgezinde Jacob van Geuns, ontleend aan brieven, die bij de familie Van Geuns bewaard zijn gebleven.

Jacob, in de wandeling Koos genoemd, werd in 1769 te Groningen geboren als een van de zeven kinderen van de bekende medicus Dr Matthias van Geuns, die hoogleraar is geweest te Harderwijk van 1776 tot 1791, te Utrecht van 1791 tot 1815 en zich in zijn brieven doet kennen als een hoogst ongemakkelijke vader. Koos doorliep de Latijnse school te Harderwijk en werd daarna door zijn vader in 1785 op 15-jarige leeftijd naar Amsterdam gezonden om op een 'comptoir' de handel te leren. Talloze jongelingen van elders is in de loop der tijden hetzelfde lot beschoren geweest: zij hoopten in de handelsmetropool carrière te maken, maar van hun tegenslagen en successen zijn wij bijzonder slecht op de hoogte. Daarom zijn de brieven van Koos van bijzonder belang voor de toestanden op economisch gebied in het toenmalige Amsterdam.

Vijf jaar lang is Koos als onbetaald voltontair werkzaam geweest op het kantoor van de rijke koopman in zijde Pieter de Wolff, een Menist, die ook op Suriname handelde en op de Herengracht bij de

Wolvenstraat woonde in een huis, dat later het nummer 286 heeft gedragen. 'Het comptoir' — schrijft Koos aan zijn vader — 'is een groot vertrek (in het huis) dat agter boven aan de plaats uitziet met 2 schuiframen. De kamer is op de helft met 2 deurtjes van zo 3 voet hoog afgeschoten daar de lessenaars staan. Er zijn 3 comptoir bedienden buiten mij . . .' (blz. 76). Over het gezin van zijn baas dat hij de Wolvenfamilie noemt was Koos niet erg te spreken. Hij schrijft aan zijn vader, dat men in Amsterdam met grote minachting neerziet op iemand, die 'geen groot front & static kan slaan' en dat er in dit opzicht 'geen erger soort is' als de rijke doopsgezinden. De oude professor heeft dat nooit kunnen begrijpen.

Al spoedig mocht Koos hebben ingezien, dat hij op het kantoor van Pictet de Wolff niet verder zou komen en daarom hebben tussen de jaren 1786 en 1789 zowel Koos als zijn vader hun uiterste best gedaan om te Amsterdam een positie in de handelswereld met toekomst te vinden. Men zocht een patroon, die geen zoons had of alleen maar huwbare dochters; slechts in die gevallen had men kans opvolger van de patroon te worden en zich een positie te verschaffen. Alle moeite was echter tevergeefs en dat tekent wel in schrille kleuren de toenmalige tijdsomstandigheden. Curieus is de richting, waarin men het zocht: de makelaardij, de kassierderij, de manufacturen, het commissionairsbedrijf, de lakenhandel, de katonklanderij, de steenkoperij, de balcinkokkerij . . .

Dan beslist vader ten einde raad, dat Koos maar dokter moet worden. In 1789 wordt hij op 20-jarige leeftijd student in Harderwijk en reeds in 1794 promoveert hij te Utrecht summa cum laude tot doctor in de medicijnen op een dissertatie over de pokken. Koos wordt daarna dokter in Groningen, waar nog veel familieleden en relaties van vader woonden. Gehoorzaam schrijft hij elke week naar huis over zijn belevenissen, maar uiteindelijk bleek, dat hij niet opgewassen was tegen zijn vermoeiend beroep. Hij krijgt last van astmaaanvallen en weer doet men moeite om een werkkring in de handel voor hem te vinden, minder vermoeiend dan het doktersvak, en weer slaat men als vanzelfsprekend het oog op Amsterdam. Door allerlei omstandigheden heeft men thans meer succes, al liep Koos intussen reeds naar de veertig en had hij een gezin,

Mogelijkheden waren ten slotte of een affaire in stoffage voor hoedenmakers of een kassiersbedrijf. De kassierderij was het en zo zien wij, dat in 1806 door de bemoeiingen van Koos' zwager Dirk Jan Voornbergh de later zo bekende Associatie Cassa werd opgericht als een rechtstreeks gevolg van de astma van de Groningsche dokter. Directeuren werden Bartholomeus van der Hooek Broes, die van zijn vak kassier was (d.w.z. iemand aan wie tegen genot van provisie gelden ter bewaring en ter uitbetaling worden toevertrouwd) en onze Koos. En zo kwam alles nog op zijn pootjes terecht. De Associatie Cassa groeide en bloeide en het kantoor ervan dat al spoedig gevestigd was in een paar kamers ten huize van genoemde Broes aan de Herengracht 54 — werd in 1818 na het aftreden van Broes verplaatst naar Herengracht 187. Dit was een voor dat doel verbouwd en inpandig gelegen pak- en koetshuis tussen Koos' woonhuis aan het Singel bij de Torusluis en de huizen De Noordpool en De Zuidpool aan de Herengracht (later genummerd 185 en 189); het nieuwe kantoor had een overwelfde uitgang aan de Herengracht op de grens van de Noordpool en de Zuidpool. Ook de zaal van het woonhuis aan het Singel en een kamer daarnaast werden ingericht als kantoor voor de Associatie Cassa. Bekend is, dat laatstgenoemde instelling in 1900 de nummers 179-189 aan de Herengracht liet afbreken en in 1916/1920 de nummers 191-197 en dat daarvoor in de plaats kwamen het eerste en het tweede gedeelte van een nieuw bankgebouw. In 1952 vond een fusie plaats van de Associatie Cassa en de uit 1865 daterende Kas-Vereeniging; de toen ontstane Kas-Associatie werd verplaatst naar Spuistraat 172. Men ziet, dat Mejuffrouw Van Eeghen's Meniste vrijage verschillende aanvullingen geeft op het aardige boek van M.G. Emeis Jr 'Honderd zestig jaar kassierderij' (1966), geschreven in opdracht van de Kas-Associatie.

Uit het boek van onze redactrice heeft de recensent enkele passages belicht, die van belang zijn voor de economische geschiedenis van Amsterdam om en nabij de Franse tijd. Uiteraard wordt de hoofdschotel van 'Meniste vrijage' gevormd door de talrijke mislukte pogingen van Koos van Geuns om een vrouw te verwerven, welke soms lachwekkende en met Eros weinig te maken hebbende pogingen door Mejuffrouw van Eeghen uiterst boeiend

worden beschreven. Uiteindelijk slaagt Koos bij Crisje Voomborgh in 's-Graveland, nadat de hele familie zich met het geval bemoeit had. 'Zij is niet mooy' schreef zijn zuster Debora hem - 'heeft zo als gij wel opgemerkt hebt een groote neus en is mager, maar dit alles word rijklijk vergoed door haar alderbest character en humeur'. En vader van Geuns die het huwelijk ten slotte bekookstooft, vond Crisje's neus 'niet meer te groot dan de Uwe te klein is, zoo dat een amalgame van beiden een regt goede middensoort zou uitleveren'. Maar bovendien had Crisje een ton gouds te wachten; later bleek het maar een halve ton te zijn. Mejuffrouw van Eeghen verklaart ook, waarom in die tijd mensen als Koos van Geuns alleen maar konden trouwen met een meisje, dat geld had: wanneer hij jong zou sterven, bleef zijn weduwe met eventuele kinderen onverzorgd achter, als zij geen cent achter de hand had. Dit blijkt duidelijk uit Koos' brieven.

Het is voor Mejuffrouw van Eeghen geen eenvoudige taak geweest om uit de bij de familie bewaarde correspondentie datgene te halen, dat de tegenwoordige lezer belang inboezemt. Het lijkt mij, dat zij daarin volkomen is geslaagd. Het boek is door Tjeenk Willink uitgegeven op de wijze, die wij van deze uitgever gewend zijn en is verlicht met een aantal platen en portretten.

H. F. WIJNMAN

A. A. SIEGENBEEK VAN HEUKELOM, AMSTERDAM IN KRUISJES. J. H. DE BUSSY N.V. UITGEVERIJ. f 8,90.

Het is neem ik aan de eerste maal, dat hier een handwerkboek wordt besproken, maar vermoedelijk is er voor handwerken de dames nooit zo iets typisch Amsterdams als dit boekje uitgegeven. Ook Amsterdammers, die de naald niet hanteren, zullen dit aardige boekje in hun bibliotheek over Amsterdam willen opnemen. Men krijgt er telkens een onderwerp in zwart-wit (met aanduiding van de kleuren) en werkelijk in kleuren naast elkaar.

Het komt merkwaardig goed uit, dat dit boekje in het Rembrandtjaar het licht zag. Men vindt er het Rembrandthuis, het Rembrandtplein, het Rijksmuseum en uit het verleden van de schilder de Waag, het Koninklijk Paleis, de Westerkerk en de

Westertoren, terwijl men op de achtergrond van de Magere Brug de Zuiderkerkstoren ziet verrijzen. Ook het niet te localiseren oude grachtje en het rijtje oude pakhuizen passen in dit verleden, net zoals het Begijnhof, de Bloemmarkt met Munttoren en de Schriesterstoren. Het II, het Frederiksplein, het Vondelpark en het Leidse plein voeren ons naar de moderne tijd.

Voorin vindt men een kaartje met aanduiding van de afgebeelde punten, achterin aanwijzingen over steken, kleuren, verbindingen tussen de verschillende patronen en verschillende mogelijkheden van toepassing (boekomslag, schellekoord etc.). De korte tekst is niet alleen in het Nederlands, maar ook in het Engels afgedrukt. Het is dan ook niet alleen voor Nederlandse, maar eveneens voor buitenlandse dames bestemd. Het zou zeker ook een goed figuur maken op de grote verkoopstafel in het Rijksmuseum!

I. H. v. E.

'MAG IK MIJN ZOON HIER ACHTERLATEN?'
EEN BEZOEKERS-ENQUÊTE IN ARTIS, UITGE-
GEVEN DOOR VERENIGING JUNIOR KAMER
AMSTERDAM, COMMISSIE STADS- EN STREEK-
BELANGEN, HAVENGEBOUW, DE RUYTERKA-
DE 7, AMSTERDAM, PRIJS f 3,50.

In dit boekje van 36 bladzijden kan men heel wat te weten komen over de Artis-bezoeker. Waar komt hij vandaan, met welk vervoermiddel, komt hij vaak naar Artis, bezoekt hij ook andere dierentuinen, wat brengt hem tot zijn bezoek, hoe lang blijft hij, is hij tevreden met de hem verschafte informatie en explicatie en met de dienstverlening? Iets meer dan de helft van de bezoekers is afkomstig uit Amsterdam. De particuliere auto en het stadsvervoer zijn verreweg de meest gebruikte vervoermiddelen om Artis te bereiken. Slechts een achtste deel van de bezoekers kwam tijdens de enquêteperiode voor het eerst en meer dan 50% van de Nederlandse bezoekers had de laatste vijf jaar ook een andere dierentuin bezocht. Mooi weer, een vrije dag en aandrang van de kinderen werden het meest genoemd als reden van bezoek. De meeste bezoekers zien Artis als een min of meer dagvullende attractie. De naambordjes en de bordjes met toelichtende tekst worden zeer intensief geraadpleegd.

De in 1957 opgerichte Junior Kamer Amsterdam, die ten doel heeft jongeren

van 21 tot 40 jaar, die werkzaam zijn in het bedrijfsleven of in nauw contact daarmee komen, de mogelijkheid te bieden zichzelf te vormen en zich door zelfwerkzaamheid in commissieverband voor te bereiden op het leiding geven, heeft met het verzamelen van deze gegevens over het Artisbezoek zeker nuttig werk gedaan. De directie van Artis zal, zoals directeur dr. E. F. Jacobi in het voorwoord schrijft, er nog jaren-

lang gebruik van kunnen maken. En voor anderen is het ook niet onaardig, dat er na vele artikelen over de dieren, nu ook iets te lezen valt over de mensen in Artis. Een hunner gaf dit boekje zijn intrigerende titel, door deze vraag aan een enquêteur te stellen. Hij kreeg een bevestigend antwoord, want de zoon was een aap van een jongen.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

REMBRANDT AAN DE AMSTEL

Deze uitgaaf, die verscheen ter gelegenheid van de onthulling van Rembrandts standbeeld van de beeldhouwer Wezelaar, is verkrijgbaar voor leden door storting van f 3,—, voor niet leden van f 4,50 op gemeentegiro B 8538 ten name van J. F. M. den Boer; bij afhalen op Amsteldijk 67 bedragen deze prijzen resp. f 2,50 en f 4,—.

NIEUWELEDEN

Benoemd per 1 Januari 1969 tot Donateur:

De dames Mevrouw L. Freud-Versteeg en Mevrouw C. van Poppel, beiden te Amsterdam en de heren G. Fiolet, C. D. Kruijt en Joh. de Wit, allen te Amsterdam, H. Bergmans te Diemen, Jhr. Mr. W. C. Hooft Graafland te Bilthoven, A. M. Huygen te Bussum, Drs. M. M. Janse te Baarn en T. G. Muts te Soestdijk.

Tot Lid:

De dames Mejuffrouw A. M. Bijl, Mevrouw M. P. Darley-Roosen, Mejuffrouw E. M. Koen, Mejuffrouw J. F. Wolff en Mejuffrouw M. E. E. Zeegers, allen te Amsterdam, Mevrouw L. Consen-Hoogendijk te Luxemburg, Mevrouw M. Ferguson te Laren N.H., Mevrouw F. E. Oerlemans-Paardenkooper te Capelle a/d IJssel en Mevrouw M. H. Schmidt-Elshove te Utrecht; de heren J. A. Banning, H. R. Behrens, Mr. H. A. Daendels, K. Hoen, D. J. Moes, A. J. Roelofs en J. H. Vermeij, allen te Amsterdam, J. C. B. van Bronkhorst te Nijmegen, W. van Esveld te Alkmaar, Dirk Pronk in Rhodesia, F. Scherjon te Castricum en A. G. v. d. Steur te Haarlem.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum : secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Sophialaan 18, contributie leden minimum f 15,—, donateurs f 20,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactie maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590. Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

56e JAARGANG - NUMMER 9 - NOVEMBER 1969

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

56e JAARGANG

NOVEMBER 1969

SUIKERFABRIEK TE HALFWEG

De directie van de N.V. Centrale Suiker Maatschappij was zo vriendelijk ons ter inleiding van de najaarsexcursie (zie onder mededelingen van het bestuur) de volgende gegevens te verstrekken omtrent de Suikerfabriek 'Holland' te Halfweg.

Het gedeelte van de gevel van de Suikerfabriek 'Holland' te Halfweg, waarin de wapens ingemetseld zijn, alsmede de hekpalen en Oostpoort hebben behoord tot het huis 'Swanenburgh'.

Dit huis Swanenburgh werd gebouwd naar het ontwerp van architect Pieter Post in opdracht van het Hoogheemraadschap van Rijnland, krachtens een besluit van 9 november 1644 en werd voltooid in het jaar 1648.

De voorgevel van Swanenburgh was verdeeld in 5 traveeën, 1 - 3 - 1, waarvan de buitensten terug lagen en de drie middelsten naar voren kwamen met daaronder een open gaanderij met een balustrade.

In het middengedeelte werden boven de gaanderij 10 wapens aangebracht en 2 in de zijgevel van het vooruitspringende deel.

Boven in het frontispice werd het wapen van Rijnland geplaatst met daarop de Keizerskroon, geschonken door Keizer Maximiliaan van Oostenrijk.

Ter weerszijden van het huis stonden inrijhekken voor de bruggen, welke over de gracht leidden die voor het huis langs liep en achter deze bruggen twee poorten.

In de 18e eeuw werden de bakstenen hekpalen der inrijhekken vervangen door zandstenen hekpalen waarin het wapen van Rijnland werd aangebracht met bovenop een burcht met uitkomende gekroonde zwaan.

Tijdens de Bataafsche Republiek moesten door geheel Nederland de familiewapens op grafzerken, gevelstenen en gebouwen verwijderd worden.

Ook de familiewapens van het huis Swanenburgh werden vlak gehakt; de opschriften en wapens van het Hoogheemraadschap mochten blijven, later zijn deze familiewapens weer opgebracht, doch wanneer is ons niet bekend.

In 1862 is het gebouw verhuurd en in 1863 verkocht aan de heer B. Lans, toen eigenaar van de Suikerfabriek. Het gehele gebouw werd afgebroken, behalve de voorgevel en de onderverdieping.

De hoeken gevormd door de twee buitenste terugliggende traveeën werden volgebouwd. Hierdoor verdween de goede verhouding van de middelste drie traveeën. Ook de poort met hek en brug aan de westzijde verdween.

Het eerste schild in het fries van de gevelijst tussen de vensters van het onderhuis en de hoofdverdieping heeft als opschrift *Dijck = /Graef./* en de */ Hooch = / Heym = / Raden / Anno.*

Het tiende schild heeft als opschrift *Van / Ryn = / Landt. 1645.*

Het tweede schild heeft als opschrift *Jhr. Amelis van der Bouchorst* (dijkgraaf van 1636 tot 1669).

Het derde schild *Jhr. J. Oem van Wijngaarden* (hoogheemraad van Rijnland van 1610-1653).

Het vierde schild *Jhr. J. van Wassenaer* (hoogheemraad van Rijnland van 1614-1657).

Het vijfde schild *Willem Ruychaver* (hoogheemraad van 1627-1653).

Het zesde schild *Cornelis van der Hoogh* (hoogheemraad van 1627-1664).

Het zevende schild *Jhr. Jacob van Lantscroon* (hoogheemraad van 1641-1650).

Het achtste schild *Jhr. J. de Bruyn van Buytewech* (hoogheemraad van 1642-1662).

Het negende schild *Jhr. A. A. van Wassenaer* (hoogheemraad van 1645-1678).

Op het wapenschild in het frontispice van de poort is het wapen aangebracht van *Cornelis van Schilperoort* (secretaris van Rijnland van 1638-1651).

Het huis *Swanenburgh* is tot 1857 gebruikt voor vergaderingen van het bestuur van Rijnland en tot 1862 tevens voor woning van een opzichter van Rijnland.

Zoals reeds vermeld werd het huis verkocht aan de *Firma B. Lans & Co.*, toen eigenaresse van de Suikerfabriek, onder voorwaarde, dat de nieuwe eigenaar de oude voorgevel met zijn wapens zorgvuldig in stand moest houden.

De meeste van bovenstaande gegevens zijn afkomstig uit de archieven van het Hoogheemraadschap van Rijnland te Leiden.

De Suikerfabriek 'Holland' is sinds 1919 eigendom van de Naamloze Vennootschap Centrale Suiker Maatschappij te Amsterdam die verder eigenaresse is van de fabrieken te Hoogkerk, Breda, Oud-Beijerland, Steenberg en Sas van Gent.

De capaciteit van de fabriek bedraagt ruim 5.000 ton per dag. De bieten worden aangevoerd per as en per schip. De huidige verhouding is ongeveer 60 : 40, doch in de nabije toekomst zal het as-aandeel nog groter worden. De voornaamste leveringsgebieden zijn Noord- en Zuid-Holland, de Noord Oost polder en Oostelijk Flevoland.

KLEINE KINDEREN WORDEN GROOT

Het aardige schilderij in het Rijksmuseum van de familie Cruywagen, dat omstreeks 1642 vermoedelijk door Jacob van Loo werd geschilderd, beeldt deze familie met zes zoontjes voor het huis aan de Uitweg tussen de Ringsloot en de Sloterdijkermeer af. Ik schreef daarover in het maandblad van Amstelodamum van 1962, 79-84. Daar vindt men de lotgevalen van de ouders en kinderen soms nogal opwindend! verhaald. De oudste zoon, Cornelis, kreeg als kleinzoon een vrij onbekende schilder, Cornelis Meebeeck Cruywagen, als achterkleinzoon de bekende schilder Cornelis Troost. Daarom alleen al is de familie van belang.

Over de vijfde zoon, genaamd Jakob, die heel lief in een lange meisjesjurk naast zijn jongste broertje op het schilderij staat, kon ik niet veel anders vertellen dan dat hij in 1677 met een meisje uit Weesp trouwde en in 1678 ontvanger van de grafelijkheidstol was blijkens een akte voor een Haagse notaris.

Nu vond ik echter een Amsterdamse akte van 1672, die juist dertig jaar na het ontstaan van het schilderij nogmaals de bovengenoemde Uitweg als decor heeft. Het is niet vaak het geval, dat we kleine kinderen van een

De familie Cruywagen

Foto Rijksmuseum

schilderij na zoveel jaren op nog de zelfde plek aantreffen en daarom kon ik niet laten om deze op zich zelf onbelangrijke akte hier even te noemen.

Op 7 april 1672 kwam de 23-jarige Aechje Cornelis, huisvrouw van Dominicus Engelsz en wonend te Edam, op verzoek van Crijn Cornelisz als voogd over Jan Vegtersz een verklaring afleggen voor notaris Jan Quijnen Spithoff. Zij was anderhalf jaar lang, van mei 1670 tot eind september 1671, dienstmaagd geweest aan de Uitweg op de hofstede van de gebroeders Jan en Jacob Cruywagen. Nu vertelde ze, hoe omtrent Sint Jan van dat laatste jaar 'haar mr. sr. Jacob Cruywagen tegen haar besadiglijk, onbeschonken en pertinent verhaalden, dat hij de persoon van Griet Dirx, ongehuwde dochter, alsdoen dienstmaegt op de woning van den requirant meede aan den Uytwegh verscheyden malen vleeselijken bekennt hadde, uitdrukkende tselve (onder reverentie) met dese of diergelijke woorden: 'Ick heb haar dickwils afgeneuckt.' Item daer bij voegende dat sij soo schonen kint aen haar buyk hadde, als ymand conde hebben,' Dat had hij nog verschillende malen herhaald en omtrent juli had hij gezegd: 'Weet je wel wie in den craam moet?' en sij getuige antwoordende 'Neen', hij Cruywagen daer op noemde de voors. Grietje Dirx, de meyt op des soude bevinden sulcx waerheyt te sijn.'

Die waarheid zal Aechje wel in de vorm van de kleine Jan Vegtersz aanschouwd hebben. Of Crijn Cornelisz zich zelf met deze akte wilde zuiveren of dat hij hier alieen opkwam voor het recht op alimentatie voor dit zoonkje van zijn dienstmaagd, blijkt niet. Het doet er ook niet veel toe. Het verhaal is slechts bedoeld als illustratieve tekst van 1672 bij een schilderij van 1642.

T. H. v. E.

TWEE REMBRANDTS BIJ WILLEM VAN CAMPEN

Op 19 september 1661 werd Willem van Campen vanuit de Spinhuissteeg in de Nieuwe Kerk begraven. Op 10 oktober werd ten verzoeke van zijn zuster Odilia van Campen, weduwe van Pieter van Rijsoort, door notaris P. de Bary een inventaris opgemaakt. Onder de $\pm$ 150 schilderijen waren twee schilderijen van Rembrandt, 'een crijtend vroungen' en 'een keerslicht'. De overledene, een zoon van Claes Willemsz van Campen en Anna Ruyl, was een achterneef van Jacob van Campen. Op zijn inventaris vinden we ook 'een houtte model van 't stadshuys van Amsterdam' en een aantal werken betreffende architectuur. (N.A. 1716, 312).

S. H.

ONTHULLING

STANDBEELD REMBRANDT

Op instigatie van het Prins Bernhard Fonds, de Bijenkorf Beheer N.V. en het genootschap Amstelodamum aanvaardde de beeldhouwer Han ~~Wezelaar~~ enkele jaren geleden de opdracht tot het maken van een standbeeld van Rembrandt.

Na een zeer gedegen voorbereiding heeft de kunstenaar zich op voorbeeldige wijze van deze moeilijke taak gekweten: een knielende Rembrandt, gespannen bezig met schetsen. Een natuurlijker plaats voor deze 'momentopname' dan de Amstel bij de Riekermolens is nauwelijks denkbaar.

Donderdag 25 september jl. was de grote dag waarop burgemeester Samkalden het beeld namens de Gemeente Amsterdam zou aanvaarden als geschenk van de initiatiefnemers. De salonboot 'Dr Ir F. Q. den Hollander' lag 's ochtends aan de Amsteldijk ter hoogte van de hoofdremise van het Gemeente Vervoerbedrijf gereed om de genodigden naar de plaats van het beeld te varen. Omstreeks half twaalf - de zon was juist doorgebroken - debarkeerde het gezelschap bij de versierde en met volle zeilen draaiende Riekermolens.

Bij het nog aan het gezicht onttrokken standbeeld hield de voorzitter van ons genootschap, prof. mr H. de la Fontaine Verwey, de volgende toespraak :

Mijnheer de Burgemeester,

Namens de drie initiatiefnemers, het Prins Bernhard Fonds, de Bijenkorf Beheer N.V. en het Genootschap Amstelodamum, wil ik U gaarne met een enkel woord verklaren waarom wij hier staan. De eerste vraag die een antwoord behoeft is: waarom een nieuw beeld van Rembrandt?

Sinds 1852 bezit Amsterdam een standbeeld van Rembrandt, het werk van de beste beeldhouwer, die er toen in Nederland te vinden was, Louis Royer, de man van het beeld van Vondel, maar ook van 'Naatje van de Dam', roemrucht nagedachtenis. Hoe men ook over Royer's Rembrandtbeeld denkt, een zekere grandeur kan men het niet ontzeggen. Zoals Hammacher eens zei: 'Men kan er met respect, zij het zonder warme bewondering naar kijken'. Waarom werd dat beeld opgericht? Uit nationale wedijver! De Nederlanders voelden zich uitgedaagd toen de Belgen in 1839 hun Rubens op het voetstuk verhieven. Daarom moest Rembrandt ook een standbeeld krijgen! Overigens duurde het 13 jaar voor het er kwam en toen kon er nog geen brons af. De meester moest het doen met ijzer met een sausje erover - een goedkope oplossing, die echter, zoals er nadrukkelijk bij gezegd werd,

het voordeel bood dat de vijand het beeld nooit zou kunnen omsmelten tot een kanon. Toen in 1852 de onthulling plaats had, geschiedde dit met veel pracht en praal. Koning Willem III hield een toespraak en er waren grote volksfeesten, twee dagen lang, met vuurwerk en andere vermaken.

De onthulling van het beeld op de Botermarkt betekende het begin van de rehabilitatie van de 'eerste ketter in de kunst', zoals de meester eens genoemd werd. Tevens was dit het begin van de studie van Rembrandt's leven en werken. Sindsdien zijn zowel het beeld dat we hebben van Rembrandt's persoonlijkheid als ons oordeel over zijn werk, voortdurend gewijzigd, onder de invloed van wisselende opvattingen over kunst en samenleving. In 1852 was de hoogste lof dat de schilder zo'n ordentelijk burger met keurige relaties was; daarna, in de tijd van 'l'art pour l'art', bewonderde men vooral de onafhankelijke kunstenaar, wiens 'verwarde zaken' men met de mantel der liefde bedekte. Nu stoten we ons er niet meer aan, dat de kunstenaar in sommige opzichten bepaald geen ordentelijk burger was. Het enige wat telt is de immense grootte van zijn werk.

De Rembrandt-verering scheen een hoogtepunt te bereiken in de al te uitbundige feesten van 1906 – die een katterige stemming nalieten door een teveel aan 'Rembrandt-lol', zodat Albert Hahn verzuchtte:

Ay, Neerland, laat Uw Rembrandt rusten,
Ay, wentel niet den zerksteen af.

Men heeft Rembrandt echter niet laten rusten. Alleen werd de meester met meer geëerd met volksfeesten, vuurwerk en bazar-artikelen, maar met tentoonstellingen, boeken en reproducties, die talloos velen nader tot hem gebracht hebben. Vele grote figuren uit ons vaderlands pantheon mogen gaandeweg hun luister verliezen of tevergeefs wachten op een 'come back', Rembrandt blijft ons boeien, verbazen, ja schokken. Waarom? Omdat hij een geniale persoonlijkheid is, een 'homo pro se', een man die zich niet laat inlijven bij een periode, een school, een secte. Hoe meer wij van hem weten, hoe dieper we in zijn werk doordringen – het mysterie van zijn genie blijft onverklaard en onverklaarbaar.

Het is duidelijk: onze tijd, die een geheel ander beeld van de meester bezit dan een eeuw geleden, heeft behoefte aan een ander beeldhouwwerk, het werk van een kunstenaar van onze tijd. Die kunstenaar is Han Wezelaar, de man van het bevrijdingsmonument in Roosendaal, van het vissersmonument in IJmuiden en van het standbeeld van Wibaut. Wezelaar's Rembrandt is een andere dan Royer's theatrale kunstenaarsfiguur. Wezelaar ziet Rembrandt als tekenaar geknield, met het gebaar van de hand die gaat schetsen. Hoe Wezelaar tot deze visie kwam en hoe de betreunde Jan Wiegers er hem toe bracht deze in beeld te brengen, vertelt Sjollemma U in het boekje dat het genootschap Amstelodamum voor deze gelegenheid samengesteld heeft.

Tweede vraag: in welke stad moest Wezelaar's beeld staan? In 1839 was dat nog een kwestie. Toen waren er twee comités, één in Den Haag en één in Amsterdam, die elkaar in Lisse ontmoetten. Het ging niet zoals U den-

ken zoudt, tussen Leiden, Rembrandt's geboorteplaats, en Amsterdam. Neen, koning Willem II wilde het beeld in Den Haag hebben, als hoofdstad van de provincie Zuid-Holland, waar Leiden toe behoort. Daarom moest men wachten op de dood van de koning voor er ten gunste van Amsterdam beslist kon worden. Nu, meer dan een eeuw later, heeft niemand er een ogenblik aan getwijfeld dat het beeld een plaats moest hebben in Amsterdam.

Het XVIIe-eeuwse Amsterdam kan men zich denken zonder Rembrandt. In het bestel van onze stad heeft hij geen rol gespeeld en ook niet willen spelen, zelfs niet, ondanks zijn beroemdheid, in het kunstleven van zijn tijd. Maar Rembrandt zonder Amsterdam kunnen wij ons niet denken. Het genie is gebonden aan tijd noch plaats, maar het behoeft een decor, een achtergrond. Zoals Descartes hier het geestelijk klimaat vond, waarin hij zich vrijelijk kon ontplooien, zo was voor Rembrandt Amsterdam de stad waar hij na zijn Leidse leerjaren zijn eigen weg vond en die hij niet meer zou verlaten. Wat betekende de stad voor hem? Werd hij, zoals zovelen van zijn tijdgenoten, gegrepen door de macht en het aanzien van de grootste handelsstad ter wereld, door de luister van de nieuwe gebouwen, door het gewoel van de zich steeds uitbreidende haven, werd hij geïmponeerd door de deftigheid van de regenten? Uit zijn werk blijkt eer het tegendeel. In zijn portretten gaat het hem niet om de gewichtigheid van de afgebeelde personages, maar om het wezen van hun persoonlijkheid; niet het nieuwe stadhuis, 's werelds achtste wonder, tekent hij, maar de ruïnes van het oude; niet de koortsachtige drukte van de havens trekt hem, maar de landelijke rust aan de oevers van de Amstel.

Nu zijn we tot de derde vraag gekomen: waarom is Wezelaar's beeld geplaatst hier, aan deze bocht van de Amstel? Wie Rembrandt kent en vereert, weet dat we hier op heilige grond staan. In de vijftiger jaren, in de donkere tijd na Saskia's dood en daarna, toen de moeilijkheden zich opstapelden en zijn zaken steeds verwarder werden, heeft Rembrandt op talloze wandelingen de omgeving van Amsterdam opnieuw ontdekt. De Diemerdijk en vooral de oevers van de Amstel heeft hij getekend in vlugge schetsen met simpele lijnen, in zijn onvergelyklijk 'kortschrift'. Zoals Christopher White gezegd heeft: 'hij bracht de stad en haar omgeving zo intens in beeld, dat het bijna alleen vergelijkbaar is met Cézanne en Aix-en-Provence.'

Van alle punten aan de Amstel, die Rembrandt tekende, had de bocht vóór het huis Kostverloren, waar wij nu staan, kennelijk zijn voorkeur. In de Gouden eeuw heeft Kostverloren vele kunstenaars geboeid. Ruisdael, Hobbema en anderen hebben telkens weer het verlaten gebouw met zijn hoge toren en half ingestorte zaal getekend en geschilderd: een echt spookhuis. Maar niemand is door de eigenaardige bekoring van deze plek zo gegrepen als Rembrandt. Even geheimzinnig als het huis in Rembrandt's tijd, was tot dusver de geschiedenis van deze buitenplaats. Door het onvermoede speurwerk van mej. dr. Van Eeghen, adjunct-archivaris van Amsterdam, heeft die geschiedenis nu eindelijk haar geheim prijsgegeven, zoals U in het boekje lezen kunt.

We staan hier op een plaats, waar we, met betrekking tot Rembrandt

zeggen kunnen, zoals Van Eyck het op een van zijn schilderijen deed, 'fuit hic', hier is hij geweest. Was een betere plaats denkbaar voor Wezelaar's beeld van de geïnspireerde tekenaar. 2 Hier, in dit beeld, is de meester nu weergekeerd.

Namens de beeldhouwer en namens de initiatiefnemers wil ik hier gaarne allen die meegewerkt hebben om onze plannen te verwezenlijken en om het beeld te plaatsen, hartelijk danken. Ik denk hierbij in de eerste plaats aan de gemeentelijke diensten en bedrijven, die zich bijzonder voor deze zaak ingespannen en voortreffelijk werk geleverd hebben. Eén naam wil ik noemen: die van de Utrechtse architect Salvatore, volgens wiens plannen de omgeving van het beeld ontworpen is.

Mijnheer de Burgemeester, wij zijn oprecht verheugd dat het Gemeentebestuur er in toegestemd heeft het beeld deze plaats te geven en dat U bereid bent dit geschenk te aanvaarden.

Mag ik dan Mevrouw Wezelaar verzoeken de onthulling te willen verrichten.

* * *

Nadat mevrouw Liesbeth Wezelaar-Dobbelman het kunstwerk van haar man op charmante wijze had ontsluit, klonk er een luid applaus als spontane uiting van de unanieme bewondering. Vervolgens beklom de burgemeester het spreekgestoelte:

Vier oktober zal het 300 jaar geleden zijn dat Rembrandt Harmenszoon van Rijn te Amsterdam overleed. Aan een verblijf van 38 jaar in de Amstels stad kwam toen een einde. Leven en werken van Rembrandt heeft velen sindsdien voortdurend bezig gehouden. De studie erover maakt nog vorderingen, doet ons accenten soms wat anders leggen dan we tot nu toe plachten te doen en illustreert hoe levend Rembrandt in feite ook nu, anno 1969, nog voor velen van ons is.

Amsterdam heeft beginnend in 1898 een aantal grote Rembrandt-tentoonstellingen binnen zijn poorten gehad en op die wijze velen in staat gesteld het helaas zo verspreide oeuvre van de meester zelf te aanschouwen. Ook de komende maanden wordt weer een dergelijke unieke kans geboden en het is een gelukkige omstandigheid dat deze tentoonstelling in het Rijksmuseum zo'n grote aandacht schenkt aan de tekeningen, die de meester heeft gemaakt.

Op de plaats waar wij thans bijeen zijn langs de Amstel moet Rembrandt ook zelf vaak vertoefd hebben.

Frits Lugt heeft ons in zijn prachtig werk 'Wandelingen met Rembrandt in en om Amsterdam' - dat, hoewel reeds in 1915 verschenen, niets aan actualiteit heeft ingeboet - verhaald wat de meester tijdens zijn zwerftochten buiten de wallen van de stad zoal voor ons heeft getekend. Ons wordt duidelijk dat Rembrandt bij wijze van spreken als fotograaf te werk is gegaan en ons prachtige tekeningen heeft nagelaten die de toenmaals langs de Amstel bestaande situatie voor het nageslacht heeft vastgelegd. De

reeds door mij genoemde tentoonstelling geeft er enkele prachtige voorbeelden van.

Dat ik extra aandacht van U heb gevraagd voor het tekenwerk van Rembrandt vindt zijn oorzaak in de plechtigheid, waarvoor wij hier met elkaar bijeen zijn.

Amsterdam krijgt zijn tweede beeld van Rembrandt aangeboden. Naast het nu door zijn omgeving enigszins aan het oog onttrokken beeld op het Rembrandtsplein pronkt nu op – ik mag haast wel zeggen gewijde grond – een beeld van Rembrandt als tekenaar.

Zin voor behoud van het goede uit vroeger tijd heeft het gemeentebestuur destijds doen besluiten de molen die nu als decor dient, uit de Riekerpolder hier te herplaatsen. Past naast deze een andere plaats voor een nieuw beeld van de molenaarszoon Rembrandt beter dan hier aan de oever van de Amstel?

Prof. De la Fontaine Verwey heeft U reeds verhaald over de geschiedenis van het Rembrandtbeeld uit 1852.

Gelukkig is de realisering van dit kunstwerk van Wezelaar een minder omstreden zaak geweest.

Ik dacht dat de beide, zo totaal van elkaar verschillende beelden illustreren hoe ook het denken over de mens Rembrandt is geëvolueerd; De grandeur van het beeld van Royer tegenover de sobere vormgeving door Wezelaar. De meester is in de loop der jaren meer onder ons gekomen. Zo moet hij zich ook in de landelijke sfeer van de Amstel medio 17e eeuw zelf gevoeld hebben, een Amsterdammer onder Amsterdammers.

Zo zal ook dit beeld – al is het alleen al om zijn uiterlijke verschijningsvorm – door de Amsterdammer, die de voetsporen van Rembrandt anno 1969 drukt, als een vertrouwd iets worden ervaren.

De harmonie tussen de vormgeving van het beeld en het decor waarin het zijn plaats heeft gekregen doet deze aanwinst op ons afkomen als iets wat er eigenlijk altijd al gestaan zou kunnen hebben.

Namens het gemeentebestuur zou ik allen, die aan de verwezenlijking van dit project hebben medegewerkt van harte willen danken. Ik noemde reeds de heer Wezelaar, de maker van het beeld. Uit wat ik zojuist zei zal hij begrepen hebben hoe trefzeker hij in mijn ogen de tekenaar Rembrandt heeft uitgebeeld.

Het Prins Bernhard Fonds, Bijenkorf Beheer en het Genootschap Amstelodamum hebben zich als maecenas ontpopt en verdienen onze dank voor de realisering van hun initiatief. Voor U en voor de gemeente is deze afsluiting van een aangelegenheid, die reeds jaren terug zijn oorsprong vond, een feestdag.

Niet op de laatste plaats zou ik mijn bewondering willen uiten voor wat de adjunct-stadsarchivaris Mejuffrouw Van Eeghen met grote deskundigheid en speurzin bijeen heeft weten te brengen over de geschiedenis van het huis Kostverloren, dat Rembrandt vanaf deze plaats geschetst heeft.

Haar bijdragen aan het boekje 'Rembrandt aan de Amstel' en aan het septembernummer van Amstelodamum verdienen een extra vermelding.

Drie eeuwen later is het beeld dat Rembrandt van de Amstel met zijn

omgeving vastlegde aanzienlijk gewijzigd, niet in het minst omdat de landelijke rust moest plaatsmaken voor woonbebouwing. Gebleven is echter het rustieke dat van de Amstel uitgaat.

Ik geloof dat Rembrandt, had hij nu geleefd, ook er door zou worden geïnspireerd.

Daarom is het monument op deze plaats voor ons een herinnering aan vroeger tijd, maar ook een herinnering waarvan het niet moeilijk is zich een levende voorstelling te maken.

Dat het beeld ons daarbij helpt is één van de grootste complimenten voor de schepper ervan.

Rembrandt aan de Amstel kan zich niet beter wensen.

* * *

Tot besluit van dit feestelijke gebeuren voeren de genodigden met dezelfde boot over de Amstel terug waarbij zij in vreugde het glas konden heffen op het kunstwerk, dat op de heenweg nog een droombeeld was.

S. v. W.

REMBRANDT AAN DE AMSTEL

In de ochtend van de 25e september j.l. werd bij de Rieker Molen in Buitenveldert even ten noorden van het voormalige Kalfje aan de Amstel het beeld onthuld van de geknield tekenende Rembrandt, vervaardigd door de bekende beeldhouwer Han Wezelaar, die sinds vele jaren zijn atelier heeft op het Prinseneiland. De plaats van opstelling - gesuggereerd door de schilder J. Sjollema - was niet zonder opzet gekozen: Rembrandt legde een grote voorkeur aan de dag voor de bocht van de Amstel bij het Kalfje en heeft verscheidene tekeningen gemaakt van het huis Kostverloren even ten zuiden van het begin van de Kalfjeslaan. Daar is thans aan de Amstel een strook lintbebouwing.

Het Genootschap Amstelodamum, dat met het Prins Bernhard Fonds en Bijenkorf Beheer het beeld aan de gemeente Amsterdam heeft aangeboden, heeft ter gelegenheid van de onthulling onder de titel 'Rembrandt aan de Amstel' een klein precieus boekje in oblong formaat uitgegeven, geheel gewijd aan het standbeeld en aan hetgeen Rembrandt inspireerde op de

plek waar nu zijn beeld staat. Het boekje bevat bijdragen van J. Sjollema, van prof. Mr H. de la Fontaine Verwey, de voorzitter van het Genootschap Amstelodamum, en van onze redactrice mejuffrouw Dr 1. H. van Eeghen.

Sjollema vertelt hoe in 1956, bij de herdenking van het feit dat Rembrandt vóór 350 jaar was geboren, een comité een monument voor de schilder aan Zadkine, Henry Moore of Marini wilde zien opgedragen. Maar een groep schilders heeft daar terecht bezwaar tegen gemaakt. Zou niet een landgenoot beter in staat zijn zich te vereenzelvigen met deze allereigenste Hollander? Wijlen Jan Wiegiers en de schrijver van de bijdrage (die dit uit bescheidenheid niet vermeldt) hebben toen Han Wezelaar ertoe gebracht om het waagstuk te ondernemen, dat de beeldhouwer tot een bijzonder goed einde heeft gebracht.

Prof. de la Fontaine Verwey schetst in een tweede artikel o.a. de vele moeilijkheden rondom het tot stand komen van het eerste standbeeld van Rembrandt in 1852, vervaardigd door de Belg Louis Royer. Omdat er geen geld genoeg bijeen was gebracht voor een bronzen standbeeld, kwam er op het Rembrandtsplein te Amsterdam een ijzeren beeld met een sausje! Ten sloote ziet de schrijver scherp het verschil in uitbeelding van Rembrandt door Royer en Wezelaar. Royer beeldde de kunstenaar uit zoals hij was in zijn eerste levensperiode, toen hij de idealen van de Barok aanhing en het leek of hij een Hollandse Rubens zou worden. Wezelaar geeft ons de Rembrandt uit de latere rijpere periode, uit de tijd na Saskia's dood, toen een grote verandering zich in de kunstenaar voltrok: zijn kunst werd stiller en innerlijker, de werkelijkheid ging hij met andere ogen zien.

Van historisch en kunsthistorisch belang is de derde bijdrage in 'Rembrandt aan de Amstel', bevattende de geschiedenis van het huis Kostverloren of Ruyschenstein, met zijn toren, 'sijne singelen ende boomgaerden' van de hand van mejuffrouw Dr 1. H. van Eeghen. Deze bijdrage bevat o.a. een aantal gegevens voor de datering van de talrijke tekeningen en schilderijen, waarop Kostverloren staat afgebeeld. Het weinige, dat tot dusverre over de historie van dit huis bekend was, vindt men in overzichtelijke vorm in het fraaie in 1966 door de firma Allert de Lange uitgegeven boek 'Amstelveen' van de hand van Mr J. W. Groesbeek (blz. 125/126). Hierin treft men de bijzonderheid aan dat Kostverloren in de 17e eeuw tot de nalatenschap behoorde van de koopman en regent Simon de Rijck (1565-1652). Deze overleed kinderloos en had bij testament bepaald dat zijn nalatenschap, die geschat werd op een waarde van *f* 380.000,—, in vaste goederen moest worden belegd. Deze nalatenschap, waartoe Kostverloren van 1658 tot 1696 behoort heeft, werd beheerd op de Amsterdamse Weeskamer. Het gevolg hiervan was dat mejuffrouw van Eeghen uit de bewaard gebleven papieren van genoemde Weeskamer, berustende op het Amsterdamse Gemeentearchief, de gehele geschiedenis van het huis gedurende de 16e en 17e eeuw kon reconstrueren! Merkwaardig was vooral de ontdekking, dat het bij de toren behorende woonhuis in 1658 wegens bouwvalligheid werd afgebroken, doch nog in hetzelfde jaar werd herbouwd, hetgeen een einde maakte aan de veronderstelling, dat de toren vele jaren lang zonder woonhuis aan de Amstel heeft gestaan. Treft men dus onder de

talrijke afbeeldingen van Kostverloren o.a. van Simon Frisius, Claes Jansz. Visscher, Anthonie van Beerstraten, Jacob van Ruisdael, Meindert Hobbema en Rembrandt er een aan, waarop alleen de toren voorkomt, dat kan men deze in 1658 dateren.

Nadat Kostverloren uit het bezit van de erfgenamen van Simon de Rijck was geraakt, kwam het huis cum annexis in handen van de schatrijke Manuel Levy Ximenes (baron de) Belmonte (1688-1729), resident van de koning van Spanje, een Portugese jood, die na de dood van zijn vader Francisco of Franco (baron de) Ximenes Belmonte alias Isaac van Salomon Levy Ximenes in 1713 eigenaar en bewoner was van het zgn. Hof van Belmonte aan de Herengracht 586 en sinds 1714 getrouwd was met Ester van Aäron de Pinto (1689-1741). Belmonte heeft het complex in een lusthof herschapen; Abraham Rademaker maakte er een prent van, die in 1730 gepubliceerd werd in het werk 'Hollands Arcadia of de verheerlijkte Amstelstroom'. De rijmelaar Gijsbert Tysens beschreef in hetzelfde werk het vernieuwde Kostverloren met zijn kunstig gesmeed ijzeren hek uitvoerig en vertelt, dat de Heer 'Bellemonte' hem bij een bezoek binnen nodigde, hem ont-haalde op 'virginieskruid' en 'nectarsap' en hem persoonlijk op zijn buiten-plaats rondleidde. Het bleek Tysens, dat de tuin allerlei verrassende pers-pectivische effecten vertoonde :

'De doorzichtkunde schijnt hier in haar hof te wonen,
'Zoo net is deze plaats naar hare kunst gestigt'.

Verder maakt Tysens gewag van een volière, van waterwerken (o.a. van zgn. bedriegertjes), gevoed door de enige zoetwaterbron die langs de Amstel gevonden werd, van een tempeltje met een beeld erin en van een bassin, in welks midden een ananas en op de rand waarvan vier dolfinen, die de jaargetijden droegen, waren aangebracht; uit al deze figuren spoot water. Geen wonder, dat Belmonte's weduwe bij verkoop van de buiten-plaats aan de Amsterdamse regent Mr. Jan Sautijn in 1730 een prijs van f 22.600,— wist te bedingen. De verdere lotgevallen van de buitenplaats, die in 1822 gesloopt werd, kan men in het geciteerde werk van Mr. Groes-beek vinden*.

Tenslotte wordt hier nog medegedeeld, dat het boekje 'Rembrandt aan de Amstel', dat twaalf afbeeldingen en kaarten bevat, wordt toegezonden na storting van f 4,50 op gemeentegiro B 8538 ten name van de Heer J. F. M. den Boer te Amsterdam. Leden van Amstelodamum betalen f 3,—.

H.F. WIJNMAN

---

* Verwezen wordt verder nog naar het *Amsterdamsch Jaarboekje* (1888), blz. 120/122; *Maandblad De Ned. Leeuw*, XXXVI (1918), kol. 141/143; *Jaarboek Amstelodamum*, XXV (1928), blz. 185. Over Tysens zie men J. G. Frederiks en F. J. van den Branden, *Biographisch woordenboek der letterkunde*, 2c dr. (1892), blz. 796.

DE RESTAURATIE VAN PRINSENGRACHT 333-339

Op de eerste afbeeldingen ziet men de drie huizen op de Prinsengracht bij de Reestraat, zoals zij eens waren, op de derde vrijwel in ruïne. Van 335 en 337 zijn dan alleen de bovenverdiepingen, van 339 alleen het benedenhuis in gebruik. De top van het laatste huis is verdwenen en dat gebeurde niet in verband met de restauratie, die in 1967 voltooid werd door de zorgen van Stadsherstel.

De huizen 333-337 werden geheel identiek gebouwd met gemeenschappelijke muren en goten. De huistimmerman-houtkoper Pieter Cornelisse (Rosevelt) zette ze in plaats van de oude bebouwing in 1646. Hij was al 38, toen hij in 1642 trouwde met Giertie Dircks (Daems) en reeds op 12 oktober 1648 werd hij in een eigen graf in de Westerkerk begraven. De huizen werden op 24 augustus 1649 op naam van de weduwe voor de verponding getaxeerd. De weduwe volgde haar man reeds op 16 december 1652 in het graf. Ten behoeve van de twee nagelaten kinderen, Dirk en Tietie, werd op 19 februari 1653 voor notaris van de Ven een inventaris opgemaakt. Daaruit blijkt, dat de ouders met onwelgesteld waren geweest. Ze lieten niet minder dan acht huizen na, waarvan zelfs één op de Herengracht. Daartegenover stonden echter ook flinke schulden. Zelf hadden ze in een achterhuis op de Rozengracht naast hun houthuin gewoond.

De huizen aan de Prinsengracht waren alle drie verhuurd voor *f* 360,— in het jaar. Twee van deze huizen werden op den duur verkocht: 335 op 26 april 1675 aan Bartholomeus van de Waal en 337 op 1 mei 1680 aan Claas

Gravure van *J. P. Visser Bender*, naar tekening van *J. Cats*, einde 18de eeuw (geheel rechts de Reestraat, met topgevel van het hoekhuis aldaar) Foto Gem. Archiefdienst

Claasz Post, zoals uit de latere overdrachten van 3 juli 1721 aan Pieter van Hese1 en van 28 januari 1728 aan Paulus Poursoy blijkt. Ze verschillen in die laatste jaren al erg in prijs, no. 335 deed f 4800,—, no. 337f 8900,—.

Het derde huis, no. 333, bleef veel langer in het bezit van de familie Rosevelt. Bij de dood in 1721 van Mr. Pieter van Rosevelt, die de zoon was van de bovengenoemde Dirk en van Angelica Fabricius vererfde het huis op Mr. Albert Fabricius. Het werd toen bewoond door de kunstschilder Verkolje. Ofschoon Mr. Albert Fabricius direct tot verkoop overging, hoefde Verkolje toch niet te verhuizen. De koopster was namelijk Margaretha Waldorp, weduwe van Anthony Beudeker, die op dezelfde 17 januari 1722 ook eigenaresse werd van het oude Rosevelthuis op de Rozengracht, dat zij zelf bewoonde. Uit de overdracht leren wij niet alleen, dat zij f 5500,— voor het huis op de Prinsengracht betaalde, maar ook allerlei akten kennen over de familie (van) Rosevelt, die — het blijkt al uit het 'van' erg gestegen was op de maatschappelijke ladder.

Het is aardig om daarover nog iets te zeggen. Giertie Dircks (Daems) was in 1608 geboren als dochter van Dirck Adriaensz en Aeltje Jans. De vader was schipper op het Rotterdamse veer en bij de dood van de ouders was er voor de vier kinderen een flink erfdeel. Voor de minderjarige dochterje Aeltje van 24 jaar en zoon Adriaen van 15 jaar werd op 11 juni

Prinsengracht 333 (gedeelte) – 339 Tekening Henk Schuurman 1945. Foto Gem. Archiefdienst

Prinsengracht 333-339 vóór de restauratie

Archiefdienst

1637 de helft op de weeskamer gedeponereerd. Adriaen Daem werd blijkbaar opgevoed door zijn drie oudere zusters in hun huis op de Rozengracht. Het ging hem later goed en hij leende o.a. aan zijn zuster Giertie geld, zoals uit de inventaris van 1653 na haar dood blijkt. Voor zijn handel ging hij naar het buitenland en daar trouwde hij met Magdalena Poulle. Teruggekeerd naar Amsterdam, dreef hij samen met zijn zwager Pierre Poulle Jr. zaken. Dat hij zich het lot van zijn zusters kinderen aantrok, blijkt uit het feit, dat hij het beheer over de huizen ging voeren. In 1678 stierf hij en enige jaren later bouwde zijn weduwe het huis Gunterstein te Breukelen, waarover men elders in dit nummer kan lezen.

In de 19de eeuw kregen de drie huizen rechte kroonlijsten en werden daarbij de dakvensters omhoog gebracht, zoals men duidelijk op de foto van 1967 kan zien. De 17de eeuwse huizen van de timmerman Pieter Cornelisse Rosevelt bleven echter verder grotendeels in wezen.

Het hoekhuis, no. 339, had een hele aparte geschiedenis, die pas een eeuw later zijn beslag kreeg. Op 16 februari 1699 was Adriaen Stokhoff eigenaar geworden bij twee verschillende brieven van het hoekhuis en van het huis erachter in de Reestraat. Op 28 juni 1732 werden ze door zijn dochter Maria, die getrouwd was met Arnold Vos, overgedragen voor f 9000,— aan Jan Clasen Groen, een Haagse groenschipper, die vlak daarbij woonde en ook een groentekelder had. Op 22 september 1746 werd hij in de Westerkerk begraven, Zijn dochter Neeltje was getrouwd met de meester-metselaar Martinus Tuinman. Op zijn instigatie zal men overgegaan zijn tot de verbouwing van de beide panden. Toen Grietje Jans Boldt, de weduwe

Prinsengracht 333-339 na de restauratie

Foto Gem. Archiefdienst

van Jan Clasen Groen, op 20 maart 1754 aan Cornelis Pullen voorf 14.000,— deze huizen verkocht, bestonden ze niet meer uit twee, maar uit drie percelen en werd verklaard, dat zij ze daartoe had geappropriëerd.

De twee huizen in de Reestraat, no. 32 en 30, zijn later van het hoekhuis afgescheiden en behoren niet aan Stadsherstel, maar het zijn nog aardige panden met ernaast het nog mooiere no. 28. Nu het hoekhuis weer met zijn oude topgevel prijkt, is deze reeks van huizen, die niet op de oude gemeentelijke monumentenlijst staat, toch tot een aantrekkelijk geheel geworden. De gedachte dat no. 333-337 gezet werden door de zwager en schoonzuster van Magdalena Poulle, die wat later het fraaie Gunterstein bouwde, geeft ook nog extra bekroring aan deze huizen van Stadsherstel.

I. H. v. E.

DE REMBRANDT'S IN DE VERZAMELINGEN 'HINLOOPEN'

In november 1705 maakte makelaar Jan Pietersz Zomer (1641-1724) een taxatie van de schilderijen uit de collectie van Jacob Jacobsz Hinloopen, die op 14 maart van dat jaar overleden was. Zomer was een zeer bekend kunsthandelaar (sinds 1690), die het werk van Rembrandt goed kende. Op Herengracht 470 hingen toen twee-en-zeventig schilderijen, waaronder twee Rembrandt's met name genoemd werden. Deze taxeerde hij als volgt: 'Een Samson van Rembrandt' *f* 42.— en 'Het vrouwtje in overspel bevonden van Rembrandt' *f* 2000.—. Wanneer we de *f* 2000.— van het tweede werk vergelijken met de navolgende kostbare stukken uit de verzameling, dan valt ons meteen op hoe uitzonderlijk hoog deze waardering was: 'Een Juffr. met een blompot en een turxe slaeff saemen' *f* 80,— 'Een kement vrouwtje van Metz' *f* 150.— 'St Pieters Scheepje' *f* 160,— 'Een Jagtgodin met een Satur vrugten *draegende*' *f* 400.—. (Nots. Jan Schrick, NAA no. 5652, blz. 590 ev. dd. 24-11-1705). Ook vergelijking met Rembrandt-schilderijen uit andere boedels, die door Zomer getaxeerd zijn, laat dit schilderij als een duidelijke uitschieter zien: 'Een Tronitje van Rembrandt een outmans tronie' *f* 12.— (NAA no. 4248, blz. 1383, Ao 1702), 'Een Venus en Cupido van Rembrandt' *f* 40.— (NAA no. 4720, blz. 658, Ao 1704), 'Een manstrony van Rembrandt' *f* 20,— — (NAA no. 4642, blz. 494, Ao 1706), 'Een mansportret van Rembrandt' *f* 36.— (NAA no. 4654, blz. 1116, Ao 1709), 'Een (portret) van den Hr. Andries de Graeff door Rembrandt' *f* 120.— (NAA no. 5001, blz. 486, Ao 1709), 'Een Filosooph door Rembrandt' *f* 25.— e.a. (Oud. Holl. 1916, blz. 17, Ao 1715). Het 'vrouwtje in overspel' evenaart hier de hooggenoteerde italiaanse meesters, zoals een Parmigianino en twee kapitale schilderijen (van Strozzi en 'Senibaldi'), die in de boedel van Pieter Six door Jan Pietersz Zomer respectievelijk *f* 1800.— en de andere twee samen *f* 1400.— geschat werden (NAA no. 4720, blz. 657, Ao 1704).

Het komt mij voor dat een groot deel van de schilderijen-verzameling van Jacob Jacobsz Hinloopen (1644-1705) van zijn vader Jacob Jacobsz Hinloopen (1621-1679) afkomstig was.

Jacob Hinloopen sr was gehuwd met Anna Tholincx (1622-1672), een nicht van Dr Arent Tholincx, wiens portret door Rembrandt (1656) thans op de Rembrandt-tentoonstelling te zien is (cat. nr. 17). Dr Tholincx was een zwager van Jan Six, wiens vermaarde portret door Rembrandt (1654) een ieder welbekend is. Wanneer we nu ook nog kunnen vaststellen, dat nicht Catalina Hinloopen gehuwd was met een broer van Jan Six, dan hebben wij hier met een groep vooraanstaande burgers te maken, die contacten met Rembrandt had. In ieder geval hebben Jacob Hinloopen sr,

als commissaris van de Desolate Boedelskamer, en Rembrandt elkaar ontmoet tijdens de insolventie van de schilder, en als weesmeester tijdens de afwikkeling van de erfenis van Titus. Met Jacob (sr)'s neef Jacob Fransz Hinloopen had Rembrandt te maken toen hij voor de commissarissen van de huwelijkse zaken moest verschijnen i.v.m. het proces dat Geertje Dirx tegen hem had aangespannen (1649).

Het is op 4 september 1657 dat de schilderijen van de kunsthandelaar Johannes de Renialme geveild zijn. In zijn inventaris (Urk. Rembr. no. 177) komt onder de Rembrandt's het volgende werk voor: 'Het vrouwtje in overspel f 1500.—'. Dat het 'vrouwtje in overspel' door Jacob Hinloopen of diens broer Jan Hinloopen werd aangekocht lijkt mij zeer aannemelijk, daar we, zoals we hierboven zagen, dit kapitale stuk in 1705 in de inventaris van Jacob Hinloopen jr aantreffen. Ik laat hier even in het midden wie van de broers het schilderij gekocht heeft. Tenslotte hebben wij geen document om te bewijzen dat Jacob Hinloopen sr een schilderijen-verzameling had (hetgeen wel waarschijnlijk is, daar dit, zoals verder zal blijken, een familie-hobby was.) Van Jan Hinloopen is dit wel bekend; uit zijn verzameling zullen we later werken in de collectie van Jacob jr terugvinden.

Vermoedelijk is kort na 1705 een deel van de verzameling Hinloopen geveild, want Arnold Houbraken vertelt ons in zijn levensbeschrijving van Rembrandt (1718), dat 'het stukje 't Vrouwtje in overspel bevonden, genaamt' bij Willem Six hing. Willem Six (1662-1733) was het collectioneren niet vreemd als broer van Pieter Six en neef van Jan Six, die beiden vermaarde verzamelaars waren. Na de dood van deze kunstminnende vrijgezel werd zijn kabinet op 12 mei 1734 geveild, waarbij 'Het Vrouwtje in Overspel' sig voor Christus vertoonende, door Rembrand van Rijn, zijnde het beste dat ooit van hem gezien is' voorf 2510.— door de familie Six werd terug gekocht. Daarna bleef het tot 1803 in hun collectie, om na een korte omzwerving in 1824 in de National Gallery in London te belanden. Daar staat het thans beschreven onder cat. nr 45: 'The woman taken in Adultery' (Bredius no 566, paneel 84 x 65 cm – gesigneerd: Rembrandt f 1644).

Rembrandt heeft hier Johannes VIII 2-9 in beeld gebracht: – De schriftgeleerden en Farizeeën brachten een vrouw, die tijdens overspel op heterdaad betrapt was, voor Christus en vroegen Hem of zij niet gestenigd diende te worden volgens de Wet van Mozes. Waarop Jezus antwoordde: 'Wie van u zonder zonde is, werpe het eerst een steen naar haar' en hij ging zitten en schreef op de grond. Dit tafereel speelt zich af in de immense ruimte van de tempel, waar het licht de kleine figuur van de vrouw in het wit gekleed omspeelt, terwijl een menigte Christus omstuwt, trachtend Hem haar misdaad duidelijk te maken. Op de achtergrond verricht de Hoge Priester in een pracht van barbaars goud zijn rechterlijke arbeid; wel een groot contrast met het eenzame vrouwtje en de weinig geïnteresseerd luisterende Christus.

Uit de gedichten van Jan Vos leren wij een deel van de verzameling van Jacob's broer Jan Jacobsz Hinloopen (1626-1666) kennen. In een van zijn verzen bezingt hij diens 'Haman bij Hester en Assueer te gast Etc. door Rembrandt geschildert':

'Hier ziet men Haman bij Asueer en Hester eeten.
 Maar 't is vergeefs, zijn borst is vol van spijt en smart.
 Hij bijt in Hesters spijs: maar dieper in haar hart.
 De koning is van wraak en raazerij bezeeten.
 De gramschap van een Vorst is schriklijk alsze raast.
 Die alle mannen dreigt, wordt door een vrouw verbaast.
 Zoo stort men van het top in 't dal der teegenspoeden.
 De wraak die langzaam komt gebruikt de wreedste roeden.'
 (Alle de gedichten van Jan Vos (1662), uitg. 1726, blz 360).

In het Puskin Museum te Moskou hangt een doek van Rembrandt, dat geheel aan deze beschrijving beantwoordt (Bredius no 530 - 71,7 x 93 cm - gesigneerd: Rembrandt f 1660). Jan Hinloopen zal persoonlijk zijn 'Hester en Assuerus' op de Rozengracht bij Rembrandt gekocht hebben. Hij moet niet weinig verguld geweest zijn met deze aanwinst en hem trots aan zijn vrienden hebben laten zien. Het zal bij die gelegenheid geweest zijn dat Jan Vos zijn 'Hester en Assuerus' op rijm zette. Arnold Houbraken was dit vers bekend en hij nam het op in zijn levensbeschrijving van Rembrandt (1718). Jammer genoeg vertelt hij ons niet waar het stuk toen hing. Het zal wel bij Jan's dochter Sara Hinloopen (1660-1749) geweest zijn en via haar in 1749 bij de familie Geelvinck terecht gekomen zijn. Deze kinderloze weduwe had in haar testament de familieleden van haar eerste echtgenoot (Nicolaas Geelvinck, Heer van Castricum (1706-1764) en zijn zusters) tot universeel erfgenaam gemaakt (Nots. Johannes Beukelaar, NAA no 11104, acte 11, dd 9.1.1747). In de collectie Geelvinck is het stuk met lang blijven hangen, want op 25 augustus 1760 werd in Den Haag de verzameling van de schilder Gerard Hoet geveild. Onder catalogus nummer 45 komt daarin voor: 'Ahasveros, Ester en Haman aan tafel: schoon van ordinantie en uitvoerig door (Rembrandt): hoog 28, breed 37 duimen. Gekomen uit het Kabinet van den Heer Geelvinck'. Het bracht toen f 185.— op.

In zijn biografie van de vermaarde meester haalt Arnold Houbraken een tweede Rembrandt uit de verzameling van Jan Hinloopen aan (De Groote Schouwburgh der Nederlandsche Konstschilders en Schilderessen, deel 111, blz 260): 'En Ik heb opgemerkt, dat hij in zijn vroegen tijd meer gedult gehad heeft om zijne konststukken uitvoerig te bewerken dan daarna. Onder verscheide bewijs stalen is dit inzonderheit aan dat stuk te zien dat bij de naam van St. Pieters sloopje bekend is, 't geen veel jaren in 't kabinet van den Heere Jan Jacobzen Hinloopen, voorheen Schout en Burgermeester tot Amsterdam, gehangen heeft, want de werking der beelden, en weezens trekken zijn daar zoo natuurlijk naar de gesteltheit van het geval uitgedrukt als te bedenken is, daar benevens veel uitvoeriger geschildert als men gewoon is van hem te zien'.

Het is een hele verrassing om dit schilderij weer aan te treffen in de inventaris van Jan's neef Jacob Hinloopen jr, waar wij het al gevonden hebben onder zijn kostbaarste werken; echter zonder vermelding van de schilder: 'St. Pieters *Sloopje* f 160.—. Deze ontdekking is wel heel aardig.

maar nu klopt er iets met! Waarom maakte Jan Vos geen gedicht op dit mooie stuk van Rembrandt; een schilderij dat de 17e en 18e eeuw, zoals wij hierboven zagen, veel hoger waardeerde dan wij dat nu doen. Laten wij de bovenstaande aanhaling uit Houbraken hier eens nader onder de loupe nemen; en wel de zinsnede: ‘ ’t kabinet van den Heere Jan Jacobzen Hinloopen, voorheen Schout **en** Borgermeester tot Amsterdam.’ Is Jan Hinloopen wel schout en burgemeester geweest? Hij stierf al op veertig-jarige leeftijd; een wel jonge leeftijd om het al tot burgemeester gebracht te hebben. Schepen (1661) werd hij wel, maar geen schout noch burgemeester. Houbraken vergist zich hier duidelijk, want hij bedoelde niemand anders dan Jacob Jacobsz Hinloopen jr, die hoofdschout (1691-93) en burgemeester (1694) van Amsterdam was. Bij hem heeft Arnold Houbraken het nooit gezien, want hij vestigde zich pas in 1709 - 10 in Amsterdam. Hij heeft vermoedelijk van de toenmalige eigenaar (1718) gehoord, dat hij het verworven had uit het kabinet-Hinloopen. De verzameling van Jan Hinloopen was kennelijk nogal bekend geweest; of vergiste Houbraken zich, omdat hij het vers van Jan Vos had aangehaald. Zo nauwkeurig als hij Rembrandt vond was hij zelf dus niet, Het staat voor mij hiermee wel vast dat het ‘St Pieters Scheepje’ nooit bij Jan Hinloopen is geweest, maar bij zijn neef Jacob Hinloopen jr. Of het stukje reeds langer in de familie was blijft een vraag. Hier wil ik er alleen nog op wijzen, dat in 1644 op de Hoff van Tymen Tacobsz Hinloopen (1572-1637) ‘Grooten Oud-Bussum’ in het Gooi een ‘St Pieters Scheepje’ hing (NAA no 969, blz 972).

In 1752 is het stuk opgenomen in het kabinet-Braamcamp als: ‘De Zaligmaker met zijn Apostelen in ’t schip’ en tegenwoordig als: ‘Christ in the storm on the lake of Galilee’ in Boston (Bredius no 547 - 159,5 x 127 cm - gesigneerd: Rembrandt f 1633).

Tot nu toe leerden wij reeds verschillende leden van het geslacht Hinloopen kennen, die hun huizenrijklijk met schilderijen gestoffeerd hadden: Jan, (Jacob sr), Jacob jr en hun nicht Catalina. Zij behoorden allen tot de tak Hinloopen van wie menige generatie op het Amsterdamse kussen heeft gezeten. Zij hadden een doopsgezind georiënteerde neef Michiel Tymensz Hinloopen (1619-1708), die bekendheid geniet vanwege zijn grote prentenverzameling. In 1708 vermaakte hij, uit bezorgdheid **voor** zijn unieke collectie, waarin 7034 prenten en tekeningen waren opgenomen, deze aan de stad Amsterdam. Zijn verzameling is thans ondergebracht in het Rijksprentenkabinet. De unieke Hercules Seghers etsen daaruit zijn wijd vermaard en waren nog onlangs op een prachtige expositie, die aan zijn etsen gewijd was, te zien. De heer J. Z. Kannegieter schreef in 1928 in Oud-Holland (blz 123 ev en 221 ev) een uitvoerig opstel over deze vrijgezel. Bij bestudering van dit artikel viel mij op, dat Michiel Hinloopen alleen zijn prentenverzameling aan de stad vermaakte, en de schilderijen met. Vergelijking van zijn boedel-inventaris (Nots. A. Eibergen, NAA no 7365, blz 54 ev, dd 20/21.3.1709) met die van zijn moeder Anna Michielsdr Varlaer (Nots. Laurens Lamberti, NAA no 969, blz 959 ev, dd 9.4.1644) bracht aan het licht, dat vrijwel alle schilderijen van Michiel Hinloopen

van zijn ouders afkomstig waren. Deze hingen zelfs veelal nog op dezelfde kamer in hun huis Kloveniersburgwal 31 (naast het Trippenhuis). Michiel was geen collectionneur van schilderijen; zijn voorliefde ging uitsluitend uit naar prenten, gravures, tekeningen etc. Zijn schilderijen waren dus min of meer familiebezit. Michiel is misschien wel op zijn reis naar Florence en Rome prenten gaan verzamelen als souvenirs. Deze waren tenslotte makkelijker te vervoeren dan schilderijen en hij had er een rijke keus. In Amsterdam teruggekeerd heeft hij daar het verzamelen voortgezet. Kannegieter wijst er in zijn artikel op, dat er een grote overeenkomst bestaat tussen de kunstboeken van Hinloopen en Rembrandt; hij veronderstelt dan ook dat Michiel in december 1658 in 'De Keizerskroon is gaan kijken naar de prenten toen deze geveild werden-is hij er met lege handen vertrokken? Rembrandt zelf is in ieder geval zeer slecht vertegenwoordigd geweest; alleen een 'Ecce Homo' van de grote meester komt er tussen de etsen voor. Ik wil het er op houden dat Michiel Hinloopen door zijn italiaanse reis blijvend beïnvloed is. Hij verzamelde sindsdien voornamelijk italiaanse meesters, naast hollandse als b.v. Goltzius, Heemskerck, Seghers (hoewel wij zijn etsen nu hoger waarden, komen ze in Michiel's verzameling in het 51e boek voor; het voorlaatste!), waarvan hij er misschien wel enkele uit Rembrandt's bezit verwierf. Daarnaast bezat hij o.a. een fraaie italiaanse bibliotheek. De afbeeldingen van romeinse beeldhouwwerken, ruïnes, tempels, triomfbogen e.a. in de eerste boeken van zijn verzameling, moeten voor hem een soort 'foto-album' van zijn italiaanse reis geweest zijn.

S. A. C. DUDOK VAN HEEL

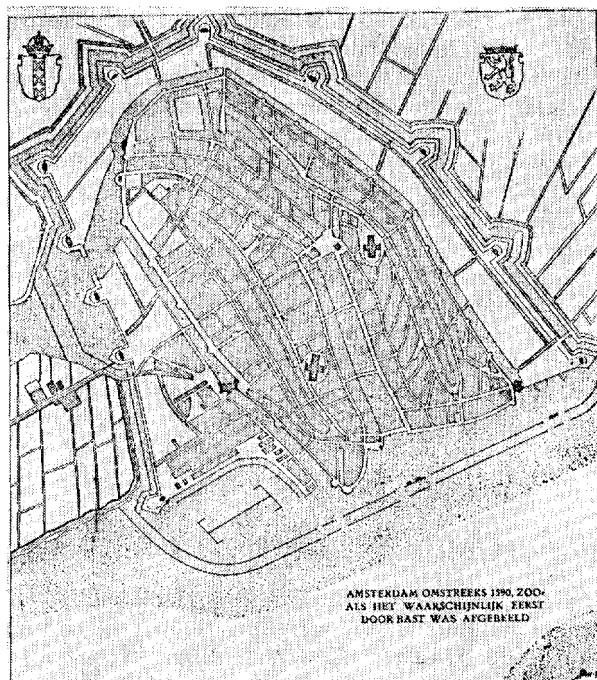

DE BOCHT IN DE BREESTRAAT

In het 16e jaarboek van dit genootschap (1918) heeft Prof. Dr C. P. Burger een bijzonder interessante studie geschreven over de omwalling van Amsterdam van 1585. Hij deed dit naar aanleiding van een nauwkeurig onderzoek naar de diverse staten van de kaart van Bast en komt daarbij tot de conclusie dat er behalve de oudst bekende druk van deze vogelvluchtkaart nog een eerdere versie moet zijn geweest hetgeen ook blijkt uit diverse zinsneden in de schepenresoluties van die jaren. Als samenvatting geeft dan Prof. Burger op blz. 35 een stadsplattegrond zoals deze er waarschijnlijk zal hebben uitgezien omstreeks 1590. Hij schrijft daarbij wel:

'Hoe hebben wij ons nu de tekening van den wal met de bastions op de eerste uitgaaf van de kaart (van Bast) voor te stellen? In hoofdzaak ongeveer als de latere oostelijker gelegde wal, maar met niet 200 breede singelgracht, misschien ook met iets kleinere bolwerken. En er zijn er maar drie geweest, om Montelbaan, op den Sint Anthonisdijk en zuidelijker in den Amstel. De lijn van den wal is met zekerheid aan te geven; ze is blijven bestaan, het is de westkant van Oude Schans en Zwanenburgwal. Van de bolwerken zal het noordelijke juist den ouden Montelbaanstoren omsloten hebben, en wanneer we van dezen toren, dien we bij Cornelis Anthonisz. als een grooten sterken vestingtoren afgebeeld zien, bij Bast maar een vormloozen, lagen romp terugvinden, dan ligt dit zeker daaraan, dat hij in 1585 verlaagd is tot den rang van wachthuis of magazijngebouw in het bolwerk, en niet daarboven uit mocht steken. De ligging

van het bastion op Sint Anthonisdijk is ook precies aan te wijzen: Bast heeft even buiten de lijn van den weer afgegraven wal twee kleine wachthuisjes aan den dijk laten staan, die juist in het bolwerk moeten hebben gelegen. Voor den aanleg van de singelgracht om deze bolwerken heen, zal de Kadijk hier en daar iets verder gelegd hebben moeten worden, en bij den Sint Anthonisdijk zal evenals bij den Haarlemmerdijk de toegang ter zijde om het bolwerk heen aangebracht geweest zijn met een brug over de gracht. Eerst bij het weggraven van het bolwerk is zeker die breede strook aan weerszijden van den dijk tot land gemaakt, die later weer gediend heeft om er de schutkolk van de Sint Anthonissluis in te bouwen.'

Het kaartje wordt hier nogmaals afgedrukt omdat daarop te zien is hoe de Anthonisdijk met een kennelijk latere wijziging van het oorspronkelijke tracé om het bolwerk van de nieuwe Anthonispoort werd geleid. Dat Prof. Burger het bij het rechte eind had, wordt duidelijk wanneer men kennis neemt van de kohieren van de verkochte erven in de omgeving van de nieuwe Anthonissluis. Men vindt dan huizen, die met hun voorgevel aan de Anthonisdijk staan op de plaatsen, waar de straat nog deze naam draagt en ook daar waar wij van Jodenbreestraat spreken. Daar tussen in liggen een aantal erven die aangeduid worden te liggen 'aan de nieuwe zeedijk' en die nieuwe Zeedijk kan onmogelijk iets anders geweest zijn dan het stuk van de dijk dat opnieuw is aangelegd toen de bovengenoemde bocht in de dijk werd rechtgetrokken nadat het bolwerk was gesloopt. Zonder een kaart die Prof. Burger zo node miste is er dus toch nog een bewijs mogelijk.

J. G. KAM

VAN DE BOEKENTAFEL

GUNTERSTEIN, EEN RIDDERHOFSTAD AAN DE VECHT, DOOR L. A. QUARLES VAN UFFORD. BREUKELEN 1969. VERKRIJGBAAR BIJ DE UITGEVER MARTINUS VAN KRALINGEN TE BREUKELEN VOOR f 4,90 (BIJ TOEZENDING f 5,90).

Op de omslag van dit boekje staat in kleuren een stuk van het oude 17de eeuwse gobelin, dat de muren van de grote zaal siert. En iedereen, die het boekje bij mij ziet liggen, grijpt er direct naar. Het is door de schrijver opgedragen aan de rij van vrouwen, die sinds 1681 de huishouding op Gunterstein bestierden en daarmee ook aan zijn eigen vrouw, die het uitnemende denkbeeld had om dit gobelin op de omslag te laten afbeelden.

Men vindt hier chronologisch gerangschikt, te beginnen met 1386, de belangrijkste stukken en personalia betreffende de eigenaren en bewoners van het befaamde huis te Breukelen aan de Vecht, waaronder ook Oldenbarneveldt hoorde. De Amsterdamse geschiedenis van het huis neemt een aanvang na de oorlog van 1672. Toen werd het huis verwoest door de Fransen. Magdalena Poulle, de rijke kinderloze weduwe van Adriaen Daem - over wie men elders in dit nummer meer vindt - verwierf de ruïne en landerijen in eigendom en liet een nieuw huis bouwen. Op 1 november 1680 legde haar neefje Pieter Poulle de eerste steen en van 1680 tot 1681 werd het huis gebouwd. Magdalena Poulle was regentes van het Walenweeshuis, dat enige jaren eerder fraai was opgetrokken aan de Vijzelgracht te Amsterdam door de architect Adriaan Dortsman. Hij moet ook de opdracht van haar hebben gekregen om dit huis aan de Vecht te zetten. In een schoorsteenstuk van de schilder David van der Pla(e)s, die na de dood van Dortsman met diens huishoudster en -tevens erfgename trouwde, ziet men Magdalena Poulle en haar neefje Pieter met een kaart van de tuinaanleg afgebeeld, op de achtergrond het huis in de steigers. De kleine Pieter was bestemd om alles te erven, maar hij stierf 7 jaar oud. Op 12 februari 1697 maakte Magdalena Poulle haar testament voor de Amsterdamse notaris Dirk van der Groe en bepaalde, dat het huis Gunterstein met de meubelen erin en de landerijen,

die erbij hoorden, ten eeuwige dage in de familie moest blijven.

Dergelijke testamenten zijn heel vaak verleden, maar ik ken geen ander voorbeeld, dat zo'n testament heden nog wordt nageleefd. Toen Magdalena Poulle in 1699 stierf, werd zij opgevolgd door haar broer Benjamin. Na diens dood was het in 1711 Maria de Bordes, wier moeder een Poulle was geweest, die op Gunterstein haar intree deed. Zij was getrouwd met Ferdinand van Collen en vijf generaties - alle Ferdinand geheten - zouden de traditie voortzetten. De dochter van de laatste Ferdinand trouwde in 1844 Daniel Willink en na haar dood in 1853 was het de familie Willink van Collen, die op Gunterstein zetelde. Toen in 1935 de laatste Willink van Collen stierf, volgde de enige neef, Jhr. Dr. Louis Quarles van Ufford, op. Om het voortbestaan van Gunterstein mogelijk te maken werd op 31 december 1952 een stichting in het leven geroepen en daaraan is het te danken, dat het testament van Magdalena Poulle van 1697 nog steeds kan worden nageleefd en dat het unieke Gunterstein in de oude toestand blijft voortbestaan.

De heren en vrouwen van het in 1680 herbouwde huis woonden tot 1883 toe vrijwel steeds in de wintermaanden in Amsterdam. Het fraaie buitenhuis doet denken aan een Amsterdams grachtenhuis - met uitzondering van de ramen in de beide lange zijden - en het huis Gunterstein is dan ook eigenlijk niet alleen een stukje Utrechtse, maar eveneens een stukje Amsterdamse geschiedenis.

De leden van Amstelodamum zullen ook stellig geïnteresseerd zijn in dit bijzonder aardig boekje over het huis. Aan het einde vindt men een overzicht van de heren en vrouwen van Gunterstein, van de families Poulle, van Collen, Willink en Quarles van Ufford en van de bezittingen vallend onder Gunterstein, dit alles besloten door een register. Behalve de afbeeldingen van het huis en omgeving treft men de portretten van de eerste generatie van elk nieuw geslacht aan. Maar op Gunterstein zelf hangen uiteraard nog steeds alle eigenaren en bewoners aan de muren.

I. H. v. E.

HELPEN TOEN-NU-STRAKS, GEDENKBOEKJE
BIJ HET VIJFTIGJARIG BESTAAN VAN DE
STICHTING 'HULP NA ONDERZOEK', REGU-
LIERSGRACHT 18, AMSTERDAM, 1969.

In het artikel van dr. Johan E. Elias, getiteld: De Amsterdamse ter Meulens, jeugderinneringen, gepubliceerd in ons jaarboek van 1961, is op de bladzijden 51 en 52 sprake van het werk, dat Johanna ter Meulen deed ter verwezenlijking van de sociale plannen van de heer Willem Spakler, met wiens dochters zij bevriend was. Het boekje, dat nu voor ons ligt, richt de aandacht op Willems broer Fredrik Johann Spakler (1843-1919), eveneens suikerraffinadeur en vervuld van een even diep sociaal verantwoordelijkheidsbesef. Op

grond van door hem gemaakte testamentaire beschikkingen werd op 22 december 1919 de Stichting 'Hulp na Onderzoek' opgericht met als doel het verlenen van geldelijke steun tot oprichting, uitbreiding of instandhouding van verenigingen of stichtingen welke doel is van menslievende of liefdadige aard. Behalve een kort schets van F. J. Spaklers leven en werk geeft het boekje een overzicht van de in een halve eeuw door zijn stichting verleende hulp, van de financiën en de gevolgde werkwijze. Statuten en lijst van bestuursleden zijn als bijlagen toegevoegd. Bij de goed gekozen illustraties is de tekening die Jan Veth in 1913 maakte van F. J. Spakler.

MR J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

ERRATUM

Op pagina 211 is de naam van de schrijfster van het artikel over Rembrandts portret van Anslø, ondanks goede kopij, fout gezet. In plaats van L. C. J. Frederichs dient men te lezen: L. C. J. Frerichs.

De drukkerij biedt U hiervoor zijn verontschuldiging aan.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

NAJAARSEXCURSIE

De leden worden zaterdagmiddag 29 november a.s. te twee uur in de gelegenheid gesteld tot bezichtiging van de Suikerfabriek 'Holland' (westelijke ingang) te Halfweg (Haarlemmerstraatweg 7).

Uit Amsterdam komende kan men ongeveer 300 meter voorbij de fabriek de auto parkeren op een door borden aangegeven terrein. Van het busstation der NZHVM op de hoek Elandsgracht en Marnixstraat vertrekt iedere tien minuten een bus van lijn 80 (richting Zandvoort), die na een rit van twintig minuten stopt nabij de Suikerfabriek.

Belangstellenden gelieven zich — onder vermelding van het al dan niet medenemen van een introducée — vóór 20 november a.s. *uitsluitend schriftelijk* op te geven bij de heer L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124, Amsterdam-Z. Voor deze excursie worden geen deelnamekaarten toegezonden.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum : secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Sophialaan 18, contributie leden minimum f 15,—, donateurs f 20,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactie maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590. Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

56e JAARGANG - NUMMER 10 - DECEMBER 1969

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

56e JAARGANG

DECEMBER 1969

DE AMSTEL EN REMBRANDT

De Amsterdammer, nieuwsgierig naar het 'beeld' van de nieuwe Rembrandt in brons bij de Kalfjeslaan, zal in deze mooie herfst er goed aan doen eens langs de Amsteldijk te wandelen, Niet alleen om naar Rembrandt te kijken, maar ook om met eigen ogen te zien wat de schilder naar de Amstel deed trekken.

Het is eigenlijk een wonder, men kan er in Amsterdam niet dankbaar genoeg voor zijn, dat de Amstel zo dicht bij de stad al die honderd jaren na Rembrandt zijn landelijk karakter zo gaaf behouden heeft, nog voor een belangrijk deel even mooi in het polderland ligt als vroeger, aan beide boorden het groene boerenland. Amsterdam moet bij haar stadsuitbreiding de Amstel bewust in tact hebben willen laten. En dit geldt ook voor de aangrenzende gemeenten van Ouder- en Nieuwer Amstel, wat lintbebouwing van villa's in laatstgenoemde gemeente dan uitgezonderd.

Vooralszoon bezuiden de Kalfjeslaan moet de Amstel er 'n 300 jaar geleden ook dit beeld getoond hebben. Waar vroeger Het Kalfje stond ziet men de Amstel in al zijn majesteit op zich af komen, het is de rivier die in wonderlijk mooie bochten naar zee stroomt, een oer-beeld, altijd weer anders groots, de wijidheid van het water waarop het licht in dit seizoen zo breed rust, de oevers van de beide dijken links en rechts ver weg, even een speelse ronding waar achter wat geboomte de boerderij Klarenbeek ligt, de Amstel heeft hier een allure die voor die van onze Grote Rivieren niet onderdoet.

Waarom kijkt de nieuwe schetsende Rembrandt hier aan voorbij ? Hij heeft zich afgewend van die heerlijke bocht en lijkt iets te schetsen waar niets is en nooit iets geweest is: pal aan de overkant, een recht en saai stuk Amsteloever!

Het is waar, het uitzicht naar het Zuiden wordt belemmerd door een lege vrachtvaarder die daar nu al maanden in die bocht bij 't Kalfje ligt, als ongeladen schip hoog op het water. Indien de bronzen Rembrandt de rivier met zijn blik gevolgd zou hebben, dat schip als sta in de weg zal toch wel èens verdwijnen, zou hij niet alleen de ruïne Kostverloren missen,

maar ook de oude behuizing 't Kalfjen', die aardige uitspanning, waaraan wij allemaal zelf zulke lieve herinneringen hebben. Zij kon, doordat Amsterdam verzuimde haar op de voorlopige lijst van monumenten te zetten, een paar jaar geleden gesloopt worden! Misschien heeft beeldhouwer Han Wezelaar daarom zijn Rembrandt het hoofd maar liever laten afwenden.

Wij wandelen in gedachten met Rembrandt mee terug naar de stad. Dat dwingt wat meer op te letten, dingen te zien die ons anders ontgaan. Nu wij eenmaal gezien hebben dat de Amstel vòòr alles zijn grootste loop van grote rivier is, zijn wij extra gevoelig voor ook maar de geringste aantasting ervan. Zo bijvoorbeeld een stuk oever aan de Ouderkerkerdijk, waar een flauwe bocht is rechtgetrokken door puinstorting over een diepte van wel 5 m ten behoeve van de vrachtauto's van een veevervoerbedrijf. Gaat dat zo maar? Nog wat verder, bij de Jan Vroegopsingel, waar kennelijk vuilophaalwagens hun complete inhoud aan de oever schijnen te ledigen.

Aan de overkant is helaas ook iets beschamends. Het gaat Rembrandt niet aan, maar ons wel. Bij Zorgvlied, ter hoogte van de Ringspoordijk staat een vlaggestok en daarnaast een paar bloembakken. Dit is de plaats waar in de laatste oorlogswinter 51 Nederlanders voor Duitse vuurpeletons hun leven lieten. Geen woord herinnert aan het offer dat zij op een paar meter van het vrije, brede water brachten!

Moge Amsterdam dit verzuim alsnog goedmaken. Wààr ook op straten en pleinen verzetsstrijders vielen verrees een passend monument. Dit moest toch zeker niet alleen omdat omwonenden, al of niet getuigen van het gebeuren, dit eisten, Waarom dan ook niet aan de Amstel, ook al werd daar de verschrikkelijke daad, behalve misschien door een toevallige voorbijganger, door niemand gezien?

Rustig wandelen langs de Amsteldijk is 't nu niet bepaald, maar het gaat en hopelijk komt hier overal nog eens een snelheidsbeperking; 50 km is op deze moeilijke dijk al hard genoeg, al is het alleen maar om de fietsers ook een kans te geven. Hoe dankbaar moet feitelijk de Amsterdammer zijn, dat ten behoeve van het wegverkeer er niet langs de Amstel minstens een 4-baans weg met rechttrekking van bochten enz. is aangelegd, een secundaire weg naar de stad, die de Amstel hopeloos verknoeid zou hebben. Die dank komt dan in de eerste plaats de Provinciale Waterstaat toe onder wier beheer de Amstel valt.

Langs de Omval, altijd nog een van de boeiendste stukken Amstel, de stad in. Hoe verder wij komen hoe rommeliger. Lange rijen woonboten en vooral als dat oude vrachtschepen zijn, zoals er bij de Magere Brug een paar liggen, de Werkschuit o.a. jammer genoeg, die geen lading in hebben en daardoor meters boven de wallekant uitsteken en alle zicht op het water wegnemen, vormen zij op hun manier een naar soort 'lintbebouwing'. Er liggen ook heel wat rommelschepen, halve wrakken vaak, tussen. Wij denken dat Rembrandt wel met ons mee gaat als wij ons boos maken over die verwaarlozing van de Amstel-oevers. Niets er van, zo lang hij het water maar kan zien, is voor hem die armzalige toestand wel schilderachtig en hij maakt de ene schetst na de andere.

Ergens heeft hij nog wel gelijk ook, Amsterdam is nu eenmaal een grootse,

maar ook wat morsige stad en uiteindelijk wordt door die verwaarlozing het wezen van de Amstel niet blijvend aangetast. Dat doet ook de weinig fraaie toestand bij 'Amstelhof' niet, waar het gaan langs de Amstel nu al 'n jaar of 5 onderbroken is: de brug over de Nieuwe Herengracht werd gesloopt en is nog steeds niet vervangen. En dat terwijl de afdeling Bruggenbouw van P.W. voor elders steeds weer nieuwe bruggen op de teken-tafels zet.

Toch schuilt er wel een gevaar in. Indien wij alles maar slikken wat er met de Amstel gebeurt, dan zou die onverschilligheid van de burgerij de Overheid er toe kunnen brengen dingen met de Amstel te doen die nu beslist nièt door de beugel kunnen.

Wij zijn intussen met Rembrandt op de Blauwbrug aangekomen. Steeds dachten wij eerder hier is de rivier het mooist, maar vanaf die brug de loop van de rivier volgend, dicht langs de oude huizen naar het westen buigend, het 's Gravelandse Veer aan de rechteroever, de scheepvaart hier midden in een stuk oud-Amsterdam, hier is het hele water als totaliteit onmisbaar. De breedte zoals die nu is is het besliste minimum en men hoeft geen Rembrandt te zijn om te weten dat demping van een stuk aan de linkeroever, liefst 10 m tot aan de Halvemaansteeg het beeld van oud Amsterdam heel wezenlijk zou schaden en voor wie van zijn stad werkelijk houdt onaanvaardbaar is. Een brede verkeersweg in complete disharmonie met de hoogte van de huizen, teneinde een zeer twijfelachtige oplossing van het verkeersvraagstuk te bereiken! met op een verre achtergrond de wensdroom dat een metro ons redden zal . . . moge Amsterdam alsnog tot bezinning komen!

Amsterdam. 8 november 1969

E. J. ZEEGERS

DE WEDUWE VAN JAN HEYKENS

Uit Alkmaar berichtte Mr. J. Belonje, dat hij bij een onderzoek in de begraafregisters van de Groote- of St. Laurenskerk toch nog op 25 september 1626 een kind van Jan Heykens en op 28 december 1638 de weduwe van Jan Heykens genoteerd vond. Van de voormalige ontvanger, die zelf tussen deze twee data overleden moet zijn, vond hij geen spoor. Het sterfjaar 1641, dat Elias opgeeft, is dus zeker onjuist, want in ieder geval overleed Jan Heykens eerder dan zijn echtgenote.

HET POURTRAIT VAN MIJN VAEDER

In de 17de eeuw was onder de Rembrandtetsen een portret bekend van de concierge Haringh, zoals blijkt uit de opgaaf van Florent le Comte van 1699. Valerius Röver bezat in de eerste helft van de 18de eeuw Rembrandts etsen van de jonge en oude *afslager* Haringh.

In ons jaarboek van 1929 publiceerde prof. dr J. T. van Bemmelen een portret van de concierge Thomas Haringh uit het familiealbum de Moor. De geportretteerde was wat jonger, maar vertoonde duidelijk gelijkenis met de oude Haringh van de ets, die tot dusverre meestal Jacob Thomasz Haringh was genoemd. Dat was zeker onjuist: Thomas' vader en zoon hadden de naam Jacob gedragen. Professor van Bemmelen kwam tot de conclusie, dat Thomas waarschijnlijk identiek was met de oude Haringh, zijn zoon Jacob vermoedelijk met de jonge Haringh. Hij voegde daar nog aan toe: 'De sombere gemoedsgesteldheid, die uit het gelaat van den jongen Haaring spreekt, is men dan geneigd in verband te brengen met de veeljarige geestverstoring zijner zuster Maria.'

Mr. W. F. H. Oldewelt bracht in het volgend jaarboek uitvoerige gegevens over de concierges Jacob Huygen (of Haringh) en zijn zoon Thomas Haringh. Ze waren niet alleen concierge, maar ook afslager van de executoriale verkopen. Als concierge zetelden ze op het stadhuis, maar Thomas leefde daar op grote voet, zelfs op te grote voet, want bij zijn dood waren er enorme tekorten. Zijn zoon Jacob was niet in het ambt opgevolgd, maar advocaat in Utrecht geworden.

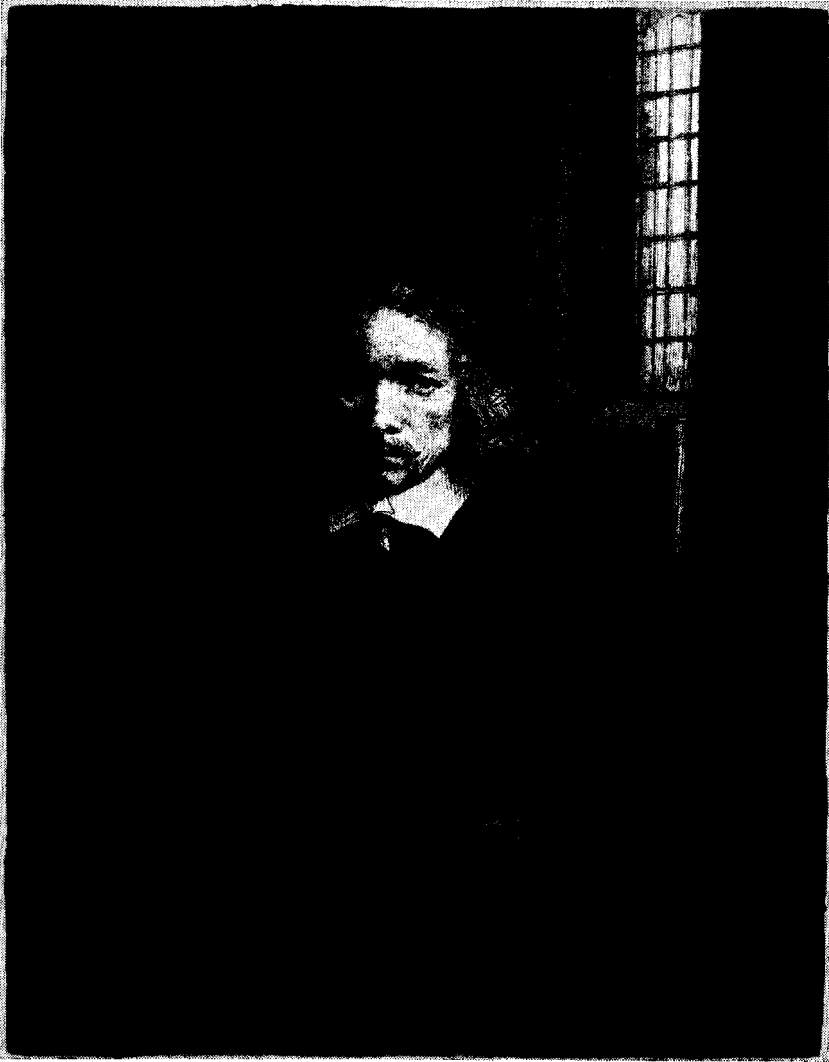
Dit klopte dus niet met de 18de eeuwse benamingen, maar toch bleef de naam van de advocaat Mr. Jacob Haringh met de ets verbonden, nu al veertig jaar lang. Bij mijn onderzoekingen naar het Sint Lucasgilde, die ik in het jaarboek 1969 publiceerde, bleek mij echter, dat een andere tak van de familie Haringh ook in het afslagersambt was vertegenwoordigd. Het artikel is lang en niet gemakkelijk te lezen, zodat ik geloof goed te doen, hier het belangrijkste te herhalen.

In 1639 was een veel jongere achterneef van Thomas Haringh, genaamd Pieter Haringh, zijn vader opgevolgd als afslager van de gewone verkopen. Hij was in 1609 geboren en dus nog vrij jong, maar nam ondanks zijn jeugdige leeftijd bij kunstveilingen een belangrijke plaats in. Tot 1681 was hij in functie en begin 1682 werd hij opgevolgd door zijn zoon Jacob, die tot zijn dood in 1725 afslager bleef. Ik was uiteraard geneigd om in Pieter Haringh de jonge afslager van de ets te zien, maar durfde dat niet zondermeer te zeggen, nu de Utrechtse advocaat al veertig jaar in verband met de ets genoemd was.

Tevergeefs zocht ik naar een inventaris van deze Pieter of van zijn zoon Jacob, die eventueel een bewijs zou kunnen leveren. Tenslotte beeldde ik een detail van de ets wel af, maar liet in het midden wie de ge-

portretteerde was. Hier kom ik met de volledige ets met, voor zover mij bekend, de eerste maal als onderschrift: Pieter Haringh.

Kort geleden vond ik namelijk bij toeval toch nog een inventaris. De afslager Jacob Haringh was in 1707 gescheiden van zijn echtgenote, Barbara Elsevier, de dochter van de bekende boekverkoper Daniel Elsevier, en ter gelegenheid daarvan had hij zelf een lijst van het gemeenschappelijke bezit

*Pieter Haringh (1609-1685), afslager van 1639 tot 1681, ets door Rembrandtgedateerd 1655
Foto Rijksmuseum*

opgesteld en liet daarvan een akte opmaken door notaris Abraham Tzeewen op 5 september 1707. Gespannen van verwachting nam ik de lijst door. Zou daar een afdruk van de prent of liefst de koperplaat voorkomen? Mijn hoop werd vervuld, want Jacob Haringh noteerde 'enige printen sijnde het pourtrait van mijn vaeder' en 'een koper plaatje sijnde het pourtrait van mijn vaeder'.

Predikanten en geleerden lieten zich graag op een koperplaat vereeuwigen om de afdrukken aan bewonderaars weg te schenken, maar voor een afslager was daartoe weinig reden. Ik meen dan ook wel met zekerheid te mogen zeggen, dat Jacob Haringh hier de beroemde plaat van Rembrandt en enkele afdrukken daarvan beschreef.

Er werd in 1707 al direct heel wat verkocht, maar uiteraard dit niet. Ik neem aan, dat de plaat pas in vreemde handen is gekomen na de dood van Jacob in 1725. Een gescheiden vrouw waarschijnlijk de oorzaak van zijn echtscheiding – was zijn enige erfgenaam. Van na die tijd zullen vermoedelijk drie latere staten van de ets dateren: de derde met de toevoeging van een schilderij met landschap, de vierde met verwijdering van dit schilderij en de vijfde met ingekorte plaat.

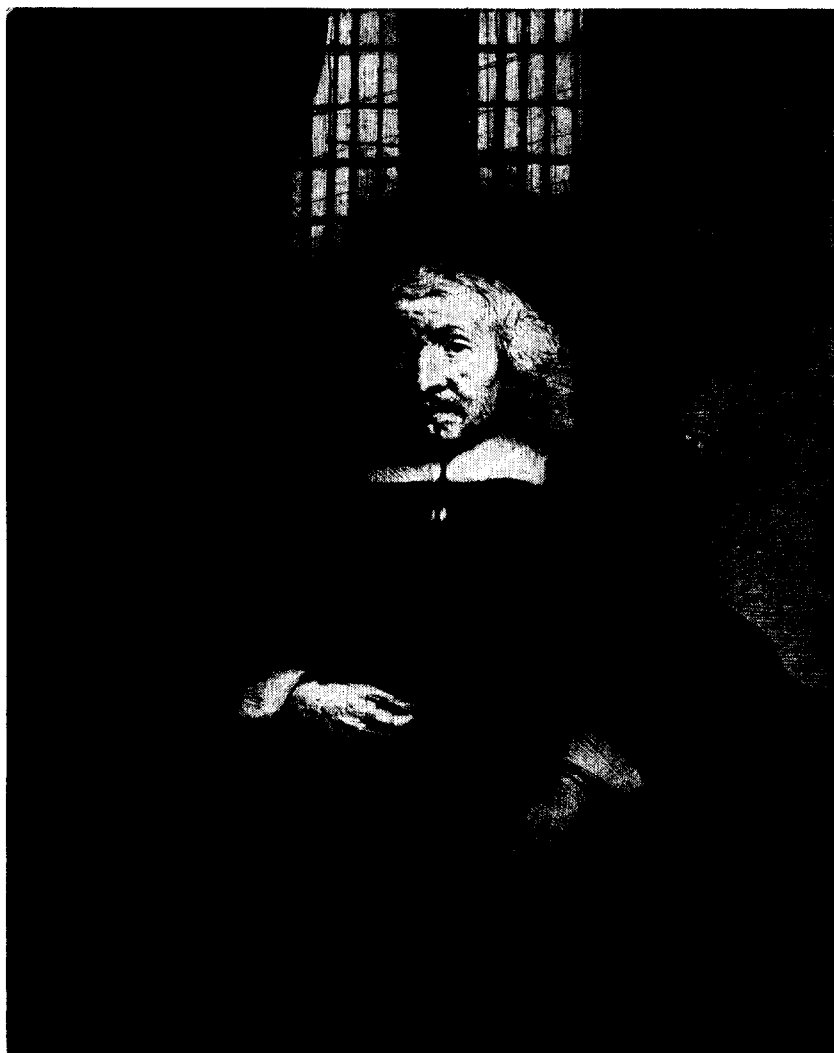
Schilderijen met dergelijke landschappen komen op de inventaris van 1707 wel voor, helaas zonder naam van schilder. Of Jacob Haringh uit het afslagersberoep nog schilderijen van Rembrandt had overgehouden, blijkt dus niet. Wel is merkwaardig te zien, dat de opbrengst van enkele verkopen geheel of gedeeltelijk op rente was blijven staan en hier als last op de boedel werd genoteerd. Dat betrof verkopen van 1664 af tot 1704 toe. Het afslagers- of verkoopshuis, dat in 1674 in gebruik was genomen, blijkt nog in ieder geval tot 1696 in wezen te zijn gebleven.

De ets van de jonge Haringh draagt het jaartal 1655, de ets van de oude Haringh wordt op 1656 gedateerd. Dat waren dramatische jaren in het leven van Rembrandt. Zijn financiële toestand was slecht en daarom ging hij blijkbaar als redmiddel over tot een grootscheepse verkoping van vele dagen achtereen in de herberg de Keizerskroon, die op 25 december 1655 een aanvang nam en doorging tot in januari van het volgend jaar. Ik schreef daarover uitvoerig in het Rembrandtnummer van september. Ik veronderstelde dat hij zich daarvoor tot de afslager Pieter Haringh had gewend. Die enkele woorden uit de inventaris van 1707 'het pourtrait van mijn vaeder', geven nu in zekere zin een bevestiging.

Voor het laatst was Rembrandt hoofdpersoon bij een veiling. Hij huurde een kamer en later twee kamers in de herberg en hij deed grote vereringen. De opbrengst zal echter niet geweest zijn, wat hij gehoopt had, want een half jaar later komt hij bij de desolate boedelskamer terecht en dan is er geen keuze van afslager meer mogelijk. De concierge van het stadhuis veilt ambtshalve de boedel, de meubelen in de lommerd en de kunst in de Keizerskroon. De eerste veiling wordt in de herfst van 1656 gehouden, de laatste in december 1658. Ditmaal speelt Rembrandt slechts een passieve rol; zijn crediteuren zijn nu de grootste belanghebbenden.

Het zijn tragische ogenblikken in het leven van de schilder, waarover

weinig bekend is. Van de verkopenen van de jonge Haringh weten wij niets, van de verkopenen van de oude Haringh kennen wij alleen de totale opbrengsten. Maar als tastbare herinnering aan die beide series van verkopenen blijven de twee portretten van de jonge en van de oude afslager Haringh.

Haringh (1586/87-1660), conciërge en afslager van de executie veilingen 1617-1660, ets door Rembrandt van ± 1656
Foto Rijksmuseum

Tenslotte nog een korte mededeling over een ander gegraveerd portret, dat blijkens de catalogus van Van Someren de naam Thomas Jacobsz Haringh (?) draagt. Het is een werk van W. Unger naar een geschilderd portret van Rembrandt uit 1658. Volgens de eigenaar stelde dit de jonge Haringh van de ets voor. Het is in de folio-uitgaaf Oeuvres van Unger van 1874 in groot formaat in deel I en in klein formaat voorin deel II opgenomen. Op de eerste afbeelding vertoont de jonge man, die een manuscript in de hand en een beeld naast zich heeft, inderdaad veel gelijkenis met de jonge Haringh, maar dat was dan ook de wens van de eigenaar! Afbeeldingen van het schilderij zelf, dat thans in het Metropolitan Museum in New York hangt, zijn veel minder overtuigend, zodat de veronderstelling geen ingang heeft gevonden.

I. H. v. E.

HET GANSEVEL OP DE NIEUWENDIJK

Dat er vreemde, vaak moeilijk te begrijpen of te verklaren namen aan menig oud Amsterdams huis gegeven werden, is wèl bekend. Het is al evenzeer bekend als het feit, dat er nog verschillende gevelstenen dateerende uit oude tijden te Amsterdam aanwezig zijn, die door hun voorstelling de tegenwoordige beschouwer voor een onoplosbaar raadsel stellen.

Wat in dit verband nu te denken van de naam 'Het *Gansevel*'?

Deze diende ter markering van een perceel aan de Nieuwendijk, gelegen op de hoek van het Brouwerssteegje. De naam dateert van vóór 1694 en hij wordt genoemd in een acte, verleden ten overstaan van notaris A. van der Goes te Alkmaar van 11 Mei 1705.* Juffrouw Johanna van Mijrop, laatst weduwe van Sr. Adriaan Pieter Schoeten of Schortres (die te Alkmaar in de Grote- of St. Laurenskerk begraven werd op 20 januari tevoren in graf Noordergang 177) droeg bij die acte haar recht en actie over op Henrick van Heden, vendumeester te Delft, welke zij hebben mocht ten aanzien van het provenu van het aldaar verkochte meubilair van haar echtgenoot, terwijl zij daarbij te kennen gaf, dat de staat van aangebrachte goederen van 15 januari 1694, behorende bij haar huwelijksvoorwaarden, opgesteld voor notaris G. de Kretser te 's-Gravenhage op 6 December 1693 weliswaar 'Het Gansevel' bovengenoemd vermeldde, maar dat dit huis staande huwelijk reeds was verkocht voor f 5500,— en de opbrengst... geconsumeert' (!).

Ik vrees met dit berichtje het aantal van de onoplosbare namen van huizen weer met een te hebben vermeerderd.—

MR. J. BELONJE

---

* Notarieel archief gemeente Alkmaar inventaris decl 362, acte no. 94.

HET MAECENAAT DE GRAEFF EN REMBRANDT 11

In het Rembrandt-nummer van Amstelodamum heb ik mij bezig gehouden met een 'schoorsteen stuck op doek door Rembrant' in het huis van Andries de Graeff. Daarin opperde ik, dat burgemeester De Graeff misschien in het bezit van Rembrandt's Claudius Civilis gekomen was. Hoewel er geen feiten aan het licht kwamen, die deze suppositie onmogelijk maakten - ja, een aantal gebeurtenissen in 1734 vergrootten zelfs de waarschijnlijkheid ervan - waren de maten van het doek (309 x 196 cm) wel erg royaal. Achteraf werd in de 'Künstler-Inventare' van Dr. A. Bredius, deel 1, blz. 216 'een groot stuck voor de schoorsteen door Rembrandt gedaen' gevonden. Helaas vermeldt Dr Bredius zelden zijn bronnen, zodat ik alleen de datum van de boedelinventaris van Wilhelmus Scriverus had, in wiens nalatenschap het schilderij voorkwam. Dat deze aantekening op hetzelfde schoorsteenstuk kan slaan, wordt duidelijk, wanneer men bedenkt dat Willem Schrijver (1608-1661) door zijn huwelijk met Wendela de Graeff (1607-1652) een zwager van Andries de Graeff was. Daarom ondernam ik een speurtocht in het uitgebreide amsterdamse notarieel archief, die gelukkig met succes bekrond werd.

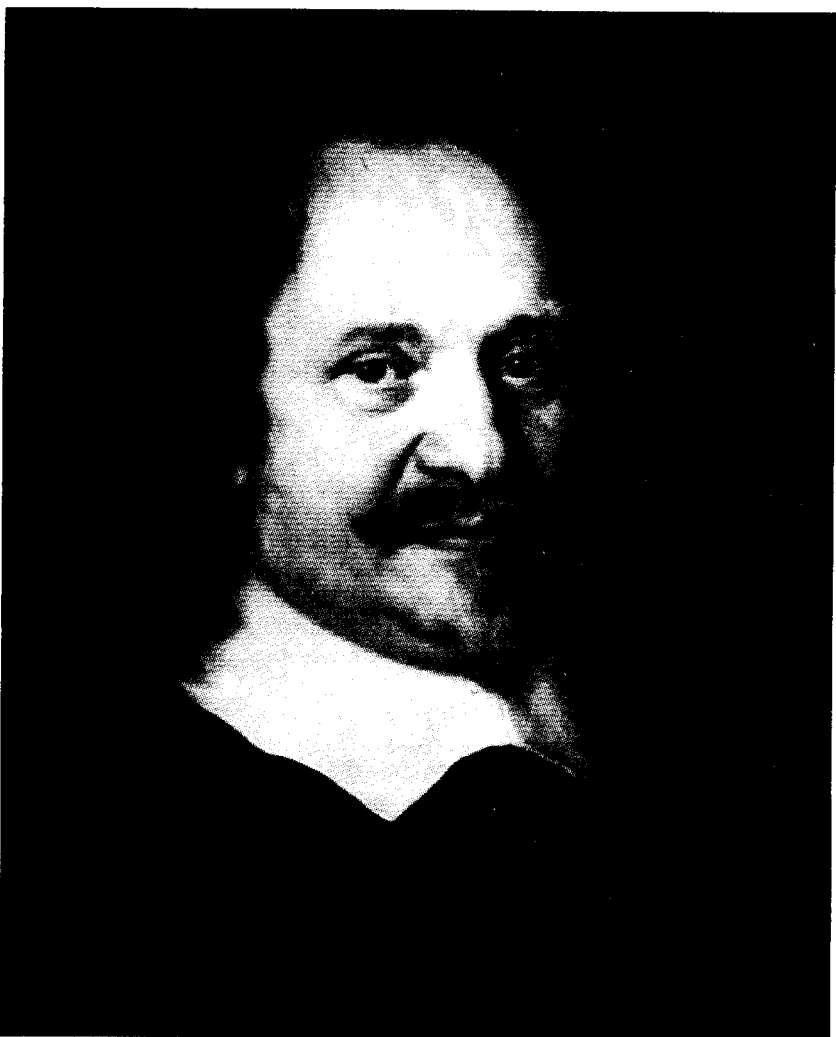
De boedelbeschrijving van Wilhelmus Scriverus bleek te zijn opgemaakt voor notaris Hendrick Westfrisius (NAA no 2804-B, blz. 971-994) op 26 oktober 1661; één dag na de begrafenis van Rebecca de Vos, op wiens begraafbriefje Rembrandt zijn schets voor de Claudius Civilis maakte. Ook hier weer een fraaie coincidentie van data! Maar nu het exacte bewijs, dat het schoorsteenstuk van Andries de Graeff niet de Claudius Civilis geweest kan zijn.

Wendela de Graeff had zoal het een en ander meegemaakt toen zij in 1645 met Willem Schrijver trouwde. In 1632 had zij het leven geschonken aan een dochtertje Margarita. De vader van het kind was Willem Nooms, Heer van Aerlanderveen. Haar doopinschrijving werd niet gevonden en Margarita zal ongetwijfeld rooms-katholiek gedoopt zijn; in het geloof van haar vader. Tot een huwelijk van de ouders is het nooit gekomen, vermoedelijk door tegenwerking van Wendela's familie. Kort daarop sloot Willem Nooms een goed katholiek huwelijk, terwijl Wendela de Graeff de vrouw van Pieter van Papenbroeck (1612-1641) werd. Voor Margarita Booms waren financiële regelingen getroffen, maar het kind heeft er niet meer van geprofiteerd, want vóór 21 januari 1650 blijkt het reeds te zijn overleden (Inbr. Reg. Weesk. no 26, blz. 244, dd. 10-5-1645 en Div. Mem. Weesk. no 970, blz 86 ev).

Bij haar hertrouwen in 1645 met Willem Schrijver woonde Wendela de Graeff op de Herengracht. Daar had haar schoonmoeder Elisabeth Jacobsdr

Pancras, weduwe van Marten van Papenbroeck, in 1644 voor f 38.000.— twee naast elkaar gelegen huizen en erven gekocht; n.l. de tegenwoordige nummers 210 en 212 (Kwijtsch. Reg. no 40, blz 30, dd 26.5.1644); vlak bij burgemeester Cornelis de Graeff, die no 216 bewoonde. Kort voor haar huwelijk met Willem Schrijver bewees Wendela de Graeff haar twee kinderen bij Pieter van Papenbroeck. Zij bracht toen o.a. 'twee huysen en erven

Portret van Andries de Graeff, op ruim veertig-jarige leeftijd, dat grote gelijkens vertoont met het Rembrandt-schilderij uit 1639, dat ik in mijn vorige artikel als beeltenis van de jonge Andries de Graeff aanwees, Schilder&' van Govert Flinck

naast elkaar gelegen op de heeregracht' in (Inbr. Reg. Weesk. no 26, blz 242, dd 10.5.1645). Daarvan bewoonde zij zelf no 210, terwijl haar schoonmoeder Elisabeth Pancras no 212 betrokken had. Na haar huwelijk bleef zij er wonen (Thes. extr. ord. no 284, blz 249v; waar blijkt dat Willem Schrijver over 1647-1649 de verponding ad f 43,15 voldeed). Het is in dit huis geweest, waar Wendela de Graeff op 27 februari 1652 en Willem Schrijver op 17 oktober 1661 overleden moeten zijn. In de binnenkamer van het sterfhuis trof men toen 'een groot (stuck schilderij) voor de schoorsteen door Rembrant gedaan' aan (NAA no 2804-B, blz 980). Het is aannemelijk, dat het huis op de Herengracht na de dood van Willem Schrijver ontruimd is, omdat het eigendom van Jan van Papenbroeck was en er in 1663 een veiling van de schilderijen is gehouden.

Het enige kind van Willem Schrijver en Wendela de Graeff, Willem Schrijver jr (1651-1673) woonde bij zijn huwelijk in februari 1673 met Margaretha Six (1653-1704) op de Kloveniersburgwal no. 105; het zg. glashuis, dat zijn vader in 1657 van Floris Soop (zoon van Willem Schrijver's broer Jan Soop, die de achternaam van zijn moeder voerde) geërfd had (Nots Frans Wtenbogaert, NAA no 1915, blz 743 ev). Drie maanden na zijn huwelijk stierf Willem Schrijver jr (vermoedelijk ten huize van zijn schoonvader Pieter Six in de Doelenstraat). Hij liet een zwangere vrouw achter die in november 1673 aan Willem Schrijver, de jongste, het leven schonk. De jongste Schrijver stierf al op 2 augustus 1678. Erfgenamen ab intestato waren Andries, Christina en de kinderen van Cornelis de Graeff (Coll. Succ. deel 3, blz 175).

Waar Andries de Graeff, voordat hij in 1671/72 Herengracht 446 betrok, in Amsterdam zijn domicilie had is niet bekend. De dichter Jan Vos heeft er een bezoek gebracht en een vers gewijd aan de 'Pallas in 't huis van den Eed. Heer Andries de Graaf, Burgermeester t' Amsterdam Etc.':

Minerve komt zich hier in 't huis de Graaf vertoogen.
Waar dat de wijsheid waakt behoudt men loflijk standt.
Noch laat zij zich vergeefs in deeze zaal beoogen.
Hier hoeft geen hoofgodin tot siersel van de wandt:
Christina kan hier zelf verstrekken voor Minerve.
De leevendige geest verdooft de doode verve'.

(Alle de gedichten van Jan Vos (1662), uitg. 1726, blz. 356).

Dit gedicht zal Vos tussen 1656 en 1662 gemaakt hebben. Hij noemt hierin Christina, die niemand anders kan zijn dan de zuster van Andries de Graeff. Zij bestierde kennelijk, nadat zij weduwe (1655) was geworden, het huishouden van haar broer, die in 1656 zijn vrouw Elisabeth Bicker van Swieten verloren had. Jan Vos noemt de schilder van de Minerva niet; dat het een Rembrandt geweest zou zijn lijkt mij uitgesloten.

Op 8 augustus 1663 werd in 'de Keizerskroon' de 'Bibliotheca Scriveriana' geveild. Er waren ruim 425 nummers, afkomstig van de geschiedkundige Petrus Scriverius (1576-1660). Toen hij in 1650 blind was geworden en zich het valse gerucht van zijn dood had verspreid, had koningin Chris-

tina van Zweden een poging gedaan om zijn handschriften te verwerven. (Een veiling-catalogus bevindt zich in de U.B. van Leiden). De 'Bibliotheca Scriveriana' komt in 1661 nog niet voor op de boedelinventaris van Willem Schrijver, zodat het waarschijnlijk is dat de boedel van zijn vader, die op 30 april 1660 in Oudewater overleden was, toen nog niet verdeeld was. Op 16 januari 1663 werd in de weeskamer voor Willem Schrijver jr het vaderlijk bewijs gedaan. Er werd toen 'een bibliotheecq bestaand soo in gebonde als ongebonde boeken van alderhande faculteyten ende taelen gecomen van de grootvader' ingebracht (Inbr. Reg. Weesk. no 30, blz 215). Het zullen deze boeken zijn die later geveild zijn. In 'de Keizerskroon' werden op 8 augustus 1663 ook vierentwintig schilderijen in veiling gebracht, die vrijwel alle van Willem Schrijver afkomstig waren. Ik laat hier de veilingnummers volgen met daarachter tussen haakjes de omschrijving uit de boedelinventaris :

1 Een groot kapitaal stuk, zijnde een keuken, van Langepier (Een groot stuck schildereij van lange pier een koocken); 2 Een groot stuk van de Rentmeesters Reekening, van Jacob Bakker (Een groot stuck schildereij door Backer gedaan); 3 Twee braave groote stukken van Rembrant (-); 4 Een Maria beelt na Rubens (Een conterfijtsel van een Marien beelt); 5 Twee Speelders van Ter Brugge (Een dito door Terbrugge gedaen van verkeerders); 6 Een Kerkje met Baals Priesters, van Steenwijk (Een stuck schildereij van een parspectieff door Steenhuysen gedaen); 7 Een kurieus Landschap, van Jan Lievense (Een landschap gedaen door Jan Livens); 8 Een Samaritaans Vrouwtje, aen een Put van dito (Een Landtschappien door Jan Lievens gedaen); 9 Twee Graautjes, van Zwarte Jan (Twee grauwe stucken schildereij van martelaren); 10 Twee Landtschappen van Kolaart, zijnde het een met beelden gestoffeert (Een landschap door Collart gedaen -- Een groot landschap door Collart gedaen); 11 Een Wintertje, van Stomme van Kampen (? noch een vierkant schildereytien van een landtschappien); 12 Twee Zee-stukjes van Beerestraten (Twee Zee-stuckyens door berestraaten gedaen); 13 Dry kurieuze stukjes van Verdoes, zijnde twee met gulde Lysjes (Een landtschappien van Van der Does met bockyes en schaapiens Twee landtschappiens door van der Does gedaen in vergulde lijsten); 14 Een stil leeven van Luttilhuizen (Een dito door luttiehuysen gedaen een schaaltien met oranien appelen); 15 Een Hoogduyts Landschap zeer kurieus (? Een dito = landschap); 16 Een braave Reuze strijdt van Holsteyn (Een dito van holsteyn); 17 Eenige naaktjes, van Stokade (Een stuckyen schildereij op een kopere plaat van naakte beelties); 18 Een Vrouwtje bij en Fonteyn, door Ewijk (Een dito van Thomas Wijck); 19 Twee Landtschapjes, met Beesjes, van Emond (Twee landtschappen van Emont) ; 20 Een Waagentje, van Wouwerman (Een stuckyen schildereij van Philips Wouwerman sijnde een wagen met hout); 21 Dry byzondere Speelmanneljes, van Hals (Drie schildereijtjes van de Vijff sinnen door hals gedaen); 22 Eenige Hoorentjes, van een onbekende (? Een dito door pieter claass gedaen); 23 Een Abraham en Yzak, met zommige raar geschilderde Kruytjes, van Poelenburg(-); 24 Een Badt van Diana (? Een groot dito door frans floris gedaen).

De nummers 3 en 23 zijn niet aan te wijzen, terwijl bij een enkel ander nummer een vraagteken geplaatst moest worden. Deze niet nader aan te wijzen schilderijen kunnen uit de collectie van Petrus Scriverius afkomstig zijn en daarom pas later zijn toegevoegd. Het ziet er niet naar uit dat een van de 'twee braave groote stukken van Rembrant', die als no 3 geveild zijn, het schoorsteenstuk van Willem Schrijver geweest is. Het feit dat ze tezamen genoemd worden wijst vermoedelijk op een stel. Jan van Papenbroeck, die zelf Herengracht 212 bewoonde, zal no 210 na 1663 verhuurd hebben, zodat het geen zin had het schoorsteenstuk van Rembrandt te laten zitten. Het is daarom heel goed mogelijk, dat Andries de Graeff in 1663 het schoorsteenstuk onderhands gekocht heeft. Hij kon het schilderij in 1672 meteen na de bouw van zijn huis op Herengracht 446 in de schoorsteen van de zaal laten plaatsen; of hij dat ook al had laten doen in zijn ons niet nader bekende huis, blijft voorlopig nog een vraag.

S. A. C. DUDOK VAN HEEL

BRUGNAMEN

Ons medelid drs. Hk. Rutters deed in 1936 op pagina 33 van het maandblad een voorstel tot het doen herleven van oude brugnamen door het aanbrengen van eenvoudige bordjes. Op tal van bruggen vindt men sedert lang het bewijs dat aan deze goede suggestie gevolg is gegeven. Oude liefde roest niet: in het Algemeen Handelsblad van 9 augustus 1968 hield drs. Rutters een pleidooi om de nieuwe brug over de Amstel ter hoogte van de Stadhouderskade officieel de naam Stadhoudersbrug te geven. Het bestuur van Amstelodamum heeft dit voorstel ondersteund door een schrijven aan Burgemeester en Wethouders, waarvan inmiddels bericht is ontvangen dat zij in hun vergadering van 23 mei jl. conform hebben besloten.

In onze bestuursvergadering oopperde drs. C. Wegener Sleswijk het denkbeeld om de nog te bouwen brug tussen Prins Hendrikkade en Droogbak de naam Haringpakkersbrug te geven. Door de invoering van de naam Prins Hendrikkade bij raadsbesluit van 6 maart 1879 verdwenen verschillende aardige historische namen, waaronder Haringpakkerij voor het gedeelte van deze kade tussen Singel en Martelaarsgracht. De nieuwe brug zal op de Prins Hendrikkade aansluiten ter plaatse van de in 1829 gesloopte Haringpakkerstoren. Eerherstel van de oude naam zou op deze plaats dus wel bijzonder zinvol zijn. Het bestuur heeft deze gedachte dan ook ter kennis gebracht van Burgemeester en Wethouders, die in hun vergadering van 12 augustus jl. ook dit voorstel hebben aanvaard.

Tenslotte werd op verzoek van ons genootschap de oude naam Pastoorsbrug wederom aangebracht op de nieuwe brug over de Keizersgracht bij de Brouwersgracht.

S. V. W.

HARING-ZENDINGEN UIT AMSTERDAM VOOR PRUISISCHE VORSTEN

Voorzover valt na te gaan werd er tot dusverre slechts geringe aandacht besteed aan die personen, welke te Amsterdam in vorige eeuwen zijn opgetreden als vertegenwoordigers van vreemde regeringen, te weten als agent, raad, consul (-generaal), dan wel als resident.'

Ofschoon de 'Heerenboekjes' ons in deze doorgaans teleurstellen, zal toch, wat Amsterdam betreft uit oude almanakken, verschenen in binnen- en buitenland daarvan wel een tamelijk complete lijst zijn op te stellen. Nu mene men intussen niet, dat elke vreemde staat reeds eeuwen gelegen een vertegenwoordiging te Amsterdam bezat. Zo blijkt bijvoorbeeld wanneer men het bekende werk van G. F. Krebel consulteert,² dat in 1780 te Amsterdam gevestigd waren Anton Dull als Agent en Jean Harnout als Consul van Denemarken, de 'Chevalier de Lironcourt', een luitenant-ter zee als 'commissaire de Marine' voor Frankrijk, Johan Adolph Wernier als Agent voor Brunswijk, Reinerus Ludwig Vatebender als 'Commerciensrath und Agent' voor de Keur-Paltz, Daniel Balguerie, Ridder der Wasa-Orde als Agent van Zweden, Don Ignace de Asso als Consul van Spanje en Philipp Anton Erberfeld als Resident van Pruisen en Keur-Brandenburg.

Genoemde Pruisische resident was geruime tijd tevoren ook al reeds te Amsterdam werkzaam³ maar kort na laatstgemeld jaar schijnt hij als zodanig vervangen te zijn. De 'Almanach de Gotha', die in veel opzichten op dit punt uitvoerige inlichtingen verschaft, begint het hoofdstuk 'Liste des Ambassadeurs, Envoyés, Residents, Consuls, etc. de principales Puissances dans les Capitales et Résidences, ainsi que dans quelques-unes places de commerce les plus considérables, suivant l'ordre alphabétique des Villes' helaas eerst na het jaar 1800.

Het zal intussen wel zo geweest zijn, dat in de plaats van de Resident in 1789 voor Pruisen opgetreden is Johann Ludwig Gregory⁴ de te Berlijn op 31 December 1731 geboren zoon van Hans Heinrich en van Dorothea Luisa Breitenfeldt. Reeds in 1753 was deze als 'koopman en bankier' medewerker en naderhand deelgenoot geworden op het kantoor van zijn oom Friedrich Breitenfeldt te Amsterdam, handel drijvende aanvankelijk onder de firma 'Van Loos en Breitenfeldt' en sedert begin 1763 'Breitenfeldt & Gregory'. In 1666 was hij met een Amsterdamse vrouw gehuwd, met Johanna Gerarda Tack, die daar geboren was in 1742 en er overleed in 1812.

Gregory moet in zijn functie aan zijn regering ongetwijfeld voldaan hebben, immers zijn koningen hebben hem vrij snel laten promoveren: in 1795 volgde zijn benoeming tot 'Geheimer Commerzienrath' en in 1802 – een jaar voor zijn overlijden – zelfs tot Consul-generaal van Pruisen.

¹ Zie voor de latere tijd 'Maandblad Amstelodamum' XXXVI, 1949, blz. 126.

² Gottlob Friedrich Krebel 'Europäisches Genealogisches Handbuch', Leipzig 1780, S. 293, 296.

³ G. F. Krebel 'Europ. Genealogisches Handbuch', Leipzig 1766, S. 274.

⁴ Nederland's Patriciaat' XXII, 1935/6, blz. 169.

Ook al een bewijs van vertrouwen was, dat Gregory na zijn dood als Pruisisch vertegenwoordiger te Amsterdam door zijn zoon werd opgevolgd. Deze was Jan Frederik Gregory, geboren te Amsterdam 27 juni 1767, mede koopman, evnals zijn vader. In 1799 tot bijstand van laatstgenoemde tot secretaris van het plaatselijke consulaat aangesteld, bracht hij het in 1803 tot vice-consul. Gedurende het tijdvak 1805-1815 heette hij resident en consul, waarna hem in 19810 de titel van 'Geheimer Commerzien Rath' werd toegekend. Zoon Jan Frederik stierf in Den Haag op 10 Maart 1840.

Door toevallige omstandigheden kon ik in het begin van dit jaar de hand leggen op een klein dossier bescheiden hetwelk meerendeels tot het oudarchief van het indertijd te Amsterdam gevestigde Pruisische consulaat behoord moet hebben. Dat het meerendeel der stukken bestond uit eigenhandig door de koningen ondertekende brieven zal er wellicht toe geleid hebben, dat deze tot dusverre de tand des tand vermochten te doorstaan,

Een van de oudste stukken daaruit, een door de consul persoonlijk getekende minuut, luidt letterlijk als volgt:

'Aller Durchlauchtigster Groszmächtigster König Ew Königliche Majestet halten mir zu geraden, dasz ich mit einem fasz von 20⁵ recht frische Harderwij ker gold bücklinge aufwarthe welche ihre besondere delicatesse wegen, einne allgemeinen beifall finden. bei der kurtzen hiesigen hohen gegenwart von Inhre Königlichen Hoheit, die Prinzessin von Orange, nebst hochderselben Gemahl und hohen descendenten, habe ich mit innige Rührung, die stärkste beweise, der Liebe, und Hochschätzung der Nation beygewohnet den so besonders geliebten Erb=Printzen von Orange aber, jauchzen bereits alle wohldeneckende, mit denen feurigsten Seegenwünschen nebst seiner Königlichen braut, entgegen.

ich erstrebe in tiefster Ehrfurcht
allerunterthänigster treu ergebenster diener

Amsterdam den November 1790.

"Joh. Ludwig Gregorij"

Het bezoek aan Amsterdam van de Oranje-vorsten vond plaats aan het einde van de vorige maand, namelijk op 26, 27, 28 en 29 October. Men vindt daarvan melding gemaakt zowel in de 'Vaderlandsche Historie' als in de 'Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken'⁶ en het duidelijkste is daarover de eerste bron :

'Ten deezen Jaare wierd, in Wijnmaand de Amstelstad bezogt door het Erf Stadhouderyk Gezin, vergezeld door den Landgraaf van Hessen,, de Prinssen van Nassau Weilburg en Nassau Usingen, en verscheide andere aanzienlijke Persoonen. Onthaalen, Bezigtigingen en Begroetingen, maakten het hoofdbedrijf deezes Bezoeks uit. In de wederreize na 's Gravenhaage hield het gezelschap het Middagmaal in den Haarlemmerhout, op de Lustplaats van den Heer Hope.'

⁵ Hier volgt een afkorting: 'dht' (?).

⁶ Respectievelijk deel XLVIII, Amsterdam 1802, blz. 13/4 (met noot) en deel 1790, blz. 2276 t/m 2279.

Van de gelegenheid hem geboden door het waarschijnlijk verplichte uitbrengen van zijn officieel (en gelukkig gunstig!) rapport hoe te Amsterdam de ontvangst van het Prinselijk gezin uitgevallen was, maakte consul Gregory gebruik om zijn vorst tevens met een geschenk te verblijden.

Maar reeds eerder in het jaar 1790 moet Gregory cadeautjes aan zijn Hof te Berlijn hebben verzonden. Dat blijkt wel in de eerste plaats uit een antwoord van Koning Friedrich Milhem 11 van deze strekking:

‘Besunders lieber getreuer Ich habe die untern 2n. dieses an mich abgeschickten neuen heringen wohl erhalten, und fueg für das dadurch an den tag gelegte Merckmahl Euer devoten attention hiedurch dancken wollen, indem ich übrgens bin Euer gnädiger König Friedrich. An den Residenten Gregorij zu Amsterdam.

Im Haupt Quartier Schönewalde den 12n: Julij 1790.”

Een ander voorbeeld is gelegen in de volgende brief:

‘Berlin den 23ten. Septemb. 1790.

Die höfliche Attention die Er mir in Ansehung der Übersendung der Estampe sowohl wie der Asia bamboes bewiesen, verdient meine Erkenntlichkeit. Es ist mit überaus angenehm die freundschaftlichen Gesinnungen der Republicque auch dadurch gegen meine Tochter zu sehen.

Ich wünsche Gelegenheit zu finden Ihm bewaise meiner Dankbarkeit geben zu können

frédérque Königin von Preuszen.

An Johann Ludwig Gregorij zu Amsterdam.’⁷

Van de *strobokking*, al dan niet van de beroemde ‘Harderwijker’ soort, is men toch blijkbaar definitief op de pekelharing overgegaan. Want, ofschoon koningin Friderike, de toenmalige koningin-moeder bij een brief uit Berlijn van 20 December 1797 nog bedankte voor een zending ‘Goldbuckling’, prefereerde de nieuw opgetreden koning Friedrich Wilhelm III, evenals zijn vader blijkbaar het bekende ‘zeebanket’ ofwel de gezouten haring. Immers in alle latere door hem met zijn Amsterdamse consul terzake gevoerde correspondentie kwam alleen nog de (maatjes-) haring ter sprake. Zo trof ik in het dossier brieven aan houdende koninklijke dankbetuiging van die strekking, gedateerd uit Potsdam 9 December 1800, uit Charlottenburg 30 Juli 1802, 10 Juli 1804, 23 Juli 1805 en 14 Juli 1806, uit Königsberg 22 Juli 1809, wederom uit Charlottenburg 30 Juli 1810 en tenslotte uit Töplitz 24 Augustus 1812. De bewoordingen, waarin de brieven van dankbetuiging gesteld waren, varieerden daarbij nogal eens: nu was het eens ‘das Fäschen’, ‘das mir bestimmte Fäszchen frischer Heringe’ of de ‘neue Heringe’ en dan weer ‘Ein Fasz Heringe’.

Sedert wie weet hoeveel jaren bestaat hier te lande de mooie traditie om

⁷ Het couvert van de brief, dat aangehecht is, draagt het opschrift ‘Au Sicur Jean Louis Gregory Amsterdam’; het is voorzien van een ovaal zegel in zwarte lak, 30 x 28 mm met de volledige wapenschilden van Pruisen en Hessen, elk binnen een Louis XV-cartouche, geplaatst onder de koningskroon. = Ook de meeste overige brieven zijn van goed bewaard geblevens zegels in rode of zwarte lak voorzien.

aan onze Oranje-vorsten een vaatje van de eerste haring aan te bieden. In verband daarmee lijkt het volstrekt niet onmogelijk, dat de te Amsterdam geresideerd hebbende Pruisische consuls hierin een welkom voorbeeld hebben gevonden om hun koningen een periodiek geschenk in gelijke trant te bezorgen, waarbij tenslotte de Harderwijker strobokking het veld heeft moeten ruimen voor de terecht zo befaamde 'Hollandse Nieuwe'.

MR. J. BELONJE

DE RESTAURATIE VAN STAALSTRAAT 18-20

Het huis op de hoek van de Staalstraat en de Groenburgwal is lange tijd vrijwel afgebroken geweest, maar tenslotte kwam twee jaar geleden toch de restauratie voor elkaar en werd het huis betrokken door het juweliersbedrijf van J. G. Kars. Zoals men ziet, is daarbij de top van het huis versierd met oude stukken. Bij de restauratie werd ook het kleine huis Staalstraat 18 betrokken. Om het geheel meer rendabel te maken werd daar een verdieping toegevoegd. Men ziet duidelijk op de tweede foto, hoe het huis oorspronkelijk geweest zal zijn. Aan de Groenburgwal vlak achter het hoekhuis ligt een huisje, dat eens tezamen met het huisje in de Staalstraat werd gebouwd. Als een haak omsluiten ze aan twee zijden het hoekhuis.

In 1630 werden de erven hier, die op een aangeplempt stuk lagen, uitgegeven. Pieter Jacobsz Indischeraven werd voor *f* 1200.— eigenaar van het hoekerf, no 17. Op 26 oktober 1634 droeg hij dit over aan de huistimmerman Steven Fransz, die zich verbond een jaarlijkse losrente van *f* 65.2.— te betalen. Op 9 maart 1643 werd deze brief geroyeerd en moet de hoofdsom van *f* 1302.— afbetaald zijn. Steven Fransz, die omstreeks 1609 naar Amsterdam was gekomen uit zijn geboorteplaats Amersfoort, was begonnen op deze grond de twee kleinere huizen te zetten, die in de straat en aan de burgwal lagen. Deze werden bij de taxatie eerst op 1636, toen op 1637 en tenslotte als volgetimmerd op 1638 gezet.

Op de tweede foto ziet men ook nog Staalstraat 16 met een 18de eeuwse gevel. Het erf hiervan was in 1630 door de houtkoper Pieter Rotterdam gekocht, maar werd op 25 januari 1636 bij executie geveild en gekocht door de houtkoper en huistimmerman Gerrit Barentsz. Blijkbaar was de bouw als begonnen, want er werd gesproken van erf en getimmerte. Op 6 november 1637 droeg Gerrit het huis over aan Pieter Pietersz. Het had gemeenschappelijke muren met de beide buurhuizen, maar was wat later gereed gekomen dan no. 18. Bij de taxatie werd eerst van 1636, daarna van 1637 en tenslotte van 1638 geproken, maar uiteindelijk werd op 17 mei 1640 verklaard dat het huis pas in 1640 volgetimmerd was.

Dit is van belang in verband met het hoekhuis. Daar kennen wij namelijk de overdracht door Steven Fransz aan Bartelt Arentsz, die het hoekhuis op 20 december 1644 overdroeg aan Jan Burgertsz, niet. Deze lakenspoelder kon de koopsom van *f* 6800.— blijkbaar niet opbrengen, want op 30 januari

1648 werd het huis bij executie verkocht. Pieter van den Bergh, de koper betaalde *f* 7407:— . Door hiaten in de registers horen wij dan pas over de taxatie. Daar wordt verklaard, dat het huis van Pieter van den Bergh in 1646 is begonnen, maar pas op 30 augustus 1651 wordt het verpondingsbedrag vastgesteld.

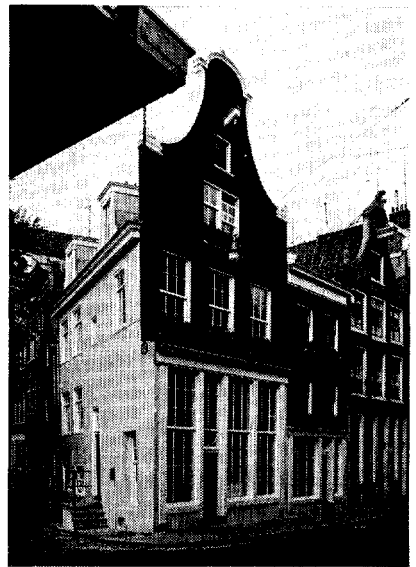
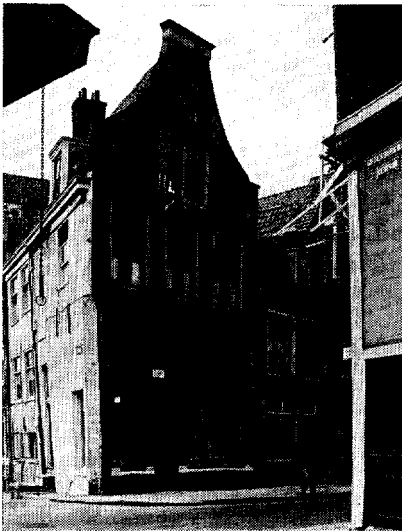
Wie zette het huis, dat ook weer gemeenschappelijke muren met de beide huizen van Stevens Fransz had? Gezien de merkwaardig late taxatie neem ik aan, dat het wel op kosten van Bartelt Arentsz gebeurd zal zijn. Hij verleed op 21 februari 1643 een schuldbekentenis van *f* 2862. — voor schepenen en op 9 maart 1643 werd, zoals wij zagen, de rente op het hoekkerf afgelost. Het lijkt erop, dat er toen grote activiteiten om het hoekhuis kunnen zijn geweest.

Wie was deze Bartelt Arentsz? Er waren meer personen van deze naam, maar uit de namen van de borgen in de bovengenoemde akten blijkt dat hij identiek was met Bartholomeus Arentsz van den Berch, spietsenmaker: wiens nagelaten weduwe Hendrickje Gerrits op 11 april 1656 aan haar dochter Anna *f* 4000. — bewees. Op 2 april 1638, toen hun ondertrouw werd ingeschreven, woonden beiden op de Nieuwmarkt en wordt als geboorteplaats van Bartelt Bordeaux genoemd.

Het lijkt aannemelijk, dat Steven Fransz het huis in opdracht van Bartelt bouwde. De nakomelingen van zijn dochter Ludewijn, die in 1651 met de timmermansgezel Gerrit Bouman trouwde, hielden nog vele jaren de twee andere huizen in bezit.

I. H. v. E.

*Staalstraat 18-20,
vóór en ná de restauratie*

Foto's Gem. Bureau Monumentenzorg

TIJDSCHRIFTEN VAN 1968 OVER AMSTERDAM

In de *Acta Historiae Neerlandica* van 1968 deel III (p. 215-246) publiceert Th. van Tijn een engelse samenvatting van zijn dissertatie 'Twintig jaren Amsterdam', die in 1965 verscheen, getiteld 'Twenty years in the history of Amsterdam. The social development of the Dutch Capital from the mid-nineteenth century till 1876', waarin hij een veel uitvoeriger samenvatting geeft dan in zijn summary in het genoemde boek.

Als onderdeel van dezelfde periode noem ik een artikel in *Spiegel Historiae* 1968 (p. 214-218) van J. C. Vleggeert 'De eerste georganiseerde werkstaking'. De schrijver geeft een uiteenzetting over de slechte situatie in de scheepsbouw, vooral van houten schepen en de daaruit ontstane staking van sloopstimmerlieden april en mei 1869, die o.a. als resultaat had de tienurige werkdag, verhoging van het dagloon en het vervallen van sloopwerkzaamheden voor vaklieden.

Simon Hart publiceert drie artikelen aan de hand van de geïndiceerde ondertrouwregisters. In *Ost Deutsche Familienkunde* 1968 (Band 5, Jahrgang 16, p. 1-6) is opgenomen 'Heiraten aus Reval gebürtiger in Amsterdam 1583-1801'. Men vindt er opgaaf van 66 mannen en van 10 vrouwen met zo mogelijk nadere bijzonderheden, die in Amsterdam ondertrouwen. Vooraf gaat een korte inleiding. Een artikel van dezelfde strekking 'Lübeck-Amsterdam, ein historisch-demografischer Beitrag' verscheen in het *Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde* 1968 (Band 48, p. 122-129). Hier is de inleiding veel uitvoeriger, speciaal ook wat betreft de lutherse bronnen. Het was echter niet mogelijk alle 833 bruidegoms en 227 bruiden, die tussen 1583 en 1810 een eerste huwelijk in Amsterdam gingen sluiten, op te sommen. De schrijver heeft zich beperkt tot vermelding van aantallen per periode van telkens vijf jaar en vergelijking met enkele andere noordduitse, Oostzee en noorse steden. Alle boekdrukkers, boekhouders, faktors, goudsmiden, kooplieden, suikerbakkers en zilversmeden van vóór 1715 worden vermeld. Daarna is in de ondertrouwakten geen beroep meer te vinden. Over de activiteiten van enkele kooplieden vindt men in noten gegevens.

Deel 11 van de *Studia Rosenthaliana* levert weer evenveel voor Amsterdam op als het vorig jaar. Mej. E. M. Koen vervolgt de rubriek 'Amsterdam notarial deeds pertaining to the Portuguese Jews in Amsterdam up to 1639' en wel over de jaren 1598-1601 (p. 111-126) en 1601-1603 (p. 257-272), waarin uiteraard vooral veel over de handel is te vinden. Eén figuur lichtte zij hieruit en behandelde hem in haar artikel 'Duarte Fernandes, koopman van de Portugese natie te Amsterdam' (p. 178-193), een van de grote Portugees Joodse kooplieden tevens pionier in de geschiedenis van de Joodse Gemeente, die hier van 1598 tot 1620 zetelde en grote zaken met allerlei landen deed. Uit dezelfde tijd dateert een episode, die I. S. Révah, publiceert: 'Fragments retrouvés de quelques éditions Amstelodamoises

de la version espagnole du rituel juif' (p. 108-110). Hij beschrijft enkele fragmenten van in Amsterdam gedrukte gebedenboeken, die thans niet meer alle bekend zijn. Deze werden 12 maart 1618 bij de arrestatie van Francisco Rodrigues de Olivença, die teruggekeerd was van een bezoek aan Amsterdam, in beslag genomen en bleven zo bewaard in de Portugese archieven.

I. H. van Eeghen behandelt in 'Een veiling van boeken van Athias in 1688' (p. 30-41) hetzelfde onderwerp in later tijd. In de nagelaten papieren van een van de grote Amsterdamse papierkopers in het archief van het Deutzenhofje vond de schrijfster het volledige verslag van een verkoping van boeken in 1688, die gedrukt waren door Athias. Hij had deze als betaling voor papier gegeven aan de papierkoper Christoffel van Gangelt, die deze wegens financiële moeilijkheden weer had doorgegeven aan zijn stiefzoon Joseph Deutz. Na diens dood gingen de erfgenamen over tot veiling onder leiding van de boekverkoper Hendrik Wetstein, die voordien met de afzet belast was geweest.

Als vooraetting op een artikel in ons jaarboek van 1928 komt H. F. Wijnman in deze jaargang van *Studia Rosenthaliana* (p. 1-29 en p. 149-177) met een artikel in twee gedeelten 'De hebraicus Jan Theunisz Barbarossa alias Johannes Antonides, als lector in het Arabisch aan de Leidse Universiteit (1612-1613)', dat als ondertitel draagt: 'Een hoofdstuk Amsterdamse geleerdengeschiedenis' en gesplitst is in 'I De voorbereiding' en 'II Het lectoraat (1612-1613)'. De schrijver brengt nieuwe merkwaardige bijzonderheden over de in de titel genoemde baptistische waard Jan Theunisz, die vroeger al met het Arabisch in aanraking was gekomen, toen hij voor de boekverkoper Raphaelengius in Leiden werkte. Hij leerde van de secretaris van de Marokkaanse ambassade, die van december 1609 tot april 1610 in zijn herberg logeerde, arabisch. In 1612 werd hij lector in deze taal in Leiden, maar door allerlei intrigues werd in 1613 een ander tot professor benoemd en moest hij het veld ruimen.

Zoals ook in deel I is in dit deel 11 als derde en slot de bijdrage van S. E. Bloemgarten 'De Amsterdamse Joden gedurende de eerste jaren van de Bataafse Republiek (1795-1798)' opgenomen (p. 42-65). Een summary over de drie gedeelten besluit dit artikel. De eerste jaren worden net als in het vorig deel uitvoerig behandeld, hier te beginnen met maart 1797. De jaren van 1798 tot 1808, toen de afscheiding van het verlichte kerkgenootschap Adath Jeschurun in 1796 weer ongedaan werd gemaakt, worden als besluit in het kort besproken. De twee laatste jaren van deze periode komen weer grondig aan de beurt in een volgend artikel (p. 66-88), nagelaten door D. S. van Zuiden en bewerkt door A. Bartels: 'Lodewijk Napoleon in de Franse tijd'. Dit artikel behoorde tot de copie voor een tweede deel van de *Geschiedenis der Joden in Nederland*, dat in 1940 op de drukkerij te Wageningen verloren ging. Men vindt hier een beschrijving van alle pogingen van Lodewijk Napoleon (1806-1810) om de afgeslotenheid van de Joden in Nederland te doorbreken.

In *De Gulden Passer* van 1968 is de transcriptie van het in 1967 in foto gereproduceerde album amicorum van Abraham Ortelius met uitvoerig

commentaar opgenomen, van de hand van Jean Puraye. Hoewel op het ogenblik van inschrijving geen Amsterdammers, krijgen toch Dirck Volckertsz Coornhert, die hier geboren en getogen was, met zijn ruw doorgehaalde regels van 1579 en Zacharias Heyns (Antwerpen 1566 Amsterdam 1638) hier een plaats (p. 80 en 94). Vooral deze laatste, die met twee pentekeningen kwam, gaf een boeiende bijdrage: een onopgeloste rebus (die waarschijnlijk in het latijn is gesteld) en Les Trois Vertus 'Foi, Espérance et Charité guident un homme vers le ciel ou brille le monogramme de la Paix chrétienne'. Deze graveur, drukker en dichter was enige jaren agent van Plantijn op de Frankfurter Messe en kwam in 1598 naar Amsterdam, waar hij dit merk voerde. In dat jaar 1598 stierf Abraham Ortelius en daaraan is het waarschijnlijk te wijten, dat wij hier niet meer Amsterdammers aantreffen.

In het Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond van 1968 publiceert H. J. Zantkuyl 'De houten huizen van Holysloot' (p. 11-26). Hier reconstrueert hij acht panden, waarvan oudere gegevens te achterhalen zijn, één uit de 16de, de rest uit de 17de en 18de eeuw en dan nog twee 19de eeuwse panden, die zo gaaf bewaard zijn, dat de bouwgeschiedenis geheel te achterhalen was. Op een prent naar een afbeelding van Schellingwou door Avercamp uit 1619 worden de drie mogelijkheden van huizen, éénbeukige, tweebeukige en driebeukige, aangewezen.

In het Vijftigste Jaarverslag 1968 Vereniging 'Hendrick de Keyser' vindt men een artikel van R. Meischke 'Brouwersgracht 218, Amsterdam 'Het Geloof' of 'Slepers Welvaren', dat in 1650 gebouwd werd door de gebroeders Marten en Hendrik Claesz Medenblik als een van drie huizen: 'Geloof, Hoop en Liefde' op de hoek van de gracht en de Binnen-Oranjestraat. Het huis werd waarschijnlijk van het begin af aan in gedeelten verhuurd. Sedert de restauratie, die in 1957 gereed kwam, is het geheel bewoond door één familie, namelijk die van de twee opeenvolgende hoofden van het Amsterdamse Bureau Monumentenzorg (p. 19-21).

Spiegel der Historie 1968 publiceert in 'Vereniging Hendrick de Keyser' (p. 73-89) de toespraken, die ter gelegenheid van het jubileum van 1968 door Mr. H. Westerman en prof. dr M. D. Ozinga werden gehouden, de laatste rijk van afbeeldingen, die vaak Amsterdam betreffen, voorzien.

In dit tijdschrift vindt men ter gelegenheid van de herdenking van de dichter Bredero een uitvoerig artikel van Mr. H. Hardenberg over leven en werken van deze dichter (p. 215-224).

Spiegel Historiaal 1968 herdacht deze gebeurtenis met een artikel (p. 466-472) van E. K. Grootes, 'De Spaanse Brabander', dat geheel gewijd is aan het toneelstuk van 1617, dat in 1968 nogmaals werd opgevoerd, en vooral ook aan de Amsterdamse achtergronden daarvan.

In dit tijdschrift vindt men van A. van den Berg een studie, 'Gerardus Johannis Vossius 1577-1649', die geschreven is als keuze onderwerp in het kader van het nieuwe eindexamen geschiedenis (p. 95-103).

In Westerheem 1968 publiceerde F. H. W. Friederich nog twee artikelen over 'Baardmannen II' en 'Baardmannen tenslotte' (p. 15-23 en p. 45-57), als vervolg op zijn eerste artikel, waarover ik in de vorige jaargang sprak.

In het Bulletin van het Rijksmuseum 1968 staan, zoals vaak, verschillende aardige bijzonderheden omtrent Amsterdams verleden. Jaap Leeuwenberg vond in Engeland vazen, die door Quellinus gemaakt moeten zijn voor de rijke doopsgezinde koopman Jean de Neufville (1613-1663) blijkens het wapen, dat er op is aangebracht. Ze dateren van omstreeks 1650-1660. Het artikel heet 'Nederlandse tuinvazen op Waddesdon Manor' (p. 147-163). Een andere vondst, maar ditmaal in het Rijksmuseum, verhaalt C. J. de Bruyn Kops in 'Een portret van Egbert van Driest geschilderd door Jan Ekels de Jonge' (p. 57-66). Een schilderij van een onbekend persoon, dat in 1900 voor het museum werd verworven, werd in 1910 herkend door een opgeschrikte bezoeker, die het voorheen in zijn familie had gehad en wist dat het Egbert van Driest voorstelde. Aan de hand van de portretten van Felix Meritis kon de schrijver dit controleren en bevestigen. De toeschrijving aan Jan Ekels de Jonge maakt hij waar door ook ander werk van hem te tonen.

J. W. Niemeyer publiceert 'Een onbekende tekening uit Perronneau's Hollandse jaren' (p. 17-23). De schrijver vertelt over de vriendschappelijke verhouding tussen de schilder Perronneau, die tussen 1754 en zijn dood in Amsterdam in 1783 vaak deze stad bezocht, en de familie van de goudsmeden Philippe en Louis Metayer, de eerste getrouwd met Antoinette Bernard. Hun zoon Louis, vermoedelijk geen goudsmid, maar wel als verzamelaar bekend, en dochter Catharine Elisabeth werden door Perronneau geportretteerd.

J. J. van Thiel wijdt een studie aan een schilderij van de kerk te Sloten onder de titel 'De kerk te Sloten door Jan Abrahamsz Beerstraaten' (p. 51-56), vergelijkt dit met andere afbeeldingen en bespreekt het probleem van de ontwarring van het werk der verschillende leden van deze familie.

Tenslotte publiceert P. H. Hefting hier een voor onze leden bijzonder interessant artikel 'Notities over G. H. Breitner' (p. 164-173). Het is min of meer een voortzetting van de mededelingen, die hij indertijd deed in zijn inleiding tot de uitgaaf van Breitners Amsterdamse fotos. Na de dood van Breitners leerling C. J. Maks kwam heel veel nieuw materiaal beschikbaar. O.a. blijkt, dat de schilder al $\pm$ 1887 fotografeerde en wordt een nieuw licht geworpen op het gebruik, dat de schilder van deze fotos voor zijn schilderijen maakte. Het Prentenkabinet kreeg in 1924 schetsboeken ten geschenke, afkomstig van de weduwe van Breitner.

In Oud Holland 1968 vertelt H. L. C. Jaffé over een verrassende vondst, die hij bij een toevallig bezoek aan een uitgeverij Keizersgracht 608 deed. Op een plafondschildering van de vier jaargetijden ontdekte hij de signatuur P. C. Mondriaan en het jaar 1899. Dit gaf hem niet alleen aanleiding tot herziening van de chronologie van Mondriaans vroege werk, maar bracht ook een verklaring waarom er niets anders uit 1899 bekend was. De schrijver zocht de geschiedenis van het huis uit en het bleek, dat de opdrachtgever, de arts Abraham van de Velde, van 1899 tot 1905 dit huis heeft bewoond met zijn gezin en dat het driejarig zoontje Hendrik midden op het schilderij is afgebeeld. Mondriaan had in 1897 en 1898 bij Arti et Amicitiae geëxposeerd en daaraan waarschijnlijk zijn opdracht te danken (p. 229-237).

In een artikel in dit tijdschrift van A. Blankert 'Pieter van Laer als dieren landschapsschilder' vindt men als bijlage achterin (p. 132-133) een akte van 11 april 1647 voor not. Albert Eggericx over invoer van Italiaanse schilderijen door de Amsterdamse koopman Jacob van Neck.

In Antiek 1968 wijst D. F. Lunsingh Scheurleer in 'De Nieuwe Stadsherberg in het IJ voor Amsterdam op Chinees porselein' aan de hand van oude afbeeldingen dit gebouw aan op een kop en schotel in het Rijksmuseum, die van tussen 1780 en 1790 moet dateren, dat het gebouw dat in 1872 werd gesloopt $\pm$ 1780 in steen werd opgetrokken en in die vorm is afgebeeld. De voorstelling, waarnaar de Chinese kunstenaar werkte, vond de schrijver niet, vermoedelijk omdat van een speciaal vervaardigde tekening werd gewerkt (p. 484-486).

J. de Kleyn vertelt in 'Over enkele portretten die Therèse Schwartze van haar nichtje Lizzy Ansingh maakte' in Antiek (p. 303-311) over de kunstenaressen, die het in 1892 bij de grootmoeder opgenomen kunstzinnige nichtje bij zich in huis had en ook vaak in het atelier. Vandaar waarschijnlijk de portretten, die dateren van 1892 tot 1917.

In het Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie van 1968 schrijft F. A. Nelemans over 'De penningen ter herinnering aan de viering van 11 gouden bruiloften in de families van Loon en Graswinckel'. Men vindt hier een korte inleiding, een beschrijving van de penningen en een genealogisch overzicht met vermelding van alle vijftigjarige huwelijken in deze verwante families. De oudst hem bekende penning van deze aard dateert van 1620 en werd vervaardigd ter gelegenheid van het 25-jarig huwelijk van R. D. A. v. Houwe en F. Willege, de tweede van 1621 bij het vijftigjarig huwelijk van Maerten Ruychaver en Aleyd van der Laen. Hun dochter Anna trouwde in 1597 met Hans van Loon en vierde in 1647 haar gouden bruiloft. Het vijftigjarig huwelijk van Pieter van Loon en Agneta Graswinckel werd in 1722 gevierd. Ook haar ouders en grootouders hadden een dergelijk feit herdacht met een penning. De laatste penning voor Amsterdam is van Samuel Pieter van Eeghen en Olga C. A. van Loon uit 1930. Merkwaardig voor onze stad zijn ook de verzen en prenten ter begeleiding van de penningen uit de eerste helft van de 18de eeuw, gedrukt bij Jan Goeree en zonen (p. 181-203).

Het Stedelijk Jaarverslag 1967, dat nog niet werd genoemd in het vorig jaaroverzicht, is ditmaal geschreven door het Bureau Voorlichting. De foto-redactie en vormgeving zijn van Jurriaan Schrofer.

In het Jaarboek der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen 1967-1968 (p. 331-335) vindt men het Levensbericht van prof. Johan Pieter Wibaut (1886-1967) door J. F. Arens. In het Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis van 1968 schreef Otto J. de Jong 'Willem Jan Kooiman ter gedachtenis' (p. 1-3). In het Jaarboek van de Maatschappij van Nederlandse Letterkunde te Leiden 1966-1967 wordt door Hans Edinga geschreven (p. 85-92) over Ina Boudier Bakker (1875-1966), die haar jeugd-jaren en eerste huwelijksjaren in Amsterdam doorbracht tot 1905, waarvan De klop op de deur, geschreven tussen 1923 en 1930, nog veel elementen bevat. Remmet van Luttervelt (1916-1963) wordt herdacht door A. E.

Cohen (p. 110-120). Van 1946 tot 1963 was hij aan het Rijksmuseum belast met de leiding en herinrichting van de toen Vaderlandse Geschiedenis geheten afdeling.

In Beaufortia Series of miscellaneous publications. Zoological Museum of the University of Amsterdam schrijft W. S. S. van Benthem Jutting over de afgetreden hoogleraar 'Dr Hendrik Engel, zoölogist, and historian, curator and professor' (p. 1-5).

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Uitgeverij Fibula-Van Dishoeck N.V. te Bussum (postrekening 7134) stelt de leden van ons genootschap in de gelegenheid onderstaande delen uit de Fibulareeks tegen de gereduceerde prijs van *f* 6,— (winkelprijs *f* 7,25) per deel aan te schaffen.

De Gilden

mei. dr I. H. van Eeghen

Amsterdam-Rotterdam, rivaliteit in
economisch historisch perspectief

prof. dr Joh. de Vries

De prins voor Amsterdam, reacties uit
pamfletten op de aanslag van 1650

drs S. Groenveld

De pen in aanslag, revolutionairen rond 1848

drs J. J. Giele

Het zojuist verschenen deel 'Amsterdam, vroeger en nu' door mr. J. H. van den Hoek Ostende is verkrijgbaar voor *f* 6,50 in plaats van *f* 7,90. De vijf deeltjes tezamen kosten *f* 27,50.

Bestelling uitsluitend door storting van het verschuldigde bedrag op bovengenoemde postrekening, waarna franco toezending volgt. Op het girostrookje behalve de gewenste titels vermelden: lid Amstelodamum.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Mr. E. J. van Dijk, Sophialaan 18, contributie leden minimum *f* 15,—, donateurs *f* 20,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactie maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590. Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844¹¹¹, Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

INHOUD

Zesenvijftigste Jaargang 1969

Blz.

I. H. v. E., Rembrandt en de mensenvilders	1
Mr J. H. van den Hoek Ostende, De amotie van de molen 'De Lecuw' op het bolwerk Westerblokhuis	32
1. H. v. E., De restauratie van Nieuwe Keizersgracht 15-19	16
J. H. v. E., 'De galg bestolen'	17
S. v. W., Bezoek aan de Nederlandsche Bank	18
Ton Koot, Over een teruggevonden beeltenis van Christine Hooff	19
Mr J. H. van den Hoek Ostende, De toekomst van de Jordaan	25
Mr J. H. van den Hoek Ostende, De oorlogsverklaring van de sultan van Marokko en de assurantiepremies in 1775	28
1. H. v. E., Een Amsterdamse dokter op Urk tijdens de pokkenepidemie van 1844/45	29
J. G. Kam, Nadere gegevens over de grootvader van Garbrant Adriaensz. Bredero	39
1. H. v. E., Restauratie van Egelantiersgracht 66-70	42
Negenenzestigste jaarverslag	43
N. van der Blom, Mr. Wouter Deleen in Amsterdam, Haarlem en Londen	49
1. H. v. E., Nogmaals de pokkenepidemie op Urk	53
1. H. v. E., Het poppenhuis van Petronella Dunois	54
H. A. Diederiks, Hendrik de Heus, een Amsterdamse ondernemer in het begin van de negentiende eeuw	58
1. H. v. E., De restauratie van Wettringstraat 4	66
Het opleidingsschip 'Pollux'	67
1. H. v. E., Elsie Christiaens en de kunsthistorici	73
1. H. v. E., De notitieboekjes van een administrateur van het weeshuis als bron van informatie	78
H. d. I. F. V., De zaken van Daniel Nijs	79
1. H. v. E., Jacques en Antony Nijs als kopers op veilingen	82
J. H. v. E., Een moord op Oudejaar 1670	83
J. Z. Kannegieter, De Hoogkamergang	85
S. v. W., Jaarvergadering	93
Het nieuwe Districtspostkantoor Amsterdam	97
1. H. v. E., Een woning in een boog van het stadhuis	101
1. H. v. E., Uitdraagsters 't zij man of vrouw	102
J. G. K., Een protestantse kerk met een katholieke naam	110
H. A. Diederiks, Amsterdamsche Binnenscheepvaartpolitiek in de 16e eeuw	111
1. H. v. E., De restauratie van een van de lastposten van het Leprozenhuis	116
1. H. v. E., Brutaliteit van een haringkoper in 1702 op de Burgemeesterskamer	118
1. H. v. E., De tapijtmakrj van de familie Baert	121
1. H. v. E., Concurrentie tussen de Oude en de Nieuwe kerk bij het begraven van Rooms-Katholieken	126
Mr J. Belonje, De batterij No. 12 met de stenen beer bij Ouderkerk	127
J. G. Kam, Pieter Corneliszoon Dobben, verzetsman van 1568-1572	137
1. H. v. E., De restauratie van Leidsegracht 58	140
1. H. v. E., Wat veroverde Rembrandt met zijn Claudius Civilis?	145
I. H. v. E., Het begraafbriefje van de Claudius Civilis	149
S. A. C. Dudok van Heel, Het maecenaat de Graeff en Rembrandt I.	150
H. F. Wijman, Rembrandt en Saskia wisselen trouwbeloften	156
J. G. Kam, Mr van Rhijn betaalt de verponding over het huis in de Breestraat	157
I. H. v. E., Cornelis Frisius een imaginair persoon	161
S. H., Rembrandts geslachte os getaxeerd	161
1. H. v. E., 'De Keizerskroon een optisch bedrog	162
1. H. v. E., Handboogstraat 5	169
J. H. v. E., Samuel Smijters	176
H. d. I. F. V., Antiquiteiten en rariteiten van Rembrandt	177
1. H. v. E., Abraham Wilmerdonx en Anna van Beaumont, een dubbelportret van Rembrandt	179

I. H. v. E., Het huis op de Rozengracht	180
W. Hofman, Afbeeldingen van Rembrandts sterfhuis	184
S. H., 'Een trony van Rembrandt in 't groot gedaen'	188
S. H., De Pellicorne portretten van Rembrandt geveild: Bravo!	189
H. F. Wijnman, Rembrandts portretten van Joannes Elison en zijn vrouw Maria Bockenolle onecht verklaard	190
1. H. v. E., Een 19e eeuwse Rembrandtliefhebber	191
H. d. I. F. V. De zilveren anjer voor Mej. Bijtelaar	193
Mr J. Belonje, Nagelaten betrekkingen van enige Amsterdamsche klokkengieters	194
1. H. v. E., De brief aan Jan Heykens	196
1. H. v. E., De restauratie van het voormalige Anslhofje	199
S. A. C. Dudok van Heel, Hetzelfde portret van Rembrandt?	205
L. C. J. Frerichs, De schchtsbladen van Rembrandt voor het schilderij van het echt-paar Anslø	206
J. H. v. E., De Rembrandts van Josephus Deutz	211
S. v. W., Bezoek aan het Districtspostkantoor	212
Suikerfabriek te Halfweg	217
1. H. v. E., Kleine kinderen worden groot	219
S. H., Twee Rembrandts bij Willem van Campen	220
S. v. W., Onthulling standbeeld Rembrandt	221
H. F. Wijnman, Rembrandt aan de Amstel	226
I. H. v. E., De restauratie van Prinsengracht 333-339	229
S. A. C. Dudok van Heel, De Rembrandts in de verzameling Hinlopen	233
J. G. Kam, De bocht in de Breestraat	237
E. J. Zeegers, De Amstel en Rembrandt	241
1. H. v. E., De weduwe van Jan Heykens	243
1. H. v. E., 'Het pourtrait van mijn vaeder'	244
Mr J. Belonje, Het Gansevel op de Nieuwendijk	248
S. A. C. Dudok van Heel, Het maecenaat de Graeff en Rembrandt 11	249
S. v. W., Brugnamen	253
Mr J. Belonje, Haringzendingen uit Amsterdam voor Pruisische vorsten	254
1. H. v. E., De restauratie van Staalstraat 18-20	257
1. H. v. E., Tijdschriften van 1968 over Amsterdam	259

VAN DE BOEKENTAFEL

Bouwen en wonen, 40 jaar volkshuisvesting	22
Rembrandt en Amsterdam, door R. H. Fuchs	23
Amsterdam voor 't eerst gefotografeerd, door Jhr Drs C. C. G. Quarles van Ufford	23
Bewogen Beelden, door Jan Mens	48
Het centrum van Amsterdam, door dr W. F. Heinemeijer, dr M. H. M. van Hulten en dr H. D. de Vries Reilingh	68
Wilhelmina Drucker, door Deanna te Winkel-van Hall	69
Onderwijs in Amsterdam aan de Katholieke jeugd, door br. Ang. Holtkamp	70
De pen in aanslag, door drs. J. J. Giele	71
Inventaris van het arcief van de Memoriemeesters van de Oude Kerk, door drs. P. H. J. van der Laan	95
Doopteel van Jan Claeszen, door Wim Meilink	119
Lampen langs de weg, door M. Revis	120
Amsterdam binnen de Singelgracht, door W. Hofman	144
Rembrandt aan de Amstel, door dr. I. H. van Eeghen	192 en 226
Waar was dat huis in de Warmoesstraat?, door ir J. G. Kam	212
Meniste vrijage, door dr Isabella van Eeghen	213
Amsterdam in kruisjes, door A. A. Siegenbeek van Heulckom	215
Mag ik hier mijn zoon achterlaten?	215
Gunsterstein, door L. A. Quarles van Ufford	239
Helpentoe-nu-straks	240

Blz.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Adressen	24, 48, 72, 96, 120, 144, 192, 216, 240, 264
Nieuwe leden	24, 216
Algemene Ledenvergadering	48
Contributie 1969	72
Erasmus herdenking	72
Voorjaarsexcursie	96, 120
Najaarsexcursie	240
Fibulareeks	264

REGISTER VAN ONDERWERPEN**AFBEELDINGEN**

Blz.

Acte (Fragment van een Rembrandtacte)	147
Anatomische les van Dr. Deyman, ontwerp-tekening	10
Anatomische les van Dr. Tulp, schilderij	6
Anatomische les van Dr. Deyman, schilderij	9
Executie van Elsje Christiaens, tekening van Rembrandt	76
Herberg 'de Keizerskroon' in de Kalverstraat	163
Hofje, Het Anslhofje	203
Huizen :	
Eerste Egelantiersstraat	200
Egelantiersstraat tussen 3e en 3e Dwarsstraat	26
Egelantiersstraat 66-70	42
Leidsegracht 58	142
Leidse gracht 68-42	141
Nieuwe Keizersgracht 1.5-19.	16
Nieuwe Looiersstraat 1	117
Oudezijds Achterburgwal, ingang Hoogkamergang	86
Prinsengracht 333-339	230, 231, 232
Rozengracht 184-190	185, 186, 188
Staalstraat 16-20	258
Wetringstraat 4	66
Interieur:	
Het avondmaal in de Walenkerk in 1732	122
Molens:	
Molen 'de Leeuw' met het eerste huis van het Oosteinde	13
Plattegronden :	
Fragment houtsnedekaart van Corn. Anthonisz, N.Z. Voor en Achter burgwal.	40
Latijnse school in de Koestraat 1-4	88
Koestraat en omgeving	90
Breestraat en Houtgracht (thans Waterlooplein)	160
Stadsplattegrond, reconstructie Burger omstr. 1590	238
Vestingwerken Ouderkerk	132
Poppenhuis :	
Poppenhuis van Petronella Dunois	55

Portretten:

Cornelis Claesz. Anslo, tekening van Rembrandt	208
dezelfde met Aaltje Schouten zijn echtgenote, schilderij van Rembrandt	209
Coenraad Burgh en Christina Hooft met Muiderslot	20
De familie Cruywagen, schilderij	219
Abraham Francen, ets van Rembrandt	175
Andries de Graeff, door Rembrandt	153
dezelfde, schilderij door Govert Flinck	250
Hendrik de Heus	59. 61
Polly de Heus-Cunninghamme	60
Pieter Haringh, ets door Rembrandt	245
Thomas Haring, ets door Rembrandt	247
Jan Heykers (bijg. De scheepsbouwmeester en zijn vrouw), schilderij door Rembrandt	197
Aaltje Gerritsdr Schouten, vrouw van Anslo, tek. van Rembrandt	207
Posterijen:	
Het Nieuwe Districtspostkantoor	98
Schetsboekje van Pieter van Brederode	178
Schilderijen (zie ook Portretten):	
Aankomst Dr. Heynsius op Urk	30
Stadsgezichten :	
Noordermarkt	108, 109
Prinsengracht bij de Reestraat	229
Volenwijk met Galgenveld, tekening van Rembrandt	74
Vestingwerken:	
Verdedigingswerk in de Bovenkerkerpolder	135, 136
Verpodingsboek, fragment Jodenbreestraat	157

A

Aardewerk (baardmannen)	261
Amstel (de -)	241
Anatomische lessen	1, 160, 166
Anjer, Uitreiking zilveren -	193
Arabisch. Lessen in	260
Artis. Bezoekersenquete in	215
Associatiecassa, Oprichting van, -	214
Assurantiepremies.	28

B

Betaling door geportretteerden op groepsportretten	5
Bezoek van vorstelijke personen aan Amsterdam in 18e eeuw	255
Bibliotheca Ploosiana	164
Bibliotheca Scriveriana	251
Boekenveiling	260
Boerenbedrieger of Trompe d'oeuil	185
Brederoherdenking	261
Brouwerij. De brouwerij 'De Twee Sleutels' op de Prinsengracht	172
Bruggen :	
Hilletjesbrug	42
Stadhoudersbrug	253
Haringpakkersbrug	253
Pastoorbrug	253
Bruiloftspenningen	262

Buitenplaatsen enz. :		
Gunterstein te Breukelen	231,	239
het Hoff te Ipendam		154
Kostverloren of Ruysschenstein	223,	226
Otterbeurgh		82
Ruysschenstein zie Kostverloren		
Swanenburg te Halfweg		217
de Uitweg tussen Ringsloot en Sloterdijkmeer		219
Vredchhof te Voorschoten		154
Bijnamen :		
Koeketers voor Amsterdammers		2
Mensenvilders voor idem	1,	18
Voor diverse uitdragers	106,	107
C		
Controverse tussen Amsterdam en Haarlem over vracht en vóórlading.		113
Costuumkunde. Het mutsje van Aaltje Schouten in 1641		206
D		
Demografieván A'dam		259
E		
Excursies in 1968	18, 96, 120, 212, 217, 240	
G		
Grote Raad van Mechelen. Het archief van de -, ...		111
H		
Handwerken.		215
Herbergen, Hotels, enz. :		
Drooggasterijhouders		83
De Doelen		162
De Keizerskroon		162
De Zwaan op Nieuwendijk		165
Hofjes :		
S. Andrieshofje op de Egelantiersgracht.		200
Anslhofje		199
Claes Claesa hofje	200	e.v.
Het Deutzenhofje		211
Huisnummering. De nummering van de huizen van het Leprozenhuis.		116
Huisnamen :		
Berlin, N.Z. Voorburgwal 276		41
Gansevel, Het - Nieuwendijk.		248
Geloof Hoop en Liefde, Brouwersgracht 218		261
Graeff, het huis 'de Graeff' Herengracht 446		150
Haan, De blauwe Calkoense -, hoek Haarlemmerstraat en sluis		8
Haan, De Kalkoense - Nieuwendijk		201
Hand, De Schrijvende Hand, Egelantiersdwarsstr.		200
Hart, 't Groene -, ...		75
Hart, Het Gulde -, Leidse gracht 50		143
Hen, De Zwarte - Achterburgwal		92
Hof, Het - van Belmonte, Herengracht 586		228
Keizerskroon, De -, Kalverstraat		162
Croon, De Blauwe - opt Water		183
Croon, De Blauwe-, Rozengracht		181
Cruys, Het Vergulde -, Nieuwendijk'		7
Lootsman, De Grote -, Jonkerstraat		175
Noordpool, De -, Herengracht 185		214

Raadhuis, Het - van Osnabrug, N.Z. Voorburgwal 276	41
Rocher, De Twee -, Achterburgwal	92
Roos, De blauwe -, Rusland	174
Roos, De Engelse -, Warmoesstraat 153	172
Saegh, De -, N.Z. Voorburgwal 276	41
Tapijtmakerij, De Brabantse -, bij de Utr. Poort	124
Voet, De Witte -, Nicuwendijk	21
Voet, De Witte, 0.2. Voorburgwal	89
Slepers Welvaren, Brouwersgracht 218	261
Veer, Het -, Haringpakkerij	118
Wolzak, De -, Warmoesstraat 63	176
Wijnvat, Het Vergulde -, N.Z. Voorburgwal 276	41
Zuidpool, De -, Herengracht 189	214
Huizen zie ook bij Restauratics:	
Onderzoek naar huizen in het algemeen	213
Egelantiersgracht 66-70	42
Handboogstraat 5	169
Herengracht 54	214
Herengracht187	214
Herengracht 286	214
Herengracht 446 (het huis 'de Graeff')	150
Herengracht450	211
Herengracht458	151
Nieuwe Keizersgracht 15-19.	16
Prinsengracht 333-339	229
Recstraat 28, 30 en 32	232
Rozengracht 180-184	184
Rozengracht 184-190	181
Staalstraat 16-18	258
Weteringstraat 4	66
Huwelijken van Duitsers in Amsterdam 1583-1801	259
I	
Interieur Walckerkin 1732	122
J	
Jaarverslag1968	43
Jaarvergadering	93
Joden in Amsterdam	260
Joodse gebedenboeken	260
K	
Kerken:	
Interieur Walenkerk	121
Over de afscheidingsbeweging in de N. Herv. kerk	29
De R.K. Kerk 'het Stadhuis van Hoorn', Spuistraat	83
De naam 'de Hostie' na 1578 voor de N.Z. Kapel	110
'De Grote Spijker' van de Waterlandse doopsgezinden	201
De kerk te Sloten	262
Klokkengieters in A.	194
Klooster, Het oude Bethanieklooster	87
Koperpletterij	98
Kunsthandel	80, 177
L	
Lodewijk Napoleon en de Joden.	260

Molens :	
De Leeuw	12
De Haan, de Hoop, de Groene Molen	14
Monumenten van de Vereniging Hendrick de Keyser	260
Muiderslot	20
0	
Onderwijs :	
Latijnse school	88
Lessen in Grieks, Latijn en Hebreeuws	49
Lessen in Arabisch	260
P	
Plafondschildering van Mondriaan	262
Plattegronden, zie bij afbeelding	
Pokkenepidemie op Urk	29, 53
Pollux, het opleidingsschip	67
Poppenhuizen	54
Poppenkast van Jan Klaesse	119
Portretten (zie ook onder afbeeldingen) :	
Zelfportret van Rembrandt, destijds in Deutzenhofje	211
Pellicorne portretten van Rembrandt	189
Johan Elison en Maria Bockenolle door Rembrandt	190
Portugezen in Amsterdam 1598-1603	
Postdienst	97, 111
Prentverzamelaars	237
R	
Rembrandtiana	1, 23, 73, 145, 149, 150, 156, 157, 161, 162, 169, 176, 177, 179, 180, 184, 188, 189, 191, 192, 196, 199, 205, 206, 211, 220, 221, 226, 233, 241, 246, 249
Restauraties:	
Anso hofje	199
Egelantiersgracht 66-70	42
Leidsegracht 58	140
Nieuwe Keizersgracht 15-19	16
Nieuwe Looiersstraat 1	116
Prinsengracht 333-339	229
Staalstraat 18-20	257
Weteringstraat 4	66
Recht van vóórslading	111, 113
S	
Schatsters	104
Schetsboek:	
van Pieter van Brederode	178
van G. H. Breitner	262
Schilderijen:	
Anatomische lessen van Rembrandt	1
Claudius Civilis van Rembrandt	149, 151
Quintus Fabius Maximus van id.	150, 152
Collectie Hinloopen	233
Cornelis Claesz. Anso, copie van Quinkhard naar Rembrandt.	205
De Sijspenning van Rembrandt	211
Italiaanse Schilderijen in Amsterdam in 1647.	263
Schuttersstuk van Cornelis van der Voort van ca 1615 in R.M.	198
Aankomst Dr. Heynsius op Urk	29

Verzamelaars van schilderijen	233	e.v.
Veilingen van idem		252
Taxaties van idem	152, 161, 179, 233,	252
Schip, Het Paradijs		196
Schippers, binnenschippers, vracht en lading		111
Stadhuis van Jacob van Campen. Houten model hiervan		220
Standbeeld van Rembrandt aan de Amstel		221
Straten, Gangen, Stegen en Buurten:		
S. Anthoniesdijk		238
Handboogstraat en Voetboogstraat geroid in 1650		169
Hoogkamergang		85
Jordaan		25
idem manuscript van Kannegieter gedeponeed op G.A.		199
Lakenkooperssloot (Jordaan)		200
Nieuwendijk		212
Roomolengang		184
Spuistraat		39
Volewijk		73
Warmoesstraat		212
Steggische Venen in Friesland		204
Suikerfabriek Halfweg		217
T		
Tanto (aandeel in de winst)		165
Tapijtmakcrij		121
Taxaties zie bij schilderijen.		
U		
Uitdragers		102
Urk		29, 53
V		
Vaccinatie		29
Verenigingen		
Junior kamer		215
Kasvereniging		214
Vestingwerken om Amsterdam	12,	127
Vóórlading	111,	115
W		
Wapens, (geslachts -) :		
Ansló		204
tekeningen Pieter van Brederode		178
Hoogheemraden van Rijnland		217
Woningen in de Stadsmuur		101

REGISTER VAN NAMEN

	Blz.		Blz.
A			
Aerssen (François van -)	80	Beenhacker (Boudewijn -)	17
Aertsz. (Anthony -)	190	Beerstraten (Jan Abrahamz -)	262
Adriaens (Dirck -)	230	Begemann (Egbert Haverkamp -)	209
Adriaens (Cornelis -)	39, c.v.	Belleme (Cornelis Stevensz -)	143
Alardus	49	Belmonte	160
Alderwerelt (van -)	202	Belonje (Mr. J. -)	136, 193, 195, 248, 257
Alkema (Y. -)	193	Belten (Pieter)	158, 160
Allaertsz (Ysbrandt -)	112	Bemmelcn (prof. dr J. T. van -)	244
Alstorpius (Wijnand -)	121	Ben (Thomas -)	164
Althuysius (Dr. Hendrik -)	56	Benesch (Otto -)	73
Andriesdr (Maynsgen -)	107	Bentes (Hildebrant -)	198
Andriessen (Christiaan -)	163	Berch (Davidt van de - zie ook Arentsz)	161
Ansingh (Lizzy -)	263	Beren (Mr. Joan Arentsz -)	49
Anslo (Aaltje -)	201	Berg (A. van den -)	261
Anslo (Cornelis Claesz -)	201 c.v., 206 c.v.	Bergh (Pieter van den -)	258
Anslo (Gerbrant -)	201	Bernard (Antoinette -)	262
Ans10 (Jan Claesz -)	202	Bernhard (Z.K.H. Prins -)	193
Ans10 (Joost Jansz -)	202	Bernhard (Prins Fonds)	221
Anslo (Maria Cornelis Claeszndr-)	201,210	Bcudeker (Anthony -)	230
Antonisz (Cornelis -)	40, 237	Beuningen (Jan Dirckzn van -)	107
Arcnts (Grietje -)	10,5	Bicker (Aef Garbrantsdr -)	137
Arentsz (Bartholomcus -, alias van den Berch)	257, 258	Bicker (Andries en Gerard -)	20
Asso (Ignace de -)	254	Bicker Raye	151
Athias	260	Bicker van Swicten (Elisabeth -)	251
h			
Bacrt (Abraham, Clara, Elisabeth, Ester, Isaak en Jacobus -)	122	Bidloo (professor -)	3
Baert (Alexander, Anna Catharina, Johanna Alexandra, Johanna Clara en Maria Catharina -)	121	Bing (Valentijn -)	29
Baertsz (Claes Jan -)	39	Bisschop (Paulus -)	108
Balgueric (Daniël -)	254	Bitter (Marten -)	139
Balthussz. (Jacob -)	105	Blacu (Aeff Jacobdr -)	196
Banningh Cocq (Frans -)	155	Blankert (A.)	263
Barbarossa (Jan Theuntsz -)	260	Blinkvliet (Nicolaes -)	124
Bardes (Willem -)	41, 137	Block (Jacob Dieloffsz -)	8, 106
Barentsdr. (Grietje en Gerberich -)	164, 165	Blocklandt (Mr. Marten -)	139
Barentsz (Gerrit -)	257	Bloemgarter (S. R. -)	260
Barlaeus	4	Bloemsaat (Jan Janse -)	4
Barm (Marcus -)	143	Blom (N. van der -)	52
Bas (Elisabeth Jacobsdr -)	170	Blon (Michel le -)	81
Bast (Pieter -)	237	Bockenolle (Maria .)	190
Baudelet (Jaques Armand -)	164	Boeckhouts (Neeltge -)	105
Baumhauer (Dr. E. -)	35	Boelis (Govert -)	108
Beaumont (Anna van -)	179	Boer (dr. M. G. de -)	19
Becker (Herman -)	148,172, 175	Boldt (Grietje Jans -)	231
Beek (Margrieta van -)	172	Bondt (Jan de -)	21
Beeldsnijder (Mr. Johannes -)	164	Bontemantel	75
		Boogaert (Willem Jansz -)	110
		Borculoo (Hendrik van -)	161
		Bordes (Maria de -)	239
		Born (Anna Gijsberts en Gijsbert -)	196
		Born (Grietje Gijsbertsdr -)	198
		Borman (Dirck Jansz -)	143
		Borssom (Antonie van -)	73
		Bosch (Nicsje -)	202

Blz.		Blz.
	Bossu (de Graaf van -)	140
	Bouchorst (Cornelis van der -)	218
	Boudier Bakker (Ina -)	263
	Bouman (Gerrit -)	258
	Bout (Jannetje -)	118
	Brand& (Sara -)	17
	Bredero (Garbrant Adriaensz -)	39
	Brederode (Pieter van -)	177
	Bredius (A. -)	155
	Breitenfeldt (Friedrich en Dor. L. -)	254
	Breitner (G. H. -)	25, 262
	Broeck (Abraham van den -)	183
	Brouwer (Jacob en Oye of Oeff) -)	17, 18
	Brugman (Mr. A. -)	12
	Bruninc die brouwer	102
	Bruyn (Geertruyt Hendricxdr -)	8
	Bruyn Kops (C. J. de -)	262
	Bruynenburg (Johannes -)	142
	Buckingham (de hertog van -)	81
	Burchard (Dr. Ludwig -)	82
	Burchmansz (Ysbrant -)	138
	Buren (van -)	53
	Burger (Dr. C. P. -)	237
	Burgertsz. (Jan -)	257
	Burgh (Mr. Coenraed en dr. Albert -)	19
	Buytenwech (J. de Bruyn van -)	218
	Bijenkorf (N.V. de -)	221
	Bijlandt (de Graaf van -)	162
	Bijleveld	205
	Bijll Nachenius (Mr. C. T. de -)	18
	Bijelaar (B. M. -)	193
	C	
	Calkoen (Mathijs Evertsz -)	8
	Campen (Willem, Odilia, Claes Wil- lemsz. en Jacob van -)	220
	Cantert (Willem Jacobsz. -)	41
	Carleton (Sir Dudley -)	80
	Cattenburch (Dirck van -)	169, 172
	Cattenburch (Otto van -)	168, 170
	Christiaens (Elsje -)	73, 75
	Christoffels (Maeyken -)	183
	Claesdr (Aeltje -)	104
	Claesdr (Brechtje -)	199
	Claesdr (Hillegont -)	41
	Claesz (Claes-, alias Anslø)	199
	Clacsz (Dirck -)	41
	Claesz (Elbert, Pieter en Claes -, alias Anslø)	199
	Claesz (Marten -)	66
	Claesz (NeeI Andries -)	7
	Claudius Civilis	100, 145, 150, 249
	Clercq (Joannes de -)	191
	Cloon (Theodorus van -)	171
	Cobbauts (Sara -)	160
	Coddijn (Gijsbert Mathijsz -, alias Calcoen)	8
	Coelard (Pieter -)	181
	Colevelt (Jacob Jansz en Mr. Henrick Claesz.)	8, 9
	Collen (Ferdinand van -)	239
	Collen (Susanna van -)	189
	Colmes (Gerhardus -)	164
	Coninx (Metgen -)	106
	Cool (Cornelis Dircx en Cecilia -)	188
	Coornhert (Dirck Volckertsz -)	261
	Coppens (Hille -)	102
	Coppit (Catharina en Oopje -)	197
	Cornelisdr (Aeghje -)	220
	Cornelisz (Imme -)	213
	Cornelisz (Adriaen -, alias Slabberaen)	7
	Cornelisz (Claes -, alias Anslø)	199
	Cornelisz (Crijn -)	220
	Cornelisz (Jan -)	169
	Cornelisz (Thijs -)	39, 40
	Cornet (Anna Isabella -)	83
	Cort (Ida Hendriksdr -)	92
	Costa Athias (Isaac da -)	17
	Court (Hester, Pieter en Petronella de la -)	57
	Court van der Voort (Pieter en Sara de la -)	54
	Coymans (Balthasar -)	176
	Coysius (Cornelis -)	161
	Crabbé	125
	Craen (Cornelis Adriaensz -)	105
	Craffurd (Joris -)	12
	Cramer (Herman -)	162
	Cranendoncq (Jan -)	181
	Crayestein (Huych Jansz -)	198
	Crocus (Cornelis -)	49
	Croese (Ruward -)	118
	Crombruggen (Susanna van -)	172
	Cruythoof (Geert Jansdr en Jan Claesz-)	138
	Cruys alias de Wit	7
	Cruywagen (Cornelis, Cornelis Mee- beek en Jacob-)	219
	Cruywagen (de familie -)	219
	Cunninghamme (Polly -)	58, 61
	Cyprianus (Mr. Allardus -)	7
	D	
	Daem (Adriaen -)	239
	Daems (Geertie Dircks -)	229
	Danckerts de Ry (Cornelis -)	78
	Danckerts (Grietje -)	105
	Danckerts (Justus, dr. Johannes en Ds. Eduart -)	183
	Dancx (François -)	174
	Deleen (Mr. Wouter -)	49
	Descartes	223
	Dessing (Chrs. S. -)	49
	Deyman (dr. -)	8

	Blz.		Blz.
Deutz (Ageneta -)	150, 211	Engels (Petronella -)	123
Deutz (Joseph -)	211, 260	Engelsz (Dominicus -)	220
Diederiks (H. A. -)	65, 115	Engelcn (Neel -)	102
Dieloffsz (Jacob -, alias Block)	106	Erasmus	51
Diepen (Samuel Maurits -)	42	Erberfeld (Philipp Anton -)	254
Diepering (Gerrit -)	123	Erpecum (Alida van -)	179
Dircxdr (Alijdt -)	39	Erpecum (Willem van -)	75
Dircxdr (Anna -)	103	Es (Cornelis van -)	67
Dircxdr (Griet -)	220	Evertsz (Mathijs alias Calcoen)	8
Dircxzn (Roeloff -)	105	Everdingen (Allard en Cornelia dan -)	172
Dobben (Katrijn Woutersdr en Cornelis Wouterszn)	137		
Dobben (Mary Jacobsdr)	138	F	
Dobben (Pieter, Geert, Katrijn, Lobberich, Aelberich, Wouter, Garbrant en Lijsbeth)	137	Fabius (F. W. -)	166
Doedens (pastoor Joannes Akerboom -)	83	Fabricius (Angelica en Mr Albert -)	230
Does (Cornelis van der -)	17	Farret (Johan Pieter -)	164
Dohna (de gravin van -)	162	Fernandes (Duarte -)	259
Dominicus (Adriaen -)	213	Flinck (Govert -)	145, 250
Dorchester (Lord -)	81	Florijsz (Pieter -)	39
Drew (Joseph -)	201	Fock (Drs. C. ti. -)	54
Drielst (Egbert van -)	262	Fontaine Vcrwey (H. de la -)	82, 179, 194, 221
Drucker (Wilhelmina en Louis)	69	Fontcyn (Dr Johan -)	7
Dudok van Heel (S.A.C. -)	155, 205, 237, 253	Fox (Mr I. -)	53
Dull (Anton -)	254	Francen (Abraham Sr, Abraham Jr en Andries (is Abraham), Daniël, Jacob, Jaques, Joannes, Katrina en Susanna)	169, 171, 173, 174, 175
Dunois (Pierre, Petronella, Maria en Janne -)	54, 55, 56	Franz (Steven -)	257
Duysendaelders (Jan, Nicolaas en Wiggert)	169, 170	Frcrichs (L. C. J. -)	211
Dijk (Antony van -)	82	Friederich (F. H. W. -)	261
Dijk (Willem Jan van -)	125	Fremeri (Jacobus de -)	155
		Fremi (Mamccs [is Mathias] en Pieter)	195
E		Frémi (Claude -)	194
Ecghcn (Mr C. P. van -)	191	Frisius (Cornelis -)	161
Ecghcn (Dr I. H. van -)	11, 17, 18, 23, 24, 38, 42, 53, 57, 67, 78, 79, 82, 84, 101, 110, 116, 118, 126, 143, 149, 161, 168, 176, 179, 192, 183, 192, 198, 205, 211, 213, 215, 220, 232, 239, 248, 258, 260	Fuchs (R. H. -)	23
Ecghcn (Mr P. van -)	199		
Ecghcn (Samuel Pieter van -)	263	G	
Eemont (Adriaen van -)	169	Galjaert (Cornelia en Stefanic -)	205
Egberts (Duyfge -)	8	Gangel (Christoffel van -)	260
Egberts (Dr Sebastiaan -)	6	Garbrants (Mary -)	108
Ekels (Jan - de jonge)	262	Garbrantsz (Cornelis -)	39
Eland (de familie -)	199	Garshoven (Catharina -)	7
Elbertsz (Pouwels en Thijs -)	39	Geelvinck (Nicolaas -)	235
Elias (Nicolaas -)	7, 160	Geerling (A. M. -)	32
Elison (Joannes en Joannes Jr. -)	190	Genden (Pieter van -)	123
Elsevier (Barbara en Daniël -)	245	Gerincx (Samuel -)	158, 161
Emeis (M. G. Jr -)	214	Gerits (Brechtgen -)	7
Emmens	210	Gerrits (Hendrickic -)	107, 258
Engel (prof. H. -)	264	Gerrits (Swacntje -)	108
		Gerrits (Marritje -)	75
		Gerrits (Martijntje -)	105
		Gerritsdr (Teuntgen -)	199
		Gersaint	173
		Gesner (Bregitta Angencta)	124
		Gesser (Michiel van -)	143
		Gcuns (Jacob van -)	4, 213

Blz.	Blz.		
Hofrogge (Theunis -)	66	Jans (Martijntjen -)	104
Holst (Mels Jan en Josua Mels van der -)	205	Jans (Rutger -)	9
Holtkamp (Broeder Ang. -)	70	Jans (Sara -)	9
Hont (Clara de -)	122	Jordaens (Jacob -)	145
Hooch (Pieter de -)	190	Josi(C.-)	166
Hooft (Catharina -)	155	Jovius (Paulus -)	82
Hooft (Christine -)	19	Judson	1, 10
Hooft (Cornelis Pietersz -)	196		
Hooft (Mr Hendrick -)	146	K	
Hooft (Joanna -)	151	Kannegieter (J. Z. -)	92, 199, 236
Hooft (P. C. -)	19, 20	Kam (J. G. -) 41, 49, 110, 160, 199, ...	212, 238
Hoogh (Cornelis van der -)	218	Kars (J. G. -)	257
Hoogcamer (Jacob Pietersz -)	91	Kat (Herman de -)	191
Hooghkammer (Hendrik en Peter Jacobsz-)	85	Kate (Antoni ten -)	125
Hoogt (Steven van der -)	67	Kelle (alias van Symon Lievensz) 158, 161	
Hoolck Broes (Bartholomeus van der -)	214	Kellett	1, 11
Houbolt (Catharina Aletta -)	30	Kempen (Pieter Claesz van -)	188
Houbraken (Arnold -)	234	Kerkhoven (Matthijs Jansz -)	3
Houbraken (Jacob -)	154	Kerjes (Ds. Theodorus -)	161
Houten (Claas van -)	142	Kcyser (Thomas de -)	5, 6
Houwe (R. D. A. van -)	263	Ket(e)laer (Jan Govertsz-)	178
Howard (Thomas -)	80	't Kindt (Aris -)	4
Hudde (Gerrit -)	196	Kleyn (J. de -)	263
Huidekoper (Albert -)	36	Kloeck (Nanningh en Allard -)	159
Hullet (Eva -)	164	Koen (E. M. -)	259
Hulten (Dr M. H. M. van -)	68	Kocncrdingh (Annetie en Johannes -) 174	
Huygens (Constantijn -)	79, 80	Kölker (A. J. -)	49
		Koiman (Willem Jans -)	263
I		Koopman (Floris, Mathias en Simon -)	194, 195
Indischcraven (Pieter Jacobsz -)	257	Koot (Ton -)	21
		Krayenhoff (Jhr J. -)	132
J		Kruyff (J. R. de-)	162
Jacobs (Barber -)	101, 104		
Jacobs (Bastiaen -)	160	L	
Jacobs (Dieloff -)	106	Laen (Aleyd van der -)	263
Jacobs (Elisabeth -)	42	Laan (Drs P. H. J. van der -)	95
Jacobs (Frans -, alias van Loenen) 9		Laer (Cornelia en Jacobus van -)	202
Jacobs (Gerrit -)	107	Laer (J. van -)	210
Jacobsdr. (Neel -)	39	Laer (Pieter van -)	263
Jacobsz. (Pieter -)	105	Lairesse (de -)	151
Jacobs (Mr. Pieter -)	7	Lamberts (G. -)	73
Jaffé (H. L. C. -)	262	Lange Claes	2
Jans (Aeltje .)	230	Lans (B. -)	218
Jans (Antony = alias Testament) . 9		Lantscroon (Jacob van -)	218
Jansz (Cornelis -)	107, 199	Lastman (Pieter en Claes -)	106
Jansz (Ditmer -)	66	Laurens (Hillegonda -)	190
Jansz(Ferdinandus -)	3	Leest (Anna, Catharina, Hendrikje, Jaques Jr en Jacob van -)	180, 181, 182, 185
Jansdr (Giert -)	199, 202		
Jans (Jacob -)	139	Lccuw (Isaack Willemsz de -)	174
Jans (Janneke -)	176	Lecuwenberg (Jaap -)	262
Jansz (Claes -, op Rockinne)	41	Lefebvre (Caterijna -)	181
Jans (Liesbet -)	177	Lennep (Mr. David Jacob van -)	189
Jans (Louys -)	89	Lensing (Constantia en Christine -)	69
Jans (Mary -)	39, 105		

	Blz.
Leyen (Cornelis van -)	42
Lievens (Jan -)	145, 152
Limburg (Cornelis Harmensz van -)	213
Limmik (P. van -)	35
Lip (Pieter van der -)	155
Listigh (Nicolaas -)	148
Lunsigh Scheurleer (D. F. -)	263
Luttervelt (Remmet van -)	263
Loenen (Frans van -)	8
Lohse (de muntmeester -)	64
Loo (Gerrit van -)	156
Loo (Jacob van -)	219
Loon (de familie van -)	263
Loon (Hans van -)	263
Loon (J. W. van -)	36
Loon (Pieter en Olga C. A. van -)	263
Looten (Marten -)	170
Lopes de Leao (Baruch -)	17
Loseken (Frans -)	42
Lucasz (Hendrick -)	118
Ludick (Lodewijk van -)	146, 171, 172
Lugt (Frits -)	167, 224
Lundens (Gerrit -)	155
Lups (Catharina -)	170
Luther	49
M	
Maaskamp (E. -)	166
Maatschoen (Dr. Gerhardus -)	211
Machorro (Abraham -)	17
Maks (G. J. -)	262
Marini	227
Marsier (Joanna -)	165
Martens (Anna -)	39
Martens (Mayke -)	9
Mayer (Adolf -)	174
Medenblik (Marten en Hendrik Claesz van -)	261
Meerhout (de notaris -)	91
Meeusz (Jan -)	138
Meilink (Wim -)	119
Meischke (fr. R. -)	85, 261
Mel (Jan en Jacob van -)	164
Mens (Jan -)	48
Metayer (Catharina Elisabeth -)	262
Metayer (Philippe, Louis en Louis Philipsz -)	262
Meulemans (Pieter -)	162
Meulen (Johanna van der -)	240
Meurant (Esias Davidsz -)	89
Meyer (Dr C. L. -)	53
Meyere (Mej. Mr. J. C. de -)	156
Meylink (juffrouw -)	31
Micker (Barent -)	177
Misset (H. M. J. -)	184
Molenijser (Susanna -)	173
Molster (J. A. -)	13

	Blz.
Mondriaan (P. C. -)	262
Monnikhoff (Johannes -)	5
Moore (Henry -)	227
Moubach	121
Mulox de Witte (Emmerentia -)	181
Musch (P. -)	29
Muysson (Cecile -)	79
Myrop (Johanna van -)	248

N

Neck (Jacob van -)	263
Nelemans (F. A. -)	263
Nemnich	60
Nentjes (Jacob Wz. en Pieter -)	29
Neufville (Jean de)	262
Neufville (Jan Isac de -)	125
Niemeyer (J. W. -)	262
Nieukerck (Jan -)	75
Nieuwenhuys (Chretien Jean -)	161, 166, 189
Nievenius (Mr. -)	49
Nonnus van Panopolis	51
Nooms (Willem en Margriete -)	249
Noorden (Claes -)	194
Nordingen (Mr. Jan van -)	197
Nordingen (jonge Jan van -)	198
Nijs (Daniël -)	79
Nijs (Jaques en Antony -)	82

O

Offenhuis (Meins -)	107
Oldewelt (Mr. W. F. H. -)	10, 12
Oliveņa (Francisco Rodrigues de -)	260
Oly (Jan Jansz -)	200
Onderwater (Catharina en Claudine -)	55, 56
Onnen (Willem Jansz en Elisabeth Willemsdr van -)	205
Ooms (Ellert -)	171
Oortmans (Adam, Maria en Petronella -)	57
Oostens (Stijn, Claes en Hansken -)	101
Ooster (M. C. -)	36
Ootmoedich (Mary -)	109
Orgel (Mr Jan Dirccz -)	107
Orlow (A. -)	193
Ortelius (Abraham -)	260
Ortt (Lucretia -)	211
Otten (Weyn -)	139
Oudewater (Jan Henricx van -)	41
Out (Gerijt -)	39
Outshoorn (Arent en Arent Jan van -)	164 en 178
Ovens (Jurriaen -)	146, 155
Overlander (Maria -)	155

P

Pancras (Elisabeth Jacobsdr -)	249
Pancras (Nicolaas -)	151
Pander	162
Papenbroeck (Jan, Pieter en Marten van -)	249, 250, 251
Paris (C. J. B. E. -)	129
Pars (Barbara -)	178
Pauw (Pieter -)	197, 198
Pellicorne (Gaspar en Jean -)	189
Pembroke	80
Perronneau	262
Petty (rev. William -)	81
Picart (B. -)	121
Pict (Sebastiaan van der -)	149, 158
Pieters (Aert -)	6
Pieters (Andries -)	107
Pieters (B. P. -)	58
Pieters (Claes, alias Tulp)	10
Pieters (Floris -)	39
Pieters (Heycke -)	196
Pieters (Ouwel -)	112
Pieters (Pieter -)	257
Pieters (Sibbeltje -)	7
Pieters (Stijn -)	39
Pieters (Teunis -)	41
Pinto	160
Pinto (Ester van Aäron de -)	228
Plantijn	261
Plegt (Petrus Jacobus ter -)	29
Plocch (Tijmen -)	66
Ploos van Amstel (Mr Albert en C. J. C zn -)	164, 166
Poelaert (Sara -)	54
Poll (Mr. Jan van de -)	189
Poll (Joan van de -)	146
Poock (Christoffel -)	164
Post (Claes Clacsz -)	92, 230
Post (Pieter -)	217
Pothoven (Hendrik -)	154
Pottric (Louisa de la -)	58
Poursoy (Paulus -)	230
Pouille (Benjamin, Magdelena en Pierre -)	231, 239
Pré (Abraham du -)	57
Pullen (Cornelis -)	232
Puraye (Jean -)	261
Putter (Cornelis dc -)	205
Pijnappel (M. J. -)	13

Q

Quarles van Ufford (C. C. G. -)	23
Quarles van Ufford (L. A. -)	239
Quast (Catharina -)	173
Quellinus (Artus -)	154, 262
Querido (professor -)	11
Quinkhard	5, 205

R

Rademackr (Abraham -)	228
Racdt (Dirck de -)	142
Ract (Elias de -)	181
Ramsay (Johan -)	83
Ranst Valckenier (Pieter -)	189
Ravensteyn (Hester van -)	143
Ravensteyn (Jan van -)	89
Rcbling (E. -)	62
Regnaat (Christiaan)	42
Reiniers (Daniel -)	3
Rembrandt 1-11, 23, 73, 106, 145, 192, 196, 205 tot 211, 220, 221, 233, 241, 249, 252	
Renggers (Cornelis -)	213
Renialme (Johannes de -)	234
Révah (I. S. -)	259
Rcvis (M. -)	119
Rey (Maria, Marten en Elizabeth -)	170
Reycn (Katrine van -)	102
Rcyers (Reyer -)	107
Reynst	80
Ricke	163
Riel (Mr H. van -)	72, 96
Rieu (Johanna Alida du -)	121
Rodenburgh (Niesje -)	143
Rodrigues (Salvador -)	157, 160
Rosenberg (Jacob -)	209
Rosvelt Pieter Cornelisz, Dirck en Tietje -)	229, 230
Rossem (Dr van -)	33
Rotterdam (Pieter -)	257
Rouck (Jacobus dc -)	149
Royer (Louis -)	221
Rubens	81, 221
Rutgers (Antony -)	154
Ruychaver (Willem -)	218
Ruychaver (Maarten en Anna -)	263
Ruyt (Anna -)	220
Ruysch (professor -)	2
Ruyter (Margaritha de -)	54
Rijck (Simon de -)	227
Rijcken (Bestelt -)	39
Rhijn (Cornelia en Titus van -)	154, 178
Rijsoort (Pieter van -)	220

S

Sagache (Aron -)	17
Salvatore	224
Samkalden (burgemeester)	221
Sanders (Herculus -)	168, 171
Santekroos (Isaac -)	17
Sautijn (Mr Jan -)	228
Schaap (Dr Gerard -)	146
Schade van Westrum 18, 48, 95, 212, 226, 253	
Schndcl (Dr A. van -)	149

Scheerman (Barent en Bernard Jacobs -)	114, 165
Schilderink (Pieter -)	187
Schildpoort (Cornelis van -)	218
Schneevoogt (Dr. -)	31
Schneider (Eugene en Henri -)	190, 191
Schoeten of Schortte (Adriaen Pieter -)	248
Schouman (Gesina -)	67
Schouten (Aaltje Gerritsdr -)	201, 206 e.v.
Schrijver (zie ook Scriverius -) (Willem en Willem Jr.)	249, 251
Schuerman (Barent Jansz -)	165
Schuurman (Bernt Jansz -)	167
Schwartz (Thérèse -)	263
Schijn (Ds. Hermanus -)	211
Scriverius (zie ook Schrijver) (Wilhelmus -)	249
Scriverius (Petrus -)	251
Scott (Jan en Jacob -)	150
Seghers (Hercules -)	236
Severijn (A. J. -)	62
Six (Jan -)	146, 159, 166, 233, 234
Six (Margaretha -)	251
Six (Pieter en Willem -)	233, 234, 251
Sjollema (Joop -)	222, 226
Slabberaen (Mr Ariacn Cornelis -)	7, 160
Sluyter (H. E. -)	184
Smidt (prof. Mr. J. Th. de -)	111
Smijters (Antony -)	82, 176
Smijters (Hans Sr, Hans Jr en Sara -)	176
Smijters (Samuel -)	176, 213
Som (Pieter -)	123
Somer (Ds. Bernardus -)	54
Somerset (de graaf van -)	80
Soop (Floris en Jan -, alias Schrijver)	251
Spakler (Willem -)	240
Spelt (Jannetje Jans alias -)	105
Spiegel (Hendrik Diricz -)	148
Spiegel (Petronella -)	198
Splinter (Pieter Jansz en Catharina -)	55
Splitgerber (J. J. -)	13
Stevens (Barber -)	105
Stochius (Franciscus -)	8
Stoffels (Hendrickje -)	180
Stokhoff (Adriaen en Maria -)	231
Straalman (François -)	16
Suerman (Dirck Jansz en Pieter -)	105
Suermondt (de muntmeester -)	65
Sumowski (Walter -)	208
Swaerooch (Weyntje en Mary Jansdr. -)	196
Sweelinck (Jan Pietersz -)	88
Sweerts (Michiel -)	211
Symons (Jan -)	200

Symons (Jan -, alias Kelle)	158
T	
Taulerus (Johannes -)	82
Temme (Thrcse -)	69
Testament (Antony Jansz -)	9
Teylingen (van -)	177
Theunis (Jan -)	260
Thiel (J. J. van -)	262
Thijs (Catharina -)	159
Thijs (Christoffel -)	158, 159
Thijssen (Janneke -)	107
Thijssen (E. H. M. -)	2
Thijssen (Reym -)	104
Thijsz (Antony -)	160
Tholinx (Dr. A. -)	5
Tholinx (Anna en Dr. Arent -)	233
Thomas (Giertje -)	105
Tienhoven (P. G. van -)	54
Tilanus (professor -)	30
Troost (Cornelis -)	6, 219
Tuinman (Martinus -)	231
Tulp (Dr. Nicolaas alias Pietersz)	1, 10, 7 4
Tuynman (Pieter Pictersz -)	82
Tijn (Th. van)	259
Tijsens (Gijsbert -)	228

U

Uffelen (Lucas van -)	79
Ulderingh (Hans -)	83
Ulemburch (Abraham van -)	160
Uylenburgh (Saskia, Mr Rombout en Hiske van -)	156
Uylenburch (Hendrik van -)	152, 156

V

Valckenier zie ook op Ranst.	
Valckenier (Anna Catharina -)	189
Valter (W. -)	128
Varlaer (Anna Michielsdr van -)	236
Vatebender (Ludwig -)	254
Veele (Jan Jans en Anna van -)	187
Veen (Dr Egbertus -)	142
Veen (Jan van -)	118
Vegters (Jan -)	220
Velde (Abraham van de -)	262
Vereyck (Isaack -)	91
Verhoef (G. J. -)	135
Verkolje	230
Verkouteren (Dr. -)	31
Verlaen (Nicolaes -)	89
Versteeg (G. P. -)	130
Verwey, zie de la Fontaine -	
Vesalius	178, 179
Villeneuve (Maria -)	164
Vingbooms (Philips -)	78, 116, 211

	Blz.		Blz.
Vinkeles	73	Wilde (B. en T. de -)	151
Vis (Lammert -)	34	Willege (F. -)	263
Visch (Garbrant -)	109	Willoccqueau (Samuel -)	165
Visscher (Balthasar de -)	160	Willem 11 (Koning -)	223
Visscher (Claes Jansz -)	78	Willem 111 (Koning -)	222
Vlaming van Outhoorn (Cornelis de -)	146	Willems (Claes -)	39
Vleggeert (J. C. -)	259	Willems (Jacob -)	41
Vliet (Cornelis van der -) .. 199 e.v.	210	Willems (Rebecca -)	178
Vliet (Jan van der -)	202	Willink (Daniël -)	239
Vlooswijk (Cornelis van -)	145	Willink (W. jr)	62
Vogelaer (Maria de -)	85	Wilmerdoncx (Anna ,Cornelis en Clara -)	179
Vogelesangh (Jan -)	5	Wilmerdoncx (Abraham -)	153, 179
Volckers (Aechyen -)	7	Winkel (Deanna te geb. van Hall) ..	69
Vondel	201	Winter (Jacob -)	182
Voogel (Cornelis de -)	118	Wit (Jacob Jansz de -)	1, 7, 8
Voombergh (Crisje en Dirk Jan -) ..	215	Wit (Jacob de -, alias Cruys)	7
Voorst (Marg. Lievina van -)	29	Witt (François de -)	152
Voort (Andreas van der -)	123	Witsen (Dr Cornelis Jansz -) .. 146,	159
Voort (Dirk van -)	126	Witsen (Jonas Cornelisz, Maria en familie -)	196
Vos (Arnold -)	231	Wolf Heidegger (prof. C. -)	11
Vos (Jan -)	78, 234,	Wolff (Pieter de -)	213
Vos (Anthony de -)	155	Wouters (Burchman -)	137
Vos (Rebecca de -)	249	Woutman (Roelof -)	143
Voscuyll (Jeuriaen -)	181	Wumkes (Dr D. A. -)	193
Vossius (Gerardus Johannes -) ... 4,	261	Wuytiers van de Werwe	151
Vries (Gijsbert Adriaansz de -)	213	Wijngaarden (J. Oem van -)	218
Vries (Jeronimo de -)	36	Wijnman (Mr H. F. -) 49, 156, 191,	215, 228, 260
Vries (Johannes de -)	187		
Vries Reilingh (Prof. Dr. H. P. de -) 68			
W			
Waal (Bartholomeus van de -)	229	X	
Waal (prof. H. van der -)	23, 152	Ximencs (Francisco -)	228
Waldorp (Margarethe -)	230	Ximenes (Isaac van Salomon, Levy) .	228
Wassenaer (A. A. van -)	218	Ximencs (Manuel de -, baron Belmonte)	228
Wassenaer (J. van -)	218		
Wassenaer Obdam	3	Y	
Wateringh (Lazarus -)	108	Ypelaar (Sara -)	172
Weenix (Liesbet Jansdr -)	177	IJscrhuis (Griet Jans in 't -)	139
Wege (Catharina ter -)	194		
Wegener Sleeswijk	69	Z	
Wernier (Johan Adolph -)	254	Zadkine	227
Westerhout (Arent -)	179	Zanen (Johanna Gerritsdr van -)	205
Wetstein (Hendrik -)	260	Zantkuyl (H. J. -)	261
Wezelaar (Han -)	221, 226	Zegers (E. J. -)	243
Wezelaar-Dobbelmann (Mevrouw -) 224		Zegers (Pieter -)	101, 106
White (Christopher -)	223	Ziesenis-Wattier (Mevrouw -)	62
Wibaut (J. P. -)	222, 263	Zomer (Jan Pietersz -)	155, 233
Wiegiers (Jan -)	227	Zuiden (D. S. van -)	260
Wient (Hendrik Theunis -)	201		

